

356,
1

COMPENDIUM

IN
D I V I

JUSTINIANI INSTITUTIONUM JURIS QUATUOR LIBROS COMPOSITUM

Ex libris Cartusiae S. & vlti m: in Brühl.

IN

UNIVERSITATIS CAROLO- FERDINANDÆ PRAGENSIS MAGNÆ AULÆ CAROLINÆ AUDITORIO JURIDICO DICTATUM

à

JOANNE CHRISTOPHORO SCHAMBOGEN

J. U. Doctore, in præfata Cæsarea Regiæque Carolo-Ferdinandeæ Universitate Pragensi SS. Canonum quondam Professore Regio publico & ordinario, Sacræ Cæsareæ Regiæque Majestatis Consiliario, Facultatis Juridicæ Seniore, nec non Venerabilis Archi-Episcopalis Consistorij Pragensis Assessore.

Cum Gratia & Privilegio Sac: Cæs: Majestatis ad decennium.
Sumptibus Rosina de Liebenfels Nata Schambogen heredis Authoris

V E T E R O - P R A G Æ

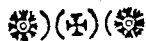
In Magno Collegio Carolino Typis Georgij Labaun A, 1701.

LEOPOLDUS Divinâ favente clementiâ Electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæ, &c. Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, & Wirtembergæ, Comes Tyrolis. Agnoscimus & notum facimus tenore præsentium Universis; quòd cum devota Nobis grata Rosina de Liebenfels, Joannis Christophori Schambogen J. U.

Doctoris, & in Universitate Nostra Carolo-Ferdinandea Pragensi Institutionum quondam Professoris publici & Ordinarij Soror, humillimè Nobis exposuerit, statuisse se relictum à Fratre suo superioribus hisce Annis defuncto compendium Institutionum Justiniani in quarto typis excudendum curare: demissè supplicando, quatenus Privilegio Nostro Casareo ipsam adversus quorumcunque fraudem, qui lucri causâ, quod fieri solet, illud in lucem edere, aut typis imitari fortè velint, clementer munire dignaremur; Nos a quibus ipsius precibus benignè annuentes auctoritate Nostrâ Casareâ decreverimus, statuerimus, vetuerimusque prout hisce decernimus, statuimus, & vetamus, nè quis Typographorum, Bibliopolarum, Bibliopegarum aut aliorum, qui rem negotiationemque librariam exercent, modo dictum Compendium Institutionum Justiniani quocunque modo, e characterè, aut formâ typis imitari, edere, recudere, aut alibi etiâ recusum apportare, aut venundare intra Sacri Romani Imperij, Regnorumque ac Dominiorum Nostrorum hereditariorum fines, decem Annis proximis à primo editionis die computandis absque dictæ supplicantis ejusve heredum consensu, ac voluntate audeat, hæc verò lege additâ, ut quatuor ad minimum præacti operis Exemplaria ad Imperialem Nostram Cancellariam mittantur, dictumque opus Privilegium hoc Nostrum vel ejus extractum (nè quis ignorantia prætextu se se excusare possit) in fronte impressum exhibeat. Si quis verò Edictum hoc Nostrum transgredi, ac violare, aut contemnere deprehensus fuerit, eum non solum ejusmodi libris prædictæ Rosinæ de Liebenfels vel ejusdem heredibus auxilio Magistratûs, ubicunque reperti fuerint, vendicandis, privari, sed sex etiam marcarum auri puri multâ, cujus semissis Fisco Nostro Casareo fraudis Vindictæ, alter verò semissis antenominate supplicanti, ejusve heredibus pendatur, puniri volumus. Mandamus prode Universis ac singulis Nostris & Sacri Romani Imperij, Regnorumque ac Dominiorum Nostrorum hereditariorum subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis, quàm secularibus, cujuscunque statûs, gradûs, dignitatis aut ordinis extiterint, præsertim verò ijs, qui in Magistratu constituti, vel suo, vel superiorum suo-

suorum nomine aut loco Jus dicunt, Justitiamve administrant, nè quenkum hoc Privilegium Nostrum Casareum impunè violare, spernere aut transgredi patiantur, sed si quos contumaces compererint, constitutà à Nobis multà eos puniri, & quibuscunque modis coërceri curent, quatenus & ipsi eandem multam pendere noluerint. Harum testimonio Literarum manu Nostrà subscriptarum, & sigilli Nostrì Casarei appensione munitarum, quæ dabantur in Civitate Nostra Vienna die sextà Martij Anno millesimo sexcentesimo nonagesimo nono, Regnorum Nostrorum Romani quadragesimo primo, Hungarici quadragesimo quarto, Bohemici verò quadragesimo tertio.

LEOPOLDUS.

Vt
D.A.C. à Kaunitz.

*Ad Mandatum Sacre Casareæ
Majestatis proprium.*

Lutzo Dolberg.

APPROBATIO.

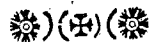
Ompendium 4. Librorum Institutionum juris, à Pranobili ac Clarissimo Viro Domino Joanne Christophoro Schambogen Jurium Doctore, in hac Alma Casarea Regiâque Universitate Carolo-Ferdinandea Pragensi quondam SS. Canonum Professore, Facult: Jur: Seniore, Sac: Cas: Regiæque Majestatis Consiliario, Venerabilis Archiepiscopalis Consistorij Pragensis Assessore, Decano, & Rectore emerito piz memor: sub Annum 1676 in Auditorio juridico prefata Universitatis publicè dictatum, ex mandato Magnifici Domini Domini Rectoris (titul.) diligenter perlustravi, & ob miram brevitatis artem, Iliadem in nuce reperi: quapropter jurium Sectatoribus quibuscunque pro recollectione, & conservatione specierum illud summè proficuum, ac proinde luce publicà dignissimum censeo.

Dabam in Musao, Die 5. Junij. 1700.

Joannes Henricus Turba Doctor & Senior
Facult: jurid: p. t. Decanus.

Nucleum, vel potius Medullam, quam Pranobilis ac Clarissimus Vir Dominus Joannes Christophorus Schambogen J. U. Doctor, in hac Alma Casarea Regiâque Universitate Carolo-Ferdinandea Pragensi quondam SS. Canonum Professor, & c. felicitis memoria, ex primo Institutionum Juris partu in Magna Aula Carolina Studiose eorum Juventuti publicè exposito arte præclarà extraxit, juxta Manda-

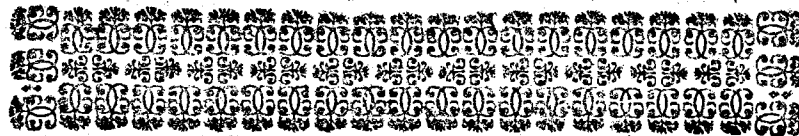
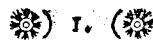
*tum Admodum Reverendi, ac Eximij Patris Caspari Knittel è Soc. JESU
SS. Theologiae Doctoris, Micro-Pragae ad S. Nicolaum Domus Professa Prae-
positi, Universitatis praenominatae p. t. Rectoris Magnifici diligenter exa-
minavi, mihiq; summo opere sapuit: & quia gustum memoriâq; eo-
rum, quibus ipsum prototypum emolumento fuit, & oblectamento, brevis
nec non facili labore refricabit: ideò illam per publicum Typum (quem
profectò meretur) omnibus Jurium avidis favendam & concedendam
judico. Pragae 20. Julij A. 1700.*

Joannes Wolvert. J. U. Doctor, in praefata
Universitate Carolo-Ferdinandea Codicis Pro-
fessor Regius, Publicus, ac Ordinarius Facul-
tatis Clarissimae p. t. Decanus.

Imprimatur

Casparus Knittel Soc: Jesu, Univer-
sitatis p. t. Rector.

Errata Typographica benevoli Lectoris judicium corrigere velit.

PRÆFATIO AD AUDITORES JURIS.

um Lectiones meae à tempore eo, quo
Sua Sacra Caesarea Regiâque Maje-
stas LEOPOLDUS Dominus No-
ster Clementissimus mihi professu-
ram in hac Alma Carolo-Ferdinan-
dea Pragensi Universitate conferre
Clementissimè dignatus est, hoc in loco & Auditorio
in Divi Justiniani Institutiones habitae brevi typis im-
pressae, lucem visurae sint publicam, & faciliè in manus
DD. Auditorum pervenire possint, à lectionibus illis
secundâ vice cum augmento traditis desistere cogor.
Quia tamen officio & muneri incumbit meo, Instituti-
ones profiteri, è re cupidae legum juventutis fore exi-
stimavi, si lectiones illas constringerem, & earum suc-
cum & substantiam in compendio traderem, fecerunt
hoc plures DD. alij. Exinde id erit commodi; quia
renovabuntur species ex lectione compendij. In no-
mine igitur Domini Nostri JESU Christi incipite, sum-
ma ope, atque alacri studio compendium hoc accipite,

A

&

& spes vos pulcherrima foveat, quod compendium hoc non tantum memoriam adjuvabit; sed etiam lectiones & scripta priora sapientius illuminabit. Quod, ut eò fiat facilius, ordinem ibi traditum, & hic observare conabor, & quidem ad inscriptionem tituli & Proœmij.

Imperator
quis?

Observa I. Quod Imperator hodie describatur: esse Personam habilis, ad capeffenda Imperij regimenta, ex Illustri Germanorum Familia orta, ab Electoribus secundum fundamentales leges electa, ut Reipublica Romano-Germanica tanquam caput & administrator legitime præsint. ita Lymnæus lib. 2. cap. 2. jur. publ.

Olim triplici,
hodie unâ corona
tur coronâ.

Electus Imperator olim triplici, hodie unâ eaque clausâ coronatur coronâ. Reinkingk De regim. secul. lib. 1. class. 3. cap. 8. n. 7. Electores autem sunt septem declarati his versibus:

Electores
qui?

Magna Meguntia, crassa Colonia, Trevis Alma,
Atque Palatinus Dapifer, Sax Portitor ensis,
Marchio Præpositus Camera, Pincerna Boëmus,
Romanum Regem statuendi dant sibi legem.

Quibus Octavus additus, de quo instrumentum pacis Cæsareo-Svecicum Osnabrugis Westphalorum de Dato 24. Octobris. Anni 1648.

Cæsares
unde dicti?

Observa 2. Cæsares dici Imperatores à Julio, qui Cæsare à cæso matris utero dicitur, &c.

Reliqua nomina Justinianus vel à devictis gentibus, vel à prospero rerum successu sibi attribuit.

Hic itaque Imperator cupidam legum juventutem salutat, & in proœmio hoc §. penult. Institutiones, eis robur constitutionum attribuendo, confirmat. Ex ipso proœmio autem

Observa 3. Quod Imperatoria Majestas, seu quælibet Respublica debeat esse legibus armata & armis decorata.

Respublica
quid?

Respublica autem sit Civium multitudo, rerumque inter

cos

eas communium, summâ potestate, rectâque ratione gubernata. vel monarchica. vel monarchica, dum penes unum caput: vel Aristocratica, dum penes plures Optimates: vel Democratica, dum penes totum populum suprema potestas est, utilitatem communem & parentium utilitatem respiciens; alias prima, in Tyrannidem. Secunda, in Oligarchiam. Tertia, in Ochlocratiam deffecit. ita Vernulæus, Inst. polit. lib. 1. tit. 2. cap. 3. garchia.

Observa 4. Jurisprudentiam olim in 2000. librorum, item in tribus Codicibus. Gregoriano, Hermogeniano & Theodosiano constituisse. L. 2. §. 1. Cod. De vet. jur. enucleand. Ex 2000. librorum, quibus Codicibus primò compositus Codex dictus Justinianus. L. un. §. 1. De Justin. Cod. confirm. & ex illis libris Digesta seu Pandectæ. §. 2. hic. His peractis mandavit Justinianus Triboniano, Dorotheo, & Theophilo, ut Institutiones componerent. §. 3. hic. & his compositis, ut ederetur insertis novis decisionibus Codex alius, qui adhuc extat, & repetitæ prælectionis dicitur. Unde constituit. De emendat. Cod. Justin. & secunda ejus edit. Quæ verò deinceps novæ ederentur constitutiones, eas in singulare Novellarum volumen redigi constituit. L. un. §. 4. De emend. Cod. D. Justin. quæ etiam collationes authenticarum inscribuntur. Unde principales Juris partes, Institutiones, Digesta, Codex & Novellæ.

Observa 5. Institutiones esse prima totius legitimæ scientiæ elementa, ut habet §. 4. hic. in quatuor libros divisa d. §. 4. in quibus & vetus & novum jus continetur. §. 5. hic ex antiquorum institutionibus composita, ab Imperatore recognita & confirmata. §. 6. b. unde & Justiniani Institutiones dicuntur, omnia enim nostra facimus, quibus auctoritatem nostram impertimur. ait ipse. L. un. §. 6. De concept. Digest. adhortaturque alacri studio eas esse pervolvendas, ut Reipublicæ gubernatio aliquando concedi possit. §. fin. b. & hæc ad proœmium.

Corporis
juris partes
principales

Institutio-
nes quid?
Laud earum,
unde com-
posita &
confirmata.

an liceat uti titulis? Ex cuius tituli inscriptione licet verè inferre possis, licetum esse uti titulis sibi competentibus; nolim tamen inferas invocationem Divini Nominis esse de substantia alicujus instrumenti, cum eam nec textus requirat, nec quidquam ad veritatem faciat.

an invocatio nominis Divini de substantia instrumenti? Observa 6. Digesta dici 50. libros in quibus omne jus antiquum, seu Responsa Juris Consultorum: Codicem verò Digesta quid? libros 12. in quibus Constitutiones Imperatorum principaliter continentur.

Codex quid? Qualiter unum jus alteri deroget? Observa 7. Cum posterior voluntas derogat priori. *L. fin. ff. De constit. princ.* Novellas derogare omnibus, Codicem Digestis & Institutionibus, has derogare Digestis plures volunt, quibus ob stare videtur *L. 2. §. pen. L. 3. §. pen. Cod. De veter. jur. enuch.* ubi utrumque *simul* ex fine tertij Consulatûs Anni suum robur obtinere sancitur.

Quomodo isti libri citentur? Observa 8. Cirari Institutiones per *Inst.* vel. *I.* nominato titulo, qui est index rei subjectæ, & paragrapho; qui est signum §. seu nota margini adscripta. Sicut & adjecto titulo cum legis initio vel numero. Digesta per *D.* nunc ordinariè per *ff.* Codicem per *C.* vel *Cod.* Novellas verò per *N.* vel *Novell.* Quòd si nullum addatur signum, intellige Digesta.

Authenticas verò in Codice sub citatis titulis, quò eas Irnerius inseruit, quære, quamvis eæ, in quantum originali non respondent, authenticæ non sint.

Quamdiu studendum juri? Observa denique, Studio juris quinquennium præfixum. *L. un. §. Nos verò, & seqq. De rat. & method. jur. doc. & primi anni Juristas olim Dupondios, hodie Justinianos nos vos dici: Secundi, Edictales; tertij, Papinianistas; quarti, Lytas, quinti, Prolytas. Nunc sequitur*

INSTI-

INSTITUTIONUM S E U ELEMENTORUM D. JUSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS LIBER I. TITULUS I. DE JUSTITIA ET JURE.

Observa 1. Titulos Rubricas, seu rubrum, contenta sub titulo, nigrum dici. Rubricas inter prout res patitur, dari connexionem. *L. 2. De stat. hom.* & si completum sensum habeant; per modum legis allegari posse: per nigrum generalius extendi & è contra.

Observa 2. Quòd *Justitia*, quæ est finis (adeoque intentione prior) intrinsecus juris prudentiæ in utroque foro, licet quoad extrinsecum finem sit differentia. Estque alia *universalis*, seu omnium virtutum complexio, vel ad DEUM, vel ad se, vel ad Rempublicam.

Alia

Justitia etymologia definitio, divisio, & finis.

Alia particularis, quæ est *constans & perpetua voluntas* (respectu objecti, non actus) *jus suum cuique*, seu alteri à se *tribuendi*. vel *distributive* proportionem geometricam in publicis; vel *commutative* proportionem arithmeticam in rebus privatis respiciens ob conservationem salutis publicæ. *Vindicativa* rigorosæ injuriæ ad commutativam spectat; est autem, *Injuria* læsio alicujus vel in bonis, vel in corpore, vel in animo, *quid?* formaliter vel materialiter contingens, quam injuriam justitia in medio quidem consistens, non tamen in repaitione, seu talione resarciri vult.

Jurisprudentia Observa 3. Quod Jurisprudencia seu *jus sit notitia rerum divinorum & humanarum*, sub formalitate justii vel injusti. *quid?* Unde additur, *justi atque injusti scientia* in §. 1. h. & L. 10. ff. h. 1. vel ut Celsus L. 1. ff. h. t. ars æqui & boni. quæ ars primò simpliciter viâ tradenda est. §. 2. h. t.

Præcepta juris? Observa 4. Præcepta juris esse *honestè vivere, alterum non ledere, suum cuique tribuere*. §. 3. h. tertium res, secundum, personam alterius respicit, de primo agitur secundariò, vel id per posteriora explicatur.

Jus est vel publicum vel privatum. Observa 5: Jus aliud esse *publicum*, quod ad statum rei Romanæ principaliter spectat; consistitque in Sacris, Sacerdotibus & Magistratibus. Aliud *privatum*, quod ad singulorum utilitatem pertinet principaliter & generaliter quoad utilitatem. §. 4. h. t. descendit ex præceptis naturalis, gentium, & civilis juris; publicum autem ex solis institutis & opportunitatibus civilibus primariò.

TITULUS II.

De Jure naturali, gentium & civili.

Jus idem quod lex, est naturale, & positivum. **J**us pro lege sumptum. Aliud est *naturale*; aliud *positivum*; naturale describitur *hic* & L. 1. §. 3. De just. & jur. quod

quod *Natura* omnia animalia docuit, scilicet rationalia per rationem, bruta per sensationem. Ut actus naturalis juris sit *illius de- scriptio*. is, quem homines originaliter ex instinctu sensitivo accedente tamen ratione, bruta ex instinctu sensitivo faciunt: hinc edere, bibere, &c. actus naturales quidem sunt, non tamen juris, & fornicatio contra jus naturale est. Definitur enim, *Jus* natura instinctus, ab hominibus jure constituto receptus, formaliter in ratione juris solis hominibus conveniens, *& definitio* licet materialiter quoad actus externos etiam brutis sit communis, ita Covarr. in Cap. Peccatum. p. 2. relect. §. 1. n. 4. Ex quibus patet, hoc jus materialiter convenire brutis; solis autem hominibus commune est jus gentium. L. 1. §. fin. ff. De just. & jur. quale est id, quod ratio naturalis inter omnes homines constituit. §. 1. h. t. ubi *Quomodo illud conveniat brutis?* *Jus gentium quid?*

Observa 1. Quod passim vocetur definitum jus naturale, *Jus natura* *primæ* jus autem gentium definitum naturale, *de primæ* *deum*, vel *gentium primæ*. Jus enim gentium secundæ *vum quod* *secundæ* *vum quod* *divisio di-* *ta rejci-* *tur* *itur* dicitur id, quod usu exigente & humanis necessitatibus sibi gentes constituerunt. §. 2. h. t. Verum hæc divisio necessaria non est, cum nec in textu fundata, nec facilioris doctrinæ eausâ sit inventa. & videatur admittere, quod ratio naturalis tempore varietur, quæ tamen immutabilis est, omnia enim à principio recta dictabat ratio, licet ex defectu circumstantiarum ea postea primò in praxin redegerit.

Observa 2. Jus naturale ut jus sumptum, non distingui à jure gentium, tum; quia hæc jura in textibus passim confunduntur, tum; quod eadem sit ratio, à qua utrumque jus appellatur, & definitur lumen rectæ rationis, à DEO hominibus inditum, indicans, quæ ut bona amplectenda, quæ ut mala fugienda sint. Quale jus dari non tantum auctoritate; sed etiam ab innato omnibus bene educatis hominibus horrore à quibusdam actibus, & indito sceleratissimis etiam remorsu conscientiæ, probatur. *Jus naturale ut jus non differt à jure gentium.* *Definitur.* Huic

*Jus positi-
vum quid?
aliud divi-
num, quod
vel vetus
vel novum
aliud hu-
manum,
quod vel ci-
vile, vel ca-
nonicum.*

Huic juri opponitur *positivum*, quod ex libera DEI, vel hominis voluntate dependet. prius *divinum* dicitur, estque vel *vetus* (quod in antiquo testamento DEUS condidit maxime Moysis ministerio. *Can. Moyses. 1. Dist. 7.* habens præcepta, vel *moralia*, ad morum honestatem; vel *ceremonialia*, ad cultum DEI; vel *judicialia*, ad justitiam pertinentia, quæ ut talia Christianos non ligant, præcipi tamen possunt, si mortua tantum sint, non mortifera, seu venturi Messiae præfigurativa) vel *novum*, quod Christus Homo, simulque DEUS in novo testamento condidit. Alterum positivum dicitur *humanum*, quod, vel *civile*, vel *canonicum* est, hic de civili.

*Civile est
scriptum &
non scriptum.
scripti sex
species.*

Civile dicitur, quod qualibet civitas sibi constituit. §. 1. *h. t.* estque aliud *scriptum* seu præscriptum, quod expresso superioris consensu nititur; aliud *non scriptum*. §. 3. *h. t.* & L. 6. §. 1. ff. *De just. & jur.* scripti juris species sunt sex.

*Prima est
Lex*

Prima est *Lex*, à legendo, vel eligendo, vel ligando dicta, quæ in genere est commune præceptum ab habente potestatem in bonum publicum ordinatum. in specie verò, quod Populus Romanus Senatorio Magistratu interrogante, veluti consule aut dictatore, constituit. §. 4. *h. t.*

*Secunda
Plebiscitum.*

Secunda. *Plebiscitum*, quod plebs plebejo Magistratu interrogante, scilicet Tribunoplebis, statuit. vim legis non habens, nisi post latam legem Hortensiam. *Gell. lib. 15. cap. 26.* Secessione tertiâ in montem Janiculum. *Florus lib. 1. cap. 25.*

*Tertia
S. C. I. U. M.*

Tertia. *Senatusconsultum*, seu quod Senatus Romanus constituit, ex necessitate aucti populi introducta. §. 5. *h. t.* L. pen. *De LL.*

*Quarta
constitutio
Principis.*

Quarta. *Constitutio* Principis superiorem respectu subditorum suorum non recognoscentis, quid quid enim huic rationabiliter placet, legis habet vigorem. §. 6. *h. t.* quæ constitutio vel *generalis* est, & per *rescriptum* seu *epistolam*, vel per *decretum*, seu sententiam, vel per *edictum*, seu motu proprio Prin-

Principis emittitur. d. §. 6. *h. t.* & L. 1. ff. *De constit. princ.* vel *personalis*, *privilegium* dicta, quod est jus quoddam singulare in certa personâ, aut causâ favorem à superiore concessum, unde prius personale, posterius reale dicitur. L. *Privilegia. 196. ff. De reg. jur.* & prius quidem, vel *proprie*, vel *communiter*, vel *corporaliter* personale est, juxta *Laym. lib. 1. tract. 4. cap. 23.* licet posteriora duo multum à realibus particeps.

Est & *privilegium* aliud *perpetuum*, quod rei de se perpetuæ finē: vel *temporale*, quod, vel soli personæ, vel soli rei, cum limitatione temporis conceditur, ubi rursus incidenter

Observa 1. Privilegia acquiri per Principem, per consuetudinem, vel præscriptionem, secundum quæ strictè quidem procedendum, ita tamen, ut aliquid operentur. L. 1. *in fin. ff. Ad municip.*

Observa 2. Amitti ea, 1. interitu personæ, vel rei, 2. tempore, 3. renunciatione expressâ, vel tacitâ, id est, abusu, vel non usu per decennium, nisi absolutæ sint gratiæ, 4. revocatione concedentis, si purum sit privilegium.

Observa 3. Privilegium contra jus utpote durabilius differre à dispensatione in jure.

Observa 4. Privilegia confirmari vel in forma communis, vel in speciali. denique

Observa: Quod Princeps Romanus hanc potestatem, latâ lege Regiâ acceperit, quæ si lata fuit, Divi Augusti tempore lata esse videtur, nam & Augusti lex dicitur. L. *Apud eum. 14. ff. De manumission.* & eâ contentum, ut unus Rempublicam regat.

Quinta scripti juris species. *Prætorum*, à præeundo, vel præessendo dictorum, sive urbanorum, sive peregrinorum, *edicta*, tam *perpetua*, id est annua, quàm *temporalia*, pro re nata promissa, ad quam speciem spectant & *Ædilium curulium edicta*. §. 7. *h. t.*

Sexta Responsa prudentum.

Sexta species, *Responsa juris prudentum*, id est, opiniones, seu sententiæ eorum, quibus permissum erat de jure respondere. §. 8. *b. t.* quorum auctoritas ab Augusto usque post tempora Gordiani tanta fuit, ut judici recedere non liceret.

At nunc non quæritur quis; sed quid, & quâ ratione dicat. Legibus enim judicandum est. *L. 13. Cod. De sent. & interlocut. omn. judic.* ut nec interpretatio per modum legis valeat. ubi

Interpretatio quid, & quotuplex?

Observa. Quod interpretatio sit sententiæ vel verbi dubij per aliud declaratio, quæ vel *necessaria & generalis*, per Principem. vel *necessaria & particularis*, per judicem. vel *scholastica seu doctrinalis* per DD. facta. hæc de jure scripto.

Jus non scriptum, seu consuetudo quid, & quotuplex?

Jus non scriptum, seu consuetudo juris, est jus tacitis utentium moribus introductum. §. 9. *b. t.* vel *universalis*, vel *particularis*, vel *contra*, vel *præter*, vel *secundum legem*. requirit, ut inducatur à communitate per actus plures, sive judiciales, sive extrajudiciales, durantes tanto tempore, ut de intentione juris inducendi constare possit, sit rationabilis & Reipublicæ utilis, & adsit tacitus consensus Principis, ex quo effectum habet, ut obliget, sicut lex in territorio; valet etiam contra legem. *Cap. fin. 2. De consuetud.* quamvis secus se habeat in statutis. *Can. Institutionis 7. XXV. q. 2.* quia hæc expresse derogarent.

Stylus & Ritus quid, & quotuplex?

Ad consuetudinem refer 1. *stylum*, qui modum procedendi in judicijs. 2. *Ritum*, qui observationem circa solennitatem actus significat, uterque & facti, & juris est, & si juris obligant.

Congruentia divisi juris.

Congruentia divisi juris in scriptum & non scriptum à Lacedæmonijs, qui jura memoriæ mandabant, & ab Atheniensibus, qui ea scribebant, desumitur. §. 10. *b. t.*

Jus positivum mutabile, non naturale.

Observa adhuc, quod jus *positivum*, iisdem etiam manentibus circumstantijs, mutari possit; quia ex libera voluntate dependet, jus *naturale* non; quia in recta fundatur ratione. §. 11. *b. t.*

b. t. intellige, jus naturale *præceptivum*, quod aliquid prohibet, intellige vel præcipit dictante ratione per se spectatâ, tanquam necessarium ad morum honestatem, non *permissivum*, quod more seu consuetudine omnium, vel pene omnium gentium permissum esse solet, tanquam salutare hominibus, in communi societate viventibus: Cessat tamen jus præceptivum quandoque alijs circumstantijs advenientibus obligare; sic præceptum matrimonij hodie singula generum non ligat; sed tantum genera singulorum. *Præceptivum quando cessat obligare.*

Observa denique, Objecta juris poni: *personas*, quibus, *res*, super quibus, *actiones*, per quas jus redditur. §. *fin. b. t.* jam de personis. *Objecta juris tria.*

TITULUS III.

De jure personarum.

HOMO, licet à persona, quæ tantum eum, qui habet caput civile, denotat, differat, hic tamen non differunt, estque animal politicum societatis communis vitæ capax; alius mas, alius foemina; qualis & hermaphroditus pro excessu. *L. 10. ff. De stat. hom.* alius *civis*, seu liber homo sub imperij tutelâ constitutus. Alius *peregrinus*, qui constitutus non est. *L. 6. §. solemus ff. De heredib. instit.* Hinc jus seu status personarum definitur: conditio seu qualitas, secundum quam quis in hac civili societate æstimatur, isque vel *libertatis*, quæ est naturalis facultas ejus, quod cui facere liber, nisi vi, vel jure prohibeatur. §. 1. *b. t.* vel *servitutis*, quæ est constitutio juris gentium; quâ quis dominio alieno contra naturam subijcitur. §. 2. *b. t.* qui servus à fervando, vel mancipium à mancapiendo dictus. §. 3. *b. t.* Quamvis etiam nascatur ex ancillis, fiebat tamen origine, captivitate in bello justo, saltè quoad formam, idque jure gentium; vel civili, si major 20.

Homo quid.

Civis quis.

Peregrinus quis.

Status quid.

Libertas quid.

Servitus quid.

Servus à fervando.

annis permiserit se venundari & participaverit de pretio. §. 4. *h. t.* idque in odium degeneris animi. An quis se ipsum vendere possit? Spectato jure gentium potest. *L. 21. ff. De stat. hom.* qvi tamen, si filius familias sit, patri non præjudicat. *L. 1. §. 2. De rei vindicat. L. 4. §. ff. De liberal. causa.* Inter servos quoque ad statum non est differentia. Liberti autem, vel ingenui, vel libertini sunt. §. *fn. h. t.* hinc

TITULUS IV. De Ingenuis.

Ingenui
qui?

Natalibus
restit. & do
nati jure
aur, annu
lor. his com
parantur.

Ingenui sunt, qui statim, ut nati, liberi sunt ratione vca-
tris, modò hîc, vel conceptionis, vel natiuitatis, vel me-
dio tempore liber fuerit, *hic & L. 5. §. 2. De stat. hom.* his
comparantur natalibus restituti, & donati jure auctororum,
annulorum, quamvis in postremis jus patronatûs saluum
maneat. Qvi in servitute tantum fuit, licet manumittatur,
manet ingenuus. §. *1. h. t.* quia; ut habet

TITULUS V. De Libertinis.

Libertini
qui.
Manumif-
so quid.
Modi ma-
numittendi
quotuplices

Libertini
olim quo-
tuplices.

Libertini sunt, qui ex vera servitute manumissi sunt. est
autem *manumissio*, id est, de potestate dominica libe-
ratio, juris gentium. *hic & L. 4. ff. De just. & jur.* ta-
met si modi manumittendi tam *solennes*, scilicet vindictâ, cen-
su, testamento, in Sanctissimis Ecclesijs, quàm *minùs solennes*
per epistolam v. g. sint juris civilis. §. *1. h. t.* &, si coram Magi-
stratu fiat, ubique & quandoque fieri possit §. *2. h. t.* quia est
actus jurisdictionis voluntariæ. *L. 2. ff. De offic. Proconsul.* Fie-
bant autem olim libertini, alij *cives Romani*, si solenniter ma-
numis-

numissi, vel *latini*, si minùs solenniter, vel *dedititij*, qui poenæ
causâ victi. hodie omnes cives Romani. §. *3. h. t. Cod. De la-
tin. item De dedititia libert. toll.* Libertinus hodie à liberto non
distinguitur, nisi quòd liberrus dicat relationem ad patronû.

TITULUS VI. Qui, & quibus ex causis manumittere non possunt.

Manumittere potest dominus habens liberam re-
rum suarum administrationem, modò non ma-
numittat in fraudem creditorum, *hic in princ. in*
fraudem autem manumittit, qui datis libertatibus futurus est
non solvendo. §. *3. h. t.* quo casu Lex Ælia Sentia impedit liber-
tatem. *h. in princ.* modò fraus & consilij & eventûs concurrat. *d. S. t. quid*
§. *3.* nisi sit libertas per fideicommissum relicta, tunc enim *statuerit.*
fraus eventûs sufficit. *L. fin. Cod. h. t.* Licet tamen in fraudem
creditorum manumittere servum unum in testamento, ut sit
necessarius hæres, siue quis dicat: *liber & hæres*, siue simpli-
citer: *hæres esto*, idque ex ratione, nè ignominia defunctus
afficiatur. §. *1. 2. h. t.* & hoc de uno Legis Æliæ Sentia capite.
Alterum est, ut manumittere volens, si minor 20 annis, id fa-
cere non possit, nisi per vindictam, approbatâ prius apud
consilium justâ causâ. §. *4. h. t.* quæ causæ recensentur. §. *5.* in-
ter quas & hæc, si procuratoris habendi causâ manumittere
velit. Est autem *procurator* is, qui mandatu domini aliena
negotia administrat. *L. 1. ff. De procurat.* Alius in judicio, &
judicialis, vel extra judicium, & *extra judicialis* dicitur, hic
cùm servus esse possit, §. *5.* de judiciali intelligi debet, licet
enim minor 25. annis per se in judicio stare non possit. *L. 4.*
Cod. Si advers. rem judic. neque pro reo absente. *L. 12. Cod. De*
procurat. pro se tamen stare potest jure civili. *d. §. 5. & §. 7. h. t.*
secùs jure canonico, *Cap. 5. De procurat. in d.* Causa

Manumitte-
re potest
Dominus.

Lex Ælia
Sentia quid
statuerit.

Procurator
quis, &
quotuplex.

Causa semel approbata, in hoc casu non reprobatuſ. *§. h. t.* statuit tamen Justinianus, ut is, qui 17. annis major sit, *§. fin. h. t.* & de jure novissimo juxta *Novell. 119. cap. 2.* etiam is, qui 14. annorum est, *testamento* manumittere possit.

TITULUS VII.

De Lege Fusia Caninia tollenda,

Lex Fusia unde dicta, & quid statuerit?

LEx hæc à Fusio, vel Furio Caninio Tribunoplebis dicta, certum præscripsit numerum in servis *testamento* manumittendis, qui extat in fragm. Ulpiani *tit. 1. §. 19.* quam legem Justinianus cum libertatis, cum ultimæ voluntatis favore abrogavit, cum id, quod alicui conceditur inter vivos, multò magis in ultima voluntate regulariter concedendum sit.

TITULUS VIII.

De his, qui sui, vel alieni juris sunt.

Persona alieni juris qua?

Persona alieni juris, vel sub dominica, de quibus *h. t.* vel sub patria, de quibus *seq. tit.* potestate sunt. *in princ. h.* sub dominica sunt servi, qui omnia acquirunt dominis suis, & in quos dñus jure gentium & vitæ & necis potestatem habuit, adeò, ut eos sine causa etiam occidere potuerit. *§. 1. h. t.* quæ potestas apud Romanos postea restricta, in tantum, ut nemo in servum suum sine causa legibus cognita ultra modum sævire posset, & sæviens post causæ cognitionem cogeretur eum bonis conditionibus vendere, cum Reipublicæ inter sit, nè re suâ quis malè utatur. *§. 2. h. t.* Et hoc de ijs, qui sub potestate sunt Dominica. Nunc

TITULUS IX.

De patria potestate.

Quæ describitur, jus ex constitutione juris civilis (probatuſ ex *§. 2. h. t.*) descendens, quo liberi parentibus (intellige masculis, fœminæ enim in potestate hac non habent. *§. 10. infr. De adopt.*) ratione personæ & bonorum quoad certos effectus subjiciuntur. Sic natus ex me & uxore mea, in mea potestate est, sicut & natus ex filio meo nepos. *§. 3. h. t.* quia is, qui sub potestate est, aliam sub potestate habere non potest. *L. 21. ff. Ad leg. jul. de adulter. acquiritur* autem per nuptias, adoptionem, & legitimationem. Nuptias præcedunt *sponsalia*, quæ sunt mentio & repromissio futurarum nuptiarum. *L. 1. ff. De sponsalib.* & hæc *de futuro*, alia enim *de presenti*. quæ à matrimonio rato non differunt. illorum *causa efficiens* est consensus contrahentium, modò septem annos habeant, & inter eos non sit ex causa perpetua prohibitum matrimonium de futuro, sive per se, sive per alios expressus. *Causa formalis*, ipsa expressio. *materialis* corpora tradenda. *finalis* matrimonium. *Effectus*, obligatio ad ea, quam primùm implenda, nisi dissolvantur, vel mutuo consensu, vel religiosæ vestis tantùm assumptione, vel simplici etiam Religionis voto, vel matrimonio, vel affinitate, vel discessu, vel temporis extingvendæ obligationis causâ appositi lapsu, vel fornicatione, aut alio superveniente, quo præcognito alter non fuisset contracturus. Arrhæ, id est, id quod in pignus futuri matrimonij datum, si intervenerint, ad dantem redeunt, & quidem duplicatæ, si steterit per accipientem non sequi matrimonium, sin per dantem, lucratur eas accipiens. *L. 5. Cod. De sponsalib.* Quod si proxeneta, seu conciliator, *L. 2. 3. ff. De proxenet.* intervenerit, huic debetur proxeneticum. *L. fin. Cod. De sponsalib.* hæc de sponsalibus.

Potestas patria quid?

habet eam Pater, non Mater.

quomodo acquiritur sponsalia, quid? & quæ duplicia?

eorum causa efficiens, formalis, materialis, finalis. & quis effectus?

Arrhæ quid?

Nuptiæ

TI

Nuptiæ
quid?

Nuptiæ definiuntur. §. i. b. t. quod sint viri & mulieris conjunctio (intellige animorum per L. 30. De reg. jur.) individuum vitæ consuetudinem continens; per verba posteriora à concubinato differunt. Nuptiæ aliter conjugium, vel matrimonium, vel *legitimum*, vel *ratum*, vel *consummatum* est. postremum ex institutione divina, tamen si adulterium interveniat. *Trid. Sess. 24. Can. 7.* indissolubile est; secundum, per conversionem conjugati, seu per ingressum, id est, Religionis approbatæ. *Trid. Sess. 24. Can. 6.* primum per conversionem infidelis, si absque periculo cohabitare nequeat. *Cap. Gaudemus.* De divortio, dissolvi potest. Dicta de dissolutione, seu divortio quoad vinculum intellige, nam quoad thorum, si justa causa subfit, matrimonium etiam consummatum dissolvi potest. Hæc de definitione & divisione matrimonij, sequitur de requisitis. Hinc

TITULUS X. De Nuptijs.

requisita
ad nuptias.
1. consensus
contrahen-
tium.

Qui requiritur 1. consensum contrahentium, qui cives Romani sint, & secundum canones Christiani, id est, baptizati. Consensus verò debet esse mutuus, liber, de præsentia expressus debite, id est, secundum *Trident. Sess. 24. Cap. 1. De reform. matrim.* coram parochio unus proprio, vel alio sacerdote de prævia expressa vel tacita parochi licentia, & coram duobus, vel tribus testibus, quo tamen casu parochus minister Sacramenti non est; sed contrahentes, & ipse tanquam qualificatus testis requiritur.

2. Etas le-
gitima.

Secundò ætatem legitimam, id est, mas sit pubes. 14. foemina viripotens, id est 12. annorum, quod si ætatem suppleat malitia, id est, discretio ad consensum conjugalem, & poten-

potentia ad actus conjugalis exercitium adsit, canones citius matrimonium permittunt. *Cap. 9. De desponsat. impub.*

Tertiò. Requiritur parentum eorum, quorum sub 3. *consensus* potestate sunt, consensus, vel expressus, vel tacitus, *hic in prin. parentum. & L. 7. §. 1. ff. De sponsalib.* qui tamen ad valorem matrimonij necessarius non est de jure naturali; quia alias indistinctè, & matris, & patris etiam post emancipationem requireretur: De jure civili diversæ sunt sententiæ, probabile est, quod is requiratur hoc jure ad nuptias justas, non etiam ad nuptias simpliciter; de jure canonico dicunt requiri de honestate, non de necessitate, & sic textus combina. Hoc tamen non obstante statuta locorum, quæ ad exheredationem liberorum sine consensu parentum nuptias ineuntium permittunt, adhuc justa sunt.

Quartum requisitum est, ut nullum sit contrahentes inter impedimentum, quod esse solet, vel *impediens*, quod impedit matrimonium inire, initum tamen adhuc tenet. vel *dirimens*, quod etiam initum annullat, seu nulliter iniri facit. *Impedientia*, vel *sine delicto*, vel *ex delicto* nascuntur, expressa his versibus.

*Ecclēsia vetitum, nec non tempus feriatum,
Atque catechismus, sponsalia, juncto votum.
Incestus, raptus, sponsata mors mulieris,
Susceptus propria sobolis, mors presbyterialis,
Vel si pœniteat sollemniter, aut monialem
Accipiat: prohibent hæc conjugium faciendum.*

Impedimenta dirimentia versibus istis:
*Error, Conditio, Votum, Cognatio, Crimen,
Cultus disparitas, Vis, Ordo, Ligamen, Honestas,
Si sis Affinis, se forte coire nequibis.*

Et ex Tridentino:
Si Parochi & duplicis desu presentia testis,

4. nō ullum
sit impedi-
mentum.
quod vel
impediens,
vel diri-
mens.

Impedien-
tia sine de-
licto.
ex delicto.

dirimentia

Ex Tridentino.

Raptus

*Raptæque sit mulier, nec parti reddita tuta:
Hæc socianda vetant, connubia facta retrahant.*

In hoc titulo agitur de impedimentis dirimentibus tribus, & quidem. §. 1. & seqq. de impedimento cognationis. ubi

Cognatio
quid? &
quotuplex?

Observe, Quod *cognatio* sit coherrentia quædam personarum ex aliquo vinculo generationis resultans: vel per sanguinem, & *carnalis*: vel per legem, & *legalis*: vel per baptismum, item confirmationem; & *spiritualis* dicitur; quæ spiritualis olim impedimentum ponebat, tam ratione paternitatis, compaternitatis, quam ratione fraternitatis. Hodie juxta *Trid. Sess. 24. Cap. 2. De reform. matrim.* tantum, si sint

Baptizans, baptizatus, baptizati que parentes,

Levans, levatus, levati que parentes.

Inter a-
scen: & de-
scen: nuptia
in infinitum
prohibita.

In cognatione carnali, alij ascendentes, alij descendentes, alij collaterales sunt. inter ascendentes & descendentes nuptiæ in infinitum prohibita, §. 1. *h. t.* & *L. 53. ff. De rit. nupt.* aded, ut initæ tales dicantur nefariæ, de quibus nè fari deceat.

Cognatio
legalis in-
ter quos di-
rimat ma-
trimonium

In cognatione legali, impedimentum est inter adoptantem & adoptatum ejusque descendentes, inter adoptantem & uxorem adoptati, inter adoptatum & uxorem adoptantis, *Can. Ita diligere. l. XXX. q. 3. L. 14. L. 55. ff. De rit. nupt.* etiam dissoluta per emancipationem adoptione, *dd. LL. & d. §. 1. h. &* hæc de ascendentibus & descendentibus. Sequitur.

Inter colla-
terales
quàm pro-
cul probi-
bita.

in §. 2. de collateralibus, inter quos de jure civili ad quartum, usque gradum exclusivè, §. 4. *h.* De jure canonico olim ad 7. hodie adhuc usque ad quartum gradum inclusivè. *Cap. 8. vers. Prohibitio quoque* & *De consangu.* nuptiæ inhibita, observata cujusque juris computatione, de qua infra *De gradib. cognat.* Hinc de jure civili etiam inter fratres & sorores matrimonium non subsistit, licet adoptiva soror sit durante adoptione, *d. §. 2.* Nec inter fratris, vel sororis filiam, §. 3. *h. t.* imò nec neptem, quamvis in quarto, secundum jus civile, gradu sit; quia

quia cujus filiam non licet ducere, neque neptem permittitur, *d. §. 3.* sic nec amitam, nec materteram, nec amitam magnam, nec materteram magnam ducere licet. §. 5. *h. t.* Duorum tamen fratrum, vel sororum liberi hoc jure conjungi possunt. §. 4. *h. t.* & hæc de cognationis, sequitur de affinitatis impedimento. ubi

Observe: Quod *affinitas* secundum jus civile sit diversarum cognationum per nuptias copulatio, matrimonium, quid? dirimens inter eas, quæ parentum & liberorum loco sunt, personas. §. 6. 7. *h. t.* secundum canonicum autem, vinculum resultans ex unione duorum in carne una, per copulam carnalem. unde ibi nuptiæ; hic copula affinitatem facit, *Cap. 6. 7. De eo, qui cog. consangu. Cap. 2. De consangu. & affinit.* omnes enim cognati cognatæ fiunt affines cognoscenti, & è contra, induciturque impedimentum ex copula licita, hodie usque ad quartum, si illicita, usque ad secundum gradum inclusivè. *Trident. Sess. 24. Cap. 4. De reform. matrim.* unde quis privignam, aut nurum. §. 6. *h. t.* focrum, aut novercam. §. 7. *h. t.* in uxorem ducere nequit, etiam secundum jus civile. Comprivigni verò se invicem ducere possunt. §. 8. etiam jure canonico; quia non est inter eos affinitas. *Qui eam contrahant*

Tertium impedimentum recensetur. §. 9. quod *publicæ honestatis* dicitur, contrahitur in utroque foro per sponsalia & de futuro. *d. §. 9.* & de presenti secundum canones, extendens se in casu priori ad primum; in posteriori ad quartum usque gradum. *Trident. Sess. 24. Cap. 3. De reform. matrim.* hæc de impedimentis. *Impedimentum publicæ honestatis quod.*

Finis matrimonij primarius procreatio proles, secundarius evitatio fornicationis, & solatium humanitatis. *Finis matrimonij quis?*

Servi jure civili contubernium tantum habent. *L. 3. Cod. De incest. nupt. L. 41. §. 2. De legat. 3.* in quo etiam cognatio impedimento est, sicut & nuptijs, si manumissi sunt. §. 10. *h. prohibito* Erant non ineunt.

Erant adhuc aliæ prohibitiones *de jure civili*. juxta. §. *ii. h. t.*
De quibus in Digestis.

*Pena ince-
starum nu-
ptiarum.*

Itaque cum impedimento nuptiæ initæ, nullæ sunt, nec
est uxor, nec maritus, nec dos. §. *12. h. t.* adeò, ut præter alias pa-
tris pœnas liberi indè nati, nec ali à patre possint. *juxta Auth.*
Ex complexu. Cod. De incest. nupt. secus se habet jure canonico,
*Cap. Cum haberet. x. De eo, qui duxit in matrim. quam poll. per
auvit.* quod excommunicatione contrahentes consanguineos,
affines in gradu prohibito, &c: ipso jure punit. *Clement. unic. De
consanguinit.* Hæc de primo patriam potestatem acquirendi
modo. Sequitur de secundo, legitimatione. in §. *fin. h. t.* ubi

*Concubi-
natus jure
civili per-
missus, non
però cano-
nico.*

*Legitima-
tio quid, &
quotuplex.*

Observa *i.* Concubinatum cœlibis cum cœlibe per-
missum esse jure civili. *L. Divi. Cod. De nat. liber.* non etiam ca-
nonico jure. *Can. Audite, Dist. 34.* nisi concubinam uxorem,
non solenniter ductam intelligas, item legitimationem,
esse actum legitimum, quæ ea, quæ naturalis tantum pro-
les est, efficitur legitima, quæ fiebat olim per *oblationem curiæ*, fi-
lij, & si filia, per desponsationem curiali. *L. 3. 4. Cod. De natu-
ral. lib. Novell. 89. Cap. 2.* & fit adhuc per *subsequens matrimoni-
um.* *L. Divi. L. Cum quis. Cod. d. t. Cap. Tanta. x. Qui filij sint le-
git.* prole etiam invitâ, dotalibus instrumentis ad faciliorem
probationem adhibitis, modò conceptionis tempore inter-
parentes esse potuerit matrimonium. Cujus legitimationis
effectus est, ut legitimatus omnino comparetur legitimè na-
to, & per *rescriptum Principis.* *DD. ad Novell. 74. Cap. Si quis sa-
nè.* in qua consensus liberorum, & patris, & aliorum liberorū
defectus requiritur, si effectum succedendi operari debet.
Auctoritate à Principe acceptâ, etiam Comites Palatini, &
Prothonotarij Apostolici legitimare solent. Sequitur de
tertio modo, unde

TI.

TITULUS XI De Adoptionibus.

Adoptio est legitima liberi hominis in filium familias
assumptio, quæ, si adoptandus est filius familias, fit
auctoritate Magistratûs, & *adoptio specifica*. si sui ju-
ris, auctoritate Principis. & *arrogatio* dicitur. §. *i. h. t.* Effectus
utriusque olim transitus in potestatem adoptantis, qui in
adoptione specifica hodie cessat, nè utraque hæreditate pri-
vetur quandoquæ adoptatus: excipe, si persona de sanguine
adoptatur, tum enim vinculum sanguinis & legis pristinum
effectum operatur. §. *2. h. t.* & *L. pen. Cod. h. t.* quod procedit,
licet infans adoptetur. *L. 42. ff. h. t.* quamvis arrogari neque-
at, nisi septennio major. *L. 5. ff. h. t.* ubi causæ cognitio, num
pupillo expediat, necessaria est, & per stipulationem servo pu-
blico promittere arrogans se bona, si impubes decesserit arro-
gatus, restitutorum hæredibus ejusdem ab intestato, & si cum
sine causa emanciparit, quod præter bona propria, & eorum
commoda, quartam Pianam, seu quartam portionis ab inte-
stato debitæ eidem relinquet.

*Adoptio
quid, &
quotuplex?
ejus effectus*

Adoptare volens 60. annorum sit. *L. 15. §. 2. ff. h. t.* & *Adoptare*
adoptando 18. annis senior. §. *4. h. t.* an in filium, an in nepo-
tem adoptet, non refert, §. *5.* etiam si *filius* alienus sit. §. *6.* dum-
modo, si filium habeat, is consentiat, nè ei invito suus agnasca-
tur hæres. §. *7.* comparatur arrogatus naturali. §. *8.*

Adoptare non possunt castrati, quamvis spadones pos-
sint, cum adoptio imitetur naturam. §. *9.* nec religiosi, quam-
vis ecclesiastici possint. fœminæ non, nisi ex indulgentia
Principis. §. *10.* quo casu potestatem non habebunt, nisi id
Princeps expresserit. *L. Mulierem. Cod. h. t.* Effectus arrogatio-
nis, ut dictum est patria potestas, in quam arrogatus unâ cum
liberis transit. §. *11.* adoptionis effectus etiam hodie est, quod
ad-
nu.

*Effectus ar-
rogationis.*

*& adoptio-
ad-
nu.*

adoptans *pater* nominabitur, diceturque habere filium; adoptatus verò aletur ab adoptante, si apud eum manserit, & habeat jus successionis ab intestato. *hic. & d. L. pen. h. t.* Servus adoptari nequit, quamvis, si adoptetur, fiat liber. §. *fin.* quia, quando actus non valet, ut agitur, valet, ut valere potest.

Servus adoptari nequit.

nec adoptatus à nobili fit nobilis.

unio prolium quid, & quando licita.

An adoptatus à nobili fiat nobilis. probabile, quòd non, cum adoptio non sit nobilitandi modus.

Adoptioni similis *prolium unio*, quæ est pactum inter parentes, eorumque ex diverso matrimonio utrinque susceptos & suscipiendos liberos de mutua successionem cum causæ cognitione & auctoritate magistratûs factum.

TITULUS XII.

Quibus modis jus patriæ potestatis solvitur.

solvitur patriæ potestas.

1. morte naturali.

2. morte civili.

bannus quid.

3. dignitate patriciatus.

Solvitur patria potestas 1. morte naturali, seu patris, seu filij familias, morte etiam avi respectu nepotis, si hic non sit casurus in potestatem sui patris. *in princ. hic. in.* quam non cadet, si pater emancipatus fuerit, licet rursus arrogatus. *L. 41. ff. De adopt.*

Secundò. morte civili, seu per deportationem alterutrius; quia hæc juribus civilibus privat, cujus etiam est patria potestas; restitutus autem *in integrum* pristinum statum recipit. §. 1. *h.* dicitur per deportationem; quia relegatio non privat. §. 2. *h.* sicut deportatio, ita & poenæ servitus solvit. §. 3. Hodie usitatus est *bannus*, qui est poena, per quam decreto Romani Imperij aliquorum capita ex delicto sacra fiunt, id est, detestabilia, qui alius superior est, alius inferior.

Tertiò. Per dignitatem patriciatus summam. §. 4. *hic. & L. fin. Cod. De consulib. lib. 12.* item per Episcopalem. *Auth. Episcopalis. Cod. De Episcop. & Cler.* per sacerdotalem non, licet secus se habeat in religionis professione; hodie omnis digni-

gnitas liberans à curia, de quibus, *L. fin. Cod. De Decurionib. lib. 10.* liberat à patria potestate. *Novell. 81. Cap. 1.* quamvis ita liberati habeantur in favorabilibus pro filio familias, *d. Novell. Cap. 2.*

Quartò. Potestatem patriam captivitas suspendit propter jus postliminij, quod, si captus redeat, fingit eum captum non esse, §. *5. hic.* si autem ibi moriatur durante captivitate, adeoque liberum esse mortuum fingit Lex Cornelia. Capto patre filius rectè quidem contrahere, *L. fin. Cod. De sent. & restit. pass. & restit.* testamentum tamen condere non potest. *L. 2. §. Si quis. ff. Und. legit.* licet possit, si pater sit deportatus. *d. L. fin.*

Quintò. Solvitur emancipatione, quæ est de potestate patriæ dimissio, alia *legitima*, de qua *Cajus. Instit. lib. 1. tit. 6. §. fin.* alia *Anastasiana*, de qua. *L. 5. Cod. h. t.* alia *Justinianea*, de qua. *L. 6. Cod. De emancipat. liber. §. 6. h.* potest autem pater pro lubitu emancipare, quem vult. §. 7. *h.*

Sextò. Transfertur potestas adoptione specificâ, si duo concurrant vincula. §. 3. Nepos ex emancipato filio conceptus & natus in potestate patris sui est, non avi. §. 6. Emancipare autem pater non cogitur, sicut nec inviti emancipantur regulariter. §. 10. *h.*

Septimò. Solvitur præscriptione. *L. 1. Cod. De patr. potest. 7. præscriptio.*

Octavò. Infantis expositione. *L. 2. Cod. De infantib. exposit. 8. infantis expositione.*

Nonò. Hæresi patris. *Cap. 2. De hæret. in 6. 9. hæresi patris.*

TITULUS XIII.

De Tutelis.

Personæ sui juris, aliæ sub *tutela*, vel *curatela* sunt, aliæ nō. *Tutela quid?* *in princ.* est autem *tutela* vis ac potestas in capite libero,

*Tutela du-
plex.
Testamen-
taria quid.*

ro, id est, in tutore, ad tuendum eum, id est, pupillum, qui se-
propter ætatem defendere nequit. §. 1. *b.* alia jure civili data,
id est, legitima, alia permissa, quæ, vel testamentaria, vel dati-
va. *d.* §. 1. unde & tutores, qui tutores à tuendo dicti. §. 2. *b.* De
testamentaria agitur prius, quæ datur ex permissu legis 12.
tab. à patre habente in potestate, testamento, verbis directis,
vel codicillis testamento confirmatis, liberis suis impuberi-
bus. §. 3. *b.* etiam postumis. §. 4. emancipatis non, quamvis
datus tutor sit confirmandus sine inquisitione. §. *fin. hinc.* qui
etiam dativus potius, quam testamentarius dicendus, licet le-
gitimo præferatur, nec satisfacere cogatur. Quæstio quis da-
ri possit? unde

TITULUS XIV.

Qui testamento tutores dari possunt.

*Tutor dari
potest, tam
pater,
quàm filius
familias.
item servus
proprius &
alienus.
Furiosus.
Minor 25.
ann.*

Responderetur, tam pater, quàm filiusfamilias; quia,
& iste in publicis (quale munus est tutela, *in princ.*
infr. De excusat. tut.) habetur pro patre familias. L.
9. *De his, qui sui, vel al. jur. sunt.* ut sub tutoria potestate habere
possit, licet non sub patria, imò & servus dari potest & pro-
prius, qui unâ libertatem accipiet directam. §. 1. *b.* quamvis
flectatur in obliquam. L. 9. *Cod. De fideicom. libert.* & alienus,
qui tutor erit, cum liber erit. *d.* L. 9. sic & furiosus, item mi-
nor 25. annis tutor testamento quidem dari potest, tutor ta-
men neuter erit, nisi alter sanæ mentis, alter majorennis fa-
ctus fuerit. §. 2. pupillis interim magistratus per alium prospi-
ciet. §. 1. *infr. De Attil. tut.* sicut & tunc, si tutor sub conditio-
ne, vel ex tempore datus sit, sicut dari potest. §. 3. *b.* datur au-
tem tutor personæ principaliter. §. 4. & quidem, si detur fi-
lijs, etiam filiabus datus videtur. L. 16. *De testam. tut.* non è
contra, L. 45. *De legat. 2.* Nepotibus autem datus non intelli-
gitur,

gitur, nisi testator liberis, vel posteris aliquem dederit;
§. *fin. hinc.*

TITULUS XV.

De legitima Agnatorum tutela.

Legitima, seu immediatè à Legè 12. tab. delata tutela *tutela legi-
locum habet, si quis tutela respectu, moriatur intesta-
tus. §. 2. b.* competit agnatis. *hinc in princ. & L. 1. ff. b. t.*
Agnati autem sunt, qui per virilis sexus cognationem conjun- *agnati qui.
cti sunt, reliqui cognati in specie dicuntur. §. 1. b.* quam di-
stinctionem jus civile invenit, unde *agnatio* rursus tollitur ca- *qui cognati.
pitis diminutione, §. fin. b. t.* hinc

TITULUS XVI.

De capitis diminutione.

Est autem *capitis diminutio* prioris statûs mutatio. *b. in
princ.* facta, vel quasi facta hominis interveniente, *capitis di-
minutio
quid.*
gloss. ibid. alia *maxima*, cum quis & civitatem & liber- *maxima
quid.*
tatem. §. 1. *b.* alia *media*, cum quis civitatem amittit. §. 2. alia, *media
quid.*
minima, dum familiam mutat per arrogationem, vel emanci- *minima
quid.*
pationem. §. 3. Servus manumissus capite non minuitur; sed
caput acquirit. §. 4. neque dignitatis mutatione status muta-
tur. §. 5. statûs autem mutatio, licet agnationem perimat, non
tamen cognationem, quamvis cognationis jus per maximam
& mediam tollatur. §. 6. Ad agnatos itaque tutela pertinet,
& quidem proximos, cum hi tantum jure 12. tab. jus suc-
cedendi habuerint,

TITULUS XVII.

D

De

De legitima patronorum tutela.

*Casus legiti-
ma patro-
norum tu-
tela.*

LEx 12. tab. ut patroni succederent libertis, statuit, unde & ijdem ex mente ejusdem ad tutelam liberti impuberis vocantur; excipe matronas; mulieres enim tutrices non sunt. *textus hic.* præter matrem & aviam, modò hæc secundis renunciaverint nuptijs, & S^Cto Vellejano. juxta *Auth. Matri & avia. Cod. Quando mulier tut. off. fung. poss.*

TITULUS XVIII.

De legitima parentum tutela.

*Casus tute-
le hujus.*

AD exemplum patroni, est etiam tutor legitimus pater impuberis à se emancipatæ prolis. *textus hic.* qui olim fiduciarius dictus. *Ulpianus in fragm. tit. u. §. 4. h.*

TITULUS XIX.

De fiduciaria tutela.

*Fiduciaria
tutela sur-
diſſa.*

STante enim hoc jure fiduciarius tutor erat frater emancipati fratris impuberis. item pater filij ab avo emancipati, sicut & patruus nepotis; agnatione enim per emancipationem sublatâ tutores legitimi esse non poterant. De jure novissimo sublata differentia inter agnatos & cognatos. *Novell. 118. Cap. 4.* facit eosdem etiam pariter ad tutelam vocari. *Cap. 5. ibidem.*

TITULUS XX.

De Attiliano tutore, & eo, qui ex lege Julia & Titia dabatur.

Dati-

DAtiva, seu honoraria tutela est, quæ à magistratu imponitur in defectu aliarum. Sic ex lege Attiliana Prætor Romæ, ex lege Julia & Titia Præses in provincijs dabat. *h. in princ.* etiam in casu, quo erat spes tutoris testamentarij, quæ existente dativus esse tutor desinebat. *§. 1. h.* sic & tutore capto pro eo tempore dativus datur. *§. 2. h.* Postea Consules ex inquisitione; Prætores, ex constitutionibus tutores dederunt. *§. 3. h.* qui inventarium conficere, & administrationem jussu magistratûs suscipere debent. *L. fin. §. Illud Cod. Arbitr. tutel.* Justiniani tempore Romæ Prætor, in provincijs Præses, dabat tutores, quod si non essent magnæ pupilli facultates, jussu Præsidentis magistratus minor. *§. 4.* Justinianus statuit, ut, si facultates non excedant 500. solidos, minor magistratus debeat non expectatâ jussione. *§. 5. h.* ex quibus colligitur, quod tutoris datio non sit jurisdictionis, vel imperij; sed specialis concessionis. *L. 6. §. Tutoris datio. De tutel. tio est specialis concessio.* *§. 6.* sicut & ut datus tutor rationes reddat, & auctoritatem pupillo det. *§. 7. h.* unde

TITULUS XXI.

De auctoritate tutorum.

Auctoritas est approbatio ejus, quod cum pupillo geritur, necessaria, ubi de eo obligando, vel re ejus alienanda agitur. si contrahat sine ea, obligatur quidem naturaliter; sed non jure naturæ, vel non quoad omnes obligationis naturalis effectus. sic *L. 59. De Obligat. & act. L. 41. combinan- De condiſt. indeb.* combina cum *L. 127. De V. O. & alijs.* Si contractus sit synnallagmaticus, tenebitur contrahens contractui stare; sed non pupillus, unde dicitur claudicare contractus. *hic in princ.* Hereditatem sine ea adire nequit, quamvis lucrosa sit. *§. 1. h.* quia licet tunc cesset ratio, non cessat tamen,

D 2

mi-

nisi particulariter & negativè, non autem contrariè vel universaliter, quo casu cessaret legis dispositio: hæreditatem, itaque acceptabit pupillus tutore auctore. *L. Potuit. §. Cod. De jur. deliber.* nisi pupillus infans sit, tum solus tutor. *L. 18. Cod. d. t.* Auctor autem tutor esse debet *in ipso* negotio. §. 2. *h. t.* quia ad actûs solennitatem requiritur. auctor tamen esse nequit in rem suam, hinc, si cum pupillo litem habeat, curator pupillo dabitur. §. *fin. h.*

TITULUS XXII.

Quibus modis tutela finitur?

*Quibus
modis tute-
la finitur.*

Respondetur primò, pubertate, id est, 14. anno in masculo, 12. in fœmina. *h. in princ.* Secundò, qvalibet capitis diminutione pupilli. §. 1. *h.* quia nemo esse sub tutela potest, nisi liber, civis, & paterfamilias. Tertiò, capitis diminutione tutoris maximâ & mediâ, minimâ olim, si esset agnatus. §. 4. *h.* Quartò, morte naturali, sive tutoris, sive pupilli. §. 3. Quintò, conditionis eventu. §. 2. Sextò, temporis lapsu. §. 5. si testamento sub conditione, vel usque ad tempus sit datus. Septimò, remotione. Octavò, excusatione. §. *fin. h.*

TITULUS XXIII.

De curatoribus.

*Curator da-
tur mino-
rennibus.*

Puberibus usque ad majorennitatem, seu 25. annum completum ad momentum. *L. 3. §. Minorem. De mino-rib.* curatores, ut res eorum tueantur. *in princ.* dari solent ab iisdem magistratibus, & testamento dati confirman-
tur. §. 1. *h. t.* non dantur tamen invitis, præterquam in litem.

§. 2.

§. 2. cum ipsi legitimam personam pro se standi in judicio non habeant. Eodem modo dantur etiam majorennibus, si furiosi & prodigi declarati sint. §. 3. aut mente capti, vel alio perpetuo morbo laborantes. §. 4. Pupillis non datur, adjungitur tamen curator, si tutor non sit idoneus, fraudulenter tamen non administret. §. 5. Quòd si tutor pro pupillo litigare non possit, constituet actorem periculo suo, nisi pupillus præsens non infans, vel ipse jam litem contestatus sit, tum procuratorem. §. *fin. h.* quia is etiam à non domino, hic à domino litis constituitur.

*Quando-
que etiam
majorenni-
bus datur.*

TITULUS XXIV.

De satisfactione tutorum, vel curatorum.

Satisfactio est cautio, quâ securum reddimus adversarium de eo, quod à nobis petit. *L. 1. ff. Qui satisfd. cog.* quæ si à lege, vel magistratu imponatur, *necessaria*: si ex voluntate, *voluntaria* dicitur, utraque fit, vel per fidejussores, vel per pignora, vel per repromissionem, seu nudam, seu juratam. Tutores igitur & curatores per fidejussores cavere debent, quòd res pupillorum, vel minorum non diminuentur; excipe, si testamentarij sint, vel ex inquisitione dati, horum enim fides approbata. *h. in princ.* nisi aliud pateat. *L. 4. ff. De testam. tut.* aut, si plures, unus alijs satis offerat, ut solus administret, & reliqui in id consentiant. §. 1. quo casu is primò, secundò fidejussores, tertiò tutores honorarij, quartò magistratus convenietur. §. 2. *h.* intellige minor. §. *fin.* nisi magistratus in majori culpa sit, tunc priùs is convenietur. *L. 1. §. 15. De tutel. & rat. distrab.*

*Satisfactio
quid, &
quotuplex.*

*Tutores &
curatores
quomodo
satisfaciunt.*

TITULUS XXV.

De

De excusationibus tutorum, vel curatorum.

Excusatio quid. causa, qua excusant à tutela. Prima.

Excusatio hic est allegatio justæ causæ, ob quam quis onus tutelæ, vel curatellæ deprecatur. Prima causa recensetur polypœdia, seu numerus liberorum, nam Romæ tres, in Italia quatuor, in provinciis quinque excusant cujuscunque sexûs, juris. modò sint superstites; nam mortui non profunt, nisi perierint in acie. Nepotes ex filio profunt avo, locò filij, aliàs suo profunt patri. *h. in pr.* secunda causa, administratio rei fiscalis. §. 1. Tertia, absentia Reipublicæ causâ excusat pro tempore absentem cum comitibus. L. 41. §. 2. *h. t.* à nova tutela per annum dat vacationem redeunti, §. 2. *h.* excusat & potestas, si quis magistratum, vel imperium aliquod accipit. §. 3. Quarta, lis cum pupillo de omnibus, vel de majori parte bonorum. §. 4. Quintò, tres tutelæ non affectatæ. §. 5. in eadem domo. L. 4. §. *Si pater.* ff. *h. t.* imò & una illis æquivalens. L. 31. §. *fin.* *h. t.* item paupertas magna. §. 6. adversa valetudo. §. 7. *h.* etiam à suscepta. L. *un.* Cod. *h. t.* item imperitia literarum, si conjuncta imperitia gerendorum negotiorum. §. 8. datio propter inimicitias. §. 9. inimiciæ graves cum patre pupilli. §. 11, ut si statûs controversiam ei moverit. §. 12. nisi reconciliatio intervenerit. *d.* §. 11, excusant, ut autem patrem pupilli noverit, necesse non est. §. 10. Excusat & ætas 70, annorum completorum. minor 25. annis non admittitur. §. 13. sicut & non admittuntur milites. §. 14. Honestè missi excusantur, nisi sit pupillus veterani militis. L. 8. ff. *h. t.* quia privilegiatus non utitur privilegio contra privilegiatum.

ætates 70. annor.

Professura. tempus & modus excusandi.

Professores artium liberalium excusantur. §. 15. si intrâ patriam profiteantur, & intrâ numerum sint, de quo. L. 6. §. 2. ff. *h. t.* Excusationis autem causâ intrâ 50, dies initio utiles, &

& cursu continuos regulariter proponendæ. §. 16. *h.* & quidem omnes initio insinuandæ. L. 13. §. 8. ff. *h. t.* quo casu, si de quibusdam non probaverit, alijs uti intrâ tempus dictum, non prohibetur. *d.* §. 16. quæstio autem computatis diebus istis intrâ 4. menses est finienda. L. 38. ff. *h. t.* & quamvis à decreto & imposito sibi munere quis statim appellare possit. L. 1. §. 1. ff. *De vacat. & excusat. mun.* ab imposito tamen munere tutelæ ante rejectas excusationes appellare nequit. §. 16, *h.* & L. 1. §. 1. ff. *Quand. apell.*

Datus tutor ad universum patrimonium datus creditur. §. 17. *h.* & qui tutor fuit, curator esse non cogitur. §. 18. nisi libertus is sit. L. 5. Cod. *h. t.* sicut nec de jure nostro maritus bonorum uxoris est receptitorum tutor. §. 19. (de dotalibus enim & paraphernalibus non est quæstio) quamvis procurator esse possit. L. 21. Cod. *De procurat.* Qui falsis causis excusationem tutelæ meruit, non liberatur onere tutelæ. §. *fin.* id est, damna pupillo illata resarcire tenetur.

TITULUS XXVI.

De suspectis tutoribus, vel curatoribus.

Suspectio est actus, per quem in dubitationem trahimur timentes de aliquo, nè læsionem adferat alicui, hic pupillo; quo casu tutor talis postulari potest ex L. 12. tab. *h. in pr.* de quo cognoscet Romæ Prætor, in provinciis Præsides. §. 1. *h. t.* suspectus autem fieri potest tutor quilibet; quia mores mutare, vel alius apparere, alius esse potest; sin autem postuleretur patronus, famæ parcendum. §. 2. *h. t.* id est, mentio doli facienda non est. Quis postulet, non refert, licet focmina sit, modò pietate ducatur. §. 3. adeò, ut & minor cum consilio agnatorum audiatur, non tamen impubes. §. 4. suspectus tutor dicitur, qui non ex fide tutelam gerit. §. 5. seu

Suspectio quid.

Suspectus fieri potest omnis tutor

Suspectus quid.

mori-

ut, nè commissum ibi maneat impunitum, unde & gabellas principes iuste exigunt.

res publica

Secundò *Res publica*, quarum usus omnium est de uno populo, proprietas autem populi illius, v. g. flumina, origine spectata, omnia. *Portus*, id est, loca conclusa & munita, quo importantur, & exportantur merces. *L. Portus. 59. De V. S.* *ripa* quid, jus piscandi ibidem. §. 2. *h. t.* item viæ publicæ. *Ripa*, seu terminus & locus rigorem, seu cursum naturalem, id est, communem continens, quoad usum fluminis publica est; quoad proprietatem verò spectat ad eos, qui vicina habent prædia. §. 4. *h. t.* ut commoda sentiant, qui sentiunt onus, *L. 10. De reg. jur.* quamvis littus maris & usu & proprietate communis sit. §. 5. *h.*

res universitatis.
universitas
quid.

Tertid. *Res Universitatis*, quarum usus est omnium de universitate, proprietas autem ipsius universitatis. v. g. theatra, seu visoria, stadia, seu decursoria. §. 6. *Universitas* autem est corpus constans distantibus inter se capitibus. *L. 7. ff. Quod cuiusque universi. nom.* à rebus istis, res in patrimonio Reipublicæ existentes distinguuntur, harum enim usus non est singulorum in specie; sed omnium in genere, quales sunt tabernæ publicæ.

res singulorum.

res nullius.

res sacre.

Quartò. *Res singulorum*, quæ jam actu alicujus sunt, & singulis acquiri possunt. Extra commercium sunt res censuræ nullius, id est, eæ, quæ nec actu, nec potestate in alicujus sunt dominio: ut res Sacræ, Religiosæ, Sanctæ. §. 7. *Sacræ*, quæ solenniter DEO per Pontifices sunt consecratæ, hæ alienari nequeunt. §. 8. *h. t.* nisi in redemptionem captivorum, vel tempore famis. *L. Sancimus. Cod. De SS. Eccles.* quo casu æstimabitur materia tantum, nè committatur *simonia*: quæ est studiosa voluntas emendi, vel vendendi aliquid spirituale, vel ei annexum, pro pretio temporali, sive spirituale sit in se, sive ex parte causæ, sive effectus, & annexum, sive antecedenter,

simonia
quid.

spirituale
tripliciter
considerat.

ter, sive concomitanter, sive consequenter. Interveniâtque pretium ut pretium, seu muneris à manu, sive à lingua, sive ab obsequio. *pretium triplex.*

Loca quædam consecrari etiam solent in parietibus ab Episcopo proprio, vel benedici à sacerdote in pavimento ob decentiam cultus divini, quæ, si polluantur, veniunt reconcilianda, quibus locis jus asyli competit, quo tamen latro publicus, nocturnus agrorum depopulator, homicida proditorius, vel in eo delinquens, non gaudet. *Cap. 6. fin. x. De immunit. eccles.*

Bona ecclesiastica res sacræ non sunt, unde alienari possunt, si causa sit necessitas, vel utilitas Ecclesiæ, accedatque & superioris & Capituli consensus. *x. De reb. Eccles. at. l. non. Religiosa loca* sunt, quæ voluntate & facto religioni, id est, corporibus sepeliendis destinata, & sic humanis usibus exempta sunt, quæ quis facere potest auctoritate propria, si sepeliat hominem mortuum in loco, qui pleno jure suus est. §. 9. *h. aut.* si communis, destinatus pro sepeliendis hominibus. *L. 5. ff. De religiof. & sumpt. fun.* aut si alienus, consentiat, vel rati habeat Dominus, si eò invito sepultus, datur actio, ut vel transferatur corpus, vel æstimatio præstetur. *L. 7. d. t.* Locus verò religiosus fit pro quantitate corporis, & si corpus divisum, ubi caput. *L. 44. d. t.* quia idem corpus plura loca religiosa non facit. *d. L. 44.* Hodie baptizati in locis benedictis cœmeterijs seu dormitorijs sepeliuntur, ut alia loca vel religiosa vix sint, vel in exiguo habeantur respectu.

Sancta res sunt, quæ quodammodo divini juris & sanctione, seu lege pœnali ab injurijs hominum defensæ sunt, v. g. portæ, muri civitatum. §. 10. item Legati. *L. 9. §. 1. De rer. divif.*

Rerum, quæ in commercio sunt dominium acquirimus, vel jure gentium, vel civili. §. 11. prius de jure gentium, ubi *duobus modis res acquiruntur.*

*dominium
quid.*

Obſerva. Quòd *dominium* ſit *jus*, ſeu facultas de re libe-
rè & perfectè diſponendi, niſi *jure*, vel conventione prohibea-
tur. quo caſu, ſi diſpoſitionem iſtam Lex vel ob qualitatem
perſonæ, vel rei, vel ob cautionem teſtamentariam inhibeat,
alienatio eſt nulla: ſi conventio; adhuc tenet alienatio, da-
tâ actione ad id, quod intereſt; quia lex rem afficit, non,
etiam conventio.

*olim ple-
num.
legitimum.
naturale.
hodie ple-
num.*

Dominium olim habebat *plenum* is, cui res erat tradita
ſolemniter. de quo *Ulpian. in fragm. tit. 19.* ſi hic alteri traderet
non ſolemniter, tunc tradens retinebat *legitimum*, ſeu *jure Quiri-*
tum, alter accipiebat *naturale*, ſeu *bonitarium*. ſed hæc ſublata.
L. un. Cod. De nud. jur. Quir. tollend. Hodie *plenum* habet, qvi
& proprietatem & utilitatem habet, qvale etiam habet is, qvi
fideicommiſſum poſſidet, licèt ſit vinculatum pro tempore.
non plenum *non plenum*; qvi unum horum: unde, ſi proprietatem habeat,
directum, *directum*, ſi utilitatem, *utile* *dominium* habere dicitur, qvale
utile. habet, vaſallus, emphyteuta. ſed

*non plenum
directum,
utile.
aliud na-
turale.
civile.
in re, in ſpe,
altum, pri-
vatum.*

Faciunt etiam *dominium* aliud *naturale*, quale dicitur
habere mulier in dote, aliud *civile*, qvale habet maritus. item
dominium aliud *in re*, aliud *in ſpe*, qvale habet filiusfamilias
in bonis patris. item, aliud *ſummum*, ſeu *altum*, quod habet
Princeps. aliud *privatum*.

*quasi domi-
nium, jus in
re ſpecificū.
cauſa do-
minij prin-
cipalis juſ.
instrumen-
talis multi-
plex.*

Cognatum dominio dicitur eſſe, *quasi dominium*, quod
bonæ fidei poſſeſſor, & *jus in re ſpecificum*, quod creditor in pi-
gnore habet.

Occupatio.

Cauſa efficiens dominij principalis eſt *jus*; minùs prin-
cipalis, hominis *voluntas*; cauſa instrumentalis, ſeu modus
acqvirendi *dominium*, gentium *jure*, recenſetur primus. *Oc-*
cupatio. qvâ res, qvæ nullius ſunt, apprehendenti concedun-
tur, ſic animalia fera, terreſtria, volatilia, aquatilia, quæ in
naturali adhuc libertate exiſtunt, occupantis fiunt, ſive qvis
ea in ſuo, ſive alieno fundo capiat; qvia judicantur ſecun-
dum.

dum aërem, vel aquam profluentem, in quo ſpirant, occupa-
ta tam diu occupantis manent, donec in naturalem liberta-
tem ſe recipiant. §. 12. *h.*

Quamvis paſſim venatio, piſcatio, aucupium prohibi- *ſit triplici-*
ta, & occupata per modum pœnæ auferri ſoleant, cedent hæc *ter.*
tamen occupanti, niſi Princeps expreſſè inhiberet dominij
acqviiſitionem, quod abſolutè facere poteſt, cum hæc *juris*
naturalis permiſſivi ſint. Quæ procedunt de venatione ſal-
tuola. oppreſſiva enim & arenaria eſt prohibita. Vulnerans
feram, dominus necdum eſt. §. 13. niſi itâ vulnerata, vel capta
ſit, ut aufugere non poſſit. *L. in laqueum, ss. ff. h. t.* Apes etiam
primò occupanti, ſeu includenti in alveare cedunt, ſicut & fa-
vi ex alveari. ſi nova ſoboles, ſeu examen evolet, eſt ejus, do-
nec perſeqvitur. §. 14. Pavonès, & columbæ, & alia animalia
manſveſacta manent noſtra, donec ex manſveſactione ad
naturalem feritatem redeant. §. 15. Gallinæ verò, & anſeres,
& alia manſveſta ſemper noſtra manent; adeò, ut ea lucrandi
animo detinens, furtum committat, & furti actione tenea-
tur. §. 16.

Occupata in bello, belli *jure*, ſi mobilia, occupanti, ſi *Occupata*
immobilia, Principi cedunt, itâ tamen, ut ſicut in perſonis ca- *in bello. cui*
ptis ad ſuos revertentibus, itâ & in rebus ſit locus *juri poſtli-*
minij. §. 17. niſi ſint turpiter amiſſæ. *L. 2. ff. De capt. & poſt. rev.*

Gemmæ, lapilli & margaritæ in littore maris natæ *Inventio*
& inventæ, ſunt inventoris. §. 18. Invenire autem ex verbi *modus ac-*
natura etiam dicitur is, qui vidit, & oculis apprehendit, ani- *qvirendi.*
mo ſibi habendi. unde & dicitur *in d. §. 18. ſtatim.* & ratio; quia
res hæ aufugere non poſſunt.

Eſt & modus *adjectio*, dum rei noſtræ quid adjicitur, ſi- *adjectio*
ve *artificialis*, ſive *naturalis*, quæ, vel *diſcreta*, contingens per- *quid, &*
ſœcturam animalium. §. 19. quæ ſecundùm ſœmellam cenſe- *quoruplex.*
tur. *L. 1. §. 2. De R. V. vel concreta per alluvionem*, quæ eſt incre- *alluvio*
men- *quid.*

mentum latens, quo aliquid agro nostro adjicitur, ut non pateat, quantum quoquo temporis momento adjectum sit. §. 20. per flumen publicum. *L. 30. §. 3. h. t.* nisi ager limitatus sit. *L. 16. cod.* si vis fluminis faciat, aliud est, priusquam adjectum.

Insula quid radices egerit. §. 21. *Insula*, seu locus undique aquis cinctus in mari est occupantis; in flumine, si immobilis (nisi ager aliquis ita cingatur) est, sicut ripa, eorum, qui vicina habent prædia, pro cuiusque latitudine. §. 22. idem dic de alveo fluminis publici derelicto. §. 23. Inundatio agri, licet possessionem interrumpat, dominium verè non aufert. *L. 3. §. 17. De*
specificatio. acquir. possess. nisi perpetua sit. §. 24. *Specificatio* dicitur, cum ex aliena materia bonâ fide nova conficitur species, in hujus speciei dominio præfertur specificans, vel is, cujus nomine facta, si ad pristinam reduci materiam nequeat. v. g. in mulso, aliàs dominus materiæ. v. g. in scypho, refuso tamen alteri, vel laboris, vel materiæ pretio. §. 25. à fortiori, si pars materiæ fuerit specificantis. §. 26. Triturans frumentum detegit tantum, exprimens oleum, perficit speciem. *L. 7. §. 7. ff. h. t. Accessio*
quid. *accessio* facit accessorium, quod alterius perficiendi, vel ornandi gratiâ fit. *L. 19. §. fin. De aur. & arg. legat.* cedere principali, licet malâ fide accesserit, tum; quia accessorium indistinctè principali cedit, tum; quia habetur pro extincto, unde nec vindicari potest, nisi prius exhibeatur, seu eximatur, licet à fure conditione furtivâ, ab alio conditione simpliciter peti possit. §. 27.

confusio quid. *Confusio*, seu rerum liquidarum, vel liqvefactarum conjunctio, facit confusum commune pro quantitate & qualitate, sive datâ operâ, sive casu fortuito confusio facta sit. §. 28.

feruminatio quid. Huc refer *feruminationem*, cum metalla ejusdem generis per eandem materiam in unum corpus solidè junguntur, quo casu pars minor cedit majori, aut si partes quantitate pares, pretiosiori. Si omnimodè pares, manet res cujuslibet. *L.*

23. *De*

23. *De R. V. L. 27. h. t.* item *applumbaturam*, quando res per dissimilem materiam junguntur, quo casu cujuslibet res manet, unde ad exhibendum agi, ut replumbatio fiat, & vindicari res potest. *ad. LL.*

Commixtio, seu rerum siccarum conjunctio, si voluntate dominorum fiat, commixtum commune facit. secus, si casu fortuito. §. 29. nisi res separari nequeant.

Jus soli facit inædificatum cedere solo, licet alienum sit tignum, adeò, ut dominus illud, seu materiam illam vindicare nequeat, nec ad exhibendum agere, propter renequeat, nec ad exhibendum agere, propter *L. 12. tab. id in-*
hibentem. §. 30. nè deformetur aspectus civitatis. *L. 2. Cod. De ædif. privat.* sed datur ei in compensationem hujus actio antiqua de tigno juncto in duplum contra jungentem, non tantum malâ fide, vel tignum furtivum; sed etiam contra jungentem alienum bonâ fide, per *L. 23. §. 6. De R. V. L. 6. ff. Ad exhibend.* malâ autem fide jungens præter eam, actione ad exhibendum, & sic in triplum tenetur.

Hic & è contra, si quis ex sua materia in alieno solo ædificet, ædificatum cedit solo, quo casu scienter ibi ædificans ex facto proprio materiæ dominium amittit, & de rigore juris nec materiâ, nec utiles aut voluptuarias expensas repetere potest, si bonâ fide, potest. §. 31. in quantum tamen sit locupletior etiam prior repetit de æquitate. *L. 2. Cod. De R. V. L. 38. ff. De petit. heredit.* Sicut ædificium ita & planta cedit solo, postquam radices egit, adeò; ut si arbor in confinio in utrumque fundum radices agat, communis sit. §. 32. ut nec eruta ad priorem dominum ampliùs spectet. *L. 26. §. 1. ff. h. t.* idem dicendū est de satione. §. 33. Si quis in aliena charta scribat, cedit scriptura chartæ, id est, dominus chartæ præfertur. §. 34. quod si autem in aliena tabula pingat, cedit tabula picturæ. §. 35. scriptura enim, seu literæ sunt accessiones operis. pictura verò opus per se constituit, non enim ampliùs dicitur tabula; sed ima-

go, vel pictura. servanda verò in omnibus his distinctio, inter bonâ & malâ fide facientem quoad refusionem pretij, laboris & expensarum.

*jus possessio-
nis.*

Jus possessionis, id est, si quis rem bonâ fide possideat, dat eidem dominium fructuum omnium perceptorum, id est, à solo separatorum interim, seu revocabiliter, donec verus dominus superveniens fundum vindicet, hoc enim vindicante, sicut possessor fundum, ita & fructus omnes ex eo perceptos, si adhuc in natura vel in lucro extent, nisi eos jam triennio possederit, deductis tamen prius laboribus & expensis, restituere tenetur. §. 36. *hic*, junctâ L. 48. ff. *h. t.* *Fructus* autem est quid, & quo *omne id, quod nascitur & renascitur; qui vel naturales, vel* *implices.* *industriales, vel civiles, seu industrialissimi sunt. item alij penden-* *tes, alij percepti, alij plenè percepti, alij percipiendi, item alij ex-* *tantes, alij consumpti.*

*malæ fidei
possessor
fructus su-
os non facit*

Dictum *bona*: nam malæ fidei possessor nullos fructus suos facit, & de omnibus etiam percipiendis tenetur, & ex-
tantes ab eo vindicantur, alij condicuntur. L. 3. *De condic. ex*
leg. arg. L. Generaliter, 78. De reg. jur. Idem dic de bonæ fidei
possessore, si resciat fundum alienum esse. Ratio in L. 23. §. *Tam*
diu. L. 48. §. 1. ff. h. t. item à tempore litis contestatæ; quia
tunc justè dubitare potest, an dominus sit, unde ita colere de-
bet, ut in casu evictionis omnia restituere possit, L. 22. *Cod. De*

*Quando
fructuari-
us facit fru-
ctus suos.*

R. V. Sicut bonæ fidei possessor, ita & fructuarius fundi fructus
suos facit percipiendo; sed hic non citius, quàm si ipse, vel ali-
us nomine ejus eos perceperit. §. 37. *h. & L. 25. §. 1. De usur.*
Ratio; quia jus fruendi in facto consistens, factum ipsius re-
quirat, excipe foetum animalis. L. 28. *De usur.* Sic & fructuarius
non nisi perceptos à se fructus ad hæredes transmittit, inter
quos civiles, seu pensiones ratione locati prædij urbani pro
rata temporis, quo vixit, computantur. L. 26. ff. *De usufruct.*
& quemadm.

Eadem.

Eadem ferè dicuntur de colono. d. §. 37. *Colonus* autem *Colonus*
est, qui conductum habet prædium rusticum, vel *simplex*, qui *quis, & quo*
pensionem, vel *partarius*, qui partem fructuum solvit, nam & *duplex.*
hic, si colonus simplex sit, fructus suos facit, si ipse eos, vel
alius nomine ejus à fundo separaverit, aliàs domino conditio
furtiva competit. L. *Cum in plures, 60. §. 5. ff. Locat.* licet colo-
nus, cum ejus intersit, possit agere actione furti. L. *Si apes, 26.*
§. 1. *De furt.* partarius videtur à separatione pro rata fructu-
um dominus esse. L. *Si merces, §. Vis major, d. t.* Partus anima-
lium etiam in fructu sunt, præter partum ancillæ, cum omnis
fructus hominis gratiâ à natura comparatus §. 38. *Officium*
fructuarij est, ut re tanquam bonus paterfamilias utatur, hinc *fructuarij.*
si universitatis, gregis, v. g. ususfructus datus sit, in locum de-
mortuarum ovium alias ex natis substituet. §. 39. aliud est, si
100. ovium v. g. quia in qualibet ove ususfructus consistit, ut
unâ mortuâ, ususfructus extingvatur. L. 70. §. 3. *De usufr.*
& quemadm.

Thesaurus, qui est vetus depositio pecuniæ, cujus me-
moria non extat, ut dominum non habeat, seu fortuito, seu
datâ operâ. L. 31. §. 1. ff. *h. t.* inventus in loco suo, cedit totus in-
ventori, ut loci beneficium. inventus casu fortuito in alieno,
medietas inventori, medietas loci domino: datâ operâ, totus
domino loci, medius ex legis dispositione mox, medius ut
pœna post sententiam. §. 40. inventus artibus magicis indistin-
ctè fisco. L. *un. Cod. De thesaur. lib. 10.* in loco sacro, religioso,
est inventoris, quamvis communiter dimidium Prælati loci
attribuant. In fundo emphyteutico cedit Emphyteutæ inven-
tori totus, licet usufructuario, vel creditori hypothecario tan-
tùm medietas cedat. In ædibus emptis cedit emptori. L. 67. *De*
R. V. in fundo bonâ fide possessio interim totus bonæ fidei pos-
sessori.

Inter principales modos est *traditio*, seu translatio pos-
sessio- *traditio*
dominium. *transfert*

cessionis, quæ transfert dominium, si tradens velit, & possit illud dare, acceptet accipiens, sit res, quæ tradi potest, & tradatur ex causa, quæ sit sufficiens ad transferendum dominium. §. 41. *hic*, Error interveniens circa rem. item circa personam, dominij translationem impedit. L. 9. L. u. De contrab. empt. circa causam spectato rigore juris non, L. Cum in corpus. 36. ff. h. t. si tradatur res ex causa emptionis, dominium non transfertur, nisi soluto, vel fide de pretio habitâ. §. 42. Qvis tradat, an dominus, an ejus nomine alius habens mandatum, vel speciale, vel generale cum libera, nihil refert. §. 43. *Quasi traditio*, seu per fictionem brevis manus sufficit, si res ante apud aliquem sit ex causa non sufficienti, v. g. commodata. §. 44. Sic & dicitur quasi longâ manu res tradita. in L. 79. ff. De solut. si tradantur claves pro horreo in conspectu horrei. L. Clavibus. 74. De contrab. empt. res in horreo contentæ traditæ sunt. §. 45.

Missilia quid.

Missilia, id est, numismata in signum lætitiæ, temporibus inaugurationum in vulgus sparsa, cedunt acqvirenti, vel titulo traditionis; sed incompletæ, vel occupationis, quasi pro derelicto habita. §. 46. Pro derelicto autem habetur res, quam dominus eâ mente abjecit, deseruit, ut in numero rerum suarum esse nolit. §. 47. hinc jacta in mare levandæ navis causâ, vel quæ de rheda decidunt pro derelicto non habentur, ut inventor rerum illarum domino, si eum resciat, eas restituere absque exactione præmij. L. 43. §. 9. De furt. teneatur. §. 48. aliâs erit fur. d. L. 43. §. 10. Can. 6. XIV. q. 5. Hinc & naufragorum bona sibi appropriantes confiscatione bonorum. Auth. Navigia. Cod. De furt. & excommunicatione puniuntur. Cap. Excommunicamus. x. De raptorib.

TITULUS II.

De rebus corporalibus, & incorporalibus.

Cor-

Corporales sunt, quæ sui naturâ sub sensum exteriorem cadunt. *incorporales*, quæ non; sed solo intellectu percipiuntur. *h. t.* illæ, vel ex natura, vel factio hominis sunt tales; hæc ex hominis impositione, consistuntque, vel in *quantitate*, ut nummus, vel in *factio*, ut possessio, vel in *jure*, ut hæreditas, servitus. Corporales iterum, vel uno spiritu constant, ut homo, vel ex partibus coherentibus, ut domus, vel ex distantibus, ut grex. L. 30. ff. De usurp.

Corporales quæ. quæ incorporales, & in quo consistant.

TITULUS III.

De servitutibus rusticorum, & urbanorum prædiorum.

Servitus in genere est jus quoddam habendi, agendi quid in alieno, contra quam jure communi permissum, quæ, *hic quid, & vel personalis*, quando res personæ, vel *realis*, seu prædialis, quando prædium prædio servit, seu jus, id est, qualitas prædijs (dominanti & servienti) inhærens; dominantis utilitatem respiciens (saktèm in spe) L. 19. De servitut. servientis utilitatem, vel jus diminuens. L. 5. §. & belle. ff. De nov. operis nunciat. quamvis eidem per accidens prodesse possit. *realis*, vel *urbana*, si prædio debeat urbanum, vel *rustica* dicitur, si rustico.

Rusticæ sunt regulariter, & recensetur hic primò. *Iter*, id est, jus eundi, ambulandi hominis. *h. in pr.* seu pedes eat, seu eqves, aut lecticâ vehatur. L. 7. L. 12. ff. De servit. rusticor. præd. Secundò. *Actus*, seu jus agendi jumentum, vel vehiculum. *h. & L. 1. ff. h. t.* cum non dicatur jus eundi, ambulandi, actus essentialiter non includit iter. L. 4. §. 1. ff. Si servit. vindic. quamvis per consequens censeatur concessum. L. 58. De V. O. Tertiò. *Via*, quæ est jus eundi, ambulandi, agendi, lapidem

Servitutes rusticae. Iter quid. actus quid.

Ez

tra.

*Aquedu-
ctus quid.*

trahendi, & hastam erectam ferendi. *h. & L. 7. ff. De servit. rusticor. prad.* ut via comprehendat utrumque & ampliùs. intellige, de vijs privatis, cujus latitudo in porrectum. 8. in anfractum. 16. pedom est regulariter. *L. 8. d. t. Quartò. Aqueductus.* qvi est jus aquæ ducendæ per fundum alterius. *textus. h. ubi aqua manans requiritur, cujus causa perpetua. L. 1. §. 5. ff. De aq. quotid. & æstiv.* Quintò. *Aque haustus.* Sextò. *Pecoris ad aquam appellus.* Septimò. *Jus pascendi.* Octavò. *Calcis coqvendæ.* Nonò. *Arena fodiendæ. §. 2. h. & L. 1. §. 2. De servit. rusticor. prad.* subintellige semper, pro necessitate prædij.

*Urbana
que oneris
ferendi.
Tigni im-
mittendi.
proijciendi.
stillicidij.
fluminis.
altius non
tollendi.
altius tol-
lendi.
nè luminibus
officiatur.
luminis seu
fenestra.
prospectus.*

Servitutes urbanæ recensentur aliquæ. §. 1. Prima *oneris ferendi*, si vicinus onus vicini in pariete, vel columna ferre cogatur, ubi singulare, quod patiens reficere debeat. *L. Eum. 33. ff. De servit. urbanor. prad.* Secunda, *Tigni immittendi*, id est, ut in vicino pariete requiescat. vel *proijciendi*, ut tantum superimmineat. *L. 242. §. 1. De V. S.* Tertia, *stillicidij*, seu aquæ guttatim cadentis recipiendi, ut recipere, & non recipiendi. ut permittere cogatur. Quarta, *Fluminis*, id est, aquæ per canalem fluentis recipiendi, & non recipiendi. Quinta, *Altius non tollendi*, ut altius ædes tollere non possit. & è contra *altius tollendi*, ut cogatur. Sexta, *Nè luminibus officiat*, id est, nè quacunque ratione obscuret. *L. 4. L. 17. ff. De servit. urbanor. prad.* cui similis est servitus *Luminis, seu fenestra*, id est, jus habendi fenestram in pariete alieno ad lumen cœli capiendum. *L. 4. L. 16. ff. d. t. item. Prospectus.* qui tribuit gratiorem, & liberio-rem aspectum. *L. 15. h. t.* Has servitutes, utpote prædiales nemo debere, nemo acquirere potest, nisi prædium habeat. §. 3. si non actu, saltem in potentia propinqua. *L. fin. ff. Si servit. vindic.* Acquiruntur autem, vel per actus inter vivos, vel ultimæ voluntatis. §. *fin. h. t.* seu, ut ait *L. 2. De aq. plur. arc.* per legem, seu conventionem, naturam loci, & vetustatem, id est, præscriptionem, quamvis enim lex Scribonia usucapio-

nem.

nem earum inhibuerit, Justinianus tamen, per longi temporis usum eas acquiri permisit. *L. 1. 2. Cod. De servit. & aq.* hinc & servitus alia *debita*, si quis jus ad servitutem habeat, alia *constituta* dicitur, si per patientiam quasi sit tradita. Est & alia *continua*, quæ continuum habet usum, alia *discontinua*, quæ eum non habet. hæc de realibus. Sequitur de personilibus. unde

*debita que.
que consti-
tuta.
continua
que.
que discon-
tinua.*

TITULUS IV.

De usufructu.

U *usufructus*, vel *causalis* est, cum proprietatem habet conjunctam, vel *formalis*, qui est servitus, & dicitur jus utendi, fruendi rebus alienis salvâ substantiâ. *h. & quid. in pr.* quia proprietate separatur per ultimam voluntatem, per actum inter vivos, per legem, per judicem, longi temporis præscriptionem. §. 1. *h. L. 6. Cod. De bon. que liber. L. 6. §. 1. ff. De usufruct. & L. fin. Cod. De long. temp. præscript.* Constitui potest super rebus omnibus fruiioni accommodis, modò usus non consistat in abusu, quamvis Senatusconsulto inductum, ut per ultimam voluntatem etiam in his quasi usufructus relinqui posset, dummodo hæredi legatarius idoneè caveat, quòd, si morietur, vel capite minuetur, ejusdem qualitatatis res. vel æstimationem restituet. §. 2. *h.* quæ tamen cautio nec in vero, nec in quasi usufructu videtur de substantia esse. *L. 5. §. 1. ff. De usufruct. ear. rer.* unde & hæres eam remittere potest, quamvis testator non possit. *L. 1. Cod. De usufr.* De vestimentis dubium, dic, eorum usumfructum esse verum, si per modum corporis data sint, si per modum qualitatatis, quasi, & sic. §. 2. *h.* cum *L. 15. §. Et si. De usufr. & quemadm.* combina.

*usufructus
quotuplex,
& quid.
quomodo
constitua-
tur.*

Finitur usufructus primò morte naturali usufructu-
arii. §. 3. *h.* aut, si aliter conventum, morte primi hæredis. *L. finiat.*

Anti-

Antiquitas. Cod. De usufr. morte conductoris, si à proprietario conduxerit, L. 3. Cod. De usufr. centum annis, si corpori datus. L. 56. ff. De usufr. & quemad. vel aratro, L. 21. ff. Quib. mod. usufruct. vel uf. amitt. Secundo. morte civili. Tertiò. non. utendo, aut non debitè utendo. Quartò. rei interitu. Quintò. lapsu temporis, si, &c. Sextò. consolidatione. §. 3. *b.* ubi.

*comoditas
non verò
ius tertio
cedi potest.*

Observe, quòd usufructuarius tertio commoditatem quidem cedere possit, non tamen jus; quia personale, quòd si etiam extraneo jus cedere velit, & illud cedat *solemniter*, ipse jus amittat, & illud ad proprietarium redeat. L. 68. ff. *De jur. dot.* Finito usufructu, & quidem toto, revertitur is ad proprietarium. Sequitur

TITULUS V. De usu, & habitatione.

Usus quid.

Usus est jus utendi rebus alienis salvâ substantiâ, acquiritur & finitur sicut usufructus. *b. in pr.* licet differat, quòd sit individuus, & alteri accrescere nō possit, usus enim solam indigentiam respicit, hinc nec commoditas hæc alteri concedi possit, & sic intellige §. 1. *b. t.* qui tamen ædium habet usum, is etiam cum uxore & liberis, & è contra, si uxor, habitare, imò & hospitem recipere potest. §. 2. *b.* sic qui usum servi vel jumenti habet, pro necessitate sua ijs. §. 3. & qui pecoris, ad stercoreandum agrum uti potest. §. 4. *b.* & modico lacte, lanâ, &c. L. 12. §. 2. ff. *b. t.*

*habitatio
quid.*

Habitatio est jus habitandi in ædibus alienis magis infæcto, quàm jure consistens. L. 10. *De cap. minut.* ut non utendo, aut capitis diminutione non pereat. §. 5. *b. t.* sed tantum morte naturali, & elapso tempore, si, &c. Potest habitationem habens eam elocare, licet ædium usum habens id non possit.

Opera servorum quid.

§. 5. Referri huc possunt opera servorum, quæ ab usufructu servi

servi differunt, quòd operæ legatæ in genere cedant à die petitionis. usufructus ab adita hæreditate. Operæ non utendo, aut capitis diminutione non pereant; sed morte servi, qui eas debet. L. 2. ff. *De oper. servor.* Sequitur de modis acquirendi dominium jure civili. §. *fin.* hinc

TITULUS VI. De usucapionibus, & longi temporis præscriptionibus.

Modi acquirendi dominium jure civili recensentur, *Modi acquirendi dominium jure civili, qui.* successio universalis, vel particularis, seu ex testamento, seu ab intestato. arrogatio, tempus immemorale, sententia judicis secutâ missione, & traditione possessionis.

Auctoritas legis. Donatio & usucapio, de qua hic. quæ olim in plurimis à præscriptione differebat. hodie non. L. *un.* *Cod. De usucap. transform.* definitur. L. 3. ff. *De usurpat. & usucap.* adjectio dominij, intellige, pleni. *arg.* L. 20. *Cod. De pact.* ut ei etiam directa rei vindicatio competat. L. 23. *De R. V.* per continuationem possessionis, temporis lege definiti, quæ, si accipiatur *causaliter*, est causa dominij, si *formaliter* pro acquisitione, est effectus dominium acquisitum. requisita sunt

Bona fides, justus titulus, res non vitiosa,

Ut res tradatur, possessio continuetur.

ejus requisita.

Bona fides. seu illæsa conscientia excusans possessorem, ab ignorantia rei alienæ. alia est *positiva*, dum quis se prudenter credit esse dominum; alia *dubitativa*, dum dubitat. Requiritur à principio *positiva*, & quidem secundum jus civile sufficit, si adsit à principio. L. 10. ff. *b. t.* quia superveniens mala fides est facti, ut non noceat, nisi cesset ritulus *ut in L. pen. Pro suo*

bona fides quid. alia positiva. alia dubitativa.

suo. Dicta intellige, de ordinaria, longissimi enim temporis *hoc jure* etiam cum mala fide procedit. L. 3. 4. *Cod. De præscript. 30. an.* ubi tamen exceptionem tantum parit. L. 8. §. 1. *Cod. d. t.* De jure canonico enim bona fides requiritur toto, quo usucapio currit, tempore; quia quod non est ex fide, peccatum est. *Cap. fin. §. De præscript.* dubium tamen superveniens nec hoc jure interruptit. *Can. Si virgo. s. XXXIV. q. 1. 2.* ut & bona fides præsumatur. L. *Merito. ff. Pro socio.*

justus titulus.

res non vitiosa, ut res tradatur.

Possessio continua hodie in mobilibus per tres, in mobilibus 10. vel 20. annos.

in actionibus personalibus 30. ann. usurpatio quid.

Justus titulus, id est, causa sufficiens ad transferendum dominium.

Res non vitiosa, id est, non sit usucapi prohibita. *Ut res tradatur*; quia requiritur possessio. *Cap. 3. De reg. jur. in 6.*

Possessio continetur, intellige, possessionem naturalem & civilem simul, quæ continuari debet. Hodie in mobilibus per triennium, in immobilibus per decennium, & si domini sint absentes, extra provinciam per vicennium. *hic in pr. & L. un. Cod. De usucap. transform.* multiplicatis absentiae annis, *Auth. Quod si. Cod. De præscript. 10. vel 20. annor.*

Actionibus verò personalibus regulariter, 30. annis præscribitur. L. 3. *Cod. De præscript. 30.*

Interrumpi autem potest possessio, seu usurpatio fieri. L. 2. *ff. h. t. vel naturaliter*, per rei possessæ amissionem; vel *civiliter*, per malam fidem jure canonico; per judicalem, vel extrajudicalem citationem, vel denunciationem hodie testatò factam. L. 2. 3. *Cod. de annal. except.* Naturalis, sicut & mala fides interruptunt adversus omnes. Civilis altera respectu litem contestantis, quo cessante, rursus incipiet præscriptio, & quidem in actione personali 40. ann. *L. fin. Cod. De præscript. 40. ann.*

Quæ res usucapi possint, & quæ non.

Res extra commercium usucapi non possunt, inter quas liber homo; servus potest, nisi fugitivus sit; qui furtum sui facit, §. 1. res enim furtivæ *ordinario* tempore, nè quidem à bo-

à bonæ fidei possessore usucapi possunt; quia vitium hoc committatur rem, unde in rebus mobilibus non facile procedit usucapio; quia plerumque furtivæ sunt; procedit tamen, si hæres rem defuncto commodatam, v. g. si usufructuarius ancillæ partum bonæ fide, ut suæ alteri tradiderit, cum defunctus affectus furandi. §. 2. *h. item* in partu ancillæ furtivæ, si is apud bonæ fidei possessorem & conceptus, & natus sit, idem dic, *de rebus vi* possessis; sed si quis fundum sinè vi occupaverit, ipse quidem non, alter tamen, cui tradiderit, usucapere rem potest; in rebus enim immobilibus non committitur furtum. *d. §. 2.*

Possunt tamen etiam hæ *ordinario* tempore usucapi vicio purgato, id est, read priorem dominum ut talem, vel quandoque tutorem. L. 4. §. *Si pupilli. ff. h. t. reversa. §. 3. hic.* si pignus surreptum distingue, ut in L. 4. §. 6. & *L. fin. h. t.*

Res fisci actu occupatæ *ordinario* tempore usucapi non possunt. §. 4. *h. bona* tamen vacantia quadriennio. L. 1. *cap. neque. Cod. De quadr. præscript.* bona reorum vicennio, L. 1. §. *Præscri. unt. ptio. De jur. fisc.* quæ ceciderunt in commissum quinquennio. L. 2. *Cod. De vectigal.* præscribuntur. de alijs in Digestis. Hoc observa, quod contra impuberes nulla currat præscriptio; contra minores autem tantum ea, quæ longissimi temporis. L. 3. *in fin. Cod. De præscript. 30. ann. L. fin. Cod. In quib. caus. in integr. restit. necess. non est.*

Regula: res usucapienda sit sinè vicio. §. 5. *Error juris error juris* usucapionem impedit. L. 34. *De usucap. facti* in causa, si sit ex parte tradentis, vel, si sit justus, non nocet. L. *Pro legato. ff. Pro legato.* Si res tradatur ex causa emptionis, ut bona fides, tempore emptionis, item traditionis adsit, necesse est. L. *Justo. 44. §. 2. ff. h. t.* in alijs tempus traditionis tantum attenditur. Titulus pro suo non sufficiet, nisi cum alio concurrat, vel, si res finit, quæ nullius esse credebantur. L. 1. 2. *Pro suo*

*Possessio in
hærede con-
tinuatur.*

Mors licet stricto jure possessionem interrumpat, ex æquitate tamen & facto continuatur in hæredem, cui etiam tempus jacentis hereditatis prodest. *L. 31. §. Vacuum. 5. ff. L. 40. h. t.* etiam in præscriptione triennij, modò defunctus bonum initium habuerit. §. 7. *h. t.* & *L. un. Cod. De usucap. transform.* hoc enim jure civili sufficit, non canonico, quamvis si defunctus in mala fide à principio fuerit, hæres neutro jure usucapionem à se inchoare possit. *L. 11. De divers. & temporalib. præscript. L. ult. Cod. De usucap. pro hæred. junct. Cap. 1. De nov. oper. nunc.*

Aliter se habet in successore singulari. *L. 4. Cod. de R. V. L. 2. §. 17. ff. Pro empt. L. 5. De divers. & temporal. præscript.* quia necessario personam antecessoris non repræsentat, sicut hæres.

*acquirens
rem alie-
nam à fisco
hodie secu-
rus est.*

Res aliena bonâ fide à fisco accepta olim quinquennio præscribatur; hodie accipiens statim securus est, & fiscus intra quadriennium conveniri debet ex constitutione Zenonis. §. *fin. h. t.* & *L. 2. Cod. De quadr. præscript.* idem, si Augustus, vel Augusta rem patrimoniam alteri tradiderint. §. *fin. & L. fin. Cod. De quadr. præscript.* hæc ad titulum. præterea

*usucapio est
licita.*

Observe 1. Usucapionem esse licitam, quia intuitu boni publici indulta. *L. 1. ff. h. t.* nè lites sint immortales, & rerum dominia certa, maximè cum mereatur id etiam negligentia non repetentis rem. Secundò, computari tempus de die in diem in actionum realium. *L. pen. in pr. De divers. & temp. præscript.* de momento in momentum in actionum personalium præscriptione. *L. 6. De obligat. & act.* Tertiò, servitutem rusticam solo non usu per 10. annos amitti. *L. 4. §. fin. ff. h. t.* Quartò, obligationem naturalem præscriptione perimi, si requisita omnia de jure canonico ad præscriptionem adsint; quia tunc lex juxta jus *inducens* aliquem tutum facit in conscientia.

TITU-

TITULUS VII.

De donationibus.

Sicut usucapio, ita & acquisitionis genus dicitur donatio, *connecto: hic in princ.* scilicet mortis causâ, quæ donatarium *max* facit dominum, licet revocabiliter; donatio enim, inter vivos, titulus magis est, quàm acquisitio, est autem *do-* donatio donatio donatio, seu mera liberalitas nullo jure cogente facta. *quid, & L. 29. ff. De donat.* quæ *propria* est, alia *impropria*, quæ fit ob cau- *quosuplex.* sam commodum donatori adferentem: item, alia *inter vivos.* alia *mortis causâ*, quæ fit propter mortis suspicionem ejus factâ mentione; ut ab agonizante simpliciter facta talis non sit. *L. 42. §. fin. ff. h. t.* debet enim fieri mortalitatis mentio, vel futuri periculi, sive sub conditione fiat resolutiva, sive suspensiva, semper tamen est donatio propria, & licet quoad formam referri possit ad actus inter vivos, in effectu tamen ultimis annumeratur voluntatibus; revocatur enim, si periculum cesserit, donatio præmortuo; & solâ etiam donantis poenitentia. §. *1. h. t.* & sic comparatur legatis, licet aliâs in multis differat. Mortis causâ capio latius patet, cum comprehendat etiam id, quod ratione mortis tertij, vel conditionis implenda causâ donatur. *L. 8. L. 31. L. 38. ff. h. t.*

Donatio inter vivos, hodie per consensum donantis, & *Inter vi-* acceptationem donatarij perficitur. *L. 35. §. Sin autem, Cod. h. t.* datûrque conditio ex *d. L.* ut ei satisfiat, in quantum donans *vos hodie* facere potest. §. *Antep. infr. De act.* dummodò verba in præ- *quomodo* sens. v. g. *dono* non in futurum, v. g. *promitto, quod donabo.* con- *fiat.* cepta sint, ultra 300. solidos hodie donare volens, coram iudice & actis facere debet, aliâs vitiabitur excessus. *L. 36. §. fin. C. h. t.* adeò; ut etiam donatio omnium bonorum, tam præsentium, quàm futurorum teneat; in re enim sua quilibet est moderator. *L. 21. Cod. Mandat.* quia facultatem testandi per in-

directum quis sibi auferre potest, facta tamen simpliciter, de præsentibus tantum bonis intelligitur. *L. Eum, qui. 22. ff. h. t.* Quæ donationes sine insinuatione valeant, recensentur in *L. 34. L. 36. Cod. h. t.*

perfecta sine
causa
revocari
non potest.

Donatio rite perfecta temere, id est, sine causa revocari non potest, causa justa est, si sit inofficiosa, id est, lædat legitimam, tunc enim *catenus*, seu pro ea parte post mortem donantis revocatur. *L. 1. 2. 3. Cod. De inoffic. donat.* si tamen sit inofficiosa re & consilio, & nihil actori relictum, revocatur in totum. *L. 87. §. Imperator. De legat. 2.* causa item est supernascentia liberorum. *L. 8. Cod. De revocand. donat.* quia præsumitur donaturus non fuisse. *arg. L. 102. De condit. & demonstr.* ut revocetur ipso jure in totum. Tertia causa ingratitudo donatarii, juxta verbum: *Ingratum faciunt, atrox injuria, damnum,*

Impia dextra, fides fracta, pericula necis.

facit, ut donans eam revocare possit. *§. 2. h. & L. fin. Cod. De revoc. donat.*

Dos quid,
& quom-
plex.

Donationes licet sint inter conjuges prohibita. *L. 1. 2. 3. ff. De donat. inter vir. & uxor.* valet tamen ea, quæ ob causam fit, qualis est *donatio* olim ante, hodie propter nuptias dicta, relationem ad dotem dicens: Dos autem est id, quod datum est marito ab uxore, vel ejus patre, vel ab alio, mulieris nomine, ad sustinenda facilius onera matrimonij. *L. 2. ff. De jur. dot.* unde alia *profecititia*, alia *adventitia* est, & vel datur, vel dicitur, vel promittitur, ubi ex nudo etiam pacto datur actio. *L. 6. Cod. De dot. promiss.* hæc ut magis in tuto sit, facit & assignat (ut ipso jure non constituitur) è contra: maritus *donationem* propter nuptias, quæ est contractus, quo sponsæ hypotheca constituitur in securitatem dotis recuperandæ, non etiam aliorum bonorum, quæ præter *dotalia* mulier habet, vel *paraphernalia*, vel *receptitia*, hæc donatio licet 500. excedat solidos, insinuatione non eget, sicut nec in do-

te,

te, nisi maritus ex pacto hanc post mortem lucrari velit. *N. 127. cap. 2.*

Est & donationis species. *Morgen-gabe* / vel *Morge-* *Morgena-* natica, quæ est pretium deflorationis, manè dari olim soli- *tica quid.* tum, item *sponsalitia largitas*, id est, munus sponsalitium inter *sponsalitia largitas.* sponsos consuetum, quod repeti potest, si non sequatur ma- trimonium. *L. 15. Cod. De donat. ant. nupt.* facit tamen oscu- lum post sponsalia à sponso sponsæ datum medietatem amit- ti. *L. 16. Cod. d. t.*

Erat & modus acqvirendi dominiij, *jus accrescendi*, *casus s.* quando servi communis *solenniter* manumissi ab uno domi- *fin. h.* no pars alteri accrescebat, quod abrogatum & statutum, quod condominus servum alteri vendere cogatur favore libertatis, ubi servus libertatem, alter condominus pretium, manumit- tens solus jus patronatûs acqviret. *§. fin. h. t. & L. 1. Cod. De communi serv. manumiss.*

TITULUS VIII.

Quibus alienare licet, vel non?

Domino res suas alienare licet, excipitur maritus, qui *maritus do-* licet dominus, vel quoad dominium civile, vel *tem alie-* quoad ipsum jus, dotis sit, eam tamen per Legem, *nare ne-* juliam alienare prohibetur, nisi res fungibilis, vel res æstima- *quit.* tō in dotem data sit, tunc enim dos est titulus transferendi dominium, & illud etiam in maritum, respectu rei ipsius transferetur, quo casu competit mulieri actio hypothecaria, si hæc res extet, utpote tacite hypothecata. *L. 21. Cod. De jur. dot.* Maritus itaque dotem indistincte, nè consentiente quidē hodie muliere, alienare, multo minus oppignorare potest. *hic* *in pr. & L. un. §. 15. Cod. De R. V. A.* si in re immobili consistat, & non æstimatō data sit, nisi etiam hoc casu mulier electionem sibi

sibi servaverit. *L. 1. Cod. De fund. dot.* sic confiscatis mariti bonis dos salva manet. *L. 2. ff. De fund. dot.* nec præscribi ea potest, nisi prius inchoata esset præscriptio. *L. Si fundum. 16. ff. d.*

quando creditor pignus alienare possit.

L. 1. E contra creditor habens rem pignoratam, ejus dominus non est, & tamen alienare eam potest, si dies lutionis appositus, post lapsum diei spectato rigore, quæ interpellat pro homine. *L. Magnam. Cod. De contrah. stipulat.* si dies non appositus, prius denunciatio facienda. *L. 4. Cod. De distraht. pign.* si pactum de non distrahendo additum, trina monitio præcedere debet. *L. 4. Cod. De pignorat. act.* Hæc denunciatio facta, debitor id intra biennium luere poterit, quo elapso biennio creditor id bonâ fide & solenniter vendere, & si emptorem non reperiat, dominium à Principe impetrare poterit, quo impetrato fiet dominus, sed revocabiliter; quia debitor id recipiet, si intra biennium offerat creditori debitum, cum omni damno & interesse juramento creditoris taxato. *L. fin. Cod. De jur. domin. impetr.*

Effectus distracti pignoris.

Effectus impetrati dominij, vel pignoris distracti est, quod liberetur debitor pro concurrente quantitate, si pluris venditum id, plus recipit, si minus, pro illo obligatus manet. *L. 3. §. Sed si quidem. Cod. De jur. dom. impetr.*

pupillus non alienat.

Pupillus licet sit dominus, res tamen sine tutoris auctoritate alienare nequit. hinc mutuo à se datum, si extet, adhuc vindicat, si consumptum bonâ fide, convalescit, unde condicet; si malâ, aget ad exhibendum ad æstimationem; consumpta autem pecunia dicitur, vel si conflata in aliam speciem, vel ita mixta, ut discerni non possit. *L. 78. De solut.*

nec solutio ei facta tenet.

Eodem modo solutio pupillo facta non tenet, nisi tutore auctore fiat, & ut plenè securus sit, interveniente decreto magistratus. *§. 2. h. nisi redditus annuus solvatur. L. Sancimus. 25. Cod. De admin. tut.* Solutum pupillo soli cogitur iterato debitor solvere, nisi adhuc extet, vel commodum inde per-

perceperit pupillus, quo casu exceptione repellatur. *d. §. 2.* Quod si pupillus debitor solus solvat, solutio non tenet, si tamen res soluta pereat, peribit ipsi creditori. *L. 19. §. Si pupillus. ff. De reb. credit.*

TITULUS IX.

Per quas personas cuique acquiritur.

Responderetur per eas, quas in potestate habemus vel quasi. *hic in pr.* hinc in potestate existentes liberi acquirunt patri, qui propriè bona non habent; sed *peculium*, quod est pusillum patrimonium concessum à patre filiofamilias, separatim à rationibus paternis, quod, vel castrense, quasi castrense, profectitium, adventitium. Castrense & quasi est pleno jure filij, qui habetur eatenus pro patrefamilias. *L. 2. ff. Ad SC. Maced.* profectitium & olim, & hodie, quaritur patri. adventitium olim patri, postea exceptæ res maternæ, quæ proprietate tenus mansere filij. *L. 1. Cod. De bon. matern.* tandem omnes, non nisi quoad usumfructum quæsitæ patri. *h. §. 1. & L. 6. Cod. De bon. qualibet.* ultimo in certis casibus hoc peculium pleno jure filiofamilias attributum.

Si pater emancipabat, olim de rebus, quæ acquisitionem effugiebant, quoad proprietatem accepit partem tertiam, hodie dimidiam quoad usumfructum manente proprietate salvâ filio. *§. 2. h. & d. L. 6. §. 3. Cod. De bon. qua. liber.*

Sicut per liberos aliqua patri, ita per servos omnia acquirunt domino etiam ignorantibus & invito. *§. 3. h. mediatè & indirectè*, nisi de domino obligando agatur, ut in hæreditatis aditione, tunc enim jussus domini requiritur. *d. §. 2. & L. 25. §. Jussum. ff. De acquir. hered.* quia dominus obligaretur, ut secus se habeat, si servus legatum acceptet. *h. & L. 32. ff. Mand.* nec dominium tantum; sed & possessionem servus domino acqui-

Servi acquirunt omnia domino.

aequirat, quæ tamen domino ad ufucapiendi conditionem non proderit, nisi servum possidere sciverit, vel si servus ex causa peculiari possidere ceperit. *L. 47. ff. De usurpat.*

*Servi usufructuarij
cui acqui-
rant.*

De servis usufructuarijs, vel servis alienis, vel etiam liberis hominibus ut servis bonæ fidei possessis hæc traditur regula. §. 4. *h. ut quid quid ex re possessoris, vel ex operis suis* acquirunt, id irrevocabiliter acquirunt usufructuario, vel bonæ fidei possessori; quid quid aliunde, id proprietario, vel vero domino, aut sibi, id est, ubi de veritate constiterit, reddit id bonæ fidei possessor. Est tamen differentia inter usufructuarium & bonæ fidei possessorem, quod hic servum alienum ufucapere possit, non etiam alter. *d. §. 4. Per extraneam personam non acquirimus, nisi sit procurator.* §. 6. *h. & L. Cum unus. 12. ff. De reb. auct. jud. possid.* nisi sit procurator, per quem & possessionem, & per consequens dominium acquirimus. *L. 1. Cod. De acquir. poss.* dummodo nostro nomine rem sibi traditam acceperit. *L. 48. De acquir. rer. domin. vel ufucapiendi conditionem,* quæ tamen non currit, nisi à tempore scientiæ, cum ad hanc bona fides requiratur. *L. 49. §. 2. De acquir. poss.* Actiones verò personales per procuratores etiam nostro nomine contrahentes non acquirimus directas; sed debent ea prius cedi. *d. L. 49.* adhærent enim ossibus contrahentium, excipitur conditio certi ex mutuo, si quis meo nomine pecuniam etiam suam crediderit. *L. Si certi. §. Si nummos. ff. De reb. credit. quod speciale.*

*modi per
universita-
tem.*

Hæc de modis acquirendi titulo singulari. Sequitur de titulis universalibus, quales sunt *hereditas, bonorum possessio, arrogatio, additio libertatum conservandarum causâ.* Sequitur de hereditate, quæ cum vel deferatur ab intestato, vel ex testamento. prius de hac, unde.

TI-

TITULUS X.

De testamentis ordinandis.

Ultima voluntas est dispositio hominis mortis causâ facta, qualis est codicillus, mortis causa donatio, epistola & testamentum, quasi testatio mentis, vel testatio manens dictum, & describitur, quod sit voluntatis nostræ iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri vult. *L. 1. ff. Qui testam. fac. possunt.* vel ut Vultejus definit, est ultima voluntas directam ex sui natura hæredis institutione continens; quæ aliud dicitur *justum*, quod à cive Romano, aliud *injustum*, quod à peregrino fit. olim illud fiebat, vel *calatis comitijs*, tempore pacis bis in anno, vel in *prociñctis*, tandem per *as & libram*; ubi hæres familiæ emptor, testator antestatus dicebatur. §. 1. *h. t.* hodie testamentum aliud dicitur *paganicum*, à non milite. aliud *militare*, à milite militariter factum. item aliud *scriptum*, aliud *nuncupativum*, item aliud dicitur *legitimum*, qualia erant antiqua. aliud *prætorium*: in quo signa septem testium sunt adhibita. §. 2. *h. t.* aliud *mixtum*, ex jure veteri, prætorio & constitutionibus Principum, quod requirit primò. institutionem hæredis certi, vel certificandi, & sui hæredis institutionem, vel exhæredationem, secundò. fiat uno contextu. *L. 28. Cod. De testam.* tertio. coram septem testibus idoneis rogatis, vel admonitis. *L. 21. §. In testamentis. ff. Qui testam. fac. possunt.* simul in conspectu testatoris præsentibus. *L. Si non speciali. Cod. h. t.* quarto. testator & testes subscribant id & signent. *L. 21. 28. Cod. h. t. §. 3. h. t.* annulo seu signo, five suo, five alieno. §. 5. *h. t.* Jure Codicis, ut hæres coram testibus exprimeretur. *L. Jubemus. 29. Cod. h. t.* sed hoc remissum. *Novell. 115. Cap. 9. & Auth. Et non observato. Cod. d. t.* Testes autem idonei sunt, qui testamenti factionem habent, saltè passivam, ut filius familias esse possit, excipe tamen

*ultima voluntas quid
testamentum unde
dictum, &
quid.
definitio
Vultej.
qui id dicit
vidit.
injustum
& injustum.
olim qualiter
fiebat.
hodie testamentum
quotuplex.*

*Solennitates scripti
testamenti.*

*testes idonei
ne hic qui*

H

multi-

mulieres, *b. §. 6.* licet aliàs testes esse possint, *L. 3. §. Lege Julia. ff. De testib.* item impuberem, servum, furiosum, surdum, mutum, prodigum declaratum, *d. §. 6. cœcum, L. 9. Cod. h. t.* & alios intestabiles, *d. §. 6.* servus tamen pro libero habitus tempore conditi testamenti testis esse potest, *§. 7. h. & L. 1. Cod. h. t.* quia inspicitur conditio testium tempore, quo adhiberi, *L. 22. §. 1. ff. h. t.*

Qui ex eadem domo scilicet.

Plures testes ex eadem domo, licet testes esse possint, *§. 8. h. t. & L. 17. ff. De testib.* non possunt tamen ij esse, qui sunt domestici, id est, habent, vel sunt in potestate testatoris, ut pater filiofamilias de peculio castrensi post missionem testanti testis esse nequeat, *§. 9. d. t.* possit tamen filius emancipatus esse patri. Hæres, sicut & ij, qui in potestate hæredis sunt, testes esse nequeunt; essent enim testes in propria causa, *§. 10. h.* Legatarij tamen & fideicommissarij particulares esse possunt, *§. 11. h. & L. 20. in. pr. ff. h. t.* qui, licet sint testes in propria causa per consequentiam, id tamen specialiter hic concessum, ut ad testimonium hoc alliciantur, *L. Dictantibus, Cod. h. t.*

Testam. in quavis materia scribi potest.

Quod scripturam attinet, scribi testamentum potest in qualicunque materia, *§. 12. h.* etiam idem testamentum sæpius in diversis codicibus, *§. 13.* ubi in quolibet solennitates observari possunt; aliàs reliqua non erunt testamenta, sed apographa tantum. Hæc de scripto.

nuncupativum quid requirit.

Testamentum nuncupativum easdem solennitates requirit, præter eas, quæ respiciunt scripturam, & est in genere suo aqve perfectum, *§. fin. h. t.* manetque tale, licet memoriæ causâ etiam statim in scripturam redigatur. Hæc de jure civili.

Solennitates quæ jure canonico.

De jure canonico testamenta coram duobus, vel tribus testibus idoneis facta, firma sunt, *Cap. Cum esses. 10. x. h. t.* & si ad causam piam, coram duobus, *Cap. Relatum. 11. d. t.* volunt tamen

tamen hoc etiam sine teste valere, *arg. L. Hæc consultissima, §. Ex imperfecto, Cod. h. t.*

An solennitates de forma sint substantiali, an probatoria tantum, seu, an sciens voluntatem defuncti, & non im-^{an solenni-}plens ex eo, quia destituta est solennibus, sit tutus in con-^{tates sint de}scientia, an non? Triplex est opinio. Prima, quæ affirmat, ^{forma sub-}dat rationem; quia & legem justam disponentem, & ^{stantiali,}judicis sententiam pro se habet, quæ tutum faci-^{an non?}unt in conscientia, maximè cum non voluntas; sed etiam, ^{triplex est}potestas ad actum sit necessaria, & hæredibus ab intestato jus non nisi legitimè adimi debeat. Quæ negat, ait, has solennitates requiri, ut fraudes evitentur, quæ hic cessant. Secundò, vult nasci obligationem naturalem, *arg. L. 2. Cod. De fideicommiss.* Tertia sententia docet, legislatorum mentem esse hujusmodi voluntatibus imperfectis resistere tantum civiliter, tollendo actionem, obligationemque civilem, relictâ tamen obligatione naturali licet aliquantum inefficaci, id est, possidens ex voluntate imperfecta, potest relictum retinere, nisi alter petat, exigere tamen id non potest, sicut id, quod lusu amissum est, quod quis non teneturolvere, & solutum repeti potest, si tamen non reperatur, potest alter in conscientia retinere.

TITULUS XI.

De militari testamento.

Miles, vel à malitia, id est, duritia, vel à multitudine, ^{Miles unde dictus?} vel à malo, vel à numero mille dictus, *L. 2. §. 1. ff. h. t.* hodie liberam facultatem testandi habet, & valet quomodocunque testatus fuerit, modò de voluntate constat, *d. L. 1. L. Miles. 15. Cod. h. t.* licet filiusfamilias sit, aut de statu dubitet, *L. 11. §. 1. ff. h. t.* idque tum propter simplicitatem

potest testari quomodocunque.

rem, seu nimiam impericiam; tum principaliter, quia in expeditionum necessitate constitutus, concessum est, *text. hic* & L. un. ff. De bon. poss. ex testamento militari. in qua cum etiam limitanei & prædij constituti sint, eodem jure gaudent, alias à paganis non differrent. *arg. L. fin. ff. h. t.* Idem jus milites temporis nostri meritò sibi attribuunt, non etiam milites togati. debet tamen certò de voluntate militis constare, nè vera judicia subvertantur. §. 1. h. t. quamvis testes necessarii non sint, nisi per nuncupationem testari velit, quò casu etiam non rogati sufficient.

milites togati non.

Missio quoque duplex,

Surdus & mutus factus existens miles, ante missionem scriptò militariter. L. 4. ff. h. t. post missionem jure communi etiam absque rescripto testari potest. §. 2. h. t. Missio verò, alia est *causaria*, alia *honestà*, alia *ignominiosa*. L. 2. §. 2. De his, qui not. infam. uno ex prioribus duobus modis misso privilegium datur, ut testamentum prius factum militariter post missionem per annum adhuc valeat, si intra eum moriatur, licet conditio eveniret primò postea. §. 3. h. quod non competit ijs, qui acceptis successoribus militare desierunt. L. 20. 21. ff. h. t.

Post missionem verò jure communi testari debent. d. §. 3. h. Testamentum prius imperfectum, si miles factus approbet, valet. §. 4. E contra autem testamentum militis, licet se arrogandum det, non fit irritum. §. 5. h. & L. 22. ff. h. t. intellige, quoad peculium castrense, non alia. L. 23. ff. h. t. hæc de militibus veris. Filij familias autem habentes peculium, quasi castrense, de eo quidem etiam testari possunt; sed observatis solennibus. §. fin. h. t. L. fin. Cod. Qui test. fac. poss.

testamentum inter liberos imperfectum valet,

Valet etiam testamentum imperfectum quoad solennia à parentibus inter liberos factum, tum parentum, tum liberorum favore. L. fin. Cod. Famil. ercisc. L. 21. §. Ex imperfecto. Cod. De testam. Novell. 107. cap. 1. ubi etiam dicitur, si extraneis relinquare quid in eo velint, id coram (probabiliter quin-

que) testibus fieri oportere. valet item testamentum, quo ad *ad pias* causas quid dispositum. item tempore pestis factum, quo *causas.* concursus testium tantum remissus videtur. L. Casus. 8. Cod. *tempore* De testam. Omnem etiam solennitatem suppleant acta, *pestis.* coram quibus factum, L. Omnium. 19. Cod. De testam. In testamento rustici quinque testes sufficient, si plures haberi nequeant. L. fin. Cod. De testam.

TITULUS XII. Quibus non est permissum facere testamentum.

Spectato jure naturæ quilibet dominus judicium animi *Testamentum* habens testamentum facere potest. Lex 12. tab. dixit: uti quis facere quisque paterfamilias super pecunia, tutelæve sua legasset, possint, & jus esto. infr. Ad leg. Falcid. hinc filiusfamilias id facere nequit, *qui non.* hic in pr. & L. 16. ff. h. t. nè quidem si pater consentiat. h. & L. 6. ff. h. t. quia testamenti factio est juris publici. L. 3. ff. eod. saltem auctoritate, licet consentiente eò possit mortis causâ donare; quia donatio juris privati est, videtur tamen posse eò consentiente aliquid disponere pro anima. Cap. pen. De sepult. in 6. hinc cum in peculio castrensi & quasi habeatur pro patrefamilias. L. 2. ff. Ad SGTum Maced. L. 4. De judic. de ijs testari potest. *textus hic.* alias id olim pater occupabat jure. peculij. L. 2. De castr. pecul. nisi jure codicis à liberis & fratribus esset exclusus. L. fin. Cod. Commun. de success. De peculio adventitio, licet illud pleno habeat jure, testari non potest. L. Nemo. pen. & fin. Cod. h. t. quia patrisfamilias locò nō habetur. Non obstat L. fin. §. fin. vers. filijs autem. Cod. De bon. que lib. quia non procedit in correctorijs argumentum à contrario sensu, & omne dubium resolvit d. L. Nemo, neque Novell. 117. cap. 1. §. 1. quia illa de dispo-

spofitione inter vivos loquitur, unde & mentionem ætatis perfectæ, id est, majorennis facit, quæ ætas ad testamentum non requiritur. Videtur tamen posse testari super donatis ab Augusto, vel Augusta. *L. pen. Cod. De bon. quæ lib. & occasione clericatus acquisitis. l. 34. Cod. De Episcop. & cler.*

impubes testari nequit

Impubes, qui necdum ultimam diem pubertatis attigit. *L. 5. ff. h. t. testari nequit. §. 1. h.* sicut nec furiosus, aut mente captus; modò de furore certo constet, aliàs enim pro sanitate præsumitur. *L. 5. Cod. De jur. codicill.* testamentum tamen ante furorem factum valet. *d. §. 1.*

nec prodigus declaratus.

Prodigus quoque declaratus, cum furioso quoad alienationem bonorum comparetur, testari nequit. *§. 2. h. c.* quamvis minor curatorem habens, possit. Surdus & mutus æquè testari nequit, per accidens factus, si voluntatem exprimere possit, potest testari. hodie etiam absque rescripto. *L. Discretis. 10. Cod. h. t.* Eodem modo cæcus testari potest, modò adhibeat ea, quæ in *L. Hæc consultissima. 8. Cod. h. t.* præscribuntur.

captus restam. non facit.

nec damnatus.

nec excommunicatus. ob cæd. Car vel hæres:

Captus ab hostibus testamentum facere non potest, factum tamen prius valet, vel ex jure postliminii, si redeat, vel ex lege Cornelia, si ibidem moriatur. *§. fin. h.* Præterea testamentum condere non possunt: damnatus ultimo supplicio. *L. 8. §. 1. ff. h. t.* Excommunicatus ob cædem Cardinalis. *Cap. fin. De pæn. in 6. ob hæresin. Auth. Credentes. Cod. De heret. Ulurarius manifestus. Cap. fin. De usur. in 6.* sicut nec de statu dubius, an pater, an filius familias sit. *L. 15. ff. h. t.*

TITULUS XIII.

De exhæredatione liberorum.

suus institutus vel exhæredandus.

Suus hæres necessariò instituendus, vel exhæredandus est. *L. 30. ff. De liber. & post. heredib. instit.* nè dentur ejus-

eiusdem hæreditatis duo domini in solidum, scilicet hæres suus & scriptus; erant tamen differentiæ inter filium & filiam, nam hæc præterita habebat jus accrescendi, & si ceteri exhæredari essent, exhæredata censebatur (idem dic de nepotibus suis) filius autem institui, vel nominatim exhæredari debebat, aliàs dicere poterat. testamentum nullum. *h. in pr.* Dixi poterat, qui poterat & potest etiam non dicere, & juri suo renunciare, modò in alterius præjudicium non vergat. *L. Filio. 17. ff. De injust. rupt.* Posthumus, qui vel post humatum, patrem, vel post factum testamentum nascitur, vel arrogatur, qui ad testamenti valorem à principio instituendus, vel exhæredandus quidem non est; quia incertus, attamen, si postea existat, & non inveniatur se institutum, vel exhæredatum, testamentum rumpit. *§. 1. h.* unde nè rumperet, licet incerta esset persona, favore suitatis tamen institui, vel exhæredari potuit, & adhuc hodie etiam potest, nè nativitate testamentum rumpat, dabitur autem ei querela inofficiosa, de qua *infr. tit. 18.* Nativitate tamen posthumi ruptum, si natus adhuc moriatur ante testatorem, sustinetur à Prætoribus, qui dat hæredi scripto bonorum possessionem secundum tabulas. *L. 12. ff. De injust. rupt.*

Posthumus alienus, seu nepos, qui in locum sui hæredis succedendo primò fieri potest suus, olim nec institui, nec exhæredari poterat, in eo enim favor suitatis non militabat, quia tamen etiam tales posthumi sapius nativitate suâ rumpebant testamentum, ideo Gallus induxit. *L. 29. in pr. ff. De lib. & posth.* quòd testator ità dicere possit. *Filius meus hæres esto, si verò filius meus vivo me morietur, tunc, si quis mihi ex eo nepos, sive quæ neptis post mortem meam, in 10. mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus, nata erit, hæreses sunt.* quo casu, si nepos nasceretur avo vivo, testamentum rumpebat, quod nè contingeret, statuit Vellejus *cap. 1. ut posset in prædicta formu-*

Posthumus alienus.

Casus L. Gallus. 29. ff. de lib. & posth. hæred. instit. vel exhæred.

formula addi: *ante, vel post mortem meam*. In secundo autem capite, ut, si avus habeat nepotem existentem tempore conditi testamenti, dicere possit: *filius meus hæres esto, si autem filius meus ante me moreretur, nepos ex eo hæres esto*. §. 2. *hic* & d. L. 29. §. 11. & seqq. præter quos casus est & alius in d. L. 29. §. 15. ut dicere possit: *Filius meus hæres, & nepos meus, quem nasci spero ex uxore filij mei, hæres esto*. quæ formula etiam casum alium præter tres enumeratos continebit.

emancipati jure prætorio sunt instit. vel exheredandi.

Emancipati, cum sui non sint, necessario instituendi, vel exheredandi non sunt. Prætor tamen respiciens sanguinem, præteritis, id est, nec institutis, nec, si filius sit, nominatim, si filia inter cæteros exheredatis, dat bonorum possessionem contra tab. §. 3. *hic*. quâ totum rescinditur testamentum, excipe legata conjunctis personis relicta. L. 1. ff. *De legat. præst. contra tab. bonor. possess. petit.* quam etiam suus præteritus petere & obtinere potest, si cum judicio paterno agere velit verecundiùs, qui nulla legata præstare cogetur. L. 15. d. t.

adoptivi sui instituendi vel exhered. non item si emancipati differentia inter mascululos & feminas sublata.

Adoptivi liberi, si sui hæredes sunt, etiam ad valorem testamenti sunt instituendi, vel exheredandi; emancipati autem, nec jure civili; quia sui non sunt, nec prætorio; quia non sunt de sanguine, quidquam prætereundum possunt. §. 4. *hic*.

Ex dictis patet, multas fuisse, filios inter & filias, differentias, has Justinianus sustulit. *hic* & L. 4. *Cod. De liber. præterit.* ut idem juris sit in sua, quod in suo, in emancipata, quod in emancipato, in posthuma, quod in posthumo: differentiam autem suos inter & emancipatos & posthumos in successione ex testamento nequaquam dixeris sublatam.

Miles suos instituere non tenetur

Miles, si suum hæredem habeat, cum instituere, vel exheredare non tenetur, & præteritio exheredationis locò est. §. 6. *h.*

Mater

Mater quoque & avus maternus ad valorem testamenti liberos instituere, vel exheredare non tenentur; quia *liberos*. suos hæredes non habent, datur tamen præteritis querela de testamento inofficioso. de qua *infr. tit. 18.*

TITULUS XIV.

De hæredibus instituendis.

Hæredis institutio est designatio successoris in universum jus, quod defunctus tempore mortis habuit. *hæredis institutio*
 Institui potest qui non prohibitus, tam liber homo, quam servus, seu alienus, seu sit proprius, qualis & is, cujus testator tantum proprietatem habet, qui simul fiat liber, licet dominus dixerit simpliciter: *hæres esto*. *hic in pr. & L. pen. Cod. De necess. serv. hæredib. instit.* (Excipe, si instituatur à domina is, qui de adulterio cum ea commissio accusatur. *in d. pr.*) Ille fit hæres necessarius; dummodo in eadem causa maneat, aliàs si manumissus, proprio arbitrio: si alienatus, sicut alius alienus servus jussu domini sui hæreditatem acceptabit; qui si acceptare noluerit, dominus hæres esse non poterit. L. 3. *vers. potuit enim. Cod. h. t.* quamvis juxta L. *fin. Cod. De bon. qua liber.* aliter se habeat in patre, qui, hærede instituto filiofam. eo nolente, hæreditatem acceptare potest. Servus hæreditarius, id est, is, qui in hæreditate jacente est, hæres institui potest; hæreditas enim jacens personam defuncti sustinet. §. 2. *h. & L. 31. §. 1. ff. h. t.* quamvis, si aditam spectemus hæreditatem, repræsentet personam hæredis. L. 24. ff. *De novat.* Institutus autem iste expectare debet, donec hæreditas adeatur, ut jussu domini eam acceptare possit. Sic & communis servus hæres institutus pro rata dominij, dominis acquirat, quorum jussu hæreditatem adit. §. 3. *h.* quibus portio vacans accrescit, ex ratione

tionem *L. 7. De reg. jur.* quamvis in legata proprietate aliter se habeat. *L. 20. De legat. 2.*

plures hæ-
redes infi-
tui possunt.
hæreditas
in 12. unc-
as dividi-
tur.

Instituere autem hæredes quis potest tot, quot vult, etiam in infinitum. §. 4. *hic.* nisi indefinitus & incertus hæredum numerus sit. *L. 68. §. 1. De R. V.* Dividitur hæreditas regulariter in duodecim partes, quarum duodecima vocatur uncia, duæ unciae sextans, tres quadrans, quatuor triens, quinque quincunx, sex semis, septem septunx, octo bes, novem dodrans, decem dextans, undecim deunx, duodecim as, vel libra, vel pondo. Potest tamen testator vel pauciores facere, v. g. semissem, & totus as in semisse erit; vel plures, & faciet dupondium, aut etiam tripondium, quæ rursus reducuntur ad assem, nam tres unciae in tripondio faciunt duas in dupondio, & unā in uno pondo. §. 5. *h.* In has portiones secundum voluntatem testatoris vel expressam, vel tacitam succedent. §. 6. *h.* si as exhaustus, & quis sine parte institutus, interest: an testator ex alia; an ex reliqua parte hæredem scripserit; priori enim casu aliquid, posteriori nihil habebit. *L. 17. §. 3. 4. h. t.* Quod si pars vacet, aut desit respectu partium assignatarum ex asse, tum illa vel accrescit, vel decrescit. §. 7. *h.* idem, si id contingat in dupondio. §. 8.

conditio
quid, &
quod simplex.

Hæres institui potest, & purè & sub conditione. §. 9. *h. t.* est autem *conditio* propriè accepta lex adjecta actui, differens effectum illius in futurum, & incertum rei eventum. *Conditio* in genere, alia est *necessaria*, alia *possibilis*, alia *impossibilis*. *Possibilis* rursus, vel *potestativa*, vel *casualis*, vel *mixa*: *Impossibilis* autem talis, vel *naturæ*, vel *lege*, vel *facto*, vel *perplexitate verborum*. sub conditione igitur, intellige possibili, institui potest hæres, nisi *filius suus* sit, qui tantum sub ea, quæ in facili ejus potestate est, institui potest, aliàs in defectu exhæredandus. *L. 4. §. 6. 86. ff. De condit. institut. L. 4. Cod. De hæredib. instit.* nam sub conditione positi non censentur vocati; quia

natu-

natura conditionis est suspendere actum, non etiam aliquid disponere. *L. 8. ff. Si quis omiff. caus. testam.* sic & institutio captatoria, id est, quæ sit captandæ alienæ hæreditatis causâ verbis in futurum conceptis, est reprobata. *L. 70. 71. ff. De hæredib. instit.*

Ex tempore certo, vel ad tempus hæres institui nequit; hæres enim quia in priori casu decederet quis testatus, & intestatus, in tempore, posteriori deberet definire esse hæres, quæ sunt contra *L. 7. vel ad tempus institui nequit.* *De reg. jur. L. 7. §. 10. De minorib.* tempus tamen appositum, pro non adjecto habetur. *d. §. 9. h.* ut sit differentia inter tempus & conditionem; quia hæc institutionem suspendit usque ad sui eventum, vel non eventum, qui ad tempus mortis retrahitur. *L. 8. §. 1. De pericul. & commod. rei vend.*

Conditioni similis est dies adjectus, si incertus sit *dies incertus* simpliciter, v. g. quando nubet. *L. 75. ff. De condit. & demonstrat. L. 21. 22. Quando dies legat. ced.* si autem incertus sit secundum *plex.* quid tantum, id est, ignoretur tantum, an venturus sit, v. g. cum erit annorum 14, vel quando, v. g. cum morietur, tum si talis referatur ad alium tertium, v. g. *Titi hæres esto, cum morietur Mavius.* habetur pro conditione, potest enim contingere, ut honoratus moriatur prius; si autem referatur ad ipsum honoratum, v. g. *Titi hæres esto, cum morieris.* pro conditione non habetur. *L. 4. Quando dies legat. ced.*

Conditio impossibilis adjecta *ultimis voluntatibus* videtur conditioni, id est, pro non adjecta habetur. §. 10. *h.* videtur enim irreplisse. *L. 12. ff. De reg. jur.* nisi sit perplexitate verborum, hic pro non impossibilis. *L. 15. ff. h. t.* si plures conditiones appositæ sint, copulativè, omnes. *L. 5. ff. De condit. instit.* si disjunctivè, unam evenire sufficit. *L. 129. De V. O. §. 11. h. t.* Institui autem possunt etiam ij, quos testator nunquam vidit. §. *fin. h. t.*

TITULUS XV.

De vulgari substitutione.

Substitutio quid, & quotuplex. **S**ubstitutio est alterius hæredis in locum deficientis prioris vocatio, quæ vel *obliqua*, vel *directa*, hæc, quæ verbis directis, fit vel *vulgariter*; quæ cuivis ætati & personæ à quolibet substituitur in casum, quo vocatus non adit hæreditatem, idque rursus vel *expresse*, sive generalibus, sive specialibus, sive singularibus verbis fit, vel *tacite*, quando sub expressa pupillari continetur.

Utilitas substitutio- nis. Utilitas substitutionis est, nè quis moriatur intestatus, unde pro meliori solet etiam novissimo loco servum proprium, utpote necessarium hæredem substituere. *in pr. h.* qui etiam manebit necessarius; licet ei substitutio fiat; videtur enim testator sibi in casum manumissionis, mortis, vel alienationis prospicere voluisse. Sic & substitutus in casum nolitatis censetur etiam substitutus in casum impotentiae, & contra, ex præsumpta testatoris voluntate, nè moriatur intestatus. *arg. L. 3. Cod. De instit. & substit. L. 25. De liber. & posthum. hered. instit.* Non obstat *L. 10. d. t.* quæ de lege correctoria, neque *L. 21. ff. h. t.* quæ in casu temporis appositæ, neque *L. 22. Solut. matr.* quæ in casu contractûs loquitur.

plures uni, & unus pluribus substitui possit. Possunt autem substitui plures uni, & unus pluribus, & singuli singulis, & etiam sibi invicem. §. 1. quæ postrema substitutio reciproca dicitur, quæ, si personarum æqualium, paritas ferat, & vulgarem, & pupillarem sub se comprehendit. *L. 4. §. 2. ff. h. t.* & quidem expresse, si fiat sub hac forma: *Et hos invicem sibi substituo.* *arg. L. 45. ff. h. t.* ubi si partes habuerint assignatas in institutione, censentur eadem repetitæ in substitutione. §. 2. *h.* nisi alia mens testatoris appareat, veluti, si eos in substitutione æqualiter gravaverit. *L. 25. Ad Scutum Trebell.* aut eos nominibus proprijs expressis substituerit. *L. 24. d. t.*

Eodem

Eodem modo substitutus substituto censetur etiam substitutus instituto. §. 3. *h.* modò de unius hæreditate agatur, nè obstat *L. 47. ff. De vulg. & pupill. subst.*

Quòd si testator servum, quem liberum hominem esse si habito credidit, hæredem instituerit, & eidem alium liberum substituerit, cum pro utroque militarent rationes, statuit Justinianus, ut divideretur inter eos hæreditas. §. *fin. h. t.*

Si pluribus hæredibus institutis sit facta substitutio, an jus accrescendi potius sit jure substitutionis? distingve, & dic, si substitutio sit facta generaliter pluribus, affirmativè. *L. pen. ff. h. t.* si nominatim alicui, negativè. *L. fin. cod.* Effectus substitutionis hujus est, quòd cessante gradu primo, sit locus secundo, qui cessat, si substitutus præmortuus sit. *L. un. §. In novissimo. Cod. De caduc. toll.* vel adita hæreditas. *L. 5. Cod. De impub. & al. substit.* non etiam, si aliquis suus hæres sit, nisi & hic se immisceat. *L. 44. ff. De re judic. L. 2. in fin. h. t.* quia testator filium actu hæredem esse, vel aliàs substituto locum esse voluit.

TITULUS XVI.

De pupillari substitutione.

Definitur ea esse, quæ fit à parentibus liberis suis im-
puberibus regulariter in casum, quo hæredes fuerint, & intra pubertatem decesserint. unde & pupillaris dicta. hinc mater eam facere nequit, nec pater emancipato filio, aut naturali. *L. 2. L. 45. ff. h. t.* estque hæc expressa, alia est tacita, quæ sub expressa vulgari continetur. *L. 4. ff. L. 4. Cod. h. t.* nisi de alia testatoris voluntate pateat vel expresse, vel tacite. *d. L. 45. b. t.* Effectus hujus, ut, si filius actu non extiterit hæres, substitutus succedat patri; sin autem extiterit, & impubes moriatur, succedat filio etiam excludendo matrem

Origo.

exemplaris
que, & qui-
bus fieri
possit.

trem instituti impuberis. L. 8. §. 5. ff. De inoffic. testam. Cap. Si pater. De testam. in 6, dummodo expresse substitutus fuerit. L. fin. Cod. De instit. & substit. Origo autem substitutionis ex jure non scripto descendit, ut, cum impuberes sibi testamentum facere non possint, parentes eis faciant. *textus hic.* & L. 2. ff. h. t. Ex eadem ratione potest etiam quasi pupillaris, seu *exemplaris* fieri substitutio liberis cujuscunque sexus furiosis, mente captis, mutis & surdis, & in sententia Donelli etiam prodigis declaratis à patre & matre, utpote in humanitatis ratione fundata. L. Ex facto. 41. ff. L. Humanitatis. 9. Cod. h. t. dummodo substituantur liberi, vel fratres, si qui sint. d. L. 2. quæ substitutio durat, donec resipiscant ij, quibus facta.

Substitutione autem taliter facta unum est testamentum respectu facientis, & duo respectu diversarum hæreditatum. §. 2. h. Quod si quis formidolosus sit, nè is impubes periclitetur, substitutio ea celari potest, ut habetur §. 3. h. Substitutio hæc fieri potest etiam ex hæredato. §. 4. h. dummodo alius instituitur hæres. Ratio prioris est; quia illa in patria fundatur potestate, in qua ex hæredatus est, quamvis ipse, sicut nec substitutus ipsius gravari possit. L. Cum quidam. Cod. De legat. habebit autem substitutus bona ea, quæ aliunde filius accepit. Non potest autem ea fieri à patre, nisi & sibi fecerit testamentum prius, si non ordine scripturæ, saltè ordine institutionis, est enim pars & seqvela testamenti patris. §. 5. h. Quod si pater plures habeat liberos impuberes, substituere potest, vel singulis, vel novissimo morienti, quo postrèmo casu sibi primi invicem ab intestato succedent. §. 6. h. & L. 37. ff. h. t. Potestque rursus fieri vel *nominatim*. v. g. Cajum substituo filio impuberi, vel *generaliter* v. g. quis quis mihi hæres erit, sit etiam filio meo hæres. ubi requiritur, ut & sit scriptus & actu extiterit. hæres. §. 7. h.

An

An substitutus alterutram hæreditatem repudiare possit? R. si se pupillus immiscuerit, negativè, aliàs, affirmativè. L. 10. §. Filio. ff. h. t. sic & miles potest substituere in bonis suis tantum. d. L. 10. §. Ad substitutos. & arrogator non, nisi in suis. d. L. 10. §. 6. propria enim impuberis bona ad cognatos pertinent. §. 3. supr. De adopt.

Finiter autem substitutio primò, pubertate. §. 8. h. secundò, emancipatione. tertio, corrueute testamento patris in totum. quartò, si substitutus moriatur ante impubertem, si impubes ante patrem.

Ex dictis patet, quod substitutio hæc extraneo non, fitur nec puberi fieri possit. §. fin. h. Quod si quis vult bona sua etiam tunc ad alium pervenire, id per substitutionem obliquam, seu per fideicommissum facere debet. d. §. fin. ubi tam in testamento militis verba directa flectuntur in obliqua. L. Precibus. 8. Cod. h. t.

Est & substitutio, quæ *compendiosa* dicitur; quia sub verborum compendio diversas substitutionum species comprehendit, v. g. *filius meus hæres esto, & quandoque decesserit, substituo ei Cajum.* *compendiosa quæ?*

TITULUS XVII.

Quibus modis testamenta infirmantur?

Testamenta ritè facta aliquando rumpi solent, aliquando fiunt irrita. h. in pr. rumpi solent per agnationem sui hæredis, vel quasi agnationem, qui nec institutum, nec ex hæredatum invenit. §. 1. h. cui hæredi similis videtur testator, qui factio testamento mortuus divino resuscitatur miraculo; æquum enim est, ut bona recipiat, qui-

quibus eget, non etiam monasterium, quod testator post factum testamentum ingreditur profitendo, hoc enim in casibus expressis tantum liberorum loco habetur, inter quos non est iste. Sic & rumpitur testamentum prius per posterius, rite & legitime perfectum, ex quo hæres existere possit. §. 2. *h.* licet is sub conditione propria institutus esset, quâ deficiente morietur intestatus, hæc enim mens ejus fuisse videtur. rumpitur autem testamentum per posterius, licet in eo ex certis tantum rebus hæres institutus fuisset, erit enim is ex æsse hæres; quod si autem clausulam apposuerit, ut etiam valeat testamentum prius, fideicommissum fecisse & rogasse censetur hæredem scriptum, ut hæredi in primo testamento scripto hæreditatem restituat. §. 3. *h.*

*Irritum
quomodo
fiat.*

Irritum fit testamentum, si testator eo facto aliquam patiatur capitis diminutionem; quia nemo decedere cum testamento potest, nisi liber, civis, & paterfamilias. §. 4. *h.* quod licet etiam ruptum dici posset, maluerunt tamen jura distinguere, & quod irrita fiant, dicere. §. 5. *h.* unde alia sunt irrita, id est, ab initio nulla, alia rumpuntur, alia fiunt irrita.

*Et recon-
valescat.*

Irrita tamen facta quandoque reconvalescunt, vel jure civili, ut per jus postliminii, & per restitutionem deportati testatoris plenariam; vel jure prætorio, si testator arrogatus rursus fiat paterfamilias, & declaret se eodem testamento mori velle; tum enim prætor dabit hæredi scripto bonorum possessionem secundum tabulas, nisi sit filius emancipatus præteritus, qui posset petere bonorum possessionem contra tabulas. §. 6. *h. t.* & *L. pen. §. fin. ff. De bon. poss. secundum tab.* Dictis modis testamentum vel rumpitur, vel fit irritum, nudâ autem voluntate nolentis valere id; quod rite factum, non revocatur, sicut nec inchoatione alterius. §. 7. *h.* revocatur tamen per factum accedens & cassans id, in quo testamentum consistit. *L. pen. Cod. De testam.* nisi probetur casu factum. *L. 1.*

§. Sed

§. Sed consulto. *ff. De his, quæ in testam. delentur.* vel cum revocatione lapsus decennij à condito testamento. *L. Sancimus 27. Cod. De testam.*

In testamento imperfecto si institutus sit hæres princeps, licet hæres esse posset, hæres tamen esse non vult, sicut nec si litis causâ instituatur. §. *fin. h. L. Ex imperfecto. 3. Cod. De testam.* quia licet princeps legibus solutus sit. *L. 31. ff. De legib.* legibus tamen vivit. *L. 4. Cod. De legib.* ubi

Observa, legibus naturalibus & divinis principem solutum non esse, sicut nec positivis ullum, ubi est respublica Aristocratica, vel Democratica; sin autem sit Monarchica, tum principem solutum esse ijs, in quibus non est materia communis, sed ubi princeps prudenter ab omnibus excipitur, est certum; sin autem communis sit materia, usitata est distinctio, quod princeps legibus illis solutus sit coactivè, non etiam directivè, id est, princeps non ligatur, ut puniri possit, ligatur tamen, si consideret rectam rationem, quæ ipsi dictat, quod omnis pars suo debeat congruere universo. *Can. Que contra. Dist. 8.* quanto magis & ipsum caput.

*Princeps
ex imperfe-
cto testam.
institutus
hæres esse
non vult.
Is, quibus
legibus sit
solutus, &
quibus non.*

TITULUS XVIII.

De inofficioso testamento.

Non tantum ipso jure, ut dictum, infirmari solet testamentum, sed etiam per sententiam officio judicis, si sit inofficiosum, id est, contra pietatis officium factum, quale est, in quo parentes sine justa causa exhæredant, vel prætereunt liberos. *in pr. h. t.* sicut & è contra, in quo liberi prætereunt parentes turbato mortalitatis ordine. §. 1. *h.* & *L. 15. ff. h. t.* & tandem id, in quo frater vel soror, fratri vel sorori, germanis, aut consanguineis, ijs præteritis, in testamento præfert personam turpem, id est, infamiâ, seu juris, seu fa-

*Connexio.
testamen-
tum inoffi-
ciosum quod?*

K

tri,

Ati, ex proprio facto resultantē, notatam. d. §. 1. & L. Fratres. 27. Cod. h. t. nisi frater eādem infamiā laboreat, arg. L. In arenam. 11. Cod. h. t. Alij amici melius facturi sunt, si se sumptibus in-
anibus non vexent, cum obtinere spem non habeant. L. 1. ff. h. t. Dictum sine causa; quia 14. sunt causæ, ob quas parentes exheredare & præterire possunt liberos, contentæ in Novell. 115. Cap. A iud quoque. 3. & expressæ his versibus:

causa ex-
heredandi
liberos.

Bis septem ex causis exheres filius esto,
Si patrem feriat, vel maledicat ei,
Carcere detrusum, si negligat, aut furiosum,
Criminis accuset, vel paret insidias,
Si dederit damnum grave, si nec ab hoste redemit,
Testari ve vetet, se societve malis.
Si mimos sequitur, vitietve cubile paternum,
Non orthodoxus, filia si meretrix.

Sic & octo sunt causæ, ex quibus à liberis exheredari possunt parentes, quæ recensentur in d. Novell. 115. Cap. Jussum. 4. unde versus:

parentes.

Ast pater ex septem, si nati spernat honorem,
Hunc accusabit, dira venena dabit.
Testari vetat, aut uxorem diligit ejus,
Nec redimit captum, dum furit, odit eum.
Octava est, si parentes sibi venenum dederint.

Sunt & tres causæ, quibus à fratre fratri turpis præferri potest persona, quas lege in Novell. 22. Cap. 47. De nupt: his versibus expressas:

fratres.

Ast à fratre tribus, frater depellitur: ut si
Arguit hunc sceleris, vel struit insidias,
Vel si jacturam rerum sibi moverit unquam,
Jura nihil fratri gratificare volunt.

Ut ex alijs, quam his probabilius fieri non possit exheredatio, tum; quia in dictis textibus verba taxativa sunt ad-
dita,

data, tum etiam; quod in poenalibus non procedat argumen-
tum à similitudine, vel majoritate rationis desumptum. gloss. in Cap. In poenis. 49. De reg. jur. in 6.

Una ex his causis necessario olim exprimenda non erat. per L. Liberi. Cod. h. t. hodie sic. per d. Novell. 115. quæ ta-
men expressio tantum ad facilius removendam de inofficio-
so querelam requiritur, non etiam ad testamenti valorem, ut
probat per L. Inter cetera. ff. De liber. & posth. quæ correctæ
non est, imò confirmata, cum d. Novell. dicat, ex tali testamen-
to NB. evacuato adhuc valent legata & fideicommissa. Di-
citur autem nullum liberis generari præjudicium, si causa expref-
sa non sit; quia semper rescindunt testamentum per quere-
lam, licet etiam ingrati fuerint. Cum autem d. Novell. De
testamento parentum & liberorum duntaxat loquatur, vi-
detur in testamento fratrum jus vetus, quod expressionem
causæ non requirit, sicut & ut frater probe se ingratum non
fuisse, manere salvum.

Quod si quis aliquem exheredare velit, ut exherede-
nominatim ab omnibus gradibus, pure & à tota hereditate,
necesse est. L. 3. §. 1. 2. 3. De liber. & posth. hered. instit.

Contra testamentum inofficiosum datur querela, quæ
est remedium subsidiarium certis competens personis, per
quod implorato judicis officio petere possunt, ut is testamen-
tum, utpote contra pietatis officium factum ex officio suo
rescindat, & hereditatis petitionem conjungat, ut hereditas
ei adjudicetur. Dicitur subsidiarium, hinc præteritis, suo,
emancipato, posthumo, filio arrogato impuberi non datur;
primus enim dicit testamentum nullum, secundus habet
bonorum possessionem contra tab. tertius rumpit, quartus pe-
tit quartam Pianam. §. 2. h. t. patri tamen præterito, qui
emancipavit, datur ut patri querela, & ut emancipanti bono-
rum possessio contra tab. L. fin. Cod. De emancipat. liber. Datur

exhereda-
tio quomo-
do fieri de-
beat.
querela
quid.

autem querela, ab adita hæreditate. L. 12. §. *Ex testamento. ff. De bon. libert.* intra quinquennium. L. pen. §. *Illud. Cod. h. t.* contra hæredes scriptos quoscunque, etiam causam piam, arg. L. 1. §. *Ad municipium. ff. Ad leg. falcid.* Effectus querelæ olim everfio testamenti totius. L. 6. §. *pen. ff. h. t.* hodie institutionis tantum. *Novell. 15. Cap. Aliud quoque, in fin. & Cap. Justum. §. 9.*

Cessat in effectu querela, si aliud sit remedium, si lapsum ab adita hæreditate quinquennium, si exhæredatio vel præteritio legitime facta, si querelare valens, eam non præparatam mortuus. L. 6. 7. ff. *h. t.* excipe casum in L. 34. *Cod. h. t.* si expresse vel tacite repudiata. v. g. petendo legatum. L. 12. ff. *h. t.* nisi petat ex officio, ut in §. 4. 5. & in L. 5. §. *Advocatum. ff. De his, quæ ut indignis auf.* item cessat, si testator querelare volenti reliquerit, olim quidem totam legitimam quocunque titulo. §. *fin. h. L. 8. §. 8. Cod. h. t.* postea licet non tota relicta, esset, modo additum, ut defectus suppleretur. §. 3. *h. t.* tandem, licet id non additum, data est actio ad supplementum. L. 30. *Cod. h. t.* item *Novell. 18.* de jure autem novissimo aliquid relinquere debet titulo institutionis. *Novell. 15. Cap. Aliud quoque* titulus enim iste & honorabilior, & ob jus accrescendi utilior.

Legitima autem est portio quædam portionis ab intestato debitæ, quæ olim erat quarta, hodie triens minimum, per *Novell. 18.* unde versus:

Quatuor, aut infra dant natis jura trientem.

Semissim verò dant natis quingue, vel ultra.

Arbitrium sequitur substantia cætera patris.

Relinquenda est pure & absque gravamine, quod si apponatur, habetur pro non adjecto. L. 30. 32. *Cod. h. t.* licet in vivis etiam dari possit. L. 56. §. *fin. ff. Ad L. falcid.* quo casu, si ante mortem dantis adhuc augeantur bona, etiam augmentum peti poterit. L. 35. §. 1. *Cod. h. t.* sicut & si augmentum post mor-

mortem accedens habeat causam de præterito, ut in L. 43. L. 56. §. 1. ff. *Ad Leg. falcid.* Debetur ista legitima cum quoad quantitatem, cum quoad se jure tantum positivo, arg. L. 9. L. 24. *Cod. h. t.* quamvis alimenta debeantur jure naturæ.

TITULUS XIX.

De hæredum qualitate, & differentia.

Hæres alius *necessarius*, alius *suus & necessarius*, alius *extraneus* h. in pr. *Necessarius*, qui, sive velit, sive nolit, fit hæres. §. 1. h. L. 57. ff. *De acquir. heredit.* qualis est servus proprius, si instituatur, & in eadem causa maneat, sicut institui solet, dum testator facultates suspectas habet, qui institutus acquireret libertatem, & ultra vires hæreditatis non tenetur, modò impetraverit separationem bonorum, quæ est bonorum hæreditariorum ab alijs discretio auctore prætoris facta. L. 1. ff. *De separat. bon.* Suus & necessarius est, qui proximum in patria potestate mortis, vel delatæ hæreditatis tempore habet gradum (& inde suus quasi domi natus, suetas enim continuationem dominij necessitatemque institutionis, vel exhæredationis inducit) & sive nolit, sive velit, fit hæres. (& hinc *necessarius* dicitur) dat ei tamen prætor beneficium abstentionis. §. 2. h. *Extraneus*, qui potestati testatoris subditus non est, vel si sit, non est in gradu primo. §. 3. h. qui alienus à suitate dicitur, sicut alij à filiatione, ab agnatione, vel etiam cognatione alieni sunt. *Extraneus* hæres testamenti factionem saltè passivam & conditi testamenti, & mortis, & aditæ hæreditatis tempore habere debet; intermedio tempore status mutatio non nocet. §. 4. h. Quia hæreditas nociva esse potest, competit hæredi etiam jus deliberandi per 30 annos, nisi ad instantiam aliorum dies cretionis juxta L. 2. 4. 5. ff. *De jur. deliber.* vel aliud tempus assignetur,

Hæres triplex. necessarius qui?

separatio quid? suus & necessarius qui? suetas quid?

Extraneus qui, & quod duplex?

hæredibus datum jus deliberandi

*inveniri-
um quid.* qvolapso, habebitur pro eo, quod ei deterius. L. *fin.* §. *pen.* *Cod. d. t.* unde securius est *inventarium*, seu descriptionem, omnium bonorum defuncti citatis ijs, quorum interest, facere, secundum formam Justinianæ constitutionis *in d. L. fin.* qvo casu ultravires hæreditatis non tenebitur; sibi debita detrahare, creditori prius venienti solvere, & aliud pro alio dare potest, & pendente confectioe conveniri nequit regulariter, cum eo non facto, nè quidem legitimam detrahare possit, & omnia debita & legata solvere debeat in solidum in foro exteriori; quia est præsumptio juris & de jure hæreditatem esse solvendo. *d. L. fin.* nisi hæres sit miles, fiscus, vel Ecclesia.

*acquiritur
hæreditas
verbo vel
facto.* Acquiritur hæreditas *verbo*, vel *facto*, se scienter pro hærede gerendo, pure non sub conditione. L. *51.* §. *fin. ff. De acquir. hæredit.* sive suus sit, qvi se immiscere, sive extraneus, qvi adire dicitur, unde mutus, surdus, non etiam furiosus, nisi per curatorem, eam acquirere potest. L. *5.* L. *63. ff. d. t.* Iisdem etiam modis repudiatur, L. *95. d. t.* etiam facto, ut *in L. 17. §. 1. L. 77. d. t.*

*effectus
aditionis.* Effectus aditæ hæreditatis est, quod omnia commoda & incommoda ad hæredem transeant, quæ non transeunt, si repudiata. L. *1. Cod. d. t.* ut poenitere nequeat. L. *4. ibid.* regulariter, casus enim exceptus *in L. fin. Cod. d. t. & L. 6. in fin. ff. Ad Scutum Treb.*

TITULUS XX.

De legatis.

*connexio.
Legatum
quid.*

Cum in testamento relinquantur legata, ideo de ijs *hic in pr. Legatum* strictè & pro actu sumptum dicitur. *donatio quadam a defuncto relicta.* §. *1.* vel juxta L. *116. De legat. 1.* deliberatio hæreditatis, quâ testator ex eo, quod uni-

versum hæredis foret, alicui quid collatum vult; fiebat olim, *fiebat olim.* vel per vindicationem, vel damnationem, vel sinendi modum, vel præceptionem, & diversæ erant formulæ, & diversæ competeabant actiones; verum sollemnitas verborum sublata. L. *22. Cod. h. t.* & hodie competit legatario, ut domino civili, realis, ut creditori, ex quasi contractu personalis ex testamento, & pro securitate etiam hypothecaria actio, sunt enim res defuncti tacite eidem hypothecatæ a Justiniano *in L. 1. Cod. Comm. de legat. & fideicomm.* & §. *2. h.* qvi etiam *in L. 2. d. 1. & §. 3. h.* legata fideicommissis particularibus quoad effectum exæqvavit, nisi alia sit testatoris voluntas.

Legari potest res & testatoris, & hæredis, & aliena, ut *Quæ res* eam hæres emat, & præstet, vel communem ejus æstimationem, modò testator id sciverit, quod probare legatario regulariter incumbit. Si res in commercio non sit, nè quidem æstimatio debetur. §. *4. h.* idem si legatarius commercium, ejus non habeat ex delicto, secus si per accidens. DD. ad L. *40. De legat. 1.* Si res oppignorata sit legata, regulariter luet hæres. §. *5.* quod si aliud onus rei legatæ adhæreat, hoc unâ transit in legatarium. L. *116. §. fin. De legat. 1.* nisi ususfructus sit alterius; hunc enim hæres redimet, ut rem cum utilitate præstet. L. *Mevius. 66. §. pen. De legat. 2.* Rei alienæ legatæ, si legatarius fiat citius titulo lucrativo dominus, legatum extingvitur; *due cause* duæ enim causæ lucrativæ in eandem rem & personam dire- *lucrative* ctò concurrere nequeunt. §. *6. h.* si eadem res in specie in duo- *in perso-* bus testamentis eidem legata sit, interest, an ex primo rem, *nam & rem* an æstimationem habeat; priori enim casu, nihil: posteriori adhuc ex secundo rem petere poterit. *d. §. 6.* ut defuncti vo- *non con-* luntas impleatur. *currunt.*

Neque tantum res extantes; sed etiam futuræ legari, *res futurae* possunt, quæ *debentur*, si extiterint. §. *7. h.* legatum enim, legari quoad transmissionem adhuc purum erit. L. *8. §. fin. ff. De con-* *possunt.* *dit.*

dit. instit. Si dubium, an res extet, hæres legatario cavebit, *d. §. 7.* Eadem res pluribus, seu conjunctim legari potest; est enim conjunctio *duorum, vel plurium, ab uno eodémque, ad unam eandémque rem facta vocatio, quæ spectatis verbis,* alia *realis* dicitur, dum per diversam (unde disjuncti dicuntur) alia *verbalis*, dum per eandem orationem datis: vel *mixta*, dum non datis partibus eadem res relinquitur. *L. 89. De legat. 3. L. Triplici. 142. De V. S. E.* quibus casibus, cum legatarii a parte rei in re legata habeant solidum, ideo concursu primò veras partes faciunt & scindunt legatum; sin autem unus non concurrat, portio illa accrescit alijs. est enim jus accrescendi, *quo portio vacans cedit occupatæ, vel jus retinenda partis ejus, qui non concurrat, vel si ususfructus legatus, etiam concurrere desistit.* cui juri locus inter cohæredes *ex testamento*, nè paganus testatus & intestatus decedat, contra *L. 7. De R. J. item, ab intestato*, nè hæreditas individua pro parte acceptetur. *L. 1. 2. ff. De acquir. hered.* sicut & inter bonorum possessores. *§. antepen. infr. De bon. poss.* sicut & collegatarios. *§. 8. h. & L. un. Cod. De cad. toll.* ex præsumpta testatoris voluntate, sive realiter vel mixtim, sive verbaliter tantum conjuncti sint, ut probatur ex *L. Triplici. De V. S. E. Re conjuncti. 89. De legat. 3. L. 16. §. fin. De legat. 1. L. 6. 7. De reb. dub.* quia & tales, ut dictum, a parte rei in re legata adhuc habent solidum, quo observato, facile leges plures opponi solitæ solvuntur; in reliquis, vel non est conjunctio, vel non fit cum conjunctione tali, sed casu alio comparatio. Quamvis autem in omni conjunctione portio deficiens accrescat, non tamen eodem modo, nam in reali accrescit necessariò, & sinè onere, in alijs tantum volenti; sed cum onere. *d. L. un. De caduc. toll.* deficit verò pars, quia quandoque pro non scripto habetur, vel cadit in causam caduci, vel fit caducum, ubi in casibus postremis olim affirmativæ regulæ locus erat: *qui non admittitur ad partem, facit partem alteri.*

hodie

hodie indistinctè negativæ: *qui non admittitur ad partem, non facit partem alteri*, locus est.

Si plures conjuncti sint in oratione, v. g. re & verbis, & si plures dicere tantum, & unus re conjunctus deficiat, accrescit medietas conjuncto re, & medietas conjunctis re & verbis: Sin mixtim conjunctus deficiat, pars ejus mixtim conjuncto soli propter duplex vinculum accrescit; idem dic, si verbis conjunctus. *d. L. 89. De legat. 3.*

Differt autem in proprietate, & in usufructu pluribus legato jus accrescendi, quod in priori concursu semel facto mox cessat, non in posteriori. *L. 1. §. Interdum. ff. De usufr. accresc.* item in priori accrescat pars vacans partem habenti, saltem virtualiter: in posteriori personæ. *L. 10. d. t.* in proprietate servo communi legata respectu domini locum non habeat. *L. 20. De legat. 2.* in usufructu habeat. *L. 1. §. 1. De usufr. accresc.*

Si legatarius proprietatem fundi alicui legati vivo restatore emerit, & usufructus ad eum sinè pretio pervenerit, posset mortuo testatore æstimationem fundi, quem oneroso titulo possidet, petere, sed officio judicis incumbit, ut proprietatis tantum æstimatio ei detur. *§. 9. h.*

Res legatarij eidem purè legari non potest, neque valebit, si legatarius vivo testatore eam alienet. *§. 10. h.* ob regulam *rei purè legatarij* Catonianam. ut *L. 1. §. 2. De reg. Caton.* de re sub conditione legata intelligendus sit, ubi regula illa locum non habet, & quit eventus conditionis inspicitur. *d. L. 1. in fin.* sic etiam valebit legatum, si testator vel tertius pignus in ea re habuerit, videtur enim testator remisisse, vel exolveri voluisse. *L. 86. De legat. 1.*

Si quis rem suam leget, alienam esse putans, valet legatum; quia plus valet, quod in veritate est, quam quod in opinione. *§. 11. h.* quod procedit, si opinio non pugnet cum voluntate. *§. 12. h.*

rate, uti hic, unde secus se habet *in L. 15. ff. De acquir. hered.* sic etiam valet, si putavit esse legatarij, & non sit; quia exitum voluntas defuncti habere potest, unde adimplenda, *d. §. 11.*

*quando re-
vocetur le-
gatum ali-
enando.* Si testator rem suam alteri *purè* legatam adhuc in vivis alienet *animo adimendi*, nihil debetur. §. 12. *h. animus autem adimendi præsumitur, si liberaliter citra necessitatem alienâ-
rit, neque reconvalescet ex hoc solo, si vivus adhuc eam rede-
merit. L. 15. ff. De adim. legat.* sub conditione legata res & alic-
nata indistinctè & facilius revocata censetur. L. 6. *De legat. 1.* Parte alienatâ, debetur indistinctè altera, sicut & debetur to-
ta, si res tantum oppignoretur. *d. §. 12.* res, quæ est legatarij, ipsi legari potest, si eam testatori debeat, legatur enim liberatio à debito. §. 13. *h.* quo tamen casu ipso jure non liberatur; sed tueri se potest per exceptionem, vel etiam petere potest, ut liberetur per acceptilationem, nisi correum habeat.

*et dilatio
legari
potest.* Sic etiam dilatio legari potest. *d. §. 13.* è contra etiam debitor creditori legare potest id, quod debet, si aliquid plus sit in legato, quam in debito. §. 14. *h. L. 28. 29. De legat. 1.* licet testatore vivo plus esse desinat. *d. §. 14. L. 5. Ad leg. Falcid.* & sic rei jecitur opinio Pauli *in L. 82. De legat. 2.* Eodem modo maritus uxori dotem relegare potest; quia plenior est actio pro legato, quam pro dote. §. 15. *h.* statim enim peti potest, expensæ factæ & pacta onerosa censentur remissa. L. 1. L. 6. *ff. De dote prælegat.* si dos sit legata & nulla marito data, interest, an simpliciter dos, an expressâ quantitate legata sit, posteriori casu legatum valet, non priori, nisi instrumenta dotis quantitatem expriment, *d. §. 15. & L. fin. Cod. De fals. caus.*

*species le-
gata legata
rio perit.* Si res in specie legata sit & perierit sine facto hæredis, legatario perit. §. 16. *h.* quia interitus speciei creditori nocet, dicitur *species*; quia genus non perit; dicitur *sine facto*; quia factum, vel culpa nocet culposo, tenetur autem culpam præsta-

re

repro diversitate casuum etiam minimam. *arg. L. 23. ff. De reg. jur.*

Si tamen servus *hæredis* legatus sit tertio, & hæreseum manumiserit, etiam ignorans hoc, æstimatio debetur. *d. §. 16.* quia plenissimè voluntatem implere debet. Sicut interitu, ita etiam mutatione rei, legatum extinguitur, v. g. si quis servum, ut certi officij gnarum leget, & postea ad artificium, eum transferat; non tamen est contra L. 65. *De legat. 3.* idem, si legata domus. v. g. *voluntate* testatoris destruat. L. 88. §. 2. *De legat. 3.* quamvis auro legato, si ex eo Scyphus sit factus, *præsumptivè* adhuc debeat, non etiam, si ex lana legata vestis. *d. L. 88. in pr.* sic & area legata debetur unâ cum edificio ei postea imposito. L. 39. *De legat. 2.* secus est, si usufructus aræ legatus, & sic intellige L. Si chor. 79. §. pen. *De legat. 3.*

Rebus pluribus eidem legatis, unâ pereunte, adhuc debentur aliæ, nisi se habeant per modum accessorij & verbis & naturâ, v. g. legatus sit *servus cum peculio*: secus si *servus & peculium*, aut ancillam cum natis. §. 17. *h. 1.* sic legato fundo cum instrumentis, pereunte fundo, instrumenta non debentur, legato autem fundo & instrumentis, vel instructo, adhuc debentur ea, quæ habentur, ut fundus magis instructus sit, & sic *d. §. 17. cum L. 5. ff. De fund. instr.* combina; est autem *instrumentum* apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus exerceri nequit possessio. L. 12. *in pr. d. t.*

Neque corpus tantum uno spiritu constans; sed etiam distantibus inter se capitibus legari potest, v. g. grex, quo easu augmentum, vel decrementum ante mortem testatoris legatario cedit & decedit, adeo, ut una superstes ovis adhuc debeat. §. 18. *h.* quamvis legatus usufructus gregis pereat, si 10. oves non supersint. L. fin. *Quib. mod. usufr. amitt.* Idem dic de legato corpore, quod constat coherentibus inter se partibus v. g. domo, §. 19. *h.*

*Legatum
extingui-
tur muta-
tione rei.*

*unâ re le-
gata pere-
unte, an
debeantur
aliæ.*

*grege lega-
to quid ve-
niat.*

peculio
legato
quid.

Peculium servi legatum alicui, etiam augmentum & decrementum admittit, quod si contingat ante mortem testatoris, legatario indistinctè prodest; vel obest, cum tempore mortis demum legati dies cedat. Si post mortem fiat, idem dic, si servus proprius sit legatarius; quia ei cedit legati dies ab adita hereditate. Sin extraneus, non nisi augmentum ex ipsis rebus peculiaribus proveniat. §. 20. *h.* Differt etiam, an servus in vivis, an in ultima voluntate manumissus sit: in priori casu præsumitur ei donatum peculium; secus in posteriori. *d.* §. 20. magis enim videtur dilexisse illum, quam hunc. Neque corporales tantum, sed etiam incorporeales res legari possunt; sic legari potest obligatio tertio, quam quis habet. §. 21. *h.* quo casu cedit hæres actionem legatario, qui debitorem directam, cedentis nomine, utili, nomine suo convenire poterit. *L. 18. Cod. De legat.* si tamen testator adhuc debitum exegerit, legatum perit, nisi alio animo factum esse probetur. *L. pen. §. ult. De adim. legat.*

facta lega-
ri possunt.

Facta quoque legari possunt. *v. g. heres meus Titio donum extruito*, ut dicitur in fine *d.* §. 21. Res non tantum in specie; sed etiam in genere legari potest. §. 22. *h.*

genus quid,
& quotu-
plex.

Genus autem dicitur id, quod naturam suam communicat pluribus, estque aliud generalissimum, aliud subalternum, aliud infimum apud Juris consultos, quod Philosophi vocant speciem. *v. g. homo*, & hoc, vel à natura designatos habet fines, vel factio hominis, vel quantitate. Dum igitur in genere legari posse dicitur, intellige non generalissimum, vel subalternum, quia nimis generalem significationem habet; sed infimum regulariter. *L. 37. L. 108. §. 2. De legat. 1.* modò nec hoc, si res in bonis testatoris non sit, nimis generalem significationem habeat. ut in *L. 71. in fin. pr. De legat. 1.* Legato autem genere, electio est legatarij. §. 22. *h.* qui civiliter, id est, mediocre

eliget, nisi duæ tantum species sint. *d. L. 108. §. 2.* aut testator vel expressè vel tacitè electionem hæredi reliquerit.

Optio quoque ipsa, seu electio legatario legari potest. *optio lega- §. 23.* quo casu eligere potest optimum. *L. 2. ff. De opt. legat. & ri potest.* olim, nisi ipse optasset, legatum peribat, hodie adhuc hæres legatarij eligere potest, sed civiliter tantum. Si plures sint, & in re eligenda dissentiant, fors dirimet, cujus votum prævalere debeat; est autem fors casus fortuitus ad faciendum, *sors quid, & quotu- plex.* quid, secundum ejus eventum, vel ad occultum quid cognoscendum, quæ, vel *divisoria*, & regulariter licita, vel *consultoria*, & regulariter prohibita, vel *divinatoria*, & semper illicita.

Actum de rebus, quæ legari possunt, sequitur de personis, quibus legari potest? & *1.* Omnibus, cum quibus testamenti factio saltè passiva est. §. 24. *h.* alimenta tamen etiam incapacibus relinqui possunt. *L. 15. cui. ff. De alim. legat.* Incertis personis, id est, ijs, de quibus testator interrogatus, non potest dicere, quæ sint, legari olim non potuit. §. 25. *h.* quia certum testantis debet esse consilium, nisi pauperibus. *L. 24. Cod. De Episcop. & Cleric.* vel incertæ, sub demonstratione certa relictum. *d.* §. 25. vel adhuc ante mortem certificata, esset. *L. 14. ff. De reb. dub.* quod adeò verum, ut nec libertas valeret. *d.* §. 25. quamvis exoluta repeti non possent, *ibidem*, sic nec posthumo alieno à patria potestate legatum relictum valebat. §. 26. *h.* quamvis posthumo alieno à suitate post legem Gallus relictum valuerit, & sic intellige §. 28. *h.* omisiss alijs combinationibus, dixi olim; quia Justinianus vult id valere, & in legatis, & in alijs, maxime si persona cum tempore certificetur. §. 27. *h.* licet secus se habeat in dando tutore, cum iudicio certo debeat quis pro tutela posteritati suæ cavere. *d.* §. 27. Error in nominibus legatarij, modò de persona constet, legatum non vitiat. §. 29. *h. 1. L. Si nomine, Cod. De testam. no-* *error in nomine le-* *gatarij le-* *gatum non* *mina vitiat.*

mina enim significandorum hominum gratiâ reperta, qui si alio intelligantur modo, nihil interest; idem si erretur in nomine rei legatæ, modò non sit in nomine appellativo. *L. 4. De legat. 1.* nisi & hoc à civili impositione originem habeat, vel affinitatem cum altero. Sic chartarum nomine etiam veniunt libri. *L. Librorum. 52. §. 4. De legat. 3.* Sicut error, ità & falsa demonstratio, seu major rei legatæ adjecta designatio, non vitiatur. *§. 30. h.* habetur enim pro non adjecta. *L. 1. ff. De dot. prælegat.* nisi legata quantitas, quæ non extat. *L. Sed si certos. 51. De legat. 1.* Sic & falsa causa adjecta non nocet. *§. 31. h.* quia legatum est donatio causam non requirens, nisi probeatur vi causæ illius præcisè legasse. *L. 72. §. Falsum. ff. De condit. & demonstrat.* vel per conditionem, expressa sit. *L. 17. §. pen. d. t.* Causa verò est ratio legandi in præteritum, sicut *modus* in futurum relata, qui per *ut* exprimitur. Si quis instituat hæredem dominum alicujus servi, tunc servo ejus *purè* nihil legare potest. *§. 32. h.* quia esset idem debitor & creditor, contra *L. 75. ff. De solut.* nec prodest, si servus testatore vivo alienetur; quia tunc obstat illi regula Catoniana, quamvis è contra, si servus domini instituitur hæres, domino legari possit. *§. 33. h.* requiritur enim ad aditionem iussus domini, unde, vel hæreditatem per servum acceptare potest, & evanesceat legatum, vel, si malit habere legatum, poterit alienare, vel manumittere servum, à quo hærede postea petet legatum.

*olim ordo
scripturæ
observatus
hodie non.*

Olim institutio hæredis tanquam fundamentum ordine scripturæ præponi debebat, hodie non item; quia magis spectatur voluntas. *§. 34. h.* sic & *hodie* legatum valet post mortem hæredis, vel legatarij relictum. *§. 35.* sicut & si poenæ seu coercendi hæredis causâ fiat, adimatur, vel transferatur. *§. fin. h.* an autem poenæ nomine, an sub conditione factum, ex voluntate testatoris colligendum. *L. un. Cod. De his, quæ poen. caus.*

caus. Quòd si adjectum turpe vel impossibile sit, cum hic apponatur gravato, vitiatur legatum, secùs si apponatur honorato, tunc enim vitiatur adjectum. *§. Impossibilis. supra De hæred. instit.*

TITULUS XXI.

De ademptione legatorum, & translatione.

Cum ad extremum usque spiritum ambulatoria sit hominis voluntas. *L. 4. ff. h. t.* ideo etiam legatum, rursus adimi potest, vel expressè *hic in pr.* vel tacitè, v. g. per inimicitias supervenientes, defectum conditionis, voluntariam rei legatæ alienationem, sicut & destructâ, dissolutâ, vel mutatâ re ex voluntate testatoris.

Translatio autem est legati ab uno in alterum, vel in alium modum collatio, fit enim vel de persona in personam. *§. 1. h.* vel de re in rem, vel de gravato ad non gravatum, vel de puro ad non purum, vel è contra, si legatum ab uno, qui capax est, transferatur ad incapacem, valet adhuc ut ademptio. *L. 20. 24. §. 1. ff. h. t.*

TITULUS XXII.

De lege Falcidia.

Quia legatis sæpiùs exhauriebantur hæreditates, ideo hæres adire recusabat. unde cavit *Lex Furia*, nè cui ultra 1000. asses legari possent. item *Voconia*, nè plus relinqueretur legatario, quàm hæredi; sed cum neutra plenè prospiceret, unde *lex Falcidia* statuit, nè quis ultra dodrantem legaret, & si plus legasset, id hæredi de-

tra-

trahere liceret. *hic* & *L. 1. ff. h. t.* quod introductum in favorem testatorum in genere, nè morentur intestati. unde & hæc lex ad legata ab intestato, donationes mortis causâ, & eas, quæ morte confirmantur, postea fuit extensa. *L. 5. 10. 12. Cod. h. t.* sicut & fideicommissa particularia. *L. 2. Cod. cod.*

*Si plures instituti sint hæredes, interest, an æqualiter, an inæqualiter gravati sint: si æqualiter, omnes unâ quartam totius hæreditatis habebunt. in fin. pr. si inæqualiter, quilibet habebit quartam respectu portionis suæ, §. 1. h. quod si portio gravata accrescat non gravatæ, adhuc ab illa quartam detrahiet, non etiam, si non gravata accrescat gravatæ. L. 72. 78. ff. h. t. quia hoc casu lucrum habet. In ineunda verò ratione legis falcidiæ quantitas patrimonij spectatur, quæ est tempore mortis, tum enim cedit legatorum dies, ut augmentum hæreditati superveniens postea, legatarijs non proffit, nec obstat decrementum, nisi hæres eam non adeat, vel paciscatur. §. 2. h. Antequam autem ratio falcidiæ ineatur, deducitur primò æs alienum. §. fin. h. & *L. 14. ff. h. t.* etiam hæredi debitum, *L. 6. Cod. cod.* secundò funeris expensæ congruenter factæ, tertio pretia servorum manumissorum, vel ex SCto Syllaniæno supplicio affectorum. §. fin. h. *L. 1. §. 4. ff. h. t.* Cessat autem, hæc detractio ex privilegio in testamento militis. *L. 1. Cod. h. t.* facto testatoris, si testator eam expressè prohibeat, hodie *Novell. 1. cap. 2. vers. si verò expressum*, aut æquivalenter quartæ hæres accipiat. *L. 24. ff. h. t.* facto hæredis, non confecto inventario. *L. fin. Cod. De jur. deliber.* item solutione scienter factâ *L. 1. Cod. cod.* sicut & in dote & libertate legata. *L. 31. §. 1. ff. h. t.**

Quæ detrahantur ante falcidiam detractio falcidiæ cessat.

TITULUS XXIII.

De

De fideicommissarijs hæreditatibus, & ad SCtum Trebellianum.

Fideicommissum est species ultimæ voluntatis, quæ verbis obliquis alicui relinquitur aliquid, vel *singulare*, quod *particulare*: vel *hæreditas*, vel ejus portio, & *universale* dictum, & hoc casu, hæres gravatus, fiduciarius, alter fideicommissarius nominatur: dictum sic, quod res alterius fidei committatur. §. 1. h. unde olim ex necessitate non præstabatur, donec D. Augustus, ut officio judicis compellerentur, statuisset. *d. §. 1.* hodie pro particularibus tres competunt actiones, sicut pro legatis: pro universali verò potest fideicommissarius petere, ut fiduciarius cogatur hæreditatem adire, & fideicommissario restituere: si sponte adiërit, competit actio personalis ex quasi contractu. Restitui autem potest, vel *verbo*, & tunc ei dabitur triplex actio: vel *re*, vel *patientia*, & actionibus non eget. Quamvis autem non possit hæreditas relinqui per fideicommissum ei, cui non potest directè, hodie *L. 1. Cod. De hæredib. instit.* utilitas tamen est in eo, quod hoc modo etiam possit relinqui ex tempore certo, & ad tempus certum, quamvis directè ita relinqui nequeat. §. 9. *supr. De hæredib. instit.* Ratio; quia in nostro casu hæres fiduciarius semper manet hæres, is verò, cui restituitur hæreditas, aliquando legatarij partiarij, aliquando emptoris locò habebatur. §. 3. h. Hæredis locò, si ex SCto Trebelliano (quod statuit, ut actiones fideicommissario, & in eum pro rata darentur, intellige utiles) restitutio facta esset. §. 4. h. quo SCto cum necdum prospectum esset, si hæres totam, vel penè totam rogatus esset restituere hæreditatem, latum est SCtum, Pegasianum, in quo cautum primò, ut fiduciarius posset detrahere quartam Pegasianicam, quâ detractâ penes eum omnia manebant onera. nè id fieret, cautum secundò, ut inter-

Fideicommissum, quid, & quatuorplex.

hæreditas restitui potest tripliciter. utilitas qua.

qui effectus.

ratio SCti Trebelliani.

Pegasiani.

poneret *stipulationes partis & pro parte*: quibus interpositis fideicommissarius instar legatarij partiarj erat, id est, ejus, cui legata esset hæreditatis portio. tertio, si in casu isto hæres sponte hæreditatem adiisset, & restituere vellet, nè penes eum onera manerent, interponeret *stipulationes empte & vendite hereditatis*. quarto, ut nolentem adire, posset fideicommissarius cogere, quo casu ipso jure onera in cogentem transferrent. §. 5. *h.* hinc si quis rogatus erat restituere non ultrà drantem, locus erat Trebelliano, si ultrà, Pegasiano SCto. §. 6. *h.*

Pegasianum cassavit Justinianus,

Imperator Justinianus Pegasianum sustulit, primo & quarto capite translato in Trebellianum, ex quo hodie hæres, ut adeat, compelli, & quartam, quæ Trebellianica dicitur, si non coactus adiërit, detrahere potest, oneribus ipso jure transiuntibus pro rata in fideicommissarium. §. 7. *h.* habent autem dicta locum in hærede etiam instituto in partem & rogato restituere illam. *arg. L. Que de tota. 76. De reg. jur. & §. 8. h.* In hanc autem quartam imputare etiam debet hæres ea, quæ titulo prælegati à testatore accepit, adeò, ut, si legatum hoc quartæ æquivaleat, eò contentus esse debeat, cum hac tamen differentia, ut, si eam habeat titulo legati, tunc ad nulla teneatur onera; secùs si titulo hæredis; unde fideicommissarius in casu priori debet esse cautus, an hæreditatem acceptare expediat. §. 9. *h.* Cum fideicommissio hæres etiam ab intestato gravari possit, ideo dicitur, §. 10. *h.* quòd etiam tunc SCto, Trebelliano locus sit. Sed, quid si fideicommissarius hæres rursus fideicommissio gravatus sit, an & hic Trebellianicam detrahere possit? *ry. negat. §. 11. h.* quia cessat ratio, cum jam sit hæres, casus exceptus, si hæres fiduciarius in gratiam fideicommissarij eam non detraxerit. *L. 1. §. Inde Neratius. 19. ff. Ad SCtum. Trebell.* uti & falcidiam detrahere poterit, si is hæredem fiduciarium legatis gravatum adire coegerit,

rit. *L. 2. §. 1. d. 1.*

Quæstio, si filius gravatus sit fideicommissio, an & legitimam ut filius, & Trebellianicam ut hæres, detrahere possit? *ry. jure civili legitimam tantum. L. 8. §. 15. ff. De inoffic. testam. L. jubemus. Cod. h. t.* Jure eanonico utramque. *Cap. Raynaldus, Cap. Raynaldus, & De testam.*

filii gravatus, an duas quartas detrahere possit.

Fideicommissum asserens id probare debet per testes septem, si in testamento solenni; per quinque si in codicillis relictum sit. §. *fin. h. L. fin. Cod. De codicill.* Quòd si gravatus absolute id relictum neget, potest alter, præstito prius calumniæ juramento, illi deferre juramentum, ut juret relictum non esse, quo vel jurare, vel fideicommissum præstare debet. nec audietur postea, dicens, id quidem relictum esse; sed sine solennitatibus, idque in poenam perfidiæ. *d. §. fin. & L. fin. Cod. De fideicommiss.* postea pro hac materia

Fideicommissum quo modo probetur.

Observe breviter, si filius sit fideicommissio gravatus, ut post mortem extraneo restituat, quòd subintelligatur conditio, si sine liberis decesserit, juxta *L. 102. ff. De condit. & demonstrat. L. 30. Cod. De fideicommiss.* quòd si filius ita gravatus, monasterium ingrediatur, hoc erit liberorum loco, si hæc conditio, si sine liberis &c. expresse addita fuerit, juxta *Auth. Nisi rogati. Cod. Ad SCtum. Trebell.* alias autem non, nè concurrant duo singularia.

filio gravato fideicommissio subintelligitur, si sine liberis.

Observe item, sicut etiam supra ad tit. 1. insinuatum, res fideicommissio obnoxias alienari non posse. *L. fin. §. Sed quia. Cod. Comm. de legat.* nisi dos, vel donatio propter nuptias, liberis alibi assignari non possit. *Auth. Res, quæ. Cod. d. t.*

res fideicommissio obnoxie alienari nequeunt.

TITULUS XXIV.

De singulis rebus per fideicommissum relictis.

Fideicommissum singulare a quolibet honorato relinqui potest.

Fideicommissum singulare relinqui potest a quolibet, qui honoratus est. etiam a legatario hodie. *h. & L. 2. Cod. Comm. de legat.* relinqui autem potest res quilibet, sicut in legatis, dummodo quis non gravetur in plus, quam sit honoratus, quod enim amplius est, inutiliter relinquitur. §. 1. *h.* nisi quis rogatus sit post tempus plus restituere. *L. 70. §. 1. De legat. 2.* vel fundo legato debeat restituere quantitatem, vel contra. *L. 114. §. 3. De legat. 1.* vel pluribus rebus disjunctivè legatis elegerit id, quod minus valet. *L. 94. §. 2. ff. De legat. 1.*

sicut & libertas.

Libertas etiam per fideicommissum relinqui potest, non tantum proprio; sed etiam alieno servo, quo posteriori casu hæres eum emet, & manumittet, fietque talis manumissus non testatoris; sed hæredis libertus. §. 2. *h.* aliàs servus proprius, cui directæ data libertas, dicitur libertus testatoris, seu plutonicus, orcinus, orthinus, vel etiam quietalis. Verba fideicommissorum sunt: *peto, rogo, volo, mando*, §. *fin. h.*

TITULUS XXV.

De Codicillis.

Codicillus unde dictus & quid, quis induxerit, qui eum facere possit.

Codicillus a codice, sicut codex a caudice dictus, hic dicitur minus solennis voluntas, de eo, quod quis post mortem suam fieri vult, inductus a Lentulo, & postea ab Augusto approbatus *in pr. h.* facere eum potest is, qui potest facere testamentum de jure, licet non possit de facto. §. 1. *h.* valétque hodie, licet testamento, vel priore, vel posteriore confirmatus non sit. *d. §. 1.* quamvis nec hodie de hæreditate in eo directè disponi, neque hæredi scripto condicio adijci. *L. 27. §. fin. ff. De condit. instit.* neque substitutio, neque exhæredatio fieri possit. *L. 14. Cod. De testam.* nisi miles sit. *L. 19. L. 36. De testam. milit.* nè testamentorum & codicillorum jus

con-

confundatur. §. 2. *h.* vel nè per codicillos, qui ex testamento valerent (intellige juxta jus vetus) ipsum testamentum, quod vires per hæredum institutionem accipit, confirmari videatur. *L. 10. ff. h. t.* unde & plures codicilli possunt fieri sibi non contrarij. §. *fin. h. t.* qui nullam, id est, non tantam, quam in testamento solennitatis ordinationem pro ijs desiderat, quinque enim testes, etiam non rogati sufficiunt. *L. fin. §. fin. Cod. h. t.* si autem sint testamento confirmati, nec hi requiruntur. *L. 2. §. 2. h. t. arg. L. 77. De hered. instit.* an mulier in ijs testis esse possit, utrumque probabiliter defenditur, certum tamen est, quod scripturam non requirant. *L. fin. §. fin. Cod. h. t.* Dictum est directè in ijs hæredem institui non posse, si tamen in ijs sit institutus, flectuntur verba directæ in obliqua. *L. 13. §. 1. ff. h. t.* quia codicillans non videtur velle ludere, secus est, si voluerit facere testamentum, & non perfecit, tunc enim habet locum regula: *quod voluit, non potuit, quod potuit, non voluit.* *L. 1. d. t.* nisi clausula salutaris ex voluntate testatoris fuerit adjecta, quæ operabitur, licet testamento insit vitium substantiale, v. g. ob præteritionem sui. *L. 25. ff. Qui testam. facer. poss.* item *L. 24. §. Ex testamento. De fideicom. libert.* etiam si testamentum sit inofficiosum hodie per *Novell. 15.* licet olim aliter se habuerit. *L. Titia. 13. ff. De inoffic. testam.* Si testamentum clausulam codicillarem habeat, institutus hæres eligere potest, utrum ex testamento totam, an ab hærede ab intestato dodrantem petere velit, electâ viâ unâ poenitere nequit, nisi sit unus ex liberis, vel parentibus, vel intra quartum agnationis, vel tertium cognationis gradum. *L. fin. §. Si verò. Cod. h. t.*

codicilli plures fieri possunt. eorum solennitas quæ?

si clausula codicillaris addita, hæres eligeret.

LIBER III.

INSTITUTIONUM

D. JUSTINIANI

TITULUS I.

De hæreditatibus, quæ ab intestato
deferuntur.

connexio.

intestatus
quis.hæres
sui qui.

Actum de testamentaria hæreditate, sequitur de legitima, quæ immediatè à lege defertur, cui locus, si quis mortuus sit intestatus, seu non factus, vel inutiliter, aut etiam rupto, aut irritato testamento, *in pr. b.* quo casu Lex 12. tab. primò, suis hæredibus hæreditatem detulit. §. 1. *b.* id est, ijs, qui in primo potestatis patriæ gradu tempore delatæ hæreditatis sunt. §. 2. *b.* in quos etiam continetur dominium. L. 11. ff. *De liber. & posth.* sive sint naturales & legitimi simul, sive legitimi tantum, qui in potestate patria sunt. Na-

tura-

torales tantum sui non sunt, nisi sint legitimati. *d. §. 2.* Fiunt hi hæredes, licet ignorantes, vel furiosi sint; quia ipso jure domini, licet non possessores. L. 1. §. 3. L. 3. §. 1. ff. *De acquir. poss.* possessio enim facti magis est. Filius ab hostibus captus, post mortem patris redux jure postliminij ut suus succedit. §. 4. *b.* & contra patri post mortem rebellionis damnato, non succedit filius, vel hæres esse desinit. §. 5. Succedunt autem sui filij & filiæ in capita, seu pro numero personarum; si diversæ sint lineæ in gradibus remotioribus, in stirpes juxta numerum originis. §. 6. *b.* quamvis isti nepotes jure suo, non etiam jure patris, qui nullum adhuc jus habuit, succedant, patrem enim tantum repræsentant, & hinc repræsentationis jure succedere dicuntur.

si filius captus sit.

si pater rebellis. sui succedunt in capita.

Suitas autem eo spectatur tempore, quo apparet, quem intestatum decessisse, hinc sæpè fit, ut succedat ut suus, qui mortis tempore non erat suus. *ut §. 7. b.* si ex hæredato filio mortuo repudiet hæreditatem institutus, ubi admittitur nepos ut suus, si vivo avo fuit natus, vel conceptus. §. 8. *b.* mortuo enim cognatus non quæritur. L. 1. ff. *Unde cognat.* quantum successionem attinet: poterit tamen etiam post conceptus petere hæreditatē transmissiois seu patris jure, quod ei quæsitum erat, si institutus repudiaret. Emancipati jure 12. tab. non succedunt, dateis tamen Prætor bonorum possessionem per *unde liberi.* §. 9. *b.* modò mortis paternæ tempore in alterius potestatem non sint. §. 10. *b.* hos enim nec emancipatio postea contingens adjuvat. *d. §. 10.* sintque de sanguine; adoptivi enim & post emancipatis Prætor non succurrit. §. 11. *b.* nisi tertio ordine per *unde cognati.* §. 13. *b.* sicut nec in testamento præteritis, quamvis alijs det præteritis bon. poss. contra 12. tab. etiam suis. §. 12. *b.* sicut etiam *lib. præced. tit. 13. §. 3.* traditum. Adoptivi olim indistinctè in patris adoptivi potestatem transibant, hodie arrogati tantum, & adoptati, si duo

succedere potest, ut suus, qui mortis tempore non erat.

emancipati succedunt per unde liberi

adoptati hodie manent in potestate patris naturalis.

concurrant vincula. §. 14. h. L. pen. Cod. & supr. §. 2. De adopt. unde alter jura patris naturalis retinet salva; & ab intestato tantum de jure patri adoptivo succedit. d. §. 14. in quo etiam mentio fit S.Cti Sabiniani, quo cautum erat, ut si quis filium familias ex tribus maribus, vel ut alij, manibus adoptasset, cum sine justa causa emancipare non posset, nisi quartâ eadem relicta. sed & hoc S.Ctum cassatum est.

S.Ctum Sa-
binianum
quid.

Lege 12. tab.
ex filio nati
potiores
natis ex
filia.

Justiniani
constitutio.

Descendentes ex filio succedunt ut sui jure 12. tab. descendentes ex filia non item, utpote nec sui, nec agnati, postea tamen per constitutiones Imperatorias etiam hi cum nepotibus ex filio admissi; sed ut tertiâ parte haberent minùs, quàm mater eorum habuerit. L. Si defunctus. 9. Cod. De suis & legit. hered. Justinianus natos ex filia vult æqualiter succedere; ac natos ex filio. §. 15. h. t. & in. L. fin. Cod. d. §. unde & descendentes ex filia excludunt agnatos, qui jure 12. tab. præferebantur, & postea per constitutiones retentâ quartâ, do-
drantem tantum illis dare cogeantur. d. L. fin. & §. fin. h.

TITULUS II.

De legitima agnatorum successione.

Secundus ordo ex Lege 12. tab. agnato proximo defertur h. in pr. est autem proximus, quem nemo antecedit. L. 34. ff. De vulg. & pupil. substit. & agnatus dicitur is, qui per virilis sexus personas cognitione junctus est defuncto. §. 1. h. licet ea conjunctio per arrogationem tantum facta esset, nam & talis arrogatus fratri consanguineus dicitur, licet improprie. §. 2. h. admittebantur autem primo jure 12. tab. agnati & agnatæ æqualiter, secundo jure mediæ juris prudentiæ agnati tantum, non agnatæ, nisi esset soror consanguinea. tertio jure, Prætor agnatas vocabat, per unde cognati, tandem Justinianus reduxit jus 12. tab. & statuit, ut agnatæ vocentur non mi-

proximus
quis?
agnatus
quis?

L. 12. tab.
agnatos &
agnatas
vocabat.

Justinia-
nus quid
statuerit?

nus

nus ac agnati. §. 3. h. & addidit, ut etiam soror uterina & filius, filia, item sororis germanæ, vel consanguineæ filius, filia, admitterentur, si nec frater, nec soror superesset, sicut filius fratris, quamvis cognati tantum essent, divisa inter eos hæreditate in capita. §. 4. h.

Proximior olim semper exclusit, & regulariter adhuc proximus excludit in linea collateralis remotiorem. §. 5. h. ita, ut proximas consideretur eo tempore, quo apparet quem esse intestatum. §. 6. h.

Ad §. 7. observa, successorium editum esse, quo priori bus non petentibus admittuntur sequentes, sive in ordine alio, quod dicitur de ordine in ordinem, sive in gradu, quod dicitur de gradu in gradum. Olim Leg. 12. tab. proximo agnato recusante, sequens agnatus non admittebatur; prætor autem eum vocabat per unde cognati. Justinianus voluit esse locum successionis de gradu in gradum. In §. fin. quæstio est, pater, an, si filius moriatur, an, & quomodo pater succedat? Respondetur, si filius familias esset, pater occupabat bona jure peculij, si esset emancipatus, & quidem contractâ fiduciâ, pater erat instar patroni, si non contractâ fiduciâ, succedebat pater fiduciarius, prætor tamen illi 10. personas, per unde 10. persona, præferebat infr. De bon. possess. hodie fingitur semper contractâ fiduciâ emancipasse. L. fin. Cod. De emancip. liber.

TITULUS III.

De S.Cto Tertylliano.

Quæstio, an mater succedat liberis? Pro diversitate jurium, primò jure 12. tab. non. secundò jure Prætorio sic, sed primò per unde cognati. h. in pr. tertio ex constitutione D. Claudij statim, si liberos in acie amisisset. §. 1. h. quartò ex S.Cto Tertylliano, siinge-

mater, an,
& quomo-
do secun-
dum varia
jurâ succe-
dat liberis.

N

nua

nua tres, libertina quatuor procreasset, vel jus liberorum habuisset. §. 2. *h.* quo casu præferebantur adhuc descendentes ex filio & filia, irem pater & frater consanguineus, soror autem, si sola esset, cum matre pariter admittebatur. §. 3. *h.* quinto, ex constitutionibus, si mater tot liberos non haberet, concurreret cum patris, habebant hi bensem, illa trientem, habens tot liberos illa bensem, & illi trientem. §. 4. *h.* Sexto Justinianus indistinctè matrem omnibus agnatis præposuit, exceptis fratribus & sororibus quibuscunque, cum quibus mater admittitur, & quidem in dimidium, si solæ sorores sint, aliàs distribuatur hæreditas in capita. §. 4. *f.* & *L. fin. Cod. h. t.* Incumbit autem è contra matribus, ut liberis tutores intra annum petant, aliàs ab *impuberum* successione repellentur, nisi contrarium ijs expediat magis. §. 6. *h.* succedit autem mater etiam vulgò quæsitis, §. *fin. h.* nisi sit illustris. arg. *L. f. Cod. Ad SCtum Orfician.*

Justinianus
quid si
fuerit.

TITULUS IV.

De SCto Orficiano.

SCtum Or-
fic. vocat fi-
lium ad bo-
na matris.
constitutio-
nes etiam
nepotes.
vulgò quæ-
siti succe-
dunt matri
nisi illu-
stris.

Hoc Senatusconsultum è contra filium, & filiam ad successionem matris vocat ante agnatos. *h. in pr.* quod constitutiones extenderunt ad nepotes ex filio, & cum quadam diminutione etiam ex filia. §. 1. *h.* & §. *pen. supr. tit. 1.* Capitis diminutio hic in considerationem non venit. §. 2. *h.* sic & vulgò quæsitæ matri succedunt, nisi illustris sit, & habeat justos liberos. *d. L. f. Cod. h. t.* & sicut jus accrescendi inter cohæredes ex testamento locum habet, ita etiam inter legitimos, nè hæreditatis jus, quod individuum, dividatur. §. *fin. h.*

TI-

TITULUS V.

De successione cognatorum.

Tertio ordine Prætor cognatos vocat, *h. in pr.* item, agnatos capite minutos præter fratres & sorores, quos Lex Anastasiana vocat, ac si emancipati non essent. §. 1. *h.* & *L. 4. Cod. De legit. tut.* In qua linea cognati sint, non refert. §. 2. *h.* quod etiam spectant emancipati ab alio adoptati. §. 3. *h.* item vulgò quæsitæ, qui cognati sibi sunt, non etiam agnati. §. 4. *h.* admittuntur autem agnati regulariter, etiam si decimo, seu longissimo gradu sint. cognati autem usque ad septimum, ut ait §. *fin. h.* quamvis multi DD. gradus hos sine exclusione aliorum, si dentur, accipiant.

Prætor 3.
ordine præ-
ter cognatos
quos
vocat.

TITULUS VI.

De gradibus cognationum.

Notitia graduum Jurisconsultis est necessaria. *L. fin. ff. h. t. ideo*

Observa 1. Quod cognatio sit cohærentia, quædam personarum per generationem contracta, dividatur in lineas & gradus. *Linea* sit limes distinguens cognationum stemmata, alia *recta*, alia *obliqua*, hæc rursus vel *aqualis*, vel *inaequalis*.

cognatio
quid?
linea quid?
& quotu-
plex.

Gradus sit transitus de persona in personam remotiorem habito respectu ad communem stipitem, id est, eum, à quo proximè illæ duæ personæ descendunt.

gradus
quid.

Observa 2. Computari gradus juxta regulas hæc: *regula pro* quot sunt generationes, tot sunt gradus; vel quot personæ, tot gradus, stipite dempto, quæ obtinent etiam jure canonico in linea recta; in obliqua verò, si est linea æqualis, quoto gradu una di-

regula pro
computa-
tione gra-
dum.

Nz

stat

*stat à communi stipite, eodem distant inter se. inæqualis quotore-
motior distat, seu ascenditur tantum, vel descenditur: unde
jure canonico linea collateralis gradum primum habet, non
item jure civili.*

*inter affi-
nes quomo-
do dentur
gradus.*

Observa 3. Inter affines propriè gradus non dari,
cùm unus non generet alterum, computari tamen ad simili-
tudinem, unde regula est: *quoto gradu quis est cognatus cogno-
scenti alterum carnaliter, eodem sit gradu affinis cognita, & è
contra.*

TITULUS VII.

De servili cognitione.

*Servilis co-
gnatio olim
non cura-
batur.*

Servilis cognatio in successione olim non curabatur,
etiam post manumissionem respectu liberorum, tem-
pore servitutis natorum. Justinianus autem aliud in-
trodixit, de quo jure ex professo agitur *tit. seq.* qui est

TITULUS VIII.

De successione libertorum,

*Leges 12. tab.
quis succe-
deret li-
bertis.*

Intellige de successione passiva, seu quomodo succedatur
libertis? ubi quatuor jura: primum Legis 12. tab. quod
patronum ad successionem vocabat liberti intestati, nul-
lo suo hærede relicto, etiam legitimo tantum. *h. in pr.* quia
verò durum erat, ità patronum excludi, ideo secundum jus
Prætor introduxit, qui patronum non vult excludi, nisi à suo
de sanguine, aliàs dat patrono hæreditatis semissem, quem
testamento facto per bonorum possessionem contra tabulas,
aditā tamen prius hæreditate, petere potest. §. 1. *h.* Postea
Lex Papia Poppeja noluit patronum excludi à suis hæredibus

*Prætor au-
xit jus pa-
tronatus.
Lex Papia
Poppeja
magis
auxit.*

de

de sanguine, nisi tres essent, dummodo libertus sestertium,
centum millium in bonis habuisset. §. 2. *h.* Tandem Justinia- *Justinianus*
nus reduxit jus primum, si libertus centum aureos non reli- *quid ra-*
quit; si reliquit, vult excludi patronum à suis & à fratribus. *tuoris.*
extraneo autem hærede instituto, tertiam partem patrono
deberi absque ullo onere. §. 3. *h.* quod jus succedendi etiam
descendentes patroni habent. *L. 47. De bon. libert.* & collatera-
les usque ad quintum gradum, & si in eodem gradu sint, divi-
sione factā in capita. *d. §. 3.*

Quæ successio in omnibus libertis hodie locum habet,
sublatā differentiā juris veteris. de qua §. *fin. supr. De libert.* si-
cut & cassato Scto Largiano, & edicto Trajani, vide §.
fin. h.

TITULUS IX.

De assignatione libertorum.

Jus patronatus ad liberos æqualiter pertinet, nisi pater,
assignaverit, quisnam ex liberis post mortem suam pa- *assignare*
tronus esse debeat. *h. in pr. & L. 107. De V. S.* cujus as- *quid.*
signationis effectus est, quod illi soli jus patronatus *assignatio-*
competat, nisi is sine liberis decesserit. *ibid. & L. 1. ff. De assign.* *nis effectus.*
libert. assignari autem potest tam libertus, quàm liberta cui-
cunque ex liberis. §. 1. dummodo in potestate sit. §. 2. *h.* eman-
cipato autem probabilius assignatio fieri non potest. quibus-
cunque autem verbis, vel signis ea fiat, nil refert. §. *fin. h.*

NOVELLA. CXVIII.

De hæreditatibus ab intestato venien- tibus.

ratio intro-
ducti juris
novi.

primo or-
dine succe-
dunt de-
scendentes.

OB varias jurium veterum intricaciones Justinianus *d. Novell. 118.* abrogatis prioribus sequentem succedendi ab intestato modum introduxit. vocando primo ordine descendentes defuncti, quales sunt liberi, primò legitimi & naturales simul, qui, si omnes in primo gradu, succedunt in capita, si in remotiori, in stirpes, jure quidem suo, repræsentando tamen patrem: adeò, ut nepotes excludant avum in ijs, quæ patris eorum fuerunt, quo jure etiam æqualiter admittuntur emancipati, sicut & legitimi seu arrogati, seu adoptati. Naturales tantùm matri regulariter succedunt, non etiam patri, qui pater tamen eis in testamento unam unciam unâ cum matre, si justi extent liberi, aliàs totam hæreditatem relinquare potest, salvâ tamen parentibus legitimâ. *Novell. 89. Cap. Discretis. 12.* ab intestato autem, si non extent liberi, neque uxor legitima defuncto, eidem patri in duabus succedent uncijs, *d. Novell. 89. Cap. Discretis. §. 4.* alimenta tamen ijs indistinctè debentur. *Auth. Licet. Cod. De natural. liber.*

Quòd si naturales per subsequens matrimonium legitimati fuerint, indistinctè succedunt. *Novell. 74. Cap. 1. & 2.* licet matrimonium à moribundo esset contractum, aut intermedium aliud etiam intercessisset, adeò, ut per matrimonium avi etiam legitimetur nepos ex filio naturali procreatus in ordine ad avum. Legitimati verò per rescriptum Principis non succedunt, nisi nulli legitimi extent liberi. *Novell. 89. Cap. 9.* adeò, ut subintelligatur etiam legitimatioris tempore conditio, nisi alij supernati fuerint, quibus Princeps non præsumitur velle præjudicare; spurij, id est, ex vago coitu nati, matri, patri autem, eum incertus sit, non succedunt: sicut nec succedunt nati ex damnato coitu, quibus jure civili nè quidem alimenta debentur. *§. pen. supr. De nupt. sic*

sic & spirituales liberi ex successionis jure nihil pretendere possunt.

An nepos ex primogenito filio, sit potior filio secundogenito in bonis majoratus, vel primogenij, quæstionis est. affirmativa verior, quæ approbata in Aurea Bulla Caroli IV. *tit. 7.* Ratio; quia per natiuitatem primogenito statim radicatum jus quaritur, quo filius ex eo eundem repræsentans jure merito uti potest.

An legitimatus per subsequens matrimonium in simili primogenio præferatur filio legitimo, altera est quæstio? & communius receptum, quòd legitimatus præferatur, nisi ante legitimatorem ex alio matrimonio alter legitime natus esset, quo casu eidem statim jus quæreretur, & hæc de primo succedendi ordine. *ex d. N. 118. Cap. 1.*

Secundus ordo est ascendentium, qui succedunt juxta gradus prærogativam sine sexus discrimine, & quidem in stirpes. *d. N. 118. Cap. 2.* cum quibus tamen etiam admittuntur fratres & sorores germani & germanæ in capita. *d. Cap. 2. Dixit admittuntur,* avum enim, vel proavum probabilius non excludunt, divisione tunc non in capita; sed in stirpes faciendâ; imò juxta *Novell. 127. Cap. 1.* etiam nepotes ex his admittuntur cum ascendentibus, si adhuc patruus, vel respectu defuncti, frater vel soror talis concurrat, nè addatur afflictis afflictio. Dicta ascendentium successio etiam in legitimatis liberis per subsequens matrimonium habet locum, per rescriptum Principis non, nisi pater cum consensu matris eos legitimari curaverit secundum Manzum. Pater adoptivus filio in specie adoptato non succedit, licet pater arrogans succedat arrogato.

Tercius ordo est collateralium, inter quos succedunt primò defuncti fratres, & sorores, utroque parente juncti, & nepotes præmortui fratris, si sint, admittuntur etiam in stirpes, si autem soli sint, in capita. *d. N. 118. cap. 3.* His non ex-

tantibus, vocantur secundò fratres & sorores consanguinei & uterini, ut his cedant materna, illis autem paterna bona, per *L. 13. in fin. Cod. De legit. hered.* quamvis alij eos indistinctè admittant valde probabiliter propter bonorum confusione, cum quibus nepotes non admittuntur, cum jus vetus correctum non sit, adeò, ut nec frater utrinque junctus excludat uno vinculo junctum à bonis communis nepotis. His deficientibus postea proximior gradu defuncto semper excludit remotiorem, divisione facta non in stirpes; sed in capita. *d. Cap. 3. §. 1. probabiliter, quamdiu quis extat, in infinitum d. Cap. 3. & L. 2. §. 1. De suis & legit. hered. L. 4. Cod. De bon. vacant.* Non obstat §. *fin. supr. De success. cognat.* ubi decimi vel septimi gradus fit quidem mentio, tanquam remotioris, non tamen cum exclusione remotioris, si quis inveniat,

Quarto ordine succedit conjunx conjugi.

Quarto ordine succedit conjunx conjugi, si justum ad mortem usque duraverit matrimonium. *L. 4. Cod. De incest. nupt. per bonorum possessionem. unde vir & uxor. Dig. & Cod. unde vir, & uxor.* Quòd si autem matrimonium fuerit indotatum, & conjunx defunctus locuples, tum conjunx admittitur cum liberis ad tertiam vel virilem partem quoad usumfructum; si non sint liberi, habebit quartam pleno jure. *Auth. Præterea, Cod. Unde vir, & uxor. Novell. 53. cap. 6.*

Tandem succedit fiscus.

Tandem cum affinitatis jure nulla sit successio. *L. 8. Cod. Communia de success.* succedit in bona ut vacantia fiscus. *L. 1. 4. Cod. De bon. vacant.* nisi & hic adhuc speciali jure à collegio approbato, in quo defunctus fuerat, excludatur. *L. 2. 3. 4. fin. Cod. De heredit. Decurion. L. Si quis presbyter, Cod. De Episcop. & cler.*

an in tenetur ad legata.

Quòd si fiscus in bona succedat vacantia, & defunctus aliqua legata & fideicommissa reliquerit, an ea præstare teneatur,

neatur, quæritur, probabiliter est, quòd sic. per *L. 96. §. Quoties. De legat. 1. L. 14. ff. De jur. fisc. L. 96. §. 3. Ad SCtum Trebell.*

TITULUS X.

De bonorum possessionibus.

Secundus per universitatem acquirendi modus recensetur *bonorum possessio*, quæ à possessione bonorum differt, quòd illa juris, hæc facti magis sit. *L. 3. §. 1. ff. De bonor. possess.* unde & illa definitur *d. L. 3. §. 2.* quòd sit jus persequendi, retinendique patrimonij, quod cujusque, cum moreretur, fuit, dividitur, quòd alia sit *edictalis*, alia *decretalis*, alia *ex testamento*, alia *ab intestato*, alia *ordinaria*, alia *extraordinaria*. Introductæ sunt à Præatore, & juris corrigendi causâ, ut in posthumo alieno, & emendandi, ut in liberis emancipatis & confirmandi, ut in hæredibus institutis &c.

Effectus, quòd bonorum possessor hæredis locò habeatur. *h. in pr.* sunt autem bonorum possessiones *ex testamento* duæ, *contra*, & *secundum tabulas*, ab intestato olim octo, quæ recensentur servato edicti ordine in §. 1. *h. t.* ex quibus adhuc remanent quatuor. *Unde liberi, unde legitimi, unde cognati, unde vir & uxor.* cassatis alijs. *unde 10. persona, & unde cognati manumissoris*; quia fingitur hodie emancipationem semper contractâ fieri fiduciâ, item *unde patroni, & tanquam ex familia*, quia successio libertorum ad similitudinem ingenuorum ferme redacta est. §. 2. *h.*

Extraordinaria bonorum possessio dicitur, quæ nullâ certâ edicti parte continetur; sed ex Lege aliqua nova post *I eg. 12. tab. & quidem specialiter defertur. §. 3. h. Exemplum in L. 1. 2. De veteran. milit. success. L. 1. De carbonian. edict.*

Est autem bonorum possessio petenda vel intrâ annum, si sint liberi & parentes, vel intrâ 100. dies, si sint agna-

bonorum possessiones ex testam. duæ, ab intestato octo.

tempus petendi vel annus, vel 100. dies.

ti, vel cognati. §. 4. *h.* quod tempus est utile. §. 6. *h.* & sicut in successione civili juri accrescendi, item successorio edicto locus est, ita etiam iisdem est locus in hac successione prætoris. §. 5. *h.* quæ olim solenniter sub certa verborum formula petebatur. hodie sufficit, si quis eam coram magistratu agnoscat, seu animum suum declaret. §. *fin. h. & L. fin. Cod. Qui admitt. ad bon. possess.*

TITULUS XI.

De acquisitione per arrogationem.

*arrogatio
moribus
introducitur.*

*opera quid,
& quæ?*

Tertius per universitatem acquirendi modus est arrogatio, quæ moribus, seu jure non scripto introducta est. *hic in pr. de qua actum. lib. 1. tit. XI. §. 3.* per quam acquirerebat pater omnia, quæ erant arrogati, ijs exceptis, quæ minimam capitis diminutione peribant, uti jus agnationis & operarum officialium obligationes. §. 1. *h.* sunt autem opera diurnum officium consistens in ministerio & officio liberti, aliæ officiales, aliæ artificiales, seu fabriles, quæ debentur, si fuerint impositæ. *L. 3. §. 7. ff. De oper. libert.*

Hodie autem pater arrogans acquirit eodem modo, sicut pater naturalis pro distinctione peculiorum. §. 2. unde & arrogatum defendere tenetur, & creditoribus ejus respondere, & satisfacere. §. *fin. h.*

TITULUS XII.

De eo, cui libertatis causâ, bona addi- cuntur.

*additio li-
bertatis cau-
sâ unde de-
scendat, &
quæ ejus
utilitas.*

Quartus per universitatem acquirendi modus recensetur. *additio bonorum libertatis conservanda causâ.* si ne-

nemo alius existat hæres. *h. in pr.* introductus ex rescripto D. Marci. §. 1. *h.* cum utilis sit, & libertatibus, & defuncto, & creditoribus illius, qui contentari debent. §. 2. *h.* unde huic rescripto locus, si libertas, sive in testamento, sive in codicillis relicta sit. §. 3. *h.* & certum sit, quod nemo existat hæres. §. 4. Quod si tamen hæres minor hæreditatem repudiaverit, non obstante, quod is restitui possit, rescripto tamen huic locus erit, & libertates manebunt salvæ. §. 5. *h.* Ex mente D. Marci etiam dicto rescripto est locus, si alicui moveatur quæstio, quod contra Legem Æliam Sentiam in fraudem creditorum sit manumissus. §. 6. *h.* Tandem Justinianus rescriptum hoc non tantum approbavit, sed & plures species in favorem libertatis addidit in *L. fin. Cod. De testam. manum.*

TITULUS XIII.

De successione sublatâ, quæ fiebat per bonorum venditiones, & ex Scto Claudio.

ERat olim acquirendi per universitatem modus *olim erat
bonorum emptio*, dum quis debitoris bona publicè nomine debitoris venum exposita emebat, qui omnium bonorum dominus fiebat. *h. in pr.*

Hodie creditores implorato judicis officio, pro quantitate sui debiti mittuntur in possessionem, & jubentur ea possidere, *ut in Novell. 53.* statutum est.

Alius miserabilis per universitatem acquirendi modus *item ex
ex Scto Claudio* competebat, ex quo libera mulier, si se Scto Claudio cum servo commiscuisset, fiebat ancilla illius domini, & transibat in potestatem ejus una cum omnibus bonis; sed & hoc ut indignum Justinianus cassavit. *in fine h. c.*

TITULUS XIV.

De Obligationibus.

Connexio

Connectitur hic titulus primò *ex lib. 2. tit. 2.* actum de quibusdam rebus incorporalibus, ergo etiam agendum est de obligationibus utpote talibus. Secundò *ex lib. 1. tit. 2. §. fin.* actum de personis & rebus, agendum esset de actionibus: unde prius agitur de obligationibus, quæ actionem pariunt, *L. Licet. 42. §. 2. ff. De procurat.* Vultejus verò obligationes ad primum juris objectum refert, nimirum ad personas. Dic obligationem in personis subjective, in rebus autem objective considerari, ut melius referatur ad secundum, quàm primum objectum.

obligatio
unde dicta,
quid, &
quotuplex.

Dicta est à præpositione *ob*, & verbo *ligare*, & definitur, quòd sit *vinculum quoddam juris, quo adstringimur ad præstandum id, quod debemus*. alia est *naturalis tantum*, quæ est vinculum juris, vel æquitatis, quo voluntas volens adstringitur, trahiturque ad aliquid dandum, vel faciendum citra competentem eo nomine de jure civili actionem. quæ rursus in *plenam & minus plenam* dividitur, illa jure gentium est efficax ad petendum. *L. 84. §. 1. De reg. jur.* & alios effectus à jure civili habet. Hæc in nudis terminis honestatis consistit, vel pudori cujusque relinquitur, utrùm præstare velit, nec nò. alia est *naturalis & civilis simul*, quæ *h. in pr.* definitur, quòd sit *juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus rei solvenda, secundum nostræ civitatis jura*. id est, adstringit dando inde actionem.

Qvidam etiam obligationem *civilem tantum*, seu *nudam*, & *sinè re* esse dicunt, dum quis adstringitur ad solvendum, quod debet civiliter tantum, verùm probabilius hæc non datur, tum; quia civilis est approbatio naturalis. *L. 6. ff. De pact.* tum; quia non est ulla civilis, in qua non adsit consen-

sensus, vel æquitas, quæ sunt causæ obligationis naturalis. Non obstant leges, quæ faciunt mentionem obligationis civilis; quia nunquam additur *tantum*, tum; quia illa est semper ibi conjuncta naturali, hinc & pactum de non petendo obligationem tantum tollit in effectu, in quo sensu intelligitur *§. Præterea. infra De except.* nisi naturalis sola sit. *juxta L. 95. §. 4. De solut.* hinc & is, qui spe futuræ numerationis facitur se accepisse mutuum, obligatur naturaliter; quia consentit purè, conditio enim in mente retenta nihil operatur. *L. 7. Cod. De condict. ob caus. dat.* neque nullus est error in promissione; sed tantum in numeratione, & hinc datur exceptio non numeratæ pecuniæ. *L. 3. §. 1. De constit. pecunia.* de debito civili, quod per exceptionem elidi potest, perpetuam intellige; quia tale debitum habetur pro non debito. *L. 40. ff. De condict. indebit.* sic & sententia inducit obligationem etiam naturalem, si quis non debitor condemnatur in judicio; quia consensit litem contestando. *L. 3. §. Idem scribit. ff. De pecul.* & id ipsum condemnatus approbat, intra tempus non appellando, quamvis ea, quæ verus debitor absolvitur, naturalem non tollat. *per L. 60. De condict. indebit.* quia hæc effectum habet in foro fori per exceptionem rei judicatæ, illa autem non haberet.

Effectus obligationis naturalis tantum est, parere exceptionem, soluti retentionem, sufficere quandoque ad compensationem, ad novationem, ad constitutum, ad fidejussionem & pignus. Naturalis & civilis simul, parere actionem & exactionem, nisi per exceptionem elidatur.

Effectus ob-
ligationis.

Obligatio naturalis & civilis simul dividitur in *civilem*, quæ jure civili constituta vel comprobata est, vel *prætoriam*, quam prætor ex sua jurisdictione constituit. *§. 1. h. t.*

Descendunt autem obligationes, vel ex contractu, vel quasi, delicto, vel quasi. *§. 2. h.* & quibusdam alijs causarum figuris

guris. L. 1. ff. De obligat. & act. hoc libro de contractibus & quasi; quia autem pactum est generalius.

Pactum
quid, &
quotuplex.

Observe, quod *pactum* sit duorum, pluriūve in idem alteri ab altero pacifcentium, dandum, vel faciendum placitum, & consensus. L. 1. junct. gloss. De pact. sitque aliud *nudum*, in nudo placiti sive consensus sine consistens, aliud *non nudum*, seu *civile*, & *legitimum*, quod alij vestitum nominant, cui lex assistit, dando ex eo actionem, prius enim actionem non parit. L. 1. Cod. De pact. convent. nec jure canonico ut probabilius, tum; quia videntur leviter emissa, tum; ne Respublica nimis turbetur litibus, licet sit geminatum; quia geminatio levitatem non tollit, nisi fiat cum reflexione. L. 1. §. Debitum. De constit. pecun. Dicta intellige secundum jus civile Romanum, de moribus enim in locis plurimis pactum nudum operatur idem, quod stipulatio. Gudelinus lib. 3. cap. 5. De jur. noviss.

Pactum iterum est aliud *publicum*, aliud *privatum*, item aliud *expressum*, aliud *tacitum* ex vi & potestate legis indutum, aliud in *rem*, aliud in *personam*. Pacta hæc frequenter transeunt in contractus.

Contractus
quid, &
quotuplex.

Contractus autem est duorum, vel plurium in idem placitum consensus de dando, vel faciendo alteri ab altero pacifcentium, habens, vel proprium nomen, vel causam. id est, dationem vel factum: qui nomen tale habet, *nominatus*: qui causam tantum, *innominatus* dicitur, alius item est *Synallagmaticus*, id est, ultro citroque, alius ex *una tantum parte* obligatorius, *monopleuros* dictus, alius contractus *re*, alius *verbis*, alius *litteris*, alius *consensu* perficitur, de quibus ordine, hinc

TITULUS XV. Quibus modis re contrahitur obligatio.

Re

RE contrahitur obligatio, quæ nascitur ex contractu, cuius causa principalis efficiens est interventus rei, licet proxima sit consensus: & remota jus. talis recensetur primus *mutuum*, dictum quasi ex meo tuum, dum quantitas, seu res fungibilis, id est, pondere, numero, mensurâ constans, alicui datur, eâ lege, ut tantundem in eodem genere (intellige, quod Philosophi vocant speciem) ejusdem bonitatis & qualitatis reddatur. h. in pr. & L. 2. ff. De reb. credit. hinc res, quæ mutuo data, reddi nequit, nisi id fiat per accidens. Sin autem pecunia aurea mutuo data sit, reddi potest argentea, quia ibi non materia; sed æstimatio publica spectatur. L. 1. in fin. De contrahend. empt. L. 94. §. 1. De solut. nisi aliter conventum, vel realiter intersit. L. 23. De reg. jur. L. 99. De solut. Æstimatio autem & valor is, qui tempore numerationis fuit, attendendus. L. 94. §. 1. De solut.

mutuum
quid.

Si species detur, ut distrahatur, & pecunia habeatur, mutua, dic, de rigore non esse mutuam. per L. 34. in pr. ff. Mandat. sic autem de æquitate per fictionem brevis manus. per L. Rogasti. in pr. De reb. credit.

Dicitur in definitione *tantundem*, quia plus non licet recipere. L. 11. §. 1. ff. De reb. credit. nisi in hoc contractu regulariter per stipulationem promissum sit, de quo lib. 4. §. 30. De act. & tunc dicitur in genere *usura*, id est, lucrum aliquod ultra sortem, quæ vel *compensatoria* est ratione lucri cessantis, vel damni emergentis, & semper est licita, vel *punitoria* ob moram non solventis, & licita, si apponatur speciei, vel facto, non etiam, (jure Canonico) si quantitati, vel *lucratoria*, quæ principaliter vi mutui exigitur, & hæc prohibita jure naturali; quia vult ex re sterili & aliena percipere fructus, jure Evangelij Luca 6. & canonico §. De usur. jure autem civili intra certum terminum permittitur, quæ si corrépondeant lu-

usura quid,
& quotuplex.

cro

cro cessanti & damno emergenti licitè accipi possunt in conscientia, aliàs secùs.

actio ex mutuo que. Datur ex hoc contractu actio, *condictio certi*, mutuanti contra mutuatarium, ut res in eodem genere ejusdem bonitatis & qualitatis restituatur, & hæc *ad princ.*

indebitum quid. Secundus quasi contractus *indebitum*, dum quis per errorem *facti alieni*, solvit *alteri credenti*, quòd sibi debeat id, quod ipsi *nullo modo* debet. Est autem & pro non debito id, quod per exceptionem perpetuam elidi potest, si ea in favorem debitoris inducta. L. 40. *De condict. indebit.* secùs, si in odium creditoris. L. 10. *Ad SCtum Maced.*

obligatio antidotalis non est debitum. Obligatio antidotalis non ponit debitum, sicut nec est debitum, quod sub conditione *propria* debetur. L. 16. ff. *De condict. indebit.* quamvis sit id, quod in diem certum debetur. L. 10. d. 1. ut hoc solutum priùs, non, imò nec interusurium repetatur, excepto casu. L. 10. §. 12. ff. *Quæ in fraud.* Si igitur indebitum solutum, datur condictio indebiti, quâ id, quod indebitè solutum est, repetatur, si adhuc extet res in specie soluta. & hæc *ad §. 1.*

commodatum quid. Tertius recensetur *commodatum*, qui est contractus reinitus, quo certus usus speciei gratuitò conceditur, finito usu in specie reddendæ. hinc, cùm commodatarius non fiat dominus, sequitur, quòd quamvis regulariter de omni teneatur culpa, non teneatur tamen de casu fortuito. §. 2. b. nisi culpa præcesserit, vel eum in se specialiter suscepit: unde licèt rem æstimatò accipiat, *compro* tamen casum fortuitum in se suscepisse non videtur; quia videtur esse mens se eam æstimationem præstiturum, si culpâ ejus perierit res.

regula ad quam culpam teneantur contrahentes. Regula enim est, casus fortuitus nocet domino, item si contractus respiciat gratiam dant tantum, tunc alter teneatur de lata, si utriusque etiam de levi, sin solius accipientis, etiam de levissima culpa, L. 5. ff. *Commodati*. L. 23. *De reg. jur.*

Da-

Datur ex hoc contractu duplex actio, *directa* commodati contra commodatarium, ut res nò deteriorata restituatur. *modati* *duplex*, *Contraria*, commodatario, quâ repetat id, quod suâ interest nominere rei commodatæ. L. 17. L. 18. L. pen. ff. *Commodati*. ubi

Observe regulam, si contrahentes utrinque obligentur à principio æqvè principaliter, datur duplex actio *directa*, sin alter ex consequenti tantum & minus principaliter, datur *directa*, & *contraria*.

Species commodari dicitur, res fungibilis non nisi dñeis gratiâ. L. 3. §. fin. *Commodat.* quamvis aliquando commodare cum mutuare confundatur.

Quartus recensetur *depositum*, seu receptum & *commodatum*, L. 186. *De V. S.* dum res alteri custodienda datur, gratiâ, ut quodocunque repetenti restituatur. L. 1. ff. *Depositum*. *quid.* ubi depositarius de lata tantum tenetur culpa. §. 3. b. & L. 32. ff. d. 1. regulariter *per Cap. 2. §. 1.* *De deposit.* & datur actio *directa*, *actio ex eo* deponenti contra depositarium, ut res non deteriorata restituatur. d. L. 1. §. 16. & è contrâ *contraria* depositario contra deponentem ad id, quod sibi abest ratione rei depositæ. *duplex.*

Depositarius re depositâ, etiam pecuniâ, licèt ob signata non sit, invito deponente uti non potest. L. 3. 4. *Cod. Depositum*. *us uti non* si tamen deponens usum concedat, interest, an id faciat *ex potest de-* *posito.* *presse*, & tunc transit in mutuum. L. 9. §. fin. L. 10. ff. *Depositum*. *an* tantum *tacitè* v. g. per modum generis deponendo, vel usuras petendo, & tunc manet depositum, sed irregulare. L. 24. 25. 26. §. 1. ff. d. 1.

Est & species *sequestratio*, id est, rei litigiosæ à pluribus *sequestratio* securitatis causâ penes tertium, seu sequestrem. L. *Sequester*. *quid*, & *no.* *De V. S.* facta extraditio, quæ vel *voluntaria* est, & semper *quod duplex* licita, vel *necessaria*, & prohibita. L. 1. *Cod. De prohibit. sequestr.* nisi causa dissipationis v. g. subsit; in neutra possessio in sequestrum transit, nisi partes id agant. L. 39. ff. *De acquir. poss.* ff.

P

Qvin-

*Pignus
quid, &
quod duplex,*

Quintus recensetur *pignus* à pugno dictum. *L. 238. §. 2. De V. S.* quod vel pro re, vel pro jure, vel pro contractu sumitur, ubi definitur, quod sit contractus re initus, quo res expraditur creditori in securitatem rei creditæ, ut soluto debito non deteriorata restituatur, aliud est *pretorium*, aliud *judiciale*, aliud *conventionale*, idque aliud *expressum*, aliud *tacitum*. Cum respiciat gratiam utriusque, tenetur creditor ad culpam levem. *L. 13. §. 1. ff. De pignoratit. act. & §. fin. h.* Et, quia creditor obligatur principaliter, datur *directa actio pignoratitia*, debitori, soluto debito contra creditorem, ut res non deteriorata restituatur, & *contraria* ipsi creditori contra debitorem, ut, si quid sibi absit ratione pignoris, id resarciatur.

*actio ex eo
datur
duplex,*

*pañum
Antichri-
stos quid,*

Admittit hic contractus etiam pacta. Famosa sunt duo, primum, pactum *Antichristeos*, ut creditor fructus lucretur, quod jure civili ob incertitudinem & compensationem usurarum est permissum. *L. 14. L. 17. Cod. De usur.* jure canonico reprobatur. *Cap. 6. §. De pignorib.* exceptis casibus tribus contentis in *Cap. 1. in fin.* item in *Cap. Salubriter. 16. §. De usur.* & in *Cap. 1. §. De feudis.*

*Commisso-
rium quid,*

Secundum est pactum *commissorium*, quo debitor creditorem concedit fieri dominum rei pignoratæ, si constitutâ die debitum non solvatur, quod tam canonico. *Cap. 7. §. De pignorib.* quam civili jure. *L. 3. Cod. De pact. pign.* reprobatur, est, quia pignora multò plus regulariter valent, quam debitum sit. Valet tamen pactum, ut debito non soluto habeat creditor pignus emptum justo pretio, *L. 16. §. fin. De pignorib.* hîc adhuc

*anatocis-
mus pro-
hibitum,*

Observa, quod anatocismus, dum usura sorti juncta, alias usuras parit. *L. 58. §. 1. §. fin. De administrat. tut.* sit prohibitus. *L. fin. Cod. De usur.* sequitur

TI.

TITULUS XVI.

De verborum obligationibus.

Contractus verbis initus est *stipulatio*, à stipite dicta, *stipulatio* eò quod alios actus firmet, ex qua verborum obligatio nascitur, quamvis hæc duo sæpius pro eodem sumantur. definitur *L. 5. §. 1. ff. De V. O.* quod sit conceptio verborum, quibus is, qui interrogatus est, daturum, facturumve se, quod interrogatus est, respondet. subintellige, congruè. *L. 1. §. 1. d. 1. & in continenti moraliter. L. 137. cod.* Quamvis autem regulariter causa præcedat, quæ per stipulationem firmatur, fieri tamen etiam potest absque causa, animo donandi. *L. 10. §. pen. De donat.* si non subsit error, ne obstat *L. 2. §. Circa. De dol. mal. except.*

Est stipulatio juris civilis, quia Romani ex ea actionem dederunt, ut deportatus stipulari non possit. *L. 2. §. 1. in civil.* *fin. De novat.* unde nascitur ex ea actio, vel *condictio certi*, si certum, vel *ex stipulatu*, si quid incertum in stipulationem deductum sit. *h. in pr. & L. 74. 75. ff. h. t.* Requirebatur autem olim, ut eodem quis responderet verbo, quo interrogatus erat. *§. 1. h.* non requirebatur tamen, ut latino conciperetur sermone. *h. & L. 1. §. fin. ff. De V. O.* Leo autem Imperator solennitatem verborum sustulit. *L. 10. Cod. De contrahend. & committ. stipulat.* potestque fieri etiam per interpretes. *d. L. 1. in fin. De V. O.* quamvis nutu fieri non possit, & facta nec ut pactum valeat. *d. L. 1. §. 2.* stipulatio autem fit vel purè, si neque dies, neque conditio adijciatur, vel non purè. Si fiat purè, statim cedit, & venit dies, id est, peti & exigi debitum potest. *L. 23. De V. S. L. 105. ff. De solut.* si in diem, cedit quidem, sed nondum venit dies, & si quis ante diem per actionem promissum petat, repellitur per exceptionem. *§. 2. h. t.* Quod si quis stipuletur *10. quoad vivet*, est stipulatio pura. *L.*

44. §. 1. De obligat. & act. licet addatur *annuè*, quia hoc tempus annum non differendæ; sed multiplicandæ obligationis causâ apponitur, ut etiam post mortem hæres stipulantis illa 10. petere possit; quia tempus conventionale, quod hic continetur in verbis *quoad vivam*, modus tollendi ipso jure obligationem non est, quamvis petens per exceptionem repellatur. §. 3. h.

Quod si quis stipulationem sub conditione iniêrit, tum nec cedit, nec venit dies; sed est tantum spes debitum iri, quæ etiam ad hæredes transmittitur. §. 4. h. & L. 213. ff. De V. S. quamvis in legato condicionali aliter se res habeat, ubi testator personæ tantum benefacere voluit; Quod si conditio negativè appositâ, & ad personam contrahentem relata sit, non committetur, nisi post mortem, exemplum est in d. §. 4. h.

Locus stipulationi
adjectus.

Loca quoque stipulationibus inseri possunt, si v. g. quis Viennæ se soluturum promittat, quo casu subintellige tempus tale, quo commodè Viennam pervenire possit. §. 5. h.

Sin autem conditio impropria tempus præteritum vel præseas respiciat, tum prout à parte rei se res habet, vel statim nascitur obligatio, quæ enim per rerum naturam certa sunt, non morantur obligationem, licet apud nos incerta sint. §. 6. h.

facta quia
stipulari
potest.

In stipulationem autem etiam facta deduci possunt, ubi bonum est adijcere pœnam, si promittens id non faciat; quia aliàs deberet probare, quantum suâ interesset, id factum non esse, quod difficilis probationis est. L. fin. ff. De prætor. stipulat.

An autem promittens aliquid teneatur præcisè ad faciendum, an liberetur præstando interesse, quæstionis est? Verius est teneri ad faciendum; quia aliud pro alio invito creditori non obtruditur. L. 2. ff. De reb. credit. Leges oppo-

ni

ni solitas, vel si creditor consentiat, vel si impossibilis sit facti præstatio, intellige.

TITULUS XVII.

De duobus reis stipulandi, & promittendi.

Rei debendi sunt, qui in solidum eandem rem debent, voluntate & facto contrahentium; rei credendi, quibus ita debetur. L. 9. ff. De duob. reis constit. consequenter rei stipulandi, quibus eadem res promittitur. rei promittendi, qui eandem rem in solidum promittunt post interrogationem utramque. h. in pr.

Rei debendi qui.
qui credendi.
rei stipulandi.

Cujus effectus est, ut plures sint, vel creditores, vel debitores; una autem sit tantum obligatio. unde uno solvente liberatur etiam alter. §. 1. h. Volunt tamen juxta Novell. 99. Cap. 1. reos promittendi habere beneficium divisionis ad instar fidejussorum. Possunt autem duo rei promittendi fieri, licet unus purè, alter non purè promittat; quia ista disparitas sine facto novo ad paritatem reduci potest, hinc si unus latam tantum, alter etiam levem culpam promittat, rei debendi non sunt, nec erunt. §. fin. h.

rei promittendi.
effectus eorum.

TITULUS XVIII.

De stipulatione servorum.

Servus ex persona domini valentis de jure stipulari, stipulandi jus habet, hinc cum hæreditas jacens personam defuncti in plerisque repræsentet, etiam hæreditarius servus adhuc stipulari potest, qui interim acquireret hæreditati, & futuro postea hæredi. h. in pr. Quomodo cumque autem

Servus stipulari potest.
etiam hæreditarius.

autem servus stipuletur, sive sibi, sive conservo, sive domino, sive impersonaliter, semper domino acquirit. §. 1. *b. nisi stipuletur factum. v. g. iter sibi per fundum vicini.* tum enim iter hoc acquirit sibi, jus autem itineris seu cundi per servum ipsi domino. §. 2. *b.*

servus communis acquirit domino.

Servus autem communis si sit, is stipulando acquirit dominis pro rata dominij, nisi nominatim uni, vel jussu unus, vel etiam ab uno domino stipuletur, tum enim acquirit alteri. §. *fn. b.* aut in stipulatione præponat nomina propria dominorum, tum enim illis acquirit pro rata personarum, per L. 37. ff. *b. t.*

TITULUS XIX.

De divisione stipulationum.

divise quædrimembræ. Judiciales quæ prætorie.

Stipulationes alia sunt *judiciales*, alia *prætorie*, alia *communes*, alia *conventionales*, ut habetur *b. in pr.* *Judiciales* sunt, quæ pendente lite incidenter à iudice petuntur, v. g. cautio de dolo ab futuro, de persequendo servo fugitivo. §. 1. *b.* *Prætorie*, quæ extra formam judicij nobili prætoris officio præstari jubentur, v. g. cautio de damno infecto. item legatorum, vel fideicommissorum servandorum causâ. Ad has refer ædilitias, qualis est stipulatio simplæ, vel duplæ in casum evictionis. L. 56. ff. *De evict.*

Prætorie alia judiciales. communes. cautionales.

Prætorie, alia *judiciales* dictæ à iudicio, quæ à Prætoris judicij firmandi causâ interponi jubentur, v. g. iudicatum solvi. L. 6. ff. *Judic solvi.* item rem ratam haberi. alia *communes*, quæ partim processum, partim effectum judicij respiciunt, veluti iudicio sisti, alia *cautionales*, quæ à Prætoris interponi jubentur, ut vel nova actio nascatur, vel ut cautum sit, qualis est ea, quæ legatorum servandorum causâ, item rem pupilli salvam fore, item damni infecti. L. 6. ff. *De damn. infect.*

Diffe-

Differunt judiciales prætorie à judicialibus simpliciter, quod in his sufficiat repromissio, in illis fidejussio requiratur regulariter. hæ poenales sint perpetuæ, illæ annales, hæ habeantur sparsim, illæ sub certis titulis.

Conventionales sunt, quæ sunt ex partium conventionibus. §. 3. *b.* *Communes*, quæ quandoque à Prætoris, quandoque à iudice, seu quandoque principaliter, quandoque incidenter interponi jubentur, veluti rem pupilli salvam fore. item rem ratam haberi.

Est & stipulatio alia *dividua*, quando res promissa pro parte præstari potest, & præstata pro parte liberationem parit, alia *individua*, quæ vel non potest præstari, vel liberationem pro parte non parit, utilis propter hæredes, nam si est dividua, quilibet se pro parte sua liberare potest, non etiam si individua. Exemplum dividuæ in summis. item in homine in specie debito. Individuæ in servitutibus, item in homine promissa in genere.

TITULUS XX.

De inutilibus stipulationibus.

Inutilis stipulatio est, quæ non est conformis legibus, sive id ex defectu materiæ, materia enim est tantum res mobilis, & immobilis, *b. in pr.* quæ vel est, vel existere potest, unde rei impossibilis stipulatio est nulla. §. 1. *b.* sicut & si res non sit in commercio. §. 2. *b.* quæ nec sub conditione in stipulationem deduci potest, quamvis res propria possit. d. §. 2. sic & si promissa res fiat sacra, stipulatio evanescit, *ibid.* si quis alterum quid daturum, vel facturum promittat, stipulatio non valet. §. 3. *b.* nisi promittendo hoc, simul factum promittat suum, vel ad id ex natura contractus, vel aliunde obligatus sit.

Eodem modo alteri quis stipulari non potest, nisi pro eadem habeatur persona, valet tamen, si quis stipuletur *sibi vel alteri*, quo casu alteri solutio fieri poterit, si in eodem statu permanerit, à quo tamen stipulator reperet solutum. Quod si autem quis *sibi & alteri* stipuletur, valet pro medietate stipulatio, nè utile per inutile vicietur. §. 4. *h.* Favore tamen dotis receptum, ut quis alteri stipulari eam possit. L. 45. *Solut. matrim.*

ex defectu
forme
nulla.

Ex parte formæ stipulatio est totaliter nulla, si responsio non sit congrua in qualitate, nisi illicò incongruitas adhuc placeat. L. 1. §. *Si quis.* 3. *De V. O.*

Sin autem sit incongruitas in quantitate, non vitiatur, nisi quoad excessum; quia hoc casu summa minor inest majori & physice & intentionaliter, ut utriusque in idem concurrat consensus. unde comparatio in §. 5. inter hæc duò non est adæqvata.

Si dominus à servo, pater à filio familias stipuletur, civilis obligatio non nascitur; quia pro eadem habentur persona. §. 6. *h.* & cum necessario requirantur verba, nec mutus, nec surdus, stipulari possunt. §. 7. *h.* multò minùs furiosus, cum nil intelligat. §. 8. *h.* prodigus autem & pupillus infantia proximus, sibi quidem stipulari possunt, promittere autem nequeunt. L. 6. *De V. S.* §. 9. *h.*

stipulatio
conditio-
nes non
respuit.
absentes
hic qui.

Conditiones quidem stipulatio non respuit, impossibilis tamen adjecta eam viciat, nisi negativè enunciatur. §. 10. *h.* modò non sit impossibilis lege. L. 7. §. *Maleficium.* *De pact.*

Absentes, id est, ij, qui in eo sunt loco, ut se audire non possint L. 1. *De V. O.* stipulari non possunt, si autem instrumentum contineat, quòd unus alteri promiserit, præsumuntur præsentibus fuisse, sicut & sibi per stipulationem promississe, nisi elarè doceatur contrarium. §. 11. 16. *h.* & L. *Optimam.* 14. *Cod. De contrahend. & committ. stipulat.*

Si

Si quis stipuletur sibi *post mortem*, vel *pridie quàm morietur*, hodie valet. §. 12. *h.* cum actiones tam activè, quàm passivè ab hæredibus inchoari possint. *Cod. Ut act. & ab heredib. & tem hodie contra hered. incip.* sic & Justinianus L. 25. *Cod. De testam.* statuit, ut indistinctè stipulatio præpostera valeat, & non tam, verba inspiciantur, quàm mens. §. 13. quæ esse videtur, ut priùs eveniat conditio, quàm fiat datio, licet verba aliud importent. exemplum in §. 13. *h.* stipulatio *cum morrar* etiam olim valebat. §. 14. *h.* quia viventes morimur. L. *Cajus.* 22. *ff. De Scto Silanian.* sicut & stipulatio post mortem alterius, ut habetur. §. 15. *h.* Pluribus rebus in stipulationem deductis copulativè, tot sunt stipulationes, quot res, unde promissâ unâ, valet una stipulatio. §. 17. *h.* si enim disjunctivè, una est stipulatio. L. 83. §. 2. *De V. O.* ut electionem debitor quidem habeat in solutione, non etiam in promissione, nisi summae sint. *d. L.* 83. §. 3. Alteri extraneo quis stipulari nequit; si tamen poena adjecta, poenæ metu promittens implere cogitur. §. 18. *h.* Sic & valet, si alteri dari stipulantis intersit, exempla in §. 19. *h.* Promittens factum alienum non tenetur, nisi poena adjecta sit. §. 20. sicut autem quis rem suam, ita nec in casu, quo sua erit, stipulari potest. §. 21. Et si in ipsa re consensus contrahentium non concurrat, stipulatio nulla est. §. 22. sicut & si quis turpe quid promittat, v. g. furtum. §. 23. Neque obligatio tantum; sed & spes obligationis ex obligatione conditionali resultant, tam activè, quàm passivè in hæredes transit. §. 24. & eveniente conditione agi potest §. *fin.* sicut lapso tempore, si tempus adjectum sit, unde versus:

Anno si debes, in fine teneberis anni.

Secus est, si annuè. unde alter:

Annua si debes, tunc inspicias caput anni.

Q

TI.

TITULUS XXI.

De Fidejussoribus.

*Fidejussio
quid.*

*obligatio
est materia
fidejussionis*

Fidejussio est species stipulationis, quæ quis a creditore, rogatus pro altero, fidem suam se interponere respondet, salvo manente principali debito. ubi continetur, quomodo à mandato, sponsione, constituto, expromissione, & correo differat. Respicit fidejussio & creditoris gratiam, & etiam debitoris. *h. in pr.* unde & obligatio materia fidejussionis est, etiam ex delicto contracta, dummodo non agatur ad poenam corporalem, ad quam se quis obligare nequit. *L. 13. ff. Ad Leg. Aquil.* Quamvis de iudicio fisci reum se quis obligare possit. *L. 1. 2. 3. 4. De custod. rer.* Naturaliter tantum obligationi etiam fidejussor accedere potest, qui fidejussor etiam civiliter obligatus erit. *§. 1. h. L. 70. §. Ad eod. ff. h. t.* dummodo non pro domino apud servum intercedat. *L. Si quis pro eo, 56. §. 1. ff. h. t.* neque pro prodigo declarato. *L. 6. ff. De V. O.* cum huic obligationi omnes omnino effectus sublatis sint, Uxor quoque à marito ad conservandam vel restituendam dotem fidejussorem exigere nequit, nè perfidia in connubio generetur, *Cod. Nè fidejuss. dotium dentur*, nisi id fiat soluto matrimonio. *L. un. §. 7. Cod. De R. M. act.* fidejussione præstita, non fidejussor tantum; sed etiam hæres ejus obligatus est, *§. 2. h.* nisi aliter conventum sit, vel expressè, vel tacitè, dum debitor in locum demortui, alium se substituturum promittit. Fidejussio subsequi & præcedere potest. *§. 3. h. & L. 6. §. fin. h. t.* quo posteriori casu sine effectu erit, donec principalis debitor fiat.

*plures obli-
gati in so-
lidum ha-
bent bene-
fic. ordin.
divisionis.*

Contingit non unum; sed plures fidejubere pro eodem debito, quo casu licet sint singuli obligati in solidum. *L. 3. h. t.* & ante principalem conveniri possint de jure. *L. 5. Cod. eod.* habent tamen beneficium ordinis, seu excussionis. *Auth. Præsent.* *Cod. h. t.* & beneficium divisionis, quod etiam epistola D. Adriani

dicis

dicitur. *§. 4. h.* quo se tueri possunt, si principalis, vel fidejussores solvendo sint regulariter. Præter quæ, si unus solidum solvere velit, potest ante solutionem petere sibi adversus confidejussores cedi actiones, unde *cessiois*, vel *cedendarum actio-
num* beneficium dicitur, ut eos pro rata, ubi quid habuerint, convenire possit. *L. 11. 14. Cod. h. t.*

Fidejubenstamen cum muliere beneficium divisionis non habet, licet habeat fidejubenstamen cum minore. *L. 48. in pr. & §. 1. ff. h. t.* Cum fidejussio sit accessoria obligatio, ideo eate-
nus in ea plus esse nequit, quam in principali, potest tamen
esse minus. Exempla vide in *§. 5. h.* Quod si principalis natu-
raliter tantum, fidejussor etiam civiliter obligetur, tum
non in plus, sed plus tantum, seu non in plus extensivè, sed in-
tensivè obligatus est. Et si in majorem quantitatem fideju-
beat, valebit adhuc pro concurrente quantitate. *L. Rogatus, 33. ff. Mandat.* cum ad eam utriusque concurrat consensus, & utile per inutile vitari non debeat. Si fidejussor solvere co-
actus, vel ad solvendum condemnatus sit, poterit principa-
lem debitorem actione mandati convenire. *§. 6. h.* ut opus non habeat petere sibi cedi actiones, quamvis possit, si velit. *Novell. 4. Cap. 1. in fin.* valet fidejussio etiam græcis verbis facta. *§. 7. h.* & si in instrumento scriptum reperiat aliquem fide-
jussisse, per stipulationem fidem suam interposuisse præsumi-
tur, cum ea sit de solennitate intrinseca. Intrinseca enim
solennitas est, quam verborum natura, vel necessario com-
prehendit, vel communiter comprehendere solet, fidejussio
autem communiter per stipulationem fieri solet, ergo.

Observa, quod mora rei principalis fidejussori non
noceat, nisi hic in omnem causam fidejusserit. *L. 54. ff. Locati.* non nocet
item, quod fidejussor esse debeat idoneus, & facultatibus, & fidejussori-
facilitate conveniendi, inidoneum, v. g. minorem, mulie-
rem, militem, quis acceptare non tenetur.

Q2

UI

TITULUS XXII.

De literarum obligationibus.

contractus literis. **S**equitur de contractu literis inito, placuit enim non minus valere, quod scripturâ, quam quod vocibus lingvâ figuratis significamus. L. 28. ff. De obligat. & act. Contractus ille olim *nominibus* iniri dicebatur, ob scripta nomina in Calendarium ab argentariis auctoritate publicâ, vel mensulariis auctoritate privatâ eorum, qui pecuniam sub fœnore accipiebant, vel dabant.

hodie literarum iniri dicitur. Hodie is, qui spe futuræ numerationis dat chirographum, in quo fateatur se mutuum accepisse, *literis* obligari dicitur, non civiliter tantum; sed etiam naturaliter ob consensum, cum conditio in mente retenta nihil operetur. L. 7. Cod. De condict. ob caus. dat. unde creditor conditionem ex lege intentare potest; sed repellitur *exceptione non numerata pecunia*. L. In contractibus, Cod. De non numer. pecun. quæ cum privilegio, id est, rejectione oneris probandi in actorem, hodie per biennium durat. *textus hic*. postea, si debitor sibi non numeratum esse mutuum probare possit, durat in perpetuum, tum, nè, quod respicit favorem, retorqueatur in odium, tum; quia concurrat cum exceptione doli, quæ perpetua est. L. 5. ff. De doli except. tum; quia satis deducitur ex L. 13. Cod. De non numer. pecun. Textus opponi solitos de exceptione privilegiata, non de communi intellige. Ratio; quia intra biennium præsumptio pro debitore est, quod non acceperit, post illud autem, quod acceperit, & quamvis actori iuramentum deferre nequeat. per L. 14 §. Illo. Cod. d. t. non sequitur tamen, quod aliter probare non liceat. L. Si quis. ii. Cod. De reb. credit. si per solam stipulationem anticipatò promissio facta sit, verius privilegiatam hanc exceptionem non competere, quamvis adhuc competat ei, qui eidem renunciavit etiam juratò,

ratò, dummodo non jurarit se mutuum accepisse. L. fin. Cod. h. t. Ad similitudinem, si maritus se dotem accepisse scriptò falsus sit, est *exceptio dotis cautæ non numeratæ, seu confessatæ* privilegiata per tempus, quod vide in Auth. Quod locum, Cod. De non numer. dot. caut. non numerat. Item, si spe solutionis data sit apocha, quæ privilegium habet per 30. dies. d. L. 14. §. 2. Cod. De non numer. pecun.

TITULUS XXIII.

De obligationibus ex consensu.

Contractus consensu initi, id est, qui mox per consensum perficiuntur, recensentur quatuor. emptio & venditio, locatio & conductio, societas, mandatum, qui omnes Synallagmatici, & bonæ fidei sunt. *Textus h.*

TITULUS XXIV.

De emptione & venditione.

Emptio & venditio est contractus consensu initus, in quo convenimus de re cum pretio commutanda. *emptio & venditio quid, & quod duplex. arrha cur datur.* alia dicitur *inchoata*, alia *perfecta*, alia *consummata* per traditionem rei & pretij numerationem. Intervenire solet etiam arrha in signum illius, vel inchoatæ, vel perfectæ. si perfectæ, tum quidem amplius recedere non licet, nè id, quod factum est in confirmationem, operetur destructionem, datur tamen electio alteri: an ad implementum contractus, an ad commissionem arrhæ agere velit. si in signum inchoatæ, pendente tractatu, vel si adhuc aliquid contractui desit, si recedat, arrham dans eam amittit; sin alter, in duplum eam reddere compellitur. *Textus hic*. Scriptura non requiritur ad valorem hujus contractus, nisi partes velint, cum prius scriptum non requiritur, perfe-

pretium
requiritur
certum.

perfectum non esse, in quo casu dicatur esse scriptura conditio sine qua non. Dictum requiri pretium, sine quo venditio est nulla. *L. 55. ff. De contrahend. empt.* illud autem etiam certum esse debet, vel in se, vel per relationem ad aliud, vel alium, v. g. quanti Tertius nominatus aestimabit, quo casu inpendenti est, donec is aestimet, aestimatione autem facta perficitur, sin autem quis se immodicè læsum putet, ad arbitrium boni viri datur recursus. *L. 76. 77. 78. Pro Socio.* Nec sufficit pretium certum, sed etiam in numerata pecunia consistere debet, juxta Nervæ & Proculi sententiam, quam Justinianus approbat. §. 2. *h.* ut sciatur, quis sit emptor, quis venditor, quid merx, quid pretium. Sin autem detur res pro re, fit permutatio. Quod si partim pretium, partim res pro re detur à volente emere, erit emptio. *L. 6. §. 1. 2. De act. empt.* si non pateat, quid velit, præsumitur pro excessu.

pecunia un
de dicta,
& quid.

Pretium igitur in pecunia eaque numerata saltè m, verbaliter consistere debet, est autem pecunia à pecude dicta materia quædam, cujus publica est aestimatio, ut difficultatibus permutationum qualitate quantitatis subveniat. *L. 1. ff. De contrahend. empt.*

Regula.

Regula est: casus fortuitus nocet domino. *L. 6. Cod. De pignorat. act.* dominus autem rei venditæ ante traditionem, licet adhuc sit venditor, pertinet tamen contractu perfecto periculum ad emptorem. §. 3. *h.* quia emptæ res in specie, cujus interitus nocet creditori, si venditio sit pura, nec venditor periculum in se suscepit, vel id dolo, aut culpa etiam levi contigerit. sic & venditoris esset, si res fungibilis vendita ante dimensionem pereat. *L. 35. §. 5. De contrahend. empt.* aut ob delictum venditoris sit publicata. *L. 33. Locat.* vel post mortem venditoris, vel ex causa interitus prius contracta pereat. *L. 14. fin. Cod. De pericul. & commod. rei vendit.* Degustatio vini peri-

periculum qualitatis ad emptorem transire facit, qualitatem enim tantum degustatio probat. *L. 4. ff. De pericul. & commod. rei vendit.* *L. 34. §. 5. De contrahend. empt.*

Signatio vasis, nè submutetur, tantum fit. *L. 1. §. Si dolum. ff. De pericul. & commod.* eò, quod malit hoc præ reliquis. Emptæ tamen trabes, & signatæ videntur traditæ. *L. 14. in fin. d. t.*

Si itaque res vendita ante traditionem casu pereat, cum pereat emptori, is adhuc pretium solvere tenetur. §. 3. *hic & L. fin. Cod. d. t.* sicut autem periculum est emptoris, ita & commodum. §. 3. *h.*

Ut alij contractus, ita & iste & purè & sub conditione, & sub pactis iniri potest. §. 4. *h.*

Famosum est pactum additionis in diem, ut si quis meliorem conditionem attulerit, res vel sit rursus inempta, & tunc parè, vel si non attulerit, primò emptæ, & tunc sub conditione iniri dicitur. *L. 1. & seqq. ff. De addit. in diem,* alterum est pactum commissorium, ut, si intra tempus pretium non solvatur, res sit inempta. *L. 1. 2. ff. De leg. commiss.* si dies non sit appositæ in priori pacto, per annos triginta melior conditio adferri potest: in posteriori committetur, si interpellatus non solverit.

Pactum ad
ditionis
in diem.

commissio-
rium.

Tertium est pactum retrahens, ubi aliquis retrovendere cogitur, vel ex conventionione, & conventionalis, vel ex consuetudine, & consuetudinarius dicitur, qualis usitatus est Gentilitius, seu consanguinitatis, ubi agnatus rem venditam extraneo retrahere potest, per jus protimiscos, seu prælationis. In prioribus pactis in continenti appositæ actio ex empto & vendito competit, tanquam ex parte contractus. In posteriori conditio ex statuto in rem scripta.

retrahens
quotuplex.

Materia hujus contractus est res omnis, quæ est in commercio, §. fin. *h.* si quis tamen rem extra commercium,

materia
omnis res.

vendendo emptorem deceperit, huic actio ad id, quod interest, dabitur. *L. 4. L. 62. ff. De contrahend. empt.* Emi etiam, potest res, quæ nondum existit. v. g. fructus, qui nascuntur, ubi subest conditio, si nati fuerint. *L. 1. in fin. De condit. & demonstrat.* vel spes fructuum, quæ emptio aleæ, iactûs dicitur, quo casu pretium debetur, licet hi non nascantur. *L. 12. ff. De act. empt.*

error circa
corpus vi-
ziat.

Quod si error interveniat, isque sit circa corpus ipsum, v. g. Stichus pro Pamphilo, vel circa qualitatem substantialem. v. g. æs pro auro, emptio est nulla. *L. 9. ff. De contrahend. empt.* quia hoc casu emens magis fertur in illam qualitatem, quam in corpus, quod videt, vel est circa qualitatem accidentalem. v. g. vendatur aurum; sed deterius, tunc emptio adhuc valet. *L. Aliter. 10. 11. ff. d. t.*

an venditio
rei destru-
cta valeat.

Quod si res destructa vendatur, & id uterque scivit, contractus non valet, nec si uterque ignoravit, nisi major pars adhuc exstet, si venditor scivit, valet, si aliqua pars extet, tenebiturque ad interesse. idem est, si emptor solus scivit. *L. 57. ff. De contrahend. empt.* si res furtiva sit vendita, quid juris? vide *L. 34. §. Item si & emptor. d. t.*

effectus con-
tractus em-
ptionis.

Effectus contractûs perfecti est, ut venditor rem tradat, juxta *L. 25. §. fin. ff. d. t.* & emptor pretium det juxta *L. 7. Cod. De act. empt.* disparitatis ratio datur prima; quia is debet speciem, hic genus. secunda, emptor per traditionem rei habet usum in fructibus, venditor pretij non haberet. tertia, quod regulariter debitor debeat dare, ob frequentiam verò hujus contractûs, hic sit casus exceptus, ut debeat quidem, habere intentionem dandi, nihilominus tamen satisfaciatur tradendo rem, nè semper oriantur lites, quasi non esset satisfactum contractui, sufficiatque, quod teneatur de eviçtione. pretium autem juxta regulam teneatur emptor dare.

Ex contractu itaque perfecto datur emptori actio empti,

pti, ad rem tradendam, venditori verò actio venditi ad pretium dandum.

Quod si res vitiosa sit tradita ex vitio tali, quo præviso alter non fuisset empturus, competit actio *redhibitoria*, *L. 1. l. 29. §. 2. ff. De adilit. edict.* sin autem fuisset empturus, sed non tali pretio, actio *quantiminoris*, seu *æstimatoria*, *L. Quoties. 61. d. t.*

Dictum, quod venditor teneatur de eviçtione, est autem *eviçtio* rei nostræ, quam adversarius etiam legitimo titulo acquisivit per judicem facta recuperatio, quæ sine culpa, quid facta, venditor emptori pretium, & id, quod interest, reddere tenetur. *L. 70. ff. De eviçt.* modò emptor litem motam, esse eidem in tempore denunciaverit, *L. 20. Cod. De eviçt.*

Quæres, quo pretio rem emere, & vendere liceat? *R.* quo pretio Summo vendere, infimo emere, & sic intellige *L. 16. §. pen. ff. liceat emere & vendere. De minorib.* si læsio ultra contingat, in foro interiori quis tutus non est, & si ultra dimidium, nec in foro exteriori, competit enim læso conditio ex *L. 2. Cod. De rescind. vendit.* ut vel pretium suppleatur, vel contractus rescindatur.

TITULUS XXV.

De locatione, & conductione.

Locare, quasi locum dare dicitur, qui aliquid faciens dum offert, vel usum rei alicujus concedit, constituitur. *locare quis dicitur.* tâ mercede, qui id suscipit, conducere dicitur. ut contractus iste sit, quo convenimus cum altero de rei usu, vel fructu, vel hominis operis concedendis pro certa mercede; *locationis contractus quid, & quotuplex.* usus enim in domo, fructus in fundo, operæ in homine. Alius dicitur *inchoatus*, alius *perfectus*, alius *consummatus*. Ex perfecto datur actio *locati* locatori, ut finitâ locatione res eadem restitueretur, & merces, item *conduçti* conductori, ut liberum haberet

beat usum, vel si operæ sint locatæ, ut eas adimpleat. L. 2. L. 17. Cod. L. 9. §. 2. ff. Locat. conduct. cogitur tamen quibusdam casibus conductor ante tempus cedere, quos vide in L. 3. Cod. h. t. in L. 54. §. Inter locatorem. & L. 56. ff. h. t.

locatio fruendi differt à colono partiaro.
Sicut determinatio pretij §. 1. tit. preced. ita hic determinatio mercedis in arbitrium tertij conferri potest. §. 1. est tamen locatio quædam, quæ fruendi dicitur, in qua pensionis locò præstantur fructus. L. Si olei. 20. Cod. h. t. & quidem certi, per quod à colono partiaro differt, qui incertos fructus, v. g. tertiam partem promittit. L. 25. §. Vis major. ff. h. t.

contractus innominatus quis.
Quod si operæ conducantur non expressâ mercede certâ, erit contractus innominatus, qui specificum nomen non habet, quales sunt: do, ut des, do, ut facias, facio, ut facias, facio, ut des. Ex quibus actio præscriptis verbis nascitur, de qua L. 1. 4. 5. ff. De præscript. verb. ex contractu autem, facio, ut des, decur actio de dolo. L. 5. §. 3. ff. De præscript. verb.

Sicut autem pretium, ita & merces in pecunia consistere regulariter debet. unde, si commodum bouem, ut is mihi rursus postea commodet, contractus innominatus erit. §. 2. h.

Emphyteusis quid.
Ad contractum hunc olim communiter referebatur. *Emphyteusis*, seu contractus in fiticium. Zeno voluit propriam ejus esse naturam. L. 1. Cod. De jur. emphyteut. definitur, quod sit contractus consensu initus, quo convenimus de utili rei immobilis dominio transferendo sub lege pensionis annuæ, & meliorationis.

& quotuplex differt ab alijs contractibus.
Estque alia civilis, alia Ecclesiastica, alia temporalis, alia perpetua, alia hereditaria, alia non, differt ab emptione, in pensionem & dominio utili, per quod posterius etiam à locatione, differt à feudo per meliorationem, cum feudum obliget ad fidem, à contractu libellario, quod hic sit certis temporibus renovandus, vel sit sub-emphyteusis, à superficiario, quod hic

can-

tantum jus in re & superficiem tantum habeat, cum emphyteuta habeat rem cum solo, à precaria, quod hæc debeat de quinquennio in quinquennium renovari.

Differt à fundo censitio, quod in hoc plenum dominium habeat possessor, neque committatur fundus, licet per plures annos pensio non solvatur, est autem census jus legitimè constitutum recipiendi pensionem ex re, vel obligatione aliena. alius resignativus, seu fundarius, alius consignativus, seu constitutus. alius realis, alius personalis, alius mixtus, ubi hypothecaria actio beneficium ordinis non admittit. item alius pecuniarius, alius fructuarius, alius irredimibilis, alius redimibilis, qui licet personalis sit, à mutuo differt, quod requirat fundamentum, personæ industriam, lucrandaque facultatem.

Extinguitur emphyteusis rei interitu, si tota pereat. per verum: *extinguitur rei interitu.*

Si pereat tota, liberatur emphyteota,

Sed, si pro parte, nulla, liberabitur arte.

Committitur primò, per non solum canonem, in civili per triennium, in Ecclesiastica per biennium, ubi tamen purgatio moræ admittitur. L. 2. Cod. De jur. emphyteut. Cap. fin. *committitur per non solum canonem.*
De locat. Secundò, per alienationem sine consensu domini factam, nisi per bimestre tacuerit. L. 3. Cod. h. t. *per alienationem.*

Scriptura absolute necessaria non est; sed est pro meliori probatione.

An Emphyteusis sit contractus juris gentium & bonæ fidei, an civilis & stricti juris, diversæ sunt sententiæ, elige, quam vis. hoc

Observa, si Emphyteusis alienetur, quod novus emphyteuta quinquagesimam pretij partem directo domino solvat. d. L. 3. & sic eum laudet. unde & laudemium, vel laudemium dicitur. redimus ad locationem. ubi *laudemium quid.*

R 2

Quæ-

curans annulos qualem contra-
ctum in eam?
conductor
præstat culpam levem.
ejus morte non extinguitur.
Is quando faciat fructus suos, quando ob sterilitatem remittitur pensio

Quæstio prima, qualem contractum in eam, qui aliquid, v. g. annulos ab artifice curat fieri convento pretio? Respondetur, si curans det materiam, erit locatio; si non, erit emptio. §. 4. h. t. Secunda, quam culpam præstet conductor? Respondetur, ex regula etiam levem. per L. 23. De reg. jur. unde ly diligentissimus, pro diligens accipe in §. 5. h. t. vel si artem profiteatur, aut natura rei levissimam exigat, d. §. 5. intellige. Tertia, an morte conductoris expiret? Respondetur negativè. §. fin. h. sed transit ad hæredes ex parte utriusque; successor tamen singularis stare non tenetur. L. 9. Cod. De locato. Quarta, quando conductor faciat fructus suos? Respondetur etiam ante solutam mercedem. L. 7. ff. In quib. caus. pig. tacit. contrah. Quinta, an ob sterilitatem remittatur pensio? Respondetur, ita, per L. 25. §. Vis major. 6. L. 15. §. 2. ff. h. t. nisi contigerit fructibus plenè perceptis, vel ubertas præcedens, vel subsequens eam compenset.

TITULUS XXVI.

De societate.

societas quid, & quosimplex.
natura societatis quæ.

Est & contractus consensu initus societas, in quo de rebus, vel operis, vel utrisque simul communicandis convenitur, uberioris quæstus, lucri, vel usus gratia, ut enim est finis: alia est universalis, si omnia bona volunt esse communia. L. 33. ff. Pro socio quæ hoc casu erunt etiam absque traditione. L. 1. §. 1. L. 2. d. t. nisi sint actiones directæ, quæ cedi debent. L. 3. cod. alia particularis, si certæ exprimantur res. L. 5. d. t. alia simpliciter inita, quam intelligere respectu rerum ex quæstu provenientium. Natura societatis est, ut lucrum & damnum communicetur pro contributione quantitatis & operarum, nisi aliter conventum sit. §. 1. h. & L. 79. ff. h. t. sicut etiam conveniri potest, ut unus, partes lu-

lucri duas, damni unam: alter damni duas, & lucri unam habeat. §. 2. h. vel quia opera alterius est valde pretiosa, vel quia in favorem alter cedit; pacta enim dant legem contractibus. L. 23. De reg. jur. si salva maneat substantia, uti hic. Si tamen partes expressæ sint simpliciter, in lucro v. g. venient eadem in damno. §. 3. h. valet etiam conventio, ut unus lucri partem habeat, & nullam damni, intellige, si in alia re lacrum, in alia damnum sic illatum; deducto damno dividetur lucrum; sin autem nullum sit lucrum, alter solus damnum sentiet.

Ut autem unus totum lucrum, alter damnum habeat, non valet. L. 29. ff. h. t. & Leonina societas dicitur. Ut unus societas ex socijs periculum, alter autem solus lucrum certum absque Leonina. periculo habeat, non valet. esset enim non tam societas, quam potius mutuus, & consequenter usura, nisi alius titulus excuset. de quo tit. 15. supra unde L. 29. §. 1. ff. h. t. intellige in casu, quo superest lucrum damno deducto. Potest tamen id fieri per contractum affectionis seu tripartitum, ubi primò societas inquit. secundò, pro lucro sperato incerto, pro rata quis petit minus, sed certum, tertio, cedit quid de lucro promissocerto, ut alter suscipiat in se periculum sortis. quo casu adhuc manet societas, cum non expressè, sed indirectè tantum apponantur pacta, quæ sunt contra naturam societatis.

Inita autem societas solvitur pluribus modis, primò Quibus modis societas solvatur renunciatione non tantum mutuâ; sed etiam propter discordias unius tantum, sive expressâ, sive tacitâ, ipso facto. L. 77. §. 20. De legat. 2. L. fin. Cod. Comm. divid. L. 64. ff. Pro socio. etiam sine causa regulariter. L. 14. 15. 16 ff. h. t. modò non sit callida in commodum proprium, quo casu lucrum captatum adhuc communicare renunciâns debebit. §. 4. h. L. 65. §. 3. ff. Pro socio. secundò, morte unius socij solvitur societas, gestatamen prius explicanda. §. 5. h. L. 65. §. 9. ff. h. t. unde ad hæredes

des ea non transit, nisi sit societas vestigalium in casu certo, arg. à contrário, ex L. *Dotem. u.* §. *fin.* ff. *De publicanis.* desumpto. Tertiò, finito negotio, §. *6. h. L. 65. §. 10. h. t.* Quartò, publicatione bonorum spectantium ad socium, §. *7. h. & L. 65. §. 12.* Quintò, cessione bonorum à socio factâ, §. *8. h. & L. 4. ff. h. t.*

*socius socio
ad quam
culpam te-
neatur.
actio pro
socio quid.*

Cùm autem hic contractus gratiam utriusque respiciat, socius socio delum, latam & levem præstare culpam tenetur, §. *fin. h.* Nasciturque ex hoc contractu actio *pro socio* utrinque directâ, quæ datur socio adversus socium, ut lucrum ex re communi perceptum, vel expensum communicetur, cum interesse à tempore moræ, L. *69. ff. Pro socio,* quæ locum habet finitâ societate, quâ socius sibi reddi rationes desiderat, non autem edi tantum, quæ editio etiam stante societate peti & fieri potest; est enim reddere inter & edere differentia, L. *Boves. 89. §. 2. De V. S.* Qualicunque autem actione sive speciali, sive generali conventus sit socius, habet conventus beneficium competentia: de quo §. *Antepen. infra De actio- nib.*

TITULUS XXVII.

De mandato.

*mandatum
unde dictū,
quid, &
quod duplex.*

Mandatum à manu danda propter fidem dictum, aliud est *publicum*, quo negotium publicum, aliud *privatum*, de quo hic; quod est contractus consensu initus, in quo negotium aliquod alteri expediendum committitur absque mercede ex amicitia, & expediendum suscipitur, ut distingvatur à commendato, L. *12. §. 12. ff. Mandat. & conducto.* L. *1. §. 1. cod.* aliud est *expressum*, aliud *tacitum*, ex actu collectum, L. *6. §. 2. ff. h. t.* aliud *judiciale*, aliud *extra-judiciale*, aliud *universale*, vel cum libera, vel sine ea, aliud *par-*
ticu-

ticulare. Initur autem mandatum modis quinque. *hic. in pr. quomodo inenitur,* primò, mandantis gratiâ tantum, v. g. mando, ut mihi emas quid, §. *1. h.* secundò, mandantis, & mandatarij, v. g. emas mihi, & tibi fundum, §. *2.* tertiò, alienâ, v. g. mando, ut Titio emas, §. *3.* quod vel in mandato speciale est, vel valet, si mandantis saltèm aliqualiter intersit, sicut interest hominis hominem beneficio affici, videtur tamen obligatio & actio non nisi inter contrahentes nasci & dari, L. *6. §. 4. ff. b. t.* Quartò, mandantis, & alienâ, v. g. mando, ut mihi, & Titio emas, §. *4.* Quintò, mandatarij, & alienâ, v. g. mando Tibi, ut Titio sub usuris pecuniam credas, §. *5. h.* Mandatarij gratiâ tantum, non tam est mandatum, quàm potius consilium, ex quo non nascitur obligatio juxta L. *47. De reg. jur.* nisi sit fraudulencum, d. L. *47. & §. 6. h.* quia liberum est seqvi, vel non, vel transeat in mandatum, utpote factum in gratiam tertij, v. g. svadeo, ut Titio credas pecuniam sub usuris potius, quàm in-emptionem rerum colloces, si fraudulenter, tenetur quis de dolo, L. *8. ff. De dol. mal.* quod non ex eventu, sed ex circumstantijs dijudicandum erit.

Ut verò mandatum sit obligatorium, non debet esse *mandatum contra bonos mores*, §. *7. h. & L. 6. §. 7. ff. b. t.* v. g. mando, ut occidas Titium, quamvis tali casu & mandans & mandatarius teneantur ex delicto, quia neque servis per mandatum domini delinquentibus ignoscitur in atrocioribus, L. *Servus. De obligat. & act.* actio tamen mandati contra mandantem non dabitur.

Suscepto mandato, mandatarius fines mandati, si præscripti sunt, egredi non debet, L. *5. in pr. ff. h. t. & L. 12. Cod. eod.* quòd si excesserit, idque contigerit in summis, videtur tamen adhuc actio dari mandati, pro summa mandata, L. *33. ff. h. t.* nè utile per inutile vitietur: pro excedente non, nisi excessus profuerit mandanti, ubi negotiorum gestorum actio com-

competet. *L. 2. ff. & L. 2. Cod. De negoc. gestis.* non videtur enim positivè, & verè fuisse invitus mandans, si sibi sit utile.

Qui rem certam certo pretio ex mandato emi, minori emit pretio, fines non excedit: secus fit, si ex mandato elocanda sit. §. 8. *h. t.* ex verosimili mandantis mente.

*Quomodo
solvatur
mandatum*

Expirat mandatum primò, *revocatione* mandantis. §. 9. *h.* quia gratiam ejus respicit, dummodo res sit integra, vel si non, interesse præstet. *L. 8. §. 6. ff. h. t.* unde integra esse dicitur, si mandatarij nil interfit. *d. §. 6.* revocatio tamen innotescere etiam mandatario debet. *L. 15. ff. h. t.* nisi mandatum ad matrimonium contrahendum. *Cap. fin. De procurat. in 6.* vel filio ad manumittendum servum sit datum. *L. 4. ff. De manumiss. vindict.* Tacitè autem, an expressè fiat revocatio, nihil refert, *arg. L. 38. De solut.* secundò, expirat morte mandantis, re integrâ; quia cessat voluntas, nisi post mortem sit implendū, ut in *L. 12. §. fin. ff. h. t.* vel subsit favor dotis, libertatis. *arg. L. 9. §. 1. De jur. dot.* vel mandatarius mortem ignoret, exemplum in §. 10. *h.* item mandatarij; quia personæ industria est electa, dummodo sit integrum mandatum. §. 10. *h.* & *L. 15. Cod. h. t.* alias enim perficiet hæres. *arg. L. 5. §. 5. De administrat. tut.* tertio, expirat *renunciatione mandatarij*, si res integra. §. 11. *h.* idque ob jus æqualitatis, cum enim mandans possit revocare, potest & hic renunciare, si negotium susceptum ipse mandans, vel alius, adhuc expedire potest.

Iniri mandatum potest & purè & non purè addendo conditionem vel diem, consensu qualitercunque expresso. §. 12.

*debet esse
gratuitum.*

*honorari-
um tamen
admittit.*

Debet autem, ut dictum, mandatum quidem esse gratuitum. §. *fin. h.* ut ei sit contraria merces. *L. 2. §. fin. ff. h. t.* unde, si merx promissa, est locatio; si post quid solvendum sit, contractus innominatus; honorarium tamen hic contractus non respuit. *L. 6. ff. h. t.* quia hæc est voluntaria, non compensatoria

satoria remuneratio. hinc & Doctor pro consilio petito & dato, suum honorarium extra ordinem petere, vel expectare solet. *L. 7. 8. & alijs. ff. h. t.*

Nascitur ex hoc contractu actio mandati. primò *directa*, competens mandanti contra mandatarium, ut negotium expediatur, & ratio, & interesse præstetur. secundò *contraria* mandatario, ut rati habeatur, quod legitimè actum, & si quid interest, præstetur; tametsi hoc per culpam etiam levissimam mandantis contingat. *L. 61. §. Quod verò. ff. De furt. non etiam, si casu. L. Inter causas. 16. §. Omnis. ff. Mandati.* quamvis è contra mandatarius tantum levem præstet. *L. 21. Cod. h. t.* etiam contra regulam, ut *L. 21. & L. 13. Cod. h. t.* non nisi de levi culpa sint intelligendæ, vel si negotium, aut professio etiam levissimam exigit.

*actio man-
dati dire-
cta.
contraria.*

TITULUS XXVIII.

De obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur.

Sequitur de quasi contractibus, est autem quasi contractus omne factum non turpe, quo quis alteri, vel uterque sibi invicem obligatur citra conventionem. *quasi contra-
ctus quæ.*

Primus quasi contractus recensetur *negociorum gestio*, cum quis absentis negocia gerit, & ignorantis. *L. 11. ff. h. t. sci-* *negocio-
rum gestio.* entis enim, scienter gerens ex mandato ager. *L. 6. §. 1. ff. Mandat.* Est autem *negociorum gestor* alius *necessarius*, uti in *L. 10. §. 2. ff. h. t. si liber*, qui putatur servus, ex mandato gerat. alius *voluntarius*. de quo *hic*. Quo casu prætor dedit actionem. *L. 13. ff. h. t.* idque in utilitatem absentium. *hic in pr.* & quidem *directæ* mei, cujus negocia gesta sunt, contra negotiorum gestorem, ut rationes reddat, & præster præstanda, ubi

*negocio-
rum gestor
quis, &
quod duplex.*

quam culpam præstet

Quæres: quam culpam præstare teneatur? *¶* Cum se ipse immisceat, etiam levem. L. 23. De reg. jur. si diligentior rem impedivisset, etiam levissimam. *textus hic.* si aliàs res perijisset, latam tantum. L. 3. §. 9. ff. h. t. Secundò *contrariam* negotiorum gestori, contra eum, cujus gessit negocia, ut servetur indemnis, dummodo non prohibitus L. fin. Cod. h. t. nomine alieno L. 6. §. 3. ff. h. t. animo repetendi L. 11. 12. 13. Cod. h. t. & utiliter negotium gesserit. L. 10. ff. h. t.

Secundus quasi contractus fit per *tutela administratio-* nem inter pupillum & tutorem, ex quo *directa* tutelæ actio datur finitâ tutelâ contra tutorem, ut rationes reddat, & præstet, si quid etiam levi culpâ nocitum. L. 7. Cod. Arbitri: tutela, item *contraria* tutori contra pupillum, ut servetur indemnis L. 1. ff. De contraria tut. act.

Tertius quasi contractus resultat ex *communione rei* ex contractu societatis, ex qua fructus ab uno solo percepti, vel expensæ factæ, communicandi, vel restituendæ sunt. L. 6. ff. Comm. divid. unde datur actio *communi dividundo*, ut res dividatur, & nominatæ præstationes personales præstentur.

Quæ actio in quantum ad divisionem tendit, etiam in re per societatem communi, locum habet, & sic intellige L. 2. ff. h. t. actio enim pro socio tunc non datur, nè ex contractu nascatur actio ad distractum.

Quòd si error interveniat personæ, actioni huic adhuc locus est. L. 6. ff. h. t. si quis sumptus in rem communem, tanquam in alienam fecerit, actione negotiorum gestorum: si tanquam in suam, retentione sibi consulat. L. In hoc. §. 1. vers. Diversum est. ff. h. t.

Quòd si res universalis, seu hæreditas communis sit, eodem modo locus erit *actioni familiae erciscundæ*, seu hæreditatis dividendæ, quæ cohæredi adversus cohæredem datur, ut res

res hæreditariæ, antè non divisæ, & divisibiles, dividantur, & præstationes personales invicem præstentur. unde cum divisione semel factâ non maneat hæreditas, hæc actio non nisi semel, postea tamen adhuc actione communi dividundo agi potest. L. 20. §. Familia. ff. Famil. ercisc.

Etiam quasi contrahitis, qui *hæreditatem adit*, obligatur enim legatarijs & fideicommissarijs, quia tacitè dicit se *aditio obligatur* implendum voluntatem defuncti. unde illis contra eum, *gat hæredem legatarijs.* actio ex testamento datur. quamvis creditores defuncti hæredem ex vero contractu convenire possint. §. 5. h. t.

Ex indebiti quoque solutione quasi contractus nascitur, inter eum, qui solvit, & eum, cui solvitur, ex quo datur *condictio indebiti* ad repetendum. §. 6. h. t. *supr.* §. 1. tit. 15. quæ *condictio indebiti cessat.* condictio cessat, si solutio facta ex causis, ex quibus inficiando lis crescit. §. fin. h. quia videtur transigisse. qualis est legis Aquiliæ. L. 4. Cod. De leg. Aquil. item actio ex testamento pro legatis, olim per damnationem, hodie ad pias causas relictis. d. §. fin. & actio depositi in quatuor casibus. §. Sed furti *infr.* De act. dummodo damnum datum, vel aliquid legatum sit, *juxta Vinn.*

TITULUS XXIX.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur.

Respondeatur non tantum per nos, sed etiam per eos, quos in potestate habemus, scilicet per servos indistinctè, per filios familias juxta peculiorum distinctionem. *inpr. h.* unde & pater consentiente filio, ut administrator agat. L. fin. §. 3. Cod. De bon. qua liber. Bonâ fide ut servi, vel ut proprii possessi, etiam acquirunt obligationem possessori,

fori, ex operis, vel ex re ejus quæsitam. §. 1. *h.* Idem de servo usufructuario, & usufructuario. juxta distinctionem usufructus & usus. §. 2. *h.* Servus communis quærit eam dominis regulariter pro rata dominij. §. *fin. h.*

TITULUS XXX.

Quibus modis tollitur obligatio?

*solutio
quid.*

Respondeo. Primus recensetur *solutio*. *h. in pr.* quæ in specie, est naturalis, actualis, & totalis præstatio ejus, quod debetur, ut debetur. debitor ipse, an alius solvat, non interest ad liberationem, habebit autem is, si pro sciente solvit. mandati: si pro ignorante, negotiorum gestorum: si pro invito, nullam actionem. *L. fin. Cod. De negot. gest.* sublata verò obligatione tollitur & accessoria. *L. 178. De R. J.* si fidejussor solvat suo nomine, principalis ope exceptionis tantum tutus est. Qui promissit genus,olvere potest id, quod stipulantis erat; secus est, si alternativè promissio facta sit. *L. 72. §. 4. vers. Sed ei. ff. De solut.*

acceptilatio.

Secundus, *acceptilatio*. §. 1. *h.* dum creditor interrogatus dicit se acceptum ferre, quod sibi debetur ex stipulatione. sin debeat ex contractu alio, prius debet fieri Aquiliana stipulatio, & postea acceptilatio. §. 2. *h.* unum quodque enim tollitur, sicut colligatum est, alias non ipso jure; sed ope exceptionis tantum debitor liberabitur. *L. 27. §. Si acceptilatio. ff. De pact.*

*Novatio
quid.
quomodo
fiat.*

Tertius, *Novatio*. §. 3. *h.* quæ est prioris obligationis in aliam transfusio. *L. 1. ff. De novat.* & si mutetur persona, dicitur *persona novatio*, vel *delegatio*. *L. 11. ff. d. 1.* qualis sit prior, vel etiam posterior obligatio, nil refert, modo interveniat persona, qualis non est servus, licet & is naturaliter obligetur. Differt delegatio à cessione, quod hæc etiam invito debitore fieri

fieri possit, maneatque salva cedenti actio, unde & ei, qui cessus est, salva manet prior exceptio, secus est in delegatione, nisi sit delegata mulier, vel minor, qui Secundum Vellejanum, vel restitutionem salva habent.

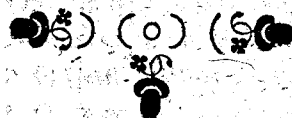
Si persona non mutetur, dicitur *novatio rei*, vel *specificæ*, si priori obligationi aliquid addatur, vel dematur, ita tamen, ut *hodie* exprimant novandi intentionem partes, alias alia & alia erit obligatio. *L. fin. Cod. De novat.*

Est & novatio alia *voluntaria*, de qua actum, alia *necessaria*, quæ fit per iudicium acceptum, seu litis contestationem. *L. 29. ff. De novat.* inchoative, redigitur enim in tutum actio. *L. 24. ff. De liber. caus.* completur autem per sententiam. *L. 3. §. Idem scribit. ff. De pecul.* In hac pignora, &c. manent salva. *L. Non solet. 86. cum seq. De reg. jur.* non in illa, nisi repetantur; pereunte enim principali, pereunt accessoria.

Contractus consensu initi, mutuo dissensu dissolvuntur, si res adhuc est integra, §. *fin. h.* excipe matrimonium.

Præter hos quatuor modos etiam tollitur obligatio quandoque compensatione. *L. 1. ff. De compens.* confusione. *L. Debitori. 50. ff. De fidejuss.* reali oblatione rei debitæ cum depositione & obsignatione. *L. Ob signatione. Cod. De solut.* Interitu speciei debitæ. *L. Si ex legati. 23. ff. De V. O.* Transfusionem. *L. 47. ff. De fidejuss.* Et hi sunt modi, quibus ipso jure obligatio tollitur, quomodo per exceptionem. *infr. De exceptionib.*

Quibus modis contractus voluntas solvat contractus consensu initos.

LIBER IV.

INSTITUTIONUM

JURIS

D. JUSTINIANI

TITULUS I.

De Obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.

*delictum
quid, &
quotuplex.*

Sequitur de obligationibus ex delicto, *delictum* est factum turpe, quo quis contra jus læditur dolo, culpave alterius; aliud *publicum*, de quo *tit. fin.* aliud *privatum*, quod civili & privatâ actione ab eo, ad quem res pertinet, vindicatur, aliud *ordinatum*, aliud *extraordinarium*, ex omnibus nascitur obligatio *civilis*; quia puniuntur. *naturalis*; quia consentiens in delictum consentit in consequens, videlicet in poenam. *L. 34. De jur. fisc.* & vult id æquitas. *L. 70. §. 5. ff. De fidejuss.* In delictis autem semper *factum* consideratur. Primum

num recensetur *furtum*, à furvo dictum. §. 2. *h.* quod est *furtum* tractatio (unde in mobilibus & corporalibus tantum proprie fit) fraudulosa lucrifaciendi gratiâ, vel ipsius rei, vel *quid, &* usûs ejus, vel possessionis. §. 1. *h.* invito domino facta. §. 8. *h.* Est jure naturali prohibitum. *d. §. 1. L. 42. De V. S.* non obstantibus moribus Ægyptiorum, qui nō puniverunt tantum; non autem approbârunt, quamvis nec approbatio unius, alteriûve gentis faceret non esse furtum contra jus naturale. Aliud *manifestum*, quando fur ab aliquo deprehenditur, antequam perferat, quò eâ die perferre destinaverat. Aliud *nec manifestum*, si tunc non deprehendatur. §. 3. *h.* Olim erat actionis species: furci concepti. item oblati. item prohibiti & non exhibiti, sed ea abierunt in desuetudinem. Si sufficiant indicia, autoritate publicâ inquisitio fieri poterit. *arg. L. Divus. 3. ff. De fugitiv.* Erat etiam species per lancem & licium, sed nec ea in usu. *olim furti species quæ.*

Pœna furti fuit varia. jure Institutionum manifesti *pœna furti.* quadruplum, nec manifesti duplum, habito respectu non ad interesse; sed ad rei ablata pretium. *L. 50. ff. h. t.* Fridericus Imperator, si quis quinque solidos, vel plus furatus esset, ut laqueo suspendatur, si minus, ut virgis cædatur, statuit. *lib. 2. feud. tit. 27. §. fin.*

Usûs furtum fit, si depositarius re depositâ, creditor *furtum* oppignoratâ, commodatarius aliter commodatâ utatur. §. 6. *usûs.* *h.* invito probabiliter domino. §. 7. *h.* Si utens invitum credat, & non fit, in foro fori tutus est. §. 8. *h.* servum tamen ad furandum inducens, si servus domino prodat, & ejus voluntate auferat, licet tali casu nec furtum fiat, neque servus corumpatur, tenebitur tamen & actione furti, & servi corrupti. *d. §. 8. & L. 20. ff. De furt.* Si liberi in potestate existentes furripiantur, patri actio furti competit. §. 9. *h.* ubi interesse duplabitur, vel quadruplabitur, quo casu etiam erimen publicum

casus §. 2. h. t.
liberorum hominum.

item pos-
sessionis.

qui furti
teneantur.

filius fam.
furtum pa-
tris facit.

actio furti
quibus da-
tur.

cum, plagium committitur. §. 10. *infr. tit. fin.* rem propriam creditori oppignoratam subtrahens furtum committit possessionis. §. 10. *h. l.* §. 5. *ff. De furt.* licet comodans rem commodatam subtrahens non teneatur. *L. 21. ff. Commod.* intellige, si commodatarij non interfit. Non tantum fur; sed etiam ope & consilio. item ope tantum, item consilio, si habeat effectum, concurrens furti tenetur. §. 11. *h. l.* & *L. 50. ff. De furt.*

Filius familias surripiendo quid patri, furtum quidem facit, actio tamen furti inter eos, cum pro una habeantur persona, non datur, §. 12. *h. l.* sed officio iudicis punietur. *L. 3. 4. Cod. De patr. potest.* secus se habet, si emancipatus sit, aut matri quid subtrahat, extraneus quoque, cujus ope vel consilio furtum fecit, tenetur. *d. §. 12.*

Datur autem actio furti omni ei, cujus interest. §. 13. *h. l.* & ratione detentionis. *L. 85. ff. De furt.* ex causa honesta. *L. 10. eod.* rem ablata non esse. hinc competit creditori ob pignus surreptum etiam a debitore. §. 14. *h. l.* quo casu ratio debiti considerabitur. *L. 12. §. fin. ff. d. t.* item sartori modo solvendo sit. §. 15. *h. l.* sicut & bonæ fidei emptori, si ei res tradita auferatur. *d. §. 15.* si commodatario res ablata sit, datur commodanti, cum is alteri beneficium faciat, electio: an commodati, & tunc commodatario hæc dabitur, an furti agere velit, & hoc casu commodatarius liberabitur. §. 16. & *L. fin. Cod. De furt.* Depositario hæc actio regulariter non datur, cum ejus non interfit, qui de dolo tantum, & lata culpa tenetur, §. 17. *h. l.* si autem ex his furtum fiat, non debet ex dolo actionem consequi. *L. 14. §. 3. ff. d. t.* hinc nec furti adversus furem datur. *L. 12. §. 1. ff. eod.* excipe casus in *L. 48. §. 4. in L. 12. §. fin. ff. eod.* & in §. 4. *suprà.*

Impubes tenetur actione furti, si doli capax est, dum furtum facit. §. 18. *h. l.* & quod non ex oblatione aurei & pomi; sed ex alijs circumstantijs colligendum.

Cum

Cum duplum & quadruplum sit merè poenale, hinc competit domino rei ablatæ etiam rei vindicatio adversus quemvis possessorem; vel condictio furtiva adversus furem, & hæredem ejus, ut rem vel æstimationem, cum omni quod interest, recipiat. Sin autem non domino sit res surrepta; sed ei, qui habet jus in re, incerti condictio. *L. 13. in fin. De condict. furt. vel possessionem, condictio triticaria. L. 1. ff. De condict. tritic.* vel detentionem tantum, & actio in factum competet. *arg. L. 14. Cod. De agricol. & censit. colon. lib. 11.* Si conjunx conjugi quid subtrahat, interest, an id fiat stante matrimonio, an soluto: si soluto, competet actio furti, si stante, & velit alter tunc agere, & dabitur actio in factum; si agere velit soluto, actio rerum amotarum: juxta ea, quæ habentur in tit. *rer. amotar.*

Si familia furtum fecit, dominus vel eam noxæ, vel se- mel poenam & rem dat. *L. 1. 3. ff. Si famil. furt. feciss. dic.*

Si ex hæreditate jacente quid surripiatur, cum dominus non habeat, non furtum, sed expilatæ hæreditatis delictum dicitur. *L. 2. ff. Expilat. hæredit.* Abigeatus est, cum pecora ex campis abducantur. *L. 1. 3. ff. De abig.*

TITULUS II.

De vi bonorum raptorum.

Vis hæc seu rapina est contrectatio fraudulosa & violenta, vel rei, vel usus, vel possessionis, qui raptor puni- tur à Prætorè in quadruplum intra annum, post, in simplum, licet etiam unam tantum rem rapuerit; in pr. potest tamen etiam talis actione furti nec manifesti conveniri. *L. 1. ff. h. l.* si non fuerit manifestus, ratione cujus Prætor hoc edictum proposuisse videtur, ut gravius puniretur, quam fur, quamvis etiam manifestus raptor, furti manifesti teneatur.

T

L. 80.

L. 80. §. 3. De furt. Datur autem ex hoc edicto actio vi bonorum raptorum, contra raptorem, non etiam contra hæredes ejus, licet quid ad eos pervenerit, quia Prætor putavit sufficere conditionem. L. 2. §. fin. h. t. Debet autem fieri fraudulose, hinc ignarus juris rem suam rapiens hæc actione non tenetur, perdit tamen rem, si ejus, alias dat alterum tantum, nè quis temere avaritiam suam exerceat. Dicta etiam locum habent in immobilibus rebus, quæ invadi dicuntur. §. 1. L. 7. Cod. Unde vi. Datur autem hæc actio omni ei, cujus interest sive in cujus bonis, vel etiam ex bonis res est, sicut actio furti, §. fin. h. sequitur

TITULUS III.

De lege Aquilia.

*damnum
quid.*

*Lex Aquilia
quid
caverit
capite primo.*

Tertium delictum privatum recensetur *damnum injuriâ datum*, est autem *damnum* ademptio seu diminutio patrimonij. L. 3. De damn. infect. quæ si dolo vel culpâ etiam levissimâ fiat. L. 44. ff. Ad leg. Aquil. punitur. Lege Aquiliâ, à Gallo Aquilio Tribunoplebis inductâ. L. 1. §. 1. d. t. & quidem si servus vel pecus injuriâ occisum sit, ad quanti plurimi uno anno retro valuerint. h. in pr. dicitur *servus*; quia si liber homo sit, utilis tantum actio datur. arg. L. 13. ff. h. t. dicitur *pecus*, id est animal, quod gregatim pascitur, v. g. oves, equi & sues, §. 1. h. quod tamen etiam referuntur elephantis & camelis. L. 2. ff. h. t. dicitur *injuriâ*, id est, contra jus, hinc latronem vel insidiatorem occidens non tenetur, §. 2. h. & L. 3. ff. h. t. cum adversus periculum naturalis ratio permittat se defendere. L. 4. cod. dummodo fiat cû modamine inculpatæ tutelæ, ubi requirunt primò aggressionem periculosa & injustam; terror tamen armorum quandoque sufficit, arg. L. 3. §. 5. ff. De vi & vi armat. secundò sit præ-

cise

cise defensio, nec fiat aggressio, vel ultio. quo casu adhuc punietur, sed mitius. unde etiam in continente fieri debet; fugâ sibi consulere, si ei ignominiosa sit, quis non tenetur. L. Isti. 8. §. pen. ff. Quod met. caus. Duellum, id est, certamen sine *Duellum est illicitum.* gulare, seu monomachia licita non est; tum propter periculum proximum homicidij, tum; quod per id tentetur DEUS. unde etiam ejus usus rigorose prohibetur & punitur. §. De cler. pugn. in duell. & maximè in Trident. Sess. 25. De re-form. cap. 19.

Injuriâ etiam non occidit, qui puro casu, quem nec prudentissimus præcavere vel prævidere potuit. L. 6. Cod. De pign. act. occidit. §. 3. h. dicitur *puro*; quia si excessus, vel culpa levissima, tenetur. L. 5. L. 44. ff. h. t. unde, si quis jaculando casu traiciat, qui jus habet, & se exercet tempore & loco consueto, non tenetur, alias autem tenetur. §. 4. h. idem deputante arbores in via publica, si ramum deijciendo occidat. §. 5. h. vel si, quod medicus susceptâ curâ servum deferuerit, is pereat. §. 6. h. aut etiam, quia ex impericia malè secuerat; imperitia enim culpæ annumeratur. §. 7. h. sicut & infirmitas affectantis id, in quo scit, vel scire debet, operam fore damnosam. L. 8. §. 1. ff. h. t. exemplum in §. 8. h. æstimatur autem, ut dictum, in primò capite *damnum*, quanti plurimi respectu unius anni valuit. Unde hæc actio ex natura sua poenalis, & consequenter in hæredem non transit. §. 9. h. nisi lis fuerit contestata, vel aliquid ad hæredem pervenerit.

Neque res tantum æstimatur quanti plurimi; sed ex mente legis habetur etiam ratio ejus, quod interest, seu lucrum cessans, & *damnum* emergens, v. g. hæreditatis, si servus, cui hæreditas *delata*, occisus fuerit, item de pretiationis, si reliqui servi aut animalia fuerint depretiata per occisionem unius. juxta §. 10. h. Imò si dolo servus fuerit occisus, etiam locus legi Corneliæ de Sicarijs, ut domino sit liberum &

T 2.

ex

ex hac & alia lege agere. §. *u. h.* quia ad diversos tendunt fines, Et hæc de capite primo.

quid secundo, & quid tertio capite.

In secundo, quid contentum, ignoratur, & in usu esse desijt. §. *12. h.* In tertio autem comprehenditur omne damnum, præter occisionem servi aut quadrupedis, seu ut textus, omne quod ruptum vel corruptum est. §. *13.* dummodo & hoc, vel dolo, vel latâ, vel levi, vel etiam levissimâ culpâ fiat, poena, ut præstet quanti triginta diebus proximis res fuerit. §. *14.* subintellige, quanti plurimi. §. *15.*

ex hac Lege triplex datur actio.

Triplex ex hac lege datur actio, *directa*, quæ ex verbis descendit, id est, cum corpus corpore læsum. *utilis*, quæ ex mente, cum corpus læsum; sed sine corpore, & *in factum*, quæ ex æquitate descendit, cum nec corpus læsit, nec corpus læsum, est tamen datum damnum. §. *fin. h.*

TITULUS IV. De Injurijs.

Injuria quid.

Injuria hic accipitur pro contumelia *h. in pr.* & definitur, quod sit omne factum vel dictum ad lædendum attributa alterius dolo malo directum. dolus enim hic requiritur. L. *3. §. 1. ff. De injur.* attributa verò sunt, libertas, sanitas, jus, forma, fama, & similia. Quæ fit vel *re*, v. g. verberando vel pulsando. L. *5. §. 1. d. t. vel facto*, occupando bona ejus, qui debitor non est. §. *1. h. vel verbis*, si conviciando nominibus. L. *15. §. 3. 4. ff. d. t. vel literis*, id est, scribendo. L. *5. §. 9. 10. ff. h. t.* quæ injuria, si crimen grave contineat, nec etiam nomen auctoris sit positum, dicitur *libellus famosus*, quo casu & auctoribus & manifestatoribus capitalis poena constituta est. L. *un. Cod. De famos. libell.* quam poenam alij de morte naturali, alij de civili tantum intelligunt, quæ poena cessat, si diffamans delatum crimen probet, *d. L. un. alias*

alias convitij veritas non excusat. L. *3. Cod. De offic. Rect. provinc.* nisi delatio ista fiat apud Magistratum, & sciri id publice interfit. L. *18. in pr. ff. h. t.* Fit injuria etiam *gestu*, ut si matrem familias, vel prætextatam honestè vestitam quis affectetur, vel appellet. L. *15. §. 22. ff. h. t.* dicti prætextati à prætextâ seu toga, cui purpura prætexta erat, quâ ad decimum septimum usque utebantur annum, qualis etiam erat Papyrius, de quo lege Gellium. *Noct. Attic. lib. 1. cap. 23.*

Patitur quis injuriam etiam per alios v. g. filios familias, uxorem, sponsam, nurum, modò injuriâs tales esse sciverit. §. *2. h. L. 15. §. 24. ff. h. t.* licet hi ad injuriam consenserint. L. *Si servum. 26. ff. h. t.* unde ex eadem injuria pluribus actio injuriarum competere potest. *d. §. 2. & L. 1. §. fin. ff. h. t.* Marito tamen illatam injuriam uxor vindicare nequit. L. *2. cod. tum;* quia uxores a viris defendi, non viros ab uxoribus æquum. §. *2. h. tum;* quia vir non participat dignitatem uxoris. L. *Fœmina. 8. ff. De senatorib.* excipe, si maritus agere non possit. L. *11. §. Planè. 8. ff. h. t.* vel ipsam etiam tangat, vel injuriose occisus sit, ut tradit Borcholt. Universitati injuria fieri potest, & ab universitate vindicari. L. *22. ff. De fidejuss. arg. L. 7. §. 1. ff. Quod cujusque universitat. nom.* Servis injuria non fit, fit tamen pereos dominis, si sit atrox, vel dominum respiciat. §. *3. h. & d. L. 15. §. 35.* alias factum illud officio judicis nobili plectitur. *d. §. 35.* Si servus communis atrociter injuriatur, agent domini, ut æstimatio injuriæ fiat pro dignitate personæ; adjudicatio autem pro rata domini. §. *4. h. & L. 16. ff. h. t.* Si servo usufructuario fiat injuria, proprietario datur actio, usufructuario non. §. *5.* nisi injuria eum concernat. *d. L. 15. §. pen. idè dic. de libero, vel servo alieno, qui bonâ fide servit. §. 6. h.* argumento horum competit & famulis nostris injuriatis actio, & dominis, si eos injuria concernat. **Animus**

inj.

injuriandi præsumitur, si verba injuriam importent, idque adeo verum, ut præfatio honoris non excuset; quia actus protestationi contrarius tollit protestationis effectum. Retorquens tamen; *mentiris* sicut nequam v. g., injuriare non præsumitur, licet injuriat injuriatus, aliam injuriam opponens. *Cap. Veniens. 16. §. De jure jurand.*

Pœna injuriarum olim, & hodie quæ.

Pœna injuriarum olim pro membro rupto erat Talio, propter alias injurias 25. asses. verum hæ pœnæ celsarunt, tum; quia in talione servari æqualitas nequit, tum; quia Neratius pœnam pecuniariam solvendo irrisit Gellius *Noct. Attic. 20. Cap. 1.* Prætor statuit, ut injuriatus eam æstimeret, quæ æstimatio præviâ tamen judicis taxatione injuriato adjudicabitur. §. 7. *b.* Et hoc de jure prætorio, nã & civile jus, lex scilicet Cornelia injuriam realem coërceat pœnâ arbitrariâ. si quis pulsatus, si verberatus, si alicujus domus, etiam conductâ, vi introita sit. §. 8. *b.* & *L. 5. ff. h. t.*

injuria æstimatur ex circumstantiis.

Æstimatur autem atrocitas injuriæ ex circumstantiis, vel facti, vel personæ, vel ratione loci, exempla in §. 9. *b.* ex eo autem, an patri, an filio familias illata, non crescit. *d. §. 9.* Et liberum est injuriato agere vel civiliter, ad pœnam sibi applicandam, vel criminaliter, ad pœnam arbitrariam, ut injuriatus vel relegetur, vel aliter coërceatur. ubi

certa pœnâ constituta adhuc extra ordinem agi potest.

Quæres. Si certa pœna sit constituta, an eâ omni sã extra ordinem agi possit? R. affirmativè; quia statuta juri communi non derogant, nisi expressè pateat, & aperiretur aliàs fenestra ad delicta. Et quamvis actiones criminales intentandæ regulariter sint per se. §. 10. *b.* in crimine tamen injuriarum personis illustribus & superillustribus concessum, est per procuratores & agere, & respondere, ut infamiam evitent. *d. §. 10. L. fin. Cod. De injur.*

injuriatus ad palinodiam agere solet.

De consuetudine injuriatus ad palinodiam, id est, revocationem dictæ injuriæ agere solet, quæ actio licet infamet, civili-

civilis tamen est, cum primariò restitutionem famæ intendat, unde etiam cum altera actione injuriarum tendente ad pœnam videtur cumulari posse arg. furti. duratque perpetuò. Et quia delictum privatum est, judex regulariter ex officio punire non potest; sed parte id per libellum, qui designationem injuriæ etiam continere debet, petente. *L. 7. ff. h. t.* Non videtur etiam æquum, ut ob levem injuriam quis condemnatus fiat infamis, nè pœna sit gravior delicto. *L. 10. De pœn. §. arg. L. 9. 10. De dol. mal.* ut leges opponi solitæ de injuria gravi sint intelligendæ, quæ tamen casu etiam judex condemnato famam reservare potest ex communi DD. opinione.

Injuriare potest quis etiam per alium mandando, consulendo. §. 11. *b.* etiam Universitas, si omnes convocati, animo deliberato & communicato consilio. *arg. L. 9. §. Animadvertendum. junct. gloss. ff. Quod met. caus.* imò etiam Magistratus & judex, si officij limites excedendo, aliquem injuriosè lædant. *L. Nec Magistratibus. 32. ff. h. t.* Etiam Astrologus vel divinator, si non consultus aliquem furem v. g. dicat, qui non sit. *L. 15. §. 13. ff. h. t.*

Actio injuriarum, cum vindictam sapiat, tollitur primò dissimulatione, id est, si non resentiat, dum sit. §. *fin. h. L. 11. §. 1. ff. h. t.*

Secundò præscriptione, seu lapsu unius anni. *L. 5. Cod. h. præscriptio t. probabilis utilis. arg. L. 14. §. 2. Quod met. caus. L. 1. §. Annus. ne unius 39. ff. De vi & vi armat. L. fin. Cod. De temporib. in integr. restitut.* (intellige prætoriam actionem, non ex lege Cornelia, quæ 30. annis durat) etiam in conscientia; quia scientia obligationis pœnalis malam fidem non inducit, quamvis injuria per scripturam vel picturam sic illata, in sententia Harpre-

injuriat quis & per se & per alium.

actio injuriarum tollitur dissimulatione.

precti, quo casu tamen usu contrarium servatur. teste Gail.
2. obs. 104. n. 4.

satisfac-
tione.

Tertiò *satisfactione*. L. Sed si unius. 17. §. 6. ff. h. t. quo re-
fer juramentum, si juret delato juramento se non animo in-
juriandi dixisse. d. L. 11. §. 1. in fin. item transactionem d. §. 1.
vers. Proinde item pactum de non agendo, quod hic ipso jure
actionem tollit. L. 17. §. 1. ff. De pact.

morte in-
juriantis.

Quartò *morte injuriantis* ante litem contestatam. L. 13.
ff. h. t. item *morte injuriati*; quia vindictam persequitur, nisi
lis fuerit contestata, actio tamen criminalis, nè quidem lite
contestata ad hæredes transit. per L. 6. ff. De publ. judic. sicut
nec actio recantatoria respectu hæredum injuriantis.

retorsione.
ea quid.

Quintò. *Legitimâ relatione*, seu tetorsione, quæ est le-
gitima contra injuriam verbalem honoristruendi causâ in-
continenti facta propulsatio, v. g. negando dictum alterius,
& dicendo, quod falsum dicat, vel etiam, quod *mentiatur*,
quia tunc fama propria conservatur, & excessus ob cessantem
dolum non curatur, ut non sit licita, si crimen sit verum. arg.
L. 19. Cod. De his, qui accusare non poss.

TITULUS V.

De obligationibus, quæ quasi ex delicto nascuntur.

quasi deli-
ctum quid.
tale est im-
peritia ju-
dicis malè
judicantis.

Sequitur de quasi delicto, quod est factum quoddam, cui
nec verus dolus, nec vera culpa causam dedit; lex ta-
men fingit, vel supponit esse culpam. tale committit
primò iudex per imperitiam malè judicans: quo casu litem
facit suam, & ideo tenetur læso damnum rescire, in quan-
tum iudici videbitur. h. in pr. salvâ tamen existimatione. L. fin.
De extraord. cognit. ut differat ab imperitia medici, quæ culpæ
an-

meratur. §. 7. *supr. De leg. Aquil.* quia id statutum, ut confer-
vetur magis auctoritas iudicis, qui olim sapius etiam invitus
constitutus fuit. Actio autem, quâ iudex convenitur, vel *Quomodo*
actio in factum, vel ex syndicatu, vel malè iudicati dicitur. *hæc actio*

Quòd si iudex ex dolo malè iudicet, verè delinquit, &
præter damni rescarcionem punitur gravius. *juxta L. fin. &*
Auth. Novo jure. Cod. De pæn. jud. qui malè judic. Si iudex contra
communem DD. opinionem iudicet, non ideo mox malè ju-
dicat. Ratio in §. 6. *De concept. Digest.*

Secundò quasi delinquit inhabitans, ex cujus coenacu-
lo dejectum effusumve quid & prætereunti nocitum est. §. 1.
h. & L. 5. §. 5. ff. *De obligat.* eò; quòd habuerit hominem im-
providum, qui deiiciendo quid solidum, vel effundendo quid
liquidum transeuntibus noceret, datûrque damnificato actio
prætorialia contra inhabitantem. L. 1. §. 4. ff. *De his, qui dejecer.* *pæna.*
in duplum, libero homine occiso in quinquaginta aureos læ-
so ad id, quod arbitrabitur iudex. d. §. 1. & L. fin. ff. *De his, qui*
dejecer.

dejectio vel
effusio facit
quasi delin-
quere.

Si plures inhabitent eandem domum separatim, tene-
tur inhabitans partem eam, ex qua dejectum, vel effusum. L.
5. in pr. d. 1. si absque separatione, in quemlibet, qui pro rata
à reliquis solum repetet. L. 5. §. fin. L. 2. eod. Ratio edicti;
quia publicè utile est, posse sine metu & periculo per itinera
universaliter, & ubi iter est, commeari. d. L. 1. §. 1.

si plures in-
habitent.

Libero homine læso deformitatis non habetur ratio. *an deformi*
juxta d. L. fin. excipiunt tamen DD. foeminas; quia ob pul-
chritudinem corporis duci solent, licet animi potius esset at-
tendenda. *tatis habea-*

Tertiò quasi delinquit habens quid suspensum, quod *habens*
facile cadere & nocere possit, ubi quilibet agere potest ad pœ-
nam 10. aureorum, nè noceatur. §. 1. h. & d. L. 5. §. 11. si ceci-
derit & nocuerit, agatur ex præcedenti edicto, saltè utili
actio-

actione. *d. L. 1. §. 3.* ex quo actio perpetua etiam hæredi datur, saltem ad damni reparationem; ex secundo non ut hæredi; sed ut alicui de populo. *gloss. ad d. L. 5. §. fin.*

*si filius se-
orsim habi-
bitet.*

Si filiusfamilias seorsim à patre habitet, ipse tenetur. *§. 2. h. & L. 1. §. 7. ff. d. t.* nec datur actio in patrem peculiotenus; quia ex contractu non venit. *d. §. 7.* nisi jam sit condemnatus filiusfamilias. *L. 35. ff. De noxalib. act.* idem dic de filiofamilias judice. *d. §. 2. h.* si servus seorsim habitet, extra ordinem officio judicis corrigetur. *L. 1. §. 8. ff. De his, qui dejecer.*

*Qui tene-
antur ex q.
delicto.*

Quartò quasi delinquit exercitor, seu nauta, caupo, stabularius, id est, ij, ad quos inde quæstus spectat, si ab ipsorum hominibus, quibus utuntur, ibi alicui furtum factum, vel damnum datum sit. *§. fin. h. & L. fin. §. 4. ff. Naut. caup. stab.* si ab alijs hominibus, non. *L. un. §. 6. Furti advers. naut. caup. stab.* non obstat. *L. 1. in fin. L. 2. L. 3. ff. Naut. caup. stab.* ubi dicitur, quòd teneantur factum etiam viatorum præstare; quia loquuntur de actione in factum de recepto in simplum ex quasi contractu descendente, quæ rei persecutoria & perpetua est. *d. L. 3. §. 4.* licet damnum etiam levissimâ culpâ datum esset. *d. L. 3. §. 1.* non etiam de ea, quæ ex quasi delicto datur ad poenam dupli. *d. L. un. §. 2.* Tenetur & actione directâ damnum dans, si liber homo sit, ut electio actori competat. si servus fecerit, tunc conventus eum noxæ dare potest. *d. L. un. §. 3. 4.* Hospitem autem quis recipere non cogitur. *L. 1. §. 1. Naut. caup. stab.* nisi hospitari cæperit. *d. L. fin. Furti advers. naut.*

TITULUS VI.

De actionibus.

*actio est
actus homi-
nis, & sic
facti.
aliàs juris.*

Sequitur de tertio objecto juris, de actionibus. Actio autem generalissimè quilibet actus hominis, quæ in se considerata, facti; si cum effectu juris spectetur, juris dicitur.

dicitur, v. g. contractus. Hic actio tantum ea intelligitur, cui usus est in foro contentioso, quæ vel civilis, vel criminalis, ut agere idem sit quasi propellere, seu super re litigiosa tractare, vel actualiter, vel habere jus, quo sensu hic definitur, quòd sit *definit. ejus* *jus persequendi in judicio, quod sibi debetur.* quæ origine juris gentium est; quoad formam, juris civilis. *L. 2. §. 6. ff. De orig. juris,* dicitur *persequendi*, id est, implorandi officium judicis *persequi* mercenarium, quod actioni institutæ servit, non etiam nobile, quid. quod motu proprio exercere potest. *Cap. 24. §. De accusat.* vel *offic. nobile* impertitur non habenti actionem, dando restitutionem. *L. quod.* *16 in pr. ff. De minorib.* vel etiam habenti, magis tamen volenti hoc implorare; quandoque etiam contra aliquem in genere, v. g. ignotum, ut infligatur excommunicatio ei, qui diffamavit; vel etiam contra quem in specie, quo casu libellus & litis contestatio fit, sicut in actionibus. *Cap. Judicis. §. De Offic. jud.* hæc de officio nobili.

Mercenarium judicis officium inservit, sicut norma. *Mercenari-
um quod.* actionis secum fert, eaque cessante cessat. *L. Ediles. 25. §. Scien-
dum. 8. ff. De adilit. edict.* Inservit autem, tum in præparando judicium, v. g. in citationibus, tum jam cæpto judicio, in causæ cognitione, & suppletionem eorum, quæ juris sunt, & advocatis desunt; tum etiam in finiendo judicium per causæ decisionem. Ipsa verò sententiæ executio, si petatur per actionem rei judicatæ; ad mercenarium; sin. simpliciter, ad nobile judicis officium pertinere videtur.

Dicitur in definitione *in judicio*, quæ verba spectato *in judicio* *& in jure* re veteri differunt ab his *in jure*, hodie vix. adduntur autem, ea in definitione; quia nemo in propria causa est judex. *L. 10. ff. L. 10. Cod. De jurisd.* nisi quis vim vi repellat. *L. 3. De justit. & in propria* *causa nemo* *judex.* vel persona perpetuâ subjectione obstricta, vel fur deprehendatur nocturnus. *L. 4. §. 1. Ad leg. Aquil.* vel debitor fugitivus, *capit.*

cur in defini-
tione di-
catur sibi,
item de-
betur.

vus, & requisita adsint, juxta ea, quæ DD. *ad L. 10. §. 16. Quæ in fraud. credit. fact. sunt.* tradunt.

Dicitur in definitione *sibi*; quia olim per alium agere non licebat, hodie alter agit nomine principalis.

Dicitur *debetur*, intellige laxiùs pro *prestari* debet, sicut accipitur in *L. 178. §. fin. De V. S.* ut in generis definitione comprehendatur utraque subnexa species & personalis & realis actionis, & omnis actio, ut Mynsing. ait, tam *nativa*, quæ de jure ordinario competit, quàm *dativa*, quæ specialiter à lege ex æquitate, vel alia ratione datur, v. g. de constituto. Item juxta eundem *ly debetur*, accipe, vel actu debetur, vel habitu, id est, futuro tempore. exemplum in actione de peculio, si nihil sit in peculio, quo casu actu nihil debetur, debetur tamen habitu, ubi aliquid erit in peculio.

libellus
quid.
causa quid,
vel proxima,
vel remota.

Proponitur actio per *libellum*, qui est regulariter scriptura continens claram intentionem actoris, & causam petendi. *Causa* est ratio, ob quam quis quid petit, quæ vel *proxima* est, ut in actione reali dominium, vel quasi, vel jus in re. In personali obligatio, vel *remota*, in reali titulus, in personali contractus, vel quasi, delictum, vel quasi, vel aliæ causarum, figuræ.

hæ quando,
& quomo-
do expri-
mantur.

In reali actione proximam exprimere sufficit, non in personali; quia ex pluribus causis res nostra esse non potest, potest tamen deberi. *L. 3. §. 4. De acquir. poss. §. L. 14. §. 2. De except. rei judic.* hinc in reali, si exprimaturs causa proxima, reus sufficienter instruitur, an cedere, an contendere debeat, non etiam si ea tantum exprimaturs in personali, v. g. *peto, quia obligatus es*, nisi addatur *ex mutuo* v. g., quamvis sufficiat, remota, v. g. *peto equum, quem mihi vendidisti.* Et quamvis in actione reali sufficiat expressio proximæ, utile tamen quandoque est etiam expressisse remotam. v. g. *peto equum, quia sum dominus ex empto*, si enim causâ cadam, & ex postea

cto resciam me esse dominum ex donato, denuò agere possum. quia cum sententia habeat me non esse dominum, ex empto, agenti ex donato exceptio rei judicatæ non obstabit. *L. 14. §. 2. De except. rei judic.* secus esset, si sententia sonaret *me non esse dominum* simpliciter, ut esset conformis libello. *L. Ut fundus. 18. ff. Comm. divid.* Quandoque etiam non expressisse est utiliùs, si tempore intentatæ actionis non fuerit actor dominus, & postea primò dominus fiat. *Cap. Abbate. 3. vers. Caterum. De sentent. & rejudicat. in 6.* hæc de partibus principalibus libelli. præterea

Quis, quid, coram quo, quo jure petatur, & à quo?

requisita
libelli.

Rectè compositus quisque libellus habet.

Actionis nomen exprimi necesse non est. *Cap. Dilecti. 6. §. De judic.* modò ex alijs satis colligatur, & sic intellige *L. 1. ff. De edend. & L. 6. ff. De reb. credit.*

Est & *libellus* alius *conventionalis*, seu *civilis*, alius *accusationis*, seu *criminalis*. item alius *summarius*, seu *simplex*, alius *positionalis*, seu *articulatus*. Sin autem libellus sit obscurus in criminalibus, *judex ex officio. L. 3. De accusat.* in civilibus, reus per exceptionem rei jciat. DD. *ad L. fin. Cod. De annal. except.* libellus alternativus tamen certis casibus sustinetur. ut in *L. 2. Cod. De rescind. vendit.* si debeatur alternativè. *§. 33. vers. Plus autem. infr. h. t.* si incertitudo actionis ex facto adversarij procedat. *L. 1. §. 4. Quod legator.* si actio universalis vel generalis sit.

Concipitur autem libellus per modum syllogismi, vel per modum enthymematis. ubi plurimum praxis & usus potest. Cum *§. 1. h. t.* dicat *apud judices arbitrosve actiones* proponi.

Observa, quòd *judex* sit persona publica, habens potestatem cognoscendi & decidendi causam controversam, qui sicam eum jurisdictione habeat, jure suo, seu jure Magistratus.

judex quis
& quomodo
concipi-
tur.

tus *ordinarius* dicitur. *L. 5. ff. De jurisd.* si cum jurisdictione ab alio mandatam, dicitur *delegatus*. Si simplicem notionem, non dans executionem, dicitur *judex datus*. *L. 15. in pr. De sent. & re judic.* & etiam *pedaneus*, quasi agi-seu planipes. juxta Cujacium *ad Cod. De pedan. judicib.* qui in jure etiam sapius *recuperator* dicitur. differt autem *pedaneus* à *pedario* senatore, quòd ille leviores causas cognoscebat, hic autem in sententiam aliorum quasi pedibus ibat.

arbitrarius
quis, &
quotuplex.

Arbitrarius est privata persona, quæ arbitrio partium assumitur ad cognoscendam & definiendam causam controversam, qui vel *compromissarius* dicitur, cujus dicto seu laudo metu pœnæ stare debent. *L. 1. Cod. De arbitr. vel arbitrator*, seu amicabile compositor in controversiis circa contractus, à quo ad arbitrium boni viri reductio datur. *L. Societatem. 76. ff. Pro soc.* datur & *arbitrarius juris*, qui judici comparatur. *L. 9. ff. Qui satis dare cog.*

actio ubi
proponenda?

Proponi itaque potest actio apud iudices, vel ordinarios, vel delegatos, vel datos; item apud arbitros, intellige compromissarios; quia & hi processum servant. *L. 1. ff. De recept. arbitr.* vel juxta Vultej. si sit actio bonæ fidei apud arbitros, quòd *judex* tunc ex arbitrio judicare possit; si sit stricti juris, apud iudices.

dividitur
in realem,
& personalem.

A causa materiali actio alia est *realis*, alia *personalis*. hæc ex contractu, vel quasi, delicto, vel quasi nascitur, & ut textus habet: *alijs quibusdam modis*, intellige, ex æquitate aliqua, sic petit alimenta filius, sic petit is, cujus interest, rem sibi exhiberi.

utrumque
definitio.

Realis ex dominio, vel quasi, vel jure in re nascitur, & in *L. 25. ff. De obligat. & act.* definitur, quòd sit illa, per quam rem nostram, quæ ab alio possidetur, petimus, & semper adversus eum est, qui rem possidet, sicut & *personalis*, quæ cum

cum eo agimus, qui nobis obligatus est, ad dandum vel faciendum, & semper adversus eundem locum habet.

Unde differt *realis* à *personali*; quia in illa petimus rem nostram; in hac debitam, illa datur adversus quemvis possessorem, vel eum, qui dolo possidere desijt. *L. 131. ff. De reg. jur.* etiam ante litem contestatam, saltè quoad actionem utilem. *L. 27. §. 3. De rei vind.* hæc tantum contra debitorem; sequitur enim personam obligati, sicut lepra leprosum, ut dicitur. *arg. L. 1. §. 16. ff. Ad Scutum. Treb.* illa datur ad restituendum; hæc ad dandum vel faciendum, in illa olim præscribebatur formula: *Si paret fundum Titij ex jure Quiritum esse, neque ei à Mavio restituatur, Sempronius judex esto.* & Actor agebat rem suam esse, in hac: *Si paret Titium Mavio v. g. equum dare oportere.* & Actor: *Ajo. Te Mihi Dare Oportere.* fusiùs Vultej. *h. n. 51. ubi n. 54.* refert modum vindicandi rem mobilem, manu eadem injectâ, & re in judicium delatâ, si autem esset res immobilis, v. g. fundus allatâ unâ glebâ ex fundo, in qua parte totus vindicabatur fundus. Quòd si reus sponte cedebat, addicebat Prætor actori rem; si negabat, procedebatur ad causæ cognitionem, sive reus simpliciter actorem dominum esse negasset, sive se dominum asseruisset.

differentia
inter eas.

item quoad
formulas.

modus vindicandi res
mobiles. —
vel immobili-
biles.

Actiones reales in genere etiam vindicationes vel vendicationes dicuntur. Assumitur tamen etiam *vindicatio* in specie, & est actio realis, quæ datur domino rei corporalis. *L. 23. ff. De R. V.* contra eum, qui rem illam possidet, aut detinet, vel qui lite pendente dolo possidere desijt, ut declaretur dominus, & res restituatur unâ cum fructibus, alia *directa*, quæ directo; alia *utilis*, quæ utili datur domino.

rei vindicatio in specie
quid, &
quotuplex.

Altera actio realis §. 2. *h.* recensetur, quæ dicitur *confessoria* & *negatoria*. Illa est realis, civilis, competens asserenti se *servitum* habere servitutem constitutam. *L. 2. ff. Si servit. vind.* adversus quemcunque impediens, ut jus declaretur imposte-

rum

rum non impediatur, & damna illata refarciantur. L. 4. §. 2. L. 6. §. pen. L. 7. L. 12. ff. d. t. Non obstat L. 1. ff. De usu & usufr. leg. ajens: *servitutes nec in bonis, nec ex bonis esse.* ut consequenter reali actione peti non possint; nam bene Vultejus ait; intelligendum id esse habito respectu ad SCtum, de quo ibi, quod statuit, etiam in rebus fungibilibus quasi usumfructum constitui posse, qui in servitutibus constitui nequit. Ad servitutem verò constitutam, si adferat magnum gravamen, sufficit unus actus. arg. L. 1. §. 4. ff. De aqua quot. & altiv. sin non magnum, per 30. dies. arg. L. 1. §. Hoc interdicto. De itin. acti. que privat. si sit negativa, sufficit una prohibitio, cui non contradicatur. L. 6. §. 1. ff. Si servit. vind. juxta Oldendorp.

ad constituendam servitutem quot actus requirantur.

jus aliū tollendi quomodo sit servitus.

Quæres. Quomodo habere jus aliū tollendi sit servitus, cum de jure liceat. L. Aliū. Cod. De servit. & aqu. item, quomodo agens non esse vicino jus aliū tollendi sit negatoria? cum Accursio Vultejus putat exempla transposita. Faber. intelligit, si statutum sit, ne quis vicino invito aliū tollat. Hotoman. Si vicinus remiserit servitutem aliū non tollendi. Corasius intelligit in casibus, quibus de jure aliū tollere prohibitum. ut in L. fin. §. fin. Cod. De servit. in L. 30. ff. De usufr. & L. 1. Cod. De adif. privat.

actio negatoria qua.

Negatoria verò est realis (nascitur enim ex jure libertatis, quod alter in re habet) competens domino prædij asferentis illud esse liberum à servitute, adversus eum, qui eam præten dit, ut prædium declaretur liberum, interesse refundatur, & caveatur de non inquietando. L. 12. ff. Si servit. vind. Quo casu actor probare non tenetur, quia libertas præsumitur. L. 8. §. 9. Cod. De servit. nisi dixerit ampliùs non deberi.

qua sit inter rei corporalis & incorporalis vindicationem differentia.

Ex dictis patet, quòd in vindicatione rerum corporaliū una tantum competat actio, in rebus incorporalibus duplex, confessoria & negatoria, unde textus: In controver-

sijs

sijs enim rerum corporaliū hoc genus actionis (scilicet negatoria) proditum non est. Ratio; quia non est necessaria: nam si quis ipse rem possideat, hoc ei sufficit; si alter possideat, & actor dicat rem non esse ejus, nil probat; quia inde non sequitur, quòd sit actoris, nisi probet rem esse suam; dixi non videtur necessaria; quia possessori rei corporalis possessio interverti non potest, nisi per vim, in incorporalibus etiam quasi possessore ignorante, v. g. occludatur fundus, quo casu in effectu possidere non videor. Ut textus ajens sanè uno casu videatur intelligendus in hoc uno casu rerum incorporaliū etiam is, qui possidet, actoris vices sustinet.

Alij volunt esse exceptionem in vindicatione rerum corporaliū, cum in incorporalibus hoc regulare sit, unde explicant de judicijs duplicibus, alij de actionibus præjudicialibus, alij de interdicto uti possideris. Vultejus intelligit si possessor conventus dicat se dominum esse; tum enim ultrò actoris vices sustinet, & se dominum probat.

Utraque hæc actio alia est primò directa, quæ vero, utriusque, quæ utili datur domino, secundò directa, quæ ratione servitutum, utilis, quæ ratione jurium aliorum incorporaliū datur.

utrumque hæc actio duplici sensu directa & utilis.

A causa efficiente alia est actio civilis, quæ ex ipso jure civili originem habet, alia prætoria, quæ ex edicto Prætoris. §. 3. h. approbatio non sufficit, hinc actio commodati est civilis, licet eam Prætor approbet. L. 1. ff. Commodati.

actio alia civilis, alia prætorialis.

Quòd si actioni Prætor quid addat, ut in rei vindicatione, quam dat contra eum, qui dolopossidere desijt. Gloss. Baldus & Vultejus. etiam tunc ajunt esse civilem. Mynsingerus & Wesenbecius autem ajunt eam quoad hanc extensionem esse prætoriam.

si actioni prætor quid addat

Actiones utiles, id est, ex mente legis descendentes, dicuntur esse tales, qualis est ipsa actio directa ex verbis descendens, sic

X

enim

enim & patronorum tutela dicitur esse legitima, æquè ac tutela agnatorum.

qualis actio qua ex statuto?
 Actiones ex statutis Ducum, Comitum, &c. dic esse civiles, si hi superiorem non cognoscant, sin autem cognoscant, dic prætorias.

quomodo civilis à prætoria differt.
 actio publiciana qua.
 Differt itaque civilis à prætoria, primò ratione originis, secundò illa ipso jure competit, hæc datur, tertio illa est perpetua, hæc sæpius annalis. Actiones autem prætorie rursus vel sunt reales, vel personales. In §. 4. recensetur realis, quæ publiciana à Publicio Prætorè dicitur, & definitur, quòd sit actio realis, quæ datur bonæ fidei possessori, qui rem nondum usucaptam amisit. ejusve hæredi, adversus possessorem, qui titulum non habet, ut declaretur quasi dominus, & res ei unâ cum fructibus restituatur.

Vero dominus non non datur.
 Verus dominus cum rei vindicationem habeat, hanc honorariam non desiderat. L. 1. §. 1. ff. De public. in rem act. quòd si dominium liquidò probare non possit, poterit etiam, ut quasi dominus hanc intentare. Unde videtur quis posse in libello alternativè concludere, si de jure suo actor sit dubius; sunt enim hæ actiones non tam contrariæ, quàm potius sibi affines, sicut quasi dominium est affine ipsi dominio.

datur contra possessorem sine titulo,
 Datur, ut dictum, adversus possessorem, qui titulum non habet, quia hujus respectu quasi dominus est potior. L. fin. De publ. in rem act. aliàs est potior possidens. L. 128. ff. Cap. 65. De R. 7. in 6. nisi titulo lucrativo possideat, cui videtur præferendus agens de damno vitando. Hinc sequitur à fortiori, quòd adversus verum dominum non detur. d. L. fin. excipe, si ex causa damni infecti possidebatur. L. 18. §. 15. ff. De Damn. infect. vel ex causa noxali. L. 28. ff. De noxal. act. item, si ex causa rei judicata. L. Si quis rem. ff. De except. rei judic. item, casum in L. Si à Titio. in fine. ff. De R. V.

an sit directa.
 An sit actio directa? R. spectato jure prætorio est, aliàs com.

comparata ad rei vindicationem utilis dici potest. durat ut rei persecutoria annis 30. L. In honorarijs. ff. De obligat. quamvis autem in rebus incorporalibus rei vindicatio locum non habeat. L. Vindicatio. ff. De R. V. hæc tamen habet, v. g. si servitus constituta sit à non domino. L. Si ego emi. §. 1. De publ. in rem act. fundatur enim in æquitate.

creditori non datur.
 An detur creditori, cui res à bonæ fidei possessore pignorata? R. non. L. Si ab eo. ff. De pignori. quia titulum sufficientem non habet, & datur ei hypothecaria.

an prædialia vectigalia usucapi possint?
 Si res sit usucapi prohibita, hæc actio locum non habet. L. 9. §. Hac autem. ff. De publ. in rem act. modò ex vitio rei. hinc in prædijs vectigalibus adhuc ei locus. L. 12. §. In vectigalibus. d. 1. sic & ementi rem à furioso, si ignoranter faciat, datur ex æquitate, non de rigore juris contra tertium possessorem finè titulo, & sic combina L. 7. §. Marcellus. d. 2. cum L. 2. §. Si quis à furioso. ff. Pro empt.

Casus §. 5. b. 1.
 Subinde actori ampliùs actio non competit, ex eo; quia alter, vel rem usucepit, vel actioni præscripsit, æquitas tamen vult quandoque, ut audiat, hinc ei datur actio rescissoria, de qua §. 5. b. 1. quæ dabatur quandoque præsentem adversus absentem, quandoque præsentem contra præsentem; verum his competit remedium hodie promptius ex L. 2. Cod. De annal. except. ut interrumpant usucapionem coram præfide, vel Episcopo, vel defensore civitatis, vel per protestationem publicè cum tabularij, vel trium testium subscriptione factam. Dabatur autem, & datur adhuc hodie absenti contra præsentem, qui usucepit, modò quis absens ex justa & probabili causa fuerit, nec procuratorem reliquerit, vel ab eo suum consequi non possit. L. fin. ff. De restitut. in integr. L. 26. §. fin. ff. Ex quib. causis major.

an duplex remedium rescindens & rescissorium.
 Dicitur autem in d. §. 5. rescissoria à usucapione rescissoria actionem competere. unde.

Quæstio. An duplex sit remedium rescindens & rescissorium.

forium? Communiter affirmant DD. Cujacius, quem sequitur Zoësius & ab Andler, negat. Ratio hujus; quia frustra diceret *adversarium non usucapisse*, ut asserit textus, & daretur actio pristina simpliciter, probatur etiam per L. 16. Cod. De postlim. revers. & argumento à querela inofficiosi testamenti desumpto. Ut probabilius eodem actu, dum Prætor actionem largitur rescissoriam, etiam usucapio rescindatur, & actor in libello, ut usucapio rescindatur, & sibi res restituatur, concludere possit.

rescissoria
actio quid,
& quotu-
plex?

Unde *rescissoria actio* definiri potest, quod sit actio prætoriana, quæ datur ei, qui ob justam causam præscriptionem interrumpere non potuit, adversus eum, qui præscripsit, ut, quod præstari debet, cum omni fructu extante præstetur; non enim tam est actio propria, quàm adjectitia qualitas actioni principali, cui præscriptum, ut eatenus vel realis, ut communius, vel etiam personalis, vel dativa vel nativa dici possit. unde & dicitur alia *restitutoria* respectu actionis amissæ. alia *institutoria* respectu ejus, qui actionem non habuit, habuisset tamen, si præfens fuisset. ubi

absentia
multiplex.

Observa 1. *Absentiam* aliam dici *necessariam* & *probabilem*, aliam *probabilem* & *non necessariam*, aliam *necessariam non probabilem*, aliam *voluntariam*, sed *sine contumacia*, aliam *voluntariam* & *cum contumacia*, in tribus primis regulariter læsus restituitur.

captivus
quomodo
usucapiat.
intrâ quod
tempus hæc
actio in-
tentanda.

Observa 2. Eum, qui in hostium potestate est, usucapere per servum, vel filium familias rem ex causa peculiari possidentem. L. Justo. 44. §. fin. De usurpat.

Restitutio autem hæc olim intrâ annum utilem, hodie quadriennium continuum petenda, L. fin. Cod. De tempor. in integr. restit. quod currit à cessante impedimento; tantum, autem dat restitutio, quantum abstulit læsio. L. Quod si minor. 24. §. Restitutio. De minorib.

An.

An intrâ hoc tempus actio finienda? affirmare videtur d. L. fin. in verb. *finiendam*, alij legunt, *incundam* per L. Properandum. Cod. De judic.

In §. 6. de actione *pauliana* agitur, quæ est actio prætoriana, realis, competens creditoribus, in quorum fraudem quid gestum est, eorumque hæredibus, adversus debitorem, & eos, cum quibus gestum, ut omnia restituantur in statum, in quo erant ante fraudulentam alienationem. Dicitur *prætoriana*, explicatur à Prætorie Paulo introducta. L. 1. ff. *Que in fraud. credit.* alij *definitio*. eum Jurisconsultum, alij præsidem fuisse dicunt. hæc actio dicitur *realis*, tum; quia inter eas hic recensetur, tum; quia per eam actor petit. d. §. 6. h. & L. 25. De obligat. & act. tum vel maximè; quia datur impetrato secundo decreto, quod datus in re, etiam in alienata in fraudem spectatâ rescissione. Ut sic non ex fraude; sed occasione fraudis tantum oriatur, agatque actor, dicens: *Ajorem hanc esse debitoris mei* propter interesse meum. Ut sit differentia inter hanc actionem, & actiones *Calvisianam* & *Fabianam*, quæ personales sunt. L. 1. & *Fabiana* §. 26. ff. *Si quid in fraud. patron.* cum per has condicatur res in fraudem patroni alienata, ex æquitate potius, quàm ex rigore juris, licet hæ actiones in alijs ratione fraudis & fructuum, comparentur. L. 38. §. 4. ff. De usur.

differt à
Calvisiana
& Fabiana

Alij volunt esse actionem personalem, utpote ortam, vel ex maleficio, vel ex quasi contractu, si titulo lucrativo, quis sine fraude acceperit. Mysingerus ait esse personalem; sed in rem scriptam. Manzius creditori ex primo decreto missio dat personalem, ex secundo realem. dicitur: *datur creditoribus*, in genere. L. 10. ff. De V. S. etiam hypothecarijs, etiam creditoribus in diem, quia cessit. L. Cedere. 23. De V. S. & sub conditione post eventum. L. 16. §. 2. L. 27. ff. *Qui & à quib. manumiss.* etiam creditoribus futuris, si ex fraude eorum alienatio facta. L. 14 §. pen. ff. d. t.

Dici-

Dicitur: *in fraudem*, intellige, fraudem & consilij & eventus, tam ex parte alienantis, quam ejus, in quem alienatum. L. 10. §. 1. ff. *Qua in fraud. credit.* quod si titulo lucrativo, fraus alienantis sufficit. L. pen. Cod. *De his, qua in fraud. credit.* Fraudem autem probare debet creditor ex circumstantijs; in alienatione tamen per ultimam voluntatem fraus eventus sufficit. S. fin. *supr. Ad leg. Falcid.*

Dicitur: *aliquid gestum est*, id est, quoquo modo alienatum, etiam debitum remittendo. L. 1. Cod. *Qua in fraud. credit.* sic repudiatio legati, v. g. non revocatur. L. 6. *in pr. ff. Qua in fraud. credit.* nisi à fisco L. 45. ff. *De jure fisci.* præter casum L. *Cum quidam*, 26. d. 1.

Dicitur: *adversus debitorem, & eos, in quem alienatum* per L. fin. ff. *Qua in fraud. credit.* adversus possessorem, ut restituatur, adversus debitorem, ut patiat, ita Vulrej.

Dicitur: *ut restituantur omnia in pristinum statum*, intellige, cum fructibus alienatis; non etiam medio tempore perceptis L. fin. §. *Non solum*, ff. d. 1. restitutio fiat; emptori, quia doli particeps, pretium non restituitur. L. 7. ff. *eod.* Unde aliud in Calvisiana & Fabiana. L. 1. §. *Si quis in fraudem*. ff. *Si quid in fraud. patron.*

Incipit autem hæc actio competere à die alienationis, & durat per annum utilem. L. *Ait prator*. §. *Annus*, S. ult. ff. d. 1. qui tamen currere non incipit, nisi à tempore excussionis. L. 1. *eod.* quo constat debitorem non esse solvendo.

In §. 7. de actione Serviana à Prætorè Servio introducta, & de quasi Serviana, seu hypothecaria agitur. ubi

pignus &
hypotheca
differunt.

Observe 1. pignus cum hypotheca sæpè confundi L. *Res hypotheca*. §. 1. ff. *De pignorib. & hypoth.* differre tamen, quod pignus propriè loquendo extradatur creditori plerumque consistens in re mobili; hypotheca verò non extradatur d. §. 7. h.

Obser-

Observe 2. *hypothecam* aliam esse *generalem*, dum omnia bona, vel omnia mobilia & imobilia (quo casu jura non *quotuplex* veniunt.) hypothecantur. Aliam *specialem*, item aliam esse *expressam*, aliam *tacitam*, qualem habent etiam locatores prædiorum, & quidem, si sit rusticum prædium, in fructibus. L. 7. *In quib. caus. pign. vel hypothec.* si urbanum, in rebus illatis, & investis, ut durante locatione maneant. L. 2. 4. & 6. d. 1. etiam in mercibus, saltè in genere. L. *Grege*, 13. *in pr. L. pen. ff. De pignorib. & hypothec.* & pecunia præsidiali. L. *Si chorus*, 79. §. 1. *De legat. 3.* An in supellectile? Affirmatur, licet sub generali hypotheca non comprehendatur. L. 6. *De pignorib.* ut probabilius etiam libri studiosorum censeantur tacitè obligati.

Præter fructus tacitè obligatos, locator sæpè à colono etiam illata, & investa obligari cupit, quod expressè conventionione facere debet. h. §. 7. & §. 3. *in fin. infr. De interdict.* ut in L. 5. Cod. *De locat.* per voluntatem domini expressa conventio significetur, ut in L. fin. Cod. *De novat.* his suppositis

Dic, actionem Servianam competere in casu, quo locator prædij rustici sibi expressè illata & investa obligavit, quod videtur probari ex d. §. 7. in verbis: *Serviana quis experitur de rebus*, ergo non de fructibus coloni, ergo non inquilini, *que pignoris jure pro mercedibus fundi ei tenentur*, scilicet expressè arg. §. 3. *in fin. infr. De interdict.* Ut consequenter actio quasi Serviana in omnibus alijs hypothecis & rebus hypothecatis locum habeat.

Definitur Serviana, quod sit *actio pratoria, realis*; quia nascitur ex jure in re, *qua datur locatori prædij rustici adversus colonum, & quemvis possessorem rerum illatarum, & obligatarum*, ut jus pignoris in ijs declaretur, & earum possessio tradatur pro securitate pensionis debita, & deteriorationis. est enim judicij petitorij, per quod etiam à Salviano interdicto distinguitur.

Item definitur, *quasi seu utilis serviana*, sive hypotheca quasi serviana, viana quid

ria, quòd sit realis, pratoria, qua datur creditoribus hypothecam habentibus, adversus debitores & hypotheca possessores, ut jus declaratur, & possessio ejus pro securitate extradatur. quæ etiam, simpliciter Serviana dicitur in L. 3. L. 21. §. Si debitor. ff. De pignorib. Ex quibus differentiæ patent inter hanc & pignoratitiam actionem, de qua §. fin. supr. lib. 3. tit. 15. quamvis & hæc nomina subinde confundantur.

Quod dictum adversus possessores dari. intellige, excusso prius debitore. *Auth. Hoc ita. Cod. De pignorib.* & alijs obligatis. *Auth. Sed hodie. Cod. De obligat. & act.* dantur autem hæ actiones etiam adversus tertios possessores, si res illata & injecta in tertium alienata sint, sive inclusio facta sit, ut in L. Est differentia. 9. ff. In quib. caus. pign. vel hypothec. contrah. sive non; quia res prius est hypothecata, & consequenter transit cum onere. L. Si debitor. Cod. De distract. pignor.

Quòd si actor agat contra debitorem vel possessorem, qui causam ab eo habet, sufficit probare hypothecam, & possessionem, & allegare dominium, si specialis hypotheca, fin. autem tertius ab eo causam non habeat, etiam probabit oppignorantem tempore oppignorationis fuisse dominum. L. 3. L. 15. §. 1. De pignorib. quamvis in Salviano interdicto possessorem fuisse probare sufficiat.

In concursu autem plurium creditorum hypothecariorum regulariter potior est jure, qui prior erat tempore, *Cap. Qui prior. De reg. jur. in 6.* respectu acceptæ hypothecæ. L. Diversis. 8. Cod. Qui potior. in pign.

Sequitur de prætorijs personalibus, quæ vel pœnales, vel rei persecutoriæ, qualis est actio de peculio, in factum ex jure jurando. item de constituta pecunia, in quam transfusa hodie est receptitia. §. 8. h. & L. 2. Cod. De pecun. constit.

Constitutum autem est nudum pactum, quo quis promittit se soluturum, quod ipse, vel alius debet, cum reflexio-

ne ad prius debitum. L. 1. §. 5. ff. De pecun. constit. adeò, ut si debitum non subsit, licet constituens id sciat, non valeat; quia deest forma. L. 11. §. 1. ff. d. t. debetque fieri mentio debiti. L. 18. §. 1. d. t. non etiam quantitatis. arg. §. Quoties. supr. De inutil. stipulat. Quamvis communiter dies solutionis exprimatur, eò tamen non expresse, intra decem dies solvere sufficit. L. Promissor. 21. §. fin. d. t. sic & debitum in diem constitui pure potest, non etiam debitum sub conditione. L. 19. ibid.

Utilitas constituti est, quòd vel det actionem, vel, si ^{utilitas} fuit antè actio, nova adhuc accedat actio. L. 28. ff. d. t. Et si ^{constituti.} fiat constitutum pro alieno debito, eadem constituenti competunt beneficia, quæ fidejussori, juxta Novell. 4. cap. 1. habet. que actionem mandati, vel negotiorum gestorum, vel nullam contra eum, pro quo solvit, sicut fidejussor.

Definitur actio de constituta pecunia, quòd sit actio ^{actio de} pratoria (quamvis Vultejus eam hodie velit esse civilem.) ^{constituto} personalis, qua datur ei, cui quid constitutum, adversus ^{quid?} constituentem, ut satisfaciatur. pecunia enim hic accipitur pro omni & quacunque re debita. hæc ad §. 9. h.

In §. 10. agitur de actione de peculio, quam dat Prætor. ^{actio de} ex edicti prætorij virtute ei, qui cum servo, vel filiofamilias ^{peculio} habente peculium contraxit, contra dominum, vel patrem, ut ^{quid?} peculiotenus satisfaciatur; in tantum enim dantes peculium, consensisse videntur, licet postea prohiberent, nè cum eis quis contraheret. L. 47. in pr. ff. De pecul. ubi filiusfamilias etiam fidejubendo patrem peculiotenus obligat, non etiam servus dominum. L. 3. §. 5. 6. 8. d. t. sicut & quòd servus conveniri nequeat; licet filiusfamilias ipse etiam in solidum conveniri, & executio contra eum fieri possit. L. 39. ff. De obligat. & act. L. 3. §. 4. in fin. De minorib. qui, si non solvat, incarcerationi potest, nisi bonis cedat. L. pen. Cod. Qui bon. ced. poss.

hac ex delicto non datur. casus excepti.

Ex delictis hæc actio non datur, nisi pater sit indè lo-
cupletior. *L. 3. §. 13. De pecul. vel filiusfamilias dumvir v. g.*
fit. d. L. 3. §. fin. vel jam condemnatus sit; tum enim actio judi-
cati contra patrem respectu peculij profectitij datur. d. L. 3. §.
11. Dixi respectu profectitij; ratione adventitij enim hodie con-
venitur ut administrator, ratione castrensis & quasi ipse fili-
us, plura infr. tit. seqv.

Tertia actio prætorialis recensetur §. 11. *hic.*
actio in factum ex jurejurando ubi

juramen-
tum quid,
& quotu-
plex.

Observa primò, quòd *jus jurandum* sit *invocatio Numi-*
nis divini in testimonium. Secundò, quòd aliud sit *assertori-*
um, si DEUS in testem ad faciendam fidem adducatur,
aliud *promissorium*, si ad promissionem firmandam.

Tertiò, quòd *assertorium*, aliud sit *voluntarium*, quod
pars parti defert extra judicium, aliud *judiciale*, quod in judi-
cio, aliud *necessarium*, quod judex defert in supplementum
probationis. Quartò, quòd aliud sit *sacrum* seu *spirituale*, si
in materia sacra. aliud *temporale*, si in profana adhibeatur,
item, aliud *solemnè* cum ceremonijs, aliud *minus solemnè* sine ce-
remonijs præstitum. item, aliud dici etiam *execratorium*, dum
jurans sibi vel suis, si non sit, vel non fiat, quod dicit, mali quid
simul imprecatur.

adjuratio
quid, &
quotuplex.

Quintò, juramento similem esse *adjurationem*, quæ est,
contestatio rei sacre ad permovendum alterum, sive id fiat
per modum *imperij*, sive *obsecrationis*, ubi DEUS non ut testis
vel fidejussor, sed ut objectum amoris vel timoris adduci-
tur,

jurare est
licitum.
requisita
ad juramen-
tum.

Sextò, quòd jurare sit licitum, defertur enim tunc
DEO cultus *latría*, modò requisita adsint, scilicet *capacitas*
jurantis, voluntaria & deliberata jurandi intentio: Comi-
tes: veritas, justitia, & judicium, serveturque forma, si præ-
scripta.

Ex

Ex promissorio actio non nascitur; quia nudum tati-
tum est pactum. ratione cujus

Observa primò, illud esse *nullum*, si iniquitas sit ex par-
te jurantis, juxta regulam juris *in 6.* non est obligatorium con-
tra bonos mores præstitum juramentum, v. g. juro, quòd oc-
cidam.

Secundò, esse autem simpliciter servandum, si iniqui-
tas sit ex parte ejus, cui, v. g. juro *solvere usuras. Cap. 6. §. De*
jurejur. quia hic jurans sibi tantum consulere intendit.

Tertiò, probabiliter etiam confirmare actum, aliàs nul-
lum ob privatam utilitatem. per *L. 1. & Auth. Sacramenta pu-*
berum. Cod. Si adversus vendit. Cap. Cum contingat. §. De jure-
jurand. Cap. Quamvis. De pact. in 6. quæ postrema duo diffi-
runt, nam prius nullum jus tribuit parti, secundum tribuit,
& contractum validum facit, ut relaxato juramento actus
adhuc teneat, & obligatio ad hæredes transeat. Vallensis
§. *De jurejur. §. 8. n. 4. & seqq.* hæc de juramento promisso-
rio. Ex assertorio itaque datur actio, non quidem ex neces-
sario, quod tantum probationem supplet; sed ex judiciali &
ex voluntario; propter speciem transactionis, quam continet,
si à reo deferatur, & actor juret in forma debita, & petita, sibi
quid deberi, cum deferatur. de judiciali probat §. *u. h. de vo-*
luntario L. In duobus reis. ff. De jurejur.

Definitur hæc actio in factum, quòd sit prætorialis com-
petens ei, qui delatum præstitit juramentum, adversus defe-
rentem, ut præstet id, quod juratum; quia tantum quaritur,
an juratum sit?

Is, cui deferatur, vel tenetur jurare, vel referre, vel sol-
vere, *L. Manifesta. ff. d. t.*

An, si reus verè debeat, & actor juraverit, prior actio
adhuc sit salva? Quidam dicunt, quòd sit, si formiter, id est,
expressâ debiti causâ, sit juratum, non si informiter. Alij, quòd

Y 2

lit.

sic, si ante licem contestatam juratum; non etiam, si post. Alij dant utramque.

Si actor juraverit deferente adversario, rem esse suam, ab adversario, non etiam à tertio possessore vi hujus juramenti petere poterit; quia ille tantum detulit. Quod si ex post facto pateat jurantis perjurium, non retractabitur præstitum, juramentum. *L. 1. Cod. d. t.* licet ut perjurus puniri possit. *L. 2. Cod. eod.* nisi aliter conventum, *d. L. 1.* vel super relictis in testamento præstitum sit, non visis tabulis. *L. fin. Cod. eod.*

prætorie
pœnales.
album quid

actio de
albo corrupto
quid.

In §. 12. agitur de quibusdam actionibus prætorijis pœnalibus, prima est *de albo corrupto*. Album autem est tabula, in qua prætorum proponebantur edicta. corrumpere est destruere. Si quis igitur edictum perpetuum ibi dolo malo corruerit, tenetur hac actione. quæ est *prætorie, personalis, pœnalis, annalis, competens cuilibet de populo, adversus eum, qui edictum perpetuum propositum, vel etiam proponendum dolo malo corruerit. in soo. vel ut alij so. solidos. L. 7. 8. 9. ff. De juris d.*

Sic & datur actio utilis, si quid simile loci publici quis corruerit. Si plures liberi homines simul corrumphant, tenentur singuli ad pœnam, *d. L. 8.* & qui non habet in ære, luit in cute, *d. L. 7. §. 3.* Idem est, si plures ejusdem domini sint servi, tenetur enim dominus pro quolibet, *d. §. 3.* propter magis contemptam prætoris auctoritatem: licet in furto se aliter habeat. *ff. Si famil. furt. feciss. dic.* pœnam hanc alij fisco, alij actori applicant, *arg. L. 3. ff. De legit.* alij, si actoris interfuit, actori, aliàs fisco. Vult ejus medietatem fisco, medietatem actori tribuit. *arg. L. Lege Cornelia, 25. §. fin. ff. De Scto. Silanian.*

quos in jus
finè venia
citare non
licet.

Secunda est actio in factum ex edicto de in jus vocando. si quis ex liberis vel libertis parentes vel patronos, eorumque parentes, vel liberos invitos, *L. 11. ff. De in jus vocand.* finè venia in jus ad prætoris tribunal vocaverit, *L. 4. §. 1. ff. d. t. parentes,*

rentes intellige quoscunque in infinitum. *d. L. 4. L. 5. L. 6. L. 8. eod.* etiam socerum & socrum, *L. Rei judicata. §. fin. cum L. seq. ff. Solut. matrim.* pœna est quinquaginta solidorum, *§. pen. in pœna in jus vocantium* *fr. De pœn. temer. litigant.* Venia hodie, cum obtorto collo in jus vocatio amplius non fiat, videtur à judice dari, si cognitis circumstantijs citationem decernat. Ex dictis definitionem facile facere potes.

Tertia actio ex edicto prætoris: Nè quis eum, qui in jus vocatur, vi eximat, nève dolo malo faciat, quò magis eximatur. *quid.* Ubi vis requiritur, non etiam dolus. *L. 3. §. fin. L. 4. L. 5. ff. Nè quis eum, qui in jus voc. vi exim.* hinc eum eximens, qui vocari non potest, v. g. patronum, non tenetur, *L. 1. §. fin. d. t.* pœna est, ut actori litis æstimationem præstet. *L. 5. §. 1. quam singuli præstant, si plures exemerint. d. L. 5. §. 3.*

Simile huic est edictum, *de eo, per quem factum, quò minus se quis in judicio sistat.* differt à priori, quòd in hoc dolus tantum attendatur, competatque actio & actori & reo, & detur ad id, quòd interest, unde uno solvente reliqui liberantur. *L. 1. ff. De eo, per quem & c.* sub quo interesse, licet sumptus litis non veniant, possunt tamen & ij officio judicis peti. *L. Sancimus. Cod. De judic.*

In §. 13. agitur de actionibus præjudicialibus, sic dictis à præjudicio, quòd aliàs pro damno, pro sententia à superiori-
actiones præjudiciales.
bus lata, hic autem pro antejudicato, vel judicando sumitur, præjudici-
& definitur, quòd sit *questio, qua facit alias questiones cessare,* *um quid, & quotuplex.*
donec hac decisa sit.

Aliam dicunt præjudicialem ratione præminentie, ut in *L. fin. Cod. De ord. judicior.* aliam ratione contingentie, aliam ratione statûs, quales sunt, dum prius de libertate, vel de ingenuitate, vel de familia decidi debet, & decis his altera questio proposita, quæ quis v. g. res tanquam à servo, operas tanquam à liberto, reverentiam tanquam à filio petit. Vin-
nius

nus autem ait eas esse præjudiciales; quia his quis alterius statum oppugnat, ex fine; quia præjudicij faciendi causâ in alijs rebus instituantur.

sunt reales.

Sunt reales *d. §. 13.* ex verbis *in rem esse videntur*, id est, sunt, item; quia actor vindicat aliquid suum in persona, sicut per actionem confessoriam, vel negatoriam in re alterius, quamvis Vultejus eas velit esse personales. Item prætoriaræ, præterquam, quod causa liberalis *ipsam originem* ex jure 12. tab. vel ex SCro. habeat.

Ex mente utiles hujusmodi actiones hodie intentari possunt. Et ratione contingentiae complures, quamvis Oldendorp. velit eas tantum debere dici exceptiones vel replicationes præjudiciales.

Differunt præjudiciales ab alijs, quod sint de statu (expediabantur tantum apud prætorem) & præjudicentur futuræ liti.

res sua condici non potest, casus exceptus in fure

In §. 14. traditur, quod quamvis res sua ut sua condici, seu actione personali peti non possit, cum dari amplius res propria domino nequeat, sit tamen casus exceptus in fure, qui à domino rei ablatae conditione furtivâ conveniri potest, tum ut plures actiones competant, tum, ut teneatur etiam re pereunte absque dolo, & etiam hæres furis conveniri possit, licet nihil ad eum pervenerit. *L. 7. §. 2. L. 9. ff. De condict. furtiv.* in odium furum, nè facile hæredes habeant, est sententia communis. In *L. 6. §. 4. ff. Rer. amot.* comparatur quidem hæres mulieris, quæ amovit, hæredi furis; sed non adæquatè, ita *Glossa* scilicet, quod, sicut condictio furtiva datur contra hæredem furis indistinctè, ita etiam detur actio rerum amotarum contra eum, in quantum ad eum pervenerit. *L. fin. Cod. Rer. amot.* dubitandi ratio esse poterat, quod actio rerum amotarum ob matrimonij reverentiam esset introducta, quæ in hærede non militabat, *L. 9. §. ult. L. 10. ff. De tutela*

la & rat. distrab. & utilit. curat. & auf. act. loquuntur de actione furti. *juxta L. 33. ff. De furt.*

In §. 15. dicitur, quod actiones reales dicantur vindicationes, actiones autem personales conditiones; quia olim apprehensus reus solebat unâ cum actore dicere diem, quo in judicio simul stare vellent.

actiones reales dicuntur vindicationes. personales conditiones. nes cur?

Quamvis autem omnes actiones personales dici possint conditiones, aliquæ tamen in specie hoc nomen retinent, ut conditio furtiva, indebiti, sine causa.

Tertiò ab objecto dicuntur aliæ actiones *rei persecutoria*, quæ id, quod ex patrimonio abest, aliæ *pæna persecutoria*, quæ id, quod non abest, auctoritate legis. aliæ *mixta*, quæ partim id, quod abest, partim id, quod non abest, persequuntur. *§. 16. h. t.*

actiones ab objecto.

Rei persecutoria sunt omnes actiones reales, & personales ex contractu descendentes *ferè omnes. §. 17. h.* dicitur *ferè*, propter actionem depositi, quæ mixta est, si in casu vel incendij, vel tumultus, vel naufragij, vel ruinæ, quid depositum, & depositarius negaverit, *d. §. 17.* ubi actiones rei persecutorias complures invenies.

alia rei persecutoria.

Actiones *pæna persecutoria*, actio furti manifesti in quadruplum, nec manifesti in duplum. *§. 18.* Huc referunt actionem injuriarum, de albo corrupto, & alias.

alia pæna persecutoria.

Mixta verò actiones, prima vi bonorum raptorum, quæ datur in quadruplum, cui inest simplum. Secunda Legis Aquiliæ, non solum si inficians conveniatur in duplum; sed etiam ex natura sui ratione quanti plurimi. Tertia Actio ex testamento pro relictis ad pias causas in duplum, si negatio vel dilatio ultra annum accesserit. *§. 19. h.*

alia mixta.

Dicuntur & actiones mixtæ; quia tam in rem, quam in personam sunt, de quibus *§. 20. h.* scilicet *actio familia erciscunda, communi dividundo, & finium regundorum*, ijs enim pe-

timus

timus rem nostram, & eatenus sunt reales, & etiam præstationes personales nobis debitas ex quasi contractu in prioribus, & ex delicto in posteriori, & eatenus sunt personales. Alij dicunt mixtas; quia sunt duplices, id est, idem & actoris & rei vices sustinet. alij: quia sæpe fit adjudicatio uni, si res commodè dividi nequeat.

De actione familiæ eriscundæ vide §. 4. *supr. De obligat. quæ ex quasi contract. nasc.* quæ utilis etiam datur arrogato impuberi ratione quartæ Pianæ.

De actione communi dividundo. §. 3. *d. t.* quæ locum, habet, licet quis in persona erraverit, si cogitaret rem cum alio esse communem. L. 6. ff. *Commun. divid.* si alienam, negotiorum gestorum actione, si suam, retentione sibi consulat. L. 14. §. 1. *d. t.*

Si res communis ab uno sit oppignorata, sicut potest, L. 3. *in. fin. De pignorib.* huic actioni locus est. L. 7. §. *Si debitor, d. t.* quo casu, si divisio facta, debitor partem suam adhuc lucere potest. Sin autem tota creditori adjudicata fuisset, altero provocante non reddet partem, nisi & pretium adjudicata partis refuderit. *d. §. Si debitor.*

Observa, quod actionibus istis non præscribat, tum; quia in mera facultate eas est intentare, tum; quia communio parit discordias. Oppositam L. 1. §. 2. *Cod. De ann. except.* intellige, si vel rem, ut propriam quis possederit, vel de præstationibus personalibus facta divisione.

Finium regundorum, id est, limitum discernendorum, si limites agrorum turbati, aut confusi sint. Actio definitur, quod sit civilis, mixta, quæ datur ei, qui confines agros habet, contra eum, cum quo habet, ut limites dirimantur, vel constituentur, & præstetur id, quod alterum alteri præstare oportet. L. 1. L. 4. L. *fin. ff. Fin. regund.* Si in prædijs urbanis contentio, utilis datur, DD. *ad d. L. 4. §. pen.*

Fines verò ex L. 12. tab. spatium quinque pedum inter agros denotant. Unde agrimensores eos considerare & modum dicere debent. hinc tit. v. g. *Si mens. fals. mod. dix.* Inter socios super fundo communi, licet unus proprium confinem fundum habeat, quia contra se agerent, hæc actio non datur. *d. L. 4. §. Si communem.*

A causa formali dicuntur alias esse actiones *in simplum*, *duplum*, *triplum*, *vel quadruplum*. §. 21. *h. t.* In simplum sunt eæ, quibus vel rem tantum, vel poenam sine respectu ad rem petimus, exempla §. 22. *h.*

In duplum actiones recensentur §. 23. prima, *furti nec duplum. manifesti* indistinctè, secunda, *Legis Aquilia*, tertia, *depositi*, quarta, actio *ex testamento pro legatis pjs.* intellige secundum distinctiones in casibus *suprà* §. 19. dictis. Quinta, actio *servi corrupti*, id est, ratione deteriorationis servi in animo, quæ de finitur, quod sit actio prætoriana, personalis, mixta, quæ datur domino servi & hæredibus adversus eum, qui servum corripit, in duplum. L. 1. L. 14. ff. *De serv. corrupt.* duplantur autem & in quantum depretiatus, & interesse domini. *d. L. 14.* Utilis hæc actio etiam datur dominis, parentibus ratione subditorum, liberorum corruptorum, ad id, quod interest eorum, animos non corrumpi. *d. L. 14. §. 1.*

In triplum actio erat condictio ex lege, quæ reus, à quo actor plus in libello petijt, quam sibi deberetur, ideo, ut executores litium plus sportularum nomine exigere possent, convenit actorem ad triplum damni dati, cui tamen inest simplum. §. 24. *h.* verum hæc actio in usu amplius non est.

Actiones in quadruplum recensentur §. 25. *h.* prima, *furti manifesti*, secunda, actio quod metus causâ, ubi

Observa 1. Quod metus sit præsentis, vel imminētis mali causâ mentis trepidatio. L. 1. ff. *Quod met. caus.* sitque alius *reverentia*, alius *potentia*, alius *perfidia*, alius *minarum*, ali-

us atrocis facti, uti in L. 3. 4. & seqq. d. t. Secundò, hìc requiri metum atrocis facti, præsentem, illatum ab eo, cui datum vel promissum in hunc finem injustè incussum. L. 5. 6. 7. 14. §. In hac actione. d. t. & quia adest Vis.

vi quid, & quoruplex. Observa tertio, quòd vis sit violenta extorsio, aut majoris rei impetus, cui resisti non potest. L. 2. eod. eaque vel absoluta, seu præcisa, alia conditionata, seu compulsiva, quæ in nostro casu intervenit. Alias etiam vis alia dicitur ablativa, alia expulsiua, alia turbativa, alia inquietativa, alia usurpativa.

contractus metu initi tenent. Qværes. An contractus metu initi teneant? Affirmatur etiam in contractibus bonæ fidei, tum; quia adest consensus, tum; quia dicitur *ratum non habeo*. in L. 1. d. t. tum; quia datur exceptio juris. ergo. Qvamvis dolus dans causam contractui bonæ fidei faciat nullum; quia dolus aufert consensum circa causam, non etiam metus.

casus excepti. Sunt tamen etiam ratione metus aliqui casus ex dispositione juris ab initio nulli. Primus, promissio dotis. L. Si mulier. §. Si dos. d. t. ratio, nè semel dotata fiat indotata, Secundus, matrimonium. Cap. Veniens. 13. §. De sponsalib. Tertius, votum. Cap. 1. §. De his, qua vi metusve caus. quia plena in his requiritur libertas. Quartus, absolutio à censura. Cap. un. d. t. in 6. Quintus, tutoris auctoritas. L. 1. in fin. De auct. tut. Sextus, jurisdictionis prorogatio. L. 2. in pr. De judic. Septimus, manumissio. L. 17. ff. Qui, & à quib. manumiss. addunt alij testamentum, sed sine textu, & videtur obstare integer titulus in Digest. Si quis aliquem testari prohib. vel coëger. Non obstat. L. 20. Qui testam. facer. poss. quæ de teste coacto, qui rogatus nõ est, loquitur, potestque esse voluntas solennis, & tamen coacta compulsivè, ut nec tunc hæredis institutio absolurè ab alieno dependeat arbitrio.

Sunt tamen etiam actus, qui non obstante metu rescindi non possunt, uti baptismus, confirmatio & ordo, ob characterem, qui imprimitur. Cap. 3. §. Item quaritur. §. De baptismo, confirmatio, & ordo.

Definitur actio, quod metus causâ, quòd sit actio prætoriana. L. 1. ff. Quod metus caus. personalis in rem scripta. L. Metum autem. 9. §. fin. eod. arbitraria. §. 31. infr. h. t. competens ei, qui metu justo coactus quid fecit, vel dedit, ejusque hæredibus. L. 16. §. Hac. d. t. adversus eum, qui metum intulit, vel rem metu extortam possidet. L. 14. §. Pedius quoque. eod. intra annum in quadruplum, post annum in simplum. Contra hæredes inferentis metum datur in id, quod ad eos pervenit. d. L. 16. in fine. eod. semel, licet postea consumpta sit. L. 17. 18. 19. eod. fiet enim contestatio litis in id, quantum semel pervenit. & sic intellige L. 20. d. t.

Quamvis autem detur in quadruplum, non condemnatur tamè in id possessor, nisi sententiæ interlocutoria, ut satisfiat, non obtemperet; quia tunc contumacia meretur, ut in quadruplum condemnetur. d. L. 14. §. 2. eod.

Tertia in quadruplum recensetur actio in factum de caluminatoribus. Est autem caluminator alius in criminalibus causis, qui sciens prudensve alicui falsa crimina delo malo intentat. L. 1. §. 1. ff. Ad SC. Turpill. hujus olim erat poena inustio Lit. K in fronte ex Lege Remnia, quæ abrogata. L. 17. Cod. De pæn. postea Talio, hodie adhuc infamia. L. 8. fin. Cod. De calumniat. huic accedit pravaricator, qui vera crimina dissimulando occultat. L. 1. §. 1. §. Pravaricatorem. Ad SC. Turpill. item tergiversator, qui ab incepta accusatione absque abolitione, id est, desistendi venia desistit. d. L. 1.

In civilibus verò calumniator est, qui ideo pecuniam vel rem accipit, ut aliquem vexet in judicio vel desistat; sufficit

actio infamum de calumn. quid cit enim animus, L. 1. 2. 3. ff. De calumniat. In quo casu hæc actio datur, quæ est prætoria, personalis competens ei, cui calumnia vel facta est, vel fieri debuit, adversus eum, qui pecuniam accepit, ut negotium faceret, vel non faceret, intra annum in quadruplum, post annum in simplum. d. L. 1. ff. eod. qui annus respectu dantis mox, respectu alterius, ex quo cognovit, currere incipit, L. 6. eod. si dans, nè faciat, datum repetat, alter adhuc ad quadruplum agere potest. Hæredi hæc actio non competit. ait L. 4. d. t. Ratio; quia sapit vindictam, potest tamen & is repetere id, quod datum, vel per conditionem ob turpem causam, vel etiam actione hæc, ita Oledendorp. Contra hæredem datur in quantum ad eum pervenit. L. 5. d. t.

Quarta in quadruplum actio est condictitia, competens contra executores litium, qui plus debito exegerunt in quadruplum. & hæc ad §. 25. h. t.

actiones in duplum ex natura & accidenti quæ?

In §. 26. dicitur, quòd actiones in duplum aliæ sint ex natura tales, ut furti nec manifesti, servi corrupti, aliæ ex accidenti, dilatione, vel negatione, ut suprâ. §. 23. priores etiam hæredi, & etiam contra fidejussores in duplum dantur, non etiam posteriores; quia ante litem contestatam in bonis defuncti non sunt, & fidejussor non tenetur, nisi in id, quod ex natura actionis venit. Quod autem dici solet in istis actionibus negantem teneri in duplum; intellige, si judicialiter negaverit, aliàs enim adhuc poenitentiae locus. arg. L. Electio. 26. §. 5. ff. De noxalib. actionib.

actio quod met. caus. differt ab alijs, actiones bonæ fidei, stricti juris.

In §. 27. h. t. dicitur, quòd aliæ actiones sint indistincte in quadruplum, actio autem quod metûs causâ non nisi propter contumaciam, ut dictum.

Quintò à qualitate intrinseca, ut loquuntur, dicuntur actiones aliæ bonæ fidei, aliæ stricti juris. Illæ sunt, in quibus iudex liberiore potestate habet, ex bono & æquo

æquo etiam de ijs, de quibus partes non cogitarunt. Hæ, in quibus judicare debet secundum conventa, vel verosimiliter cogitata. Cognoscebatur olim, qualis esset actio, ex formula à Prætoribus præscripta. Si enim ei adjecisset: quod æquius, melius, vel ex æquo & bono &c. iudex esto, bonæ fidei: aliàs stricti juris actio dicebatur. Hodie ex actiones solùm bonæ dicuntur fidei, quæ in hoc 28. §. 5. & seqq. recensentur, & habentur in his versibus:

*Empti, erciscunde, mandati, depositique,
Pignora, conducti, communi, pro sociisque,
Dotis & heredes, tutela, commoda gestor,
Præscriptis verbis, permutat & æstimat. ista
Dico bonæ fidei, stricti sunt cetera juris.*

De plerisque actionibus actum, sicut & suprâ ad §. 1. De locat, traditum, contractus innominatos esse quatuor, do, ut des, do, ut facias, facio, ut facias, & facio, ut des, & ex his nasci regulariter actionem præscriptis verbis, cum plura sint negotia, quàm vocabula. L. 2. 4. ff. De præscript. verb. quæ etiam actio in factum dici solet, quamvis hæc latius pateat, utpote, quæ etiam ex varijs criminalium causarum figuris oritur, cum altera tantùm oriatur ex negotijs civilibus, quæ similitudinem habent cum nominatis contractibus, his præsuppositis.

Observa, actiones præscriptis verbis esse stricti juris, præter duas, prima, quæ ex permutatione oritur. Casus: si dem tibi eqvum v. g. ut mihi des bovem (do enim, ut des, & permutatio verius non differunt) competit mihi actio civilis perpetua bonæ fidei adversus te, hæredesque tuos, ut mihi des bovem, aut interesse præstes, vel eqvum restituas. L. 1. ff. & Cod. De rer. permut.

Altera præscriptis verbis actio, quæ bonæ fidei est, proponitur de æstimato. Casus: si tibi rem æstimatam tradam, ut

contractus innominati qui.

Casus.

ut

ut vendas, & pretium, vel rem restituas. quo casu dubitabatur, quæ actio competere; & placuit æstimatoriam esse dandam. L. 1. ff. De æstimat. act. quæ definitur, quod sit actio civilis, bonæ fidei, competens danti rem æstimatò vendendam, contra eum, qui accepit, ut vel æstimatio præstetur, vel res restituitur. L. 1. Cod. d. 1. fin accipiens mercedem suscepit, eadem utilis datur. L. 2. ff. eod.

ad quem
spectet pe-
riculum.

Quæres. Ad quem spectet rei hujus periculum? L. 17. §. 1. ff. De præscript. verb. ait. Si ego terogavi, ut venderes, esse periculum meum, si tu me rogasti, esse tuum. Alij, si æstimatio fiat in gratiam mei, esse meum, si in tui gratiam, tuum. & sic combinant d. L. 17. cum L. 1. §. 1. ff. De æstimat. Alij distinctionem hanc admittunt, si res data vendenda pro ut æstimabitur; si determinato pretio, quia accipiens emisse videtur, ad accipientem.

hereditatis
petitio
quid?

Est & bonæ fidei actio, hereditatis petitio, quæ definitur, quod sit actio civilis. L. Item veniunt. §. Præter hac. ff. De heredit. petit. L. 1. De possess. heredit. petit. & L. 2. De fideicommiss. heredit. petit. universalis. §. fin. supr. Per quas person. cuique acquir. mixta, id est, realis. L. 5. ff. De heredit. petit. & personalis propter præstationes personales, quæ in hanc actionem actionis jure veniunt. L. 20. §. 1. 2. L. 25. §. pen. ff. d. 2. bonæ fidei hic & L. fin. Cod. De heredit. petit. competens heredit. L. 23. ff. d. 1. adversus eum, qui pro hærede vel possessore rem hereditariam possidet. L. Regulariter. ff. eod. id est, qui vel putat, vel al. legat se hæredem esse, vel possidet; quia possidet. L. 9. 10. 11. 12. 13. ff. eod. (unde contra possidentem rem titulo singulari hæc actio non datur. L. 2. 7. Cod. d. 1. & singulare est, quod possessor titulum edere cogatur. L. 11. Cod. eod.) ad hoc, ut declaretur hæres, & res hereditariæ unâ cum præstationibus personalibus restituantur. d. L. 20. & seqq. eod. Contra emptorem hære-

hereditatis datur utilis, si non extet venditor, vel exiguo pretio vendiderit. L. 13. §. Quod, si quis. ff. eod.

Est autem hereditatis petitio alia civilis, quæ definita, & quotu- alia possessoria, quam prætor dat bonorum possessoribus. L. 1. plex. 2. ff. De possess. heredit. petit. & fideicommissaria, quæ fideicommissario, non contra fiduciarium; sed contra alios, ut dictum, datur. L. 2. 3. ff. De fideicommiss. heredit. petit. si verbis tantum, restitutio facta sit.

Erat olim in usu actio rei uxoria, quæ bonæ fidei erat, dabaturque conjugibus respectivè ad dotem consequendam, & repetendam. Justinianus eam sustulit, & utilitatem in actionem ex stipulatu pro dote transtulit. L. un. Cod. De rei uxor. act. Unde hæc actio singularia habet, primum, quod fingatur intervenisse respectu mariti ad petendam dotem, & respectu uxoris patrisve ejus, ad repetendam. d. L. un. in fin. pr. aliàs extraneus dorans, nisi specialiter eam sibi reddi stipuletur, donasse mulieri videtur. d. L. un. §. Accedit. 13. secundum, quod hæc actio sit bonæ fidei. d. L. un. §. 2. tertium, quod competit, licet dos certa sit.

Erat olim etiam locus edicto de alterutro, quo cautum, ut, si maritus reliquisset aliquid mulieri, alterutro, id est, vel relicto, vel dote contenta esset, nisi maritus utriusque in testamento meminisset, aut dotem sibi reddi mulier expressè stipulata fuisset, sed & hoc edictum est cassatum. d. L. un. §. 3. & §. Igitur.

Præter actionem ex stipulatu pro dote, accepit dos ad- dotis privi-
huc privilegium reale tacitæ hypothecæ utriusque respectu leg. qua?
conjugum. d. L. un. §. Et ut plenius, item personale prælatio-
nis, quo ipsa mulier alijs creditoribus præferetur. in fin. h. §. 29.
& chirographarijs & hypothecarijs tacitam hypothecam,
priorem habentibus, quod omnes admittunt, imò etiam ex-
pressam, ut probat L. Affiduis. fin. §. Ad hac. Cod. Qui potior. in
pigno-

edictum de
alterutro
quid?

pignore hab. & ex Novell. 97. De aqualit. dot. Cap. His consequenti, 3. & Cap. Quia verò. 4. Neque dicas auferri prioribus jus quaesitum; quia non quaesitum aliter, nisi sub conditione, si alius magis privilegiatus non advenerit. Idem tamen praelationis privilegium etiam liberis ex speciali legis dispositione competit. *d. L. fin. §. Exceptis.*

actio ex stipulatu quid

Definitur *actio ex stipulatu pro dote*, quod sit actio civilis, personalis, bonæ fidei, quæ datur marito adversus uxorem, patrem, vel eum, qui dotem promisit, ad dotem consequendam. Vel, quæ soluto matrimonio (vel etiam eò stante, si ad inopiam vergat maritus, *L. Si constante. ff. Solut. matrim.*) datur uxori, hæredibusque ejus adversus maritum, ejusque hæredes, ad dotem repetendam.

compensatio quid

In bonæ fidei judicijs judex ex bono & æquo judicet, quantum actori præstari debeat, ubi etiam locus *compensationis* (quæ est debiti & crediti inter se contributio. *L. 1. ff. De compensat.*) modò debitum hinc inde sit purum, *L. 7. ff. d. t.* liquidum consistens in quantitate. *L. 4. §. 8. u. fin. Cod. eod.* In speciebus enim locum non habet, nisi agatur ad æstimationem, quo sensu intellige *§. 30. h. & d. L. fin.* dum dicunt etiam in actionibus realibus & stricti juris hodie compensationis locum esse. excipe tamen *causam depositi* propter fidem datam, & *interdictum unde vi*; quia spoliatus ante omnia restituendus, dictis textibus, quamvis etiam dolus cum dolo compensetur, si agatur civiliter, *L. 36. ff. De dol. L. 10. ff. De compensat.* Si debitor creditori suo leget, præsumitur voluisse compensare. si debitum sit necessarium, id est, à lege impositum. *L. 22. §. Si*

differentia inter judicia bon. fidei & stricti juris.

pater. ff. Solut. matrim. non etiam si voluntarium. Differunt hæc judicia primò, quod in bonæ fidei judicijs mox ex mora adjudicentur fructus etiam non petiti specialiter, secùs in alijs. secundò, in illis etiam usuræ debentur ex mora. *L. 32. §. 2. ff. De usur.* sicut & si per nudum pactum pro-

promissæ sint. *L. 7. §. Quinimò. §. ff. De pact.* in stricti juris non, nisi per stipulationem sint promissæ. *L. 29. ff. De præscript. verb. excipe*, si debeantur res fungibiles mutuò datæ. *L. 12. ff. L. 21. Cod. De usur.* vel sit pecunia à civitate credita. *L. 30. ff. eod.* tertio, dolus dans causam contractui bonæ fidei, facit illum, esse nullum ex parte decepti. *L. 3. in fine. ff. Pro socio.* stricti juris adhuc tenet. *L. 36. ff. De V. O.*

Quartò, si dolus incidat in illum, refarcitur damnum, per actionem ex illo contractu, in hoc per actionem, vel exceptionem doli. ita Mynsing. *ad §. 28. b. t.* dicitur autem dolus dare causam, quando quis eò cognitò non contraxisset, sin autem adhuc contraxisset; sed non hoc modo, dicitur incidere.

Quintò, in illo, si quid debeatur sub conditione, exigitur cautio. *L. In omnibus. ff. De judic.* in his non, nisi post contractum causa exigat. *L. 10. in fin. ff. Qui satisd. cog.*

Sextò, in illis juratur in litem, in his regulariter non. *L. 5. §. fin. L. 6. L. In actionibus. ff. De in litem jurand.*

Septimò, in illis rem deterioratam restituens, actioni necdum satisfacit, nisi unà pretium addat. *L. 3. §. Si reddita. ff. Commod.* secùs in his.

Octavò, pactum in continenti appositum illis, inest & ex parte actoris, id est, actionem parit; & rei, id est, parit exceptionem. in his autem tantum ex parte rei. *L. 7. §. Quinimò. ff. L. 13. Cod. De pact.* Appositum verò pactum ex postfacto illis parit exceptionem, quæ ipso jure inest, non etiam in alijs. Ipso jure autem dicitur inesse exceptio, cujus habere rationem debet judex, modò ei constet, altera verò solenniter opponi debet. Vel secundum jura vetera illius habere potest rationem judex, licet formulæ à prætore præscriptæ non fuisset addita exceptio, in stricti verò juris alias non, nisi esset addita; quia judex formulam egredi non poterat.

*actiones
arbitraria
quasi ter-
tiam spe-
ciem con-
stituunt.*

In §. 3. agitur de actionibus *arbitrarijs*, quæ quasi tertiam speciem constituunt; quia licet stricti juris sint, iudex tamen laxius & quemadmodum actori satisfieri debeat, dijudicat. Unde certæ tantum actiones sunt, in quibus prius tantquam arbiter pronunciat, ut reus actori satisfaciatur, postea nolentem & contumacem rigorose condemnat, quod sibi imputare debet. exemplum in actione *quod metus causâ* de qua *suprà*. Vel quia ex se nimis rigorosa videtur condemnatio, vel quia in principio iniqua quasi videatur petitio, & iusta defensio, uti consideranti eas patebit.

*arbitraria
actio quid.*

Definitur *arbitraria actio*, quod sit ea, in qua ex natura sententia interlocutoria præcedit definitivam, sin autem interlocuto quis satisfaciatur, absolvetur, aliâs condemnatio sequitur. Sunt aliæ *reales* ut publiciana, serviana, quasi serviana. aliæ *personales*, ut actio, quod metus causâ, de qua actum, item actio de dolo, de qua hic.

*editum
prætoris,*

Prætor enim edixit: quæ dolo malo facta esse dicentur, si de his alia actio non erit, & iusta causa videbitur, iudicium dabo. *L. 1. ff. De dol. mal.* unde

*actio de
dolo quid.*

Definitur hæc *de dolo actio*, quod sit prætoris, personalis, subsidiaria, arbitraria, quæ causâ cognitâ (scilicet cum alia specialis actio detur non æqvè infamans. *L. 2. Cod. De dol.* quæ sit quantitas, & quæ sint personæ. *L. 9. 10. 11. ff. eod.*) datur ei, qui simplicitate suâ ab aliquo lucri sui causâ circumscriptus est, ejusque hæredibus contra decipientem, ut servetur indemnitas deceptus, seu ad interesse. *L. 18. §. 4. d. t.*

*actio de eo,
quod cert.
loc. dar.
oportet
quid.*

Alia est arbitraria actio, *de eo, quod certo loco dari oportet*. quâ is, qui certo loco se soluturum promissit, etiam in alio loco conveniri potest. Unde definitur, quod sit prætoris, personalis, arbitraria, quæ datur ei, cui ex contractu stricti juris certo loco quid præstari debet, adversus eum, qui debet, ut etiam

etiam in alio idoneo conventus loco præstet id, quod debet, factâ tamen mentione loci, nè plus loco petat.

Quod si quis se in hoc *vel illo* loco soluturum promiserit contra regulam, creditoris est electio *per L. 2. §. Scævola. ff. De eo, quod, cert. loc. dar. oport.* quod si hoc & illo loco promiserit, in quovis loco pars petetur. *d. L. 2. §. 4.*

Quartò hic recensetur *ad exhibendum actio*. Exhibere est copiam rei videndæ & apprehendendæ facere, ut ei, qui agit, experiundi sit copia. *L. 2. ff. Ad exhib.* unde regulariter dicitur præparatoria actionum realium.

Definitur, quod sit civilis. *L. 1. ff. Ad exhib.* personalis actio ad ex in rem scripta. *L. 3. §. 3. §. pen. cod.* arbitraria, competens ei, cujus pecuniariter interest sibi rem mobilem exhiberi. *L. 22. quid. L. pen. cod.* adversus possidentem, licet naturaliter tantum, qui copiam exhibendi habet. *L. 3. §. fin. d. t.* ut rem mobilem exhibeat in publico, ut postea sit experiundi copia. *L. 1. L. Si res tuas. Cod. d. t.* aliâs condemnatur ad id, quod interest rem exhibitam non esse.

Aliquando per actiones certum petitur, apparet enim quid, quale, quantum sit id, quod in iudicium deductum, aliquando, si unum ex his non appareat, incertum, v. g. petens hæreditatem, rationes tutelæ, &c. ubi tamen iudex curare debet, ut certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat. *§. 32. h. t. do sententiam quam curare debeat.* ut controversiam finiat. *L. 2. ff. De re judic.* v. g. agatur ad interesse: additur autem *quantum possibile est*; quia esse non potest in actionibus universalibus, generalibus, in re alternative debita, vel in genere, item, quoad accessoria, v. g. quoad fructus. sufficit enim sententiam libello esse conformem in substantialibus, scilicet in re petita, causa, & actione, idque regulariter, fallit enim in summo principe, in causis criminalibus, item in civilibus quoad qualitates, modum, tempus & lo-

locum, & quoad quantitatem, vel sint de natura petitorum, vel correlativa, vel correspondentia.

modi, quibus plus petitur, qui?

In §. 33. *h. t.* traditur, quod actor attendere debeat, ne plus petat, sive *re*, sive *modo aut causâ*, sive *loco*, sive *tempore*, quod *tempus* triplex est, vel *naturale*, vel *legale*, vel *conventionale*, uno enim horum modorum plus petens olim non tantum formulâ; sed & ipsâ causâ cadebat. *d. §. 33.* adeo, ut majori, nisi ex magna causa, restitutio non daretur. Ratio; quia iudex formulam egredi, & plus adjudicare non poterat, unde reum absolvere debebat. Quod si ex debito alternatio uno perierit, alterum peti potest, ita tamen, ut reus æstimationem alterius solvere possit, si sine culpa ejus perierit, secundum Vultej. *hic, n. 16.* Zeno autem statuit, ut petens plus tempore, non nisi duplicato illo tempore exigere possit. *d. §. 33. & §. pen. infr. De except.* si enim exceptio, tu petis plus tempore, ante litem contestatam opponatur, suspendetur plane iudicium, si post, executio. Justinianus alio modo plus petentem ad damna & interesse condemnat. Cadit tamen adhuc causâ hodie quis in casu *L. fin. Cod. De plus petit. & in Novell. 15. cap. 4.*

Si per errorem actor minus petierit, quam sibi debeatur, ei non nocet; sed in eodem iudicio emendare libellum potest. §. 34. *h. t.* etiam refutis expensis usque ad sententiam. *L. 3. Cod. De edend. Cap. Examinatâ.* & *De judic.* quia emendare est aliquid libello addere, vel demere salvâ libelli substantiâ.

emendare libellum quid, mutare quid.

Sin autem aliquid addatur, ut non maneat libelli substantia, *mutari* dicitur, quod facere licet ante litem contestatam, imò & post, probatur *ex §. 35. h. t. ex verbis in eodem iudicio*, quia ante litem contestatam non est iudicium. *L. 13. §. 1. Cod. De judic. item per L. 4. §. fin. De noxalib. actionib. L. Huiusmodi, 84. §. Qui servum. De legat. 1. dummodo tergiversandi*

sandi animo non fiat, in quo casu loquitur *Novell. 112. Cap. Omnem*, quâ mutatione factâ eadem instantia non manebit.

Sunt & actiones, quibus solidum consequimur, & quibus id non consequimur. qualis etiam aliquando est actio de peculio. §. 36. *h. t.* item, si conveniatur is, qui habet beneficium competentiae, quo opposito non tenetur in plus, quam commodè facere possit. quod competit marito convento ab uxore. §. 37. *h. L. 12. ff. Solut. matrim. L. 20. ff. De re judicat.* nisi uxor æquè egeat. *arg. L. Praeses. Cod. De servit. & aq.* vel maritus dolo sua dissipavit. *L. 18. §. 1. Solut. matrim.* si maritus mortuus, hæredibus non competit, nisi hæredes sint primi gradus ex eodẽ matrimonio nati. *d. L. 18.* Idem beneficium datur soluto etiâ matrimonio socero. *L. 15. ff. Solut. matrim.* contra nulum, quæ dotem repetit, & uxori. item socero contra generum, qui dotem petit stante matrimonio. *L. 21. 22. ff. De re judicat.*

Poterat olim ex causis maritus soluto matrimonio dotem retinere. *L. 5. ff. De impens. in res dot. fact.* hodie non. *L. unic. §. Taceat. Cod. De rei uxor. act.* quamvis compensatio adhuc sit licita, sed impensæ necessariae dotem minuunt, vel jus dotis ipso jure. utiles autem actione vel mandati, vel negotiorum gestorum peti, voluptuariæ deduci possunt, si facies patiarur. *d. §. Taceat.*

olim usitata dotis retentio.

Competit beneficium competentiae etiam patri contra filium. *L. 17. ff. De re judicat.* patrono contra libertum. *d. L. 17.* socio etiam particularis negotiationis. *L. 63. ff. Pro socio.* quæ hanc sententiam probat contra socium. §. 38. *h. L. 16. ff. De re judicat. d. L. Verum. 63. ff. Pro socio.* ubi datur ratio, cum jus societatis, jus quodammodo fraternitatis in se habeat, unde

Quæstio. An fratri contra fratrem detur? *re. non;* quia non est textus. & in privilegijs à data ratione non processit argumentum, & ratio principalis esse videtur, ut alligantur.

fratri non datur.

ciantur ad societatem propter bonum publicum, neque obstat, quod frater fratrem alere teneatur, sicut filius patrem; quia filius simul debet reverentiam patri, non etiam frater, fratri.

Datur etiam beneficium competentiae donatori contra donarium, ne ei liberalitas nimis sit damnosa. *L. Nescimus. 41. in fin. ff. De re judicat.* ita, ut donator non tantum sibi necessaria; sed etiam alijs debita detrahare possit. *L. 19. in fin. d. t.* compensatio etiam facit quandoque, ut actor solidum non consequatur. §. 39. *h. t.* competit etiam competentiae beneficium ei, qui bonis cessit. de quo §. *fin.* hoc est, debitori ex causa civili, qui casu bonis lapsus omnia bona præter vestem, arg. *L. fin. ff. De bon. damnat.* creditoribus extradidit. Ubi effectum habet primum, liberationem à carcere. *L. 7. Cod. Qui bon. ced. poss.* secundum, si ditior fiat, beneficium competentiae. *L. 6. 7. ff. L. 1. Cod. d. t.* Infamiam hæc cessio non irrogat. *L. fin. Cod. cod.* nisi consuetudo id inducat.

Solent etiam creditores debitori inducias solvendi concedere *d. L. fin.* quæ cessionem bonorum postea non auferunt.

Datio in solutum est, quando aliud pro alio creditor accipere cogitur, ut à cessione differat.

Ad similitudinem incarcerationis olim fuit toleratum *obstadium*, vulgò die Leistung; dum quis debitor se obligavit, si dato tempore non solverit, quod se in loco certo suis sumptibus sistere velit, inde non recessurus, nisi solvat. Verum usus illorum abrogatus Francofurt. Anno 1577. in Verbeserter Policey, Ordnung Von Bucherlichen Contracten. tit. 17. §. pen. atque hæc ad titulum De actionibus.

TI-

TITULUS VII.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.

Dicuntur & actiones quædam *principales*, quibus contrahens vel delinquens ipse, quædam *adjectivæ* qualitates actionibus principalibus, quibus alius convenitur: veluti si negotium seu contractus ineatur cum eo, qui in potestate est, tunc enim prætor dat actiones contra eos, qui illos in potestate habent. *hic in pr.* contrahens enim, magis sequitur fidem illorum, quam eorum, cum quibus contrahit, ut hinc eadem *ferè* servantur jura cum servis, quæ cum filiis familiæ.

Prima actio dicitur, *quod jussu*, si contractus ille jussu patris vel domini sit initus, vel ab ijs ratihabitus. *Cap. Ratihabitionem, De R. J. in 6.* aut subscriptus. *L. 1. §. 4. ff. Quod jussu.* ubi tenentur pater aut dominus in solidum. §. 1. *h.* dicitur semper, *si jussu*, quia jussus ad personas subjectas, mandatum ad liberas spectat. Manzius *hic*.

Secunda actio recensetur *exercitoria*, ab exercitore, ad quem navis quæstus pertinet, dicta. §. 2. *h. & L. 1. §. Exercitorem. ff. De exercit. act.* cui locus, si quis cum magistro navis, id est, eo, cui cura navis demandata, quisunque sit, vel cum substituto ejus, intuitu *negociationis* maritimæ contrahit; quo casu tenetur hæc actio exercitor in solidum. *d. L. 1. §. 5. §. 28.* unde, si cum nauta tantum contraxit, non tenebitur; quia consensus exercitoris ibi non adest.

Tertia actio dicitur *institoria* ab Institore, cui negociatio terrestris commissa vulgò Factore, quæ contra principalem datur, si quis cū eo intuitu negociationis istius contraxerit in solidum. *d. §. 2. L. 1. L. 3. ff. De instit. act.* unde differt à pri-

priori, quod denominetur a præposito, non præponente, habeat locum in terrestri negotiatione, non maritima, institor absque expresso mandato, vel si peregrè proficisci debeat, substituere non possit. *L. 5. §. 10. d. 1.* possit tamen magister navis; quia in negotiatione maritima est major necessitas, & etiam Reipublicæ utilitas. *d. L. 1. in fin. pr. & §. 5.* Datur tamen utraque perpetuò & hæredibus & in hæredes. *L. 15. eod.* Possunt enim & magister navis & institor, si liberi homines sint, directâ actione conveniri, durante officio, non etiam post. *L. Procurator. 67. ff. De procurat.*

4. tribu-
toria.

Quarta actio dicitur *tributoria*, de qua §. 3. *h.* quæ locum habet, si quis cum servo vel filiofamilias contraxerit, intuitu mercis peculiaris, quæ differt à merce dominica, quod in illa permittente domino negocietur nomine proprio, in hac nomine alieno. item differt à peculio, sicut res hæreditaria ab hæreditate. *L. Aliquando. pen. ff. De tribut. act.* unde etiam licet conventus actione de peculio dominus vel pater, possit prius detrahare id, quod sibi vel suis debetur. *L. 9. §. 2. 3. 4. ff. De pecul. conventus actione tributoria non;* quia eadem est illius conditio cum creditoribus, ut pro rata merx illa, intuitu cuius contractum est, distribuatur. Idcirco videndum, quâ actione agere expediat, cum electâ unâ, regressus ad aliam, non detur. *L. 9. §. 1. ff. De tribut. act.* unde &

5. de pe-
culio.

Quinta actio de peculio recensetur §. 4. *h.* in qua dominus, si post peculium datum cum servo contraxit, aut servus cum ijs, qui sub potestate vel tutela ejus sunt, potior est alijs, ut dictum, nisi agat ad poenam. *d. L. 9. §. Si ve autem.* vel ordinarius servus quid debeat vicario in peculio existenti. *d. §. 4. in fin. h.* nè unâ manu ex peculio accipiat, & alterâ in illud reponat. Competit hæc de peculio actio durante peculio in perpetuum, extincto illo, per annum, ut etiam supra tit. pra-

præced. §. 10. dictum. *L. 1. §. 1. L. fin. ff. Quando de pecul. act. ann. est.*

Sexta denique recensetur actio de in rem, id est, in utilitatem domini vel patris verso, exempla §. 4. *h.* & *L. 3. §. 5. c. ff. rem verso.* De in rem vers. ubi æquum, ut dominus vel pater, nè locupletentur cum damno alterius, illud exolvant. *L. 206. De R. f. unde, si emptus, v. g. servus necessarius, totum pretium, si utilis, quantum valet, exolvendum est. d. L. 5.* Quod si pars tantum sit versa, pro ea huic actioni; pro residuo actioni de peculio locus est. *d. §. 4. h.* debet autem creditor in hac actione curiosus esse, quod vertatur. *L. 3. §. 9. De in rem vers.* licet eventus non respondeat. *d. L. 3. §. 1. §. Unde.*

In concursu actionum eam quis eligat, quæ sibi videtur optima. §. 5. *hic.* Licet eadem actiones locum habeant, si contractum cum liberis in potestate existentibus. §. 6. *hic.* differt tamen filiusfamilias à servo, quod ille stando in judicio, filiusfamilias compromittendo, vel etiam fidejubendo patrem obliget, non servo differt etiam dominum servus. *L. 3. §. Si servus. §. Idem scribit. §. Si si. f. l. ff. De pecul. & pluribus alijs modis, quos inter & iste, quod filiusfamilias detur SCtum Macedonianum ab improbo sceleratore Macedone dictum, qui sub incertis nominibus, id est, donianum non expressâ debiti causâ, vel quantitate, vel solutione, in mortem patris destinatâ filijsfamilias pecuniam mutuam dabat, per quod filijsfamilias corrumpebantur, unde statutum, ut illam repetens quiscunque sit. *L. 15. ff. De SC. Maced. exceptio- ne istius SCti repellatur, non tantum à mutuatario; sed à quocunque occasione istius mutui convento. L. 7. §. Quenquam. L. 9. §. Non solum. ff. L. pen. Cod. De SC. Maced.* non tantum in foro fori; sed probabiliter etiam in conscientia, quia lex justa & juris constitutiva est. Covarr. ad Cap. Quamvis. De pa-*

Cessat

Quando
cesset.

Cessat tamen primò, si consensu patris, L. 2. 4. Cod. d. t. secundò, si ab habito patrefamilias. L. 3. ff. cod. tertio, si ab asserente se patrefamilias mutuata. L. 1. Cod. cod. quartò, si acceptum & versum in rem patris. L. 4. 5. Cod. cod. quintò, respectu peculij castrensis & quasi. L. 2. ff. cod. sextò, si numerata patrefamilias. L. 3. 4. §. fin. L. 8. ff. cod. septimò, solutione debiti. L. 7. §. pen. & fin. ff. cod. non potest enim solum repeti.

Si pars debiti soluta, an pro residuo cesset? Affirmat d. L. 7. §. pen. & fin. item L. 2. Cod. cod. Videtur negare L. 9. ff. cod. communior combinatio est, quòd d. L. 9. loquatur de pigore, per quod non videtur agnovisse totum debitum, sicut per partis solutionem. Quòd si filiusfamilias ei renunciavit, verius est, quòd non cesset; quia non in ejus, sed potius in patris favorem, principaliter autem in creditoris odium, est introductum, nisi id juratò faciat, tunc enim post patris mortem videtur ad servandum juramentum obligatus esse. Hactenus dictum actiones obliquas contra patrem & dominum dari. in §. fin. statuit Justinianus quandoque hodie dominum & patrem etiam actione directâ conveniri posse.

TITULUS VIII.

De noxalibus actionibus.

quando &
quomodo
dominus ex
delicto ser-
vi conve-
niatur.

Non tantum ex contractu; sed etiam ex delicto servi proprii & veri dominus conveniri potest, si delictum privatum committat. hic in pr. cum enim per eum acquirat. æquum etiam est, ut pro eo solvat, in publico enim ipse servus tenetur; quia ibi jus naturale spectatur. L. 2. Cod. L. 12. §. 4. vers. Item nec lex. ff. De accusat. convenitur autem dominus actione ex commisso delicto cum ad ditamento noxali, ad hoc, ut vel litis æstimationem præstet, aut

aut servum noxæ det, hic in pr. adeò, ut damnatus ad poenam adhuc noxæ dedendo se liberare possit; quia litis æstimatione est in obligatione, noxæ deditio in solutione. L. 1. ff. h. t. L. 6. §. 1. ff. De re judicat. ut noxales obligationes per hoc differant ab alternativis. Quòd si tamen domino sciente & impedire valente servus deliquerit, indistinctè dominus litis æstimationem præstare tenetur. L. 2. L. 5. ff. h. t. si servus tantum, quasi delinquat, verior est sententia, tunc dominum peculiotenus tantum teneri. ita Mynsing. hic. Dicitur autem noxia delictum; & delinquens noxa vocatur. §. 1. h. & ideo noxaliter tantum tenetur dominus, nè nequitia servorum dominis ultra corpora ipsorum noceat. §. 2. h.

Effectus noxæ deditio est, quòd dominus libere- effectus no-
tur, & alterius fiat ipse servus, nisi aliunde resarcire da- xa dedi-
mnus & satisfacere possit, tunc enim cum nulli fiat injuria, tionis.
set liber.

Eundem effectum habet ductio servi, si is à nemine ductio ser-
defendatur. L. Electio. 26. in fin. ff. h. t. Est autem noxalisa- vi.
tio, vel civilis vel prætoria juxta principalem. §. 4. h. & con- actio no-
venitur eâ is, qui servum possidet, noxa enim caput sequitur, xalis.
§. 5. h. unde potest ex noxali fieri directâ, & è contra. d. §. 5.
Quòd si autem proprio domino nocuerit servus, actio locum
non habet; quia censetur eadem persona, licet alienetur,
quia ab initio non constitit, sicut nec è contra si fiat servus
ejus; quia extinguitur actio, nec reviviscit, licet rursus alie-
naretur. §. 6. h. Filijfamilias olim noxæ dari poterant, hodie
non, multò minùs filijfamilias. §. fin. h. sed ex delictis ipsi
conveniuntur, & si condemnari fuerint, datur actio in pa-
trem peculiotenus. L. 3. §. Idem scribit. ff. De pecul.

TITULUS IX.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

pauperies
quid.
& quomo-
do detur.

P *Au*peries dicitur damnum sinè injuria facientis datum, *h. in pr.* intellige, per se ratione carentis, unde, si animal quadrupes quaecunque. *L. 1. §. 2. ff. h. t.* damnum dederit, dominus ejus convenitur, ut illud refarciat, vel animal noxæ det, *utilis* actio datur, si animal bipes. *L. pen. cod.* Requiritur autem, ut animal damnum dederit præter naturam generis sui, v. g. equus calce percusserit & nullius instigatu aut culpâ, neque mortuum sit *ante* litem contestatam. *L. 1. §. 4. 6. 7. 12. 16. ff. h. t.* unde

Si animal secundum naturam damnum dederit, vel ex feritate, & actio directa in factum. *§. 1. h. & utilis hæc. arg. L. pen. ff. h. t.* vel sinè feritate, & actio de pastu dabitur. *L. 14. §. fin. ff. De præscript. verb.* si unius animal alterius animalino cuerit, distingue pro concitatione, juxta *L. 1. §. 8. h. t.* animal dans damnum occludere non licet, si de domino constet, *L. 39. ff. Ad leg. Aquil.* sæpè tamen consuetudo contraria est, quæ fundatur in *L. 9. ff. De damn. infect.* & *L. 8. ff. De incend. ruinæ. &c.*

Si animal frumentum in herbis depastum sit, etiam ratio futuri lucri habebitur. *arg. L. 3. ff. h. t.* Nè noceatur per animalia, ædiles edixerunt, nè quis animal eò loci habeat, quâ vulgò iter fit, sub pœna 200. solidorum si homo liber occidatur; arbitrariâ, si lædatur, aliâs dupli. *§. 1. h. & L. 40. 41. 42. ff. De adilit. edict.* quæ pœna per actionem in factum à domino animalis exigitur.

si animal
circulato-
riis noceat.

Si circulatoris animal alicui nocuerit, locus est pœnæ extraordinariæ, per *L. fin. ff. De extraord. criminib.*

Cum in fine *d. §. 1. h. t.* dicatur, quod præter ædilitias actiones etiam de pauperie actio locum habeat, scilicet utilis,

lis, & ratio addatur; *nunquam enim actiones pœnales de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.*

Observe de concursu actionum regulas sequentes. Prima, si concurrant rei persecutoriæ; per exactionem, una, *de concurr. su actione regule.* alteram consumit. Secundam, si rei persecutoria cum mixta, & actum mixtâ prius, cessat altera, aliâs adhuc locus mixtæ in id, quod in ea plus. Terciam, si rei persecutoria cum pœnali, est utrique locus. Quartam, si plures pœnales ex factis diversis etiam locus est omnibus, si ex eodem facto, non est, nisi in altera adhuc aliquid plus sit, quibus observatis, facile erit leges sibi apparenter contrarias, uti *L. 53. cum L. 32. ff. De obligat. L. 43. §. 1. cum L. 130. ff. De reg. jur. & alias combinare.*

TITULUS X.

De ijs, per quos agere possumus.

O lim per alios agere non licuit; quia actio vel actus olim per alios legitimus, vel solennis erat. *L. 2. §. 6. ff. De orig. jur. os agere* ut per alium expediri nō posset, excipiebatur casus non licuit, primus, actio pro populo, pro quo agere debebat Syndicus, secundus, pro libertate, pro qua assertor, quem postea Justinianus sustulit in *L. 1. 2. Cod. De assert. toll.* ex rationibus ibidem assignatis, statuítque, ut is, qui in possessione libertatis esset, vel per se, vel per procuratorem agere posset; sin autem ex servitute ad libertatem proclamare vellet, id per se faciat favore libertatis. tertius, pro tutela, *h. t. in pr.* cui & quartus fuit additus ex Lege Hostilia, ut furti liceret agere eorum nomine, qui hostium vel Reipublicæ causâ abessent. Hodie regulariter licet agere per procuratores, nam & morbus & ætas & necessaria peregrinatio, & aliæ multæ causæ hominibus impedimento sunt, quò minùs rem suam ipsi exequi possint.

hodie licet
per procura-
tores.

textus

textus hic, excipiuntur tamen legis actiones, item causæ criminales. L. *pen. ff. De publ. judic.* in quibus necessaria præsentia & rei, nè iudicium sit elusorium, & accusatoris, ut & is, si calumniator sit, puniri possit. Potest tamen absente reo post litem contestatam procurator absentiae causas allegare, d. L. *pen. L. Absens. 71. ff. De procurat.* imò & in causa principali defendere, si crimen rigorosè sit capitale. L. *33. §. Publicè. ff. De procurat. L. Reos. 3. Cod. De accusat. arg. L. 18. Cod. De transact. & L. Tantum. 6. ff. De appellat.* In alijs criminalibus causis probabilius est procuratorem non admitti ob generalitatem, d. L. *pen.*

In civilibus igitur causis procurator constitui potest consensu qualicunque expresso, quilibet etiam filiusfamilias, non tamen servus, mulier, potentior, mutus, surdus, reus criminum, nec redemptor litium. quocunque tempore, constitutus autem adhuc revocari potest re integrâ. videt. *de Mandato.*

Procuratori similis est *Syndicus*, qui omnes Universitatis causas agit.

Actor qui unam agit, vel à non domino constituitur.

Delegatus, qui à populo ad Principem. *Commissarius*, qui à Principe ad populum. *Legatus*, qui à Principe ad Principem mittitur negotij publici causâ.

Tutores & curatores etiam alieno nomine agere possunt. §. *2. h. de quibus in libro primo.*

TITULUS XI. De satisfationibus.

Quid sit satisfactio *lib. 1. tit. 24. traditum.* Est alia necessaria, alia voluntaria, alia judicialis, alia extrajudicialis, alia simplex, alia juratoria, alia fidejussoria. hic agitur

agitur de judicialibus. prima *judicatum solvi*. quâ reus cavet *judicatum* se id, ad quod condemnabitur, soluturum, quæ tres habet *solvi quid.* clausulas. primam, de iudicato solvendo. secundam, de re defendenda. tertiam, de dolo ab futuro. ab una tamen persona non nisi semel committitur. L. *5. 6. 13. 19. ff. Judicatum solvi.*

Secunda *judicio sisci*, quâ conventus cavet se in iudicio *judicio sisci* usque ad finem permanurum. §. *2. h. 65 ff. Judic. sisci* tertia *rem ratam haberi*, quâ procurator cavet dominum approbatum. *rem ratam haberi* hæc in genere, nunc *quid.*

In principio *h. 1.* dicitur, quod olim sive suo, sive alieno nomine, reus conventus iudicio reali cavebat *judicatum* solvi, datis etiam fidejussoribus. Actor autem suo nomine agens nihil, alieno autem de rato cavebat, quod idem procedit in tutoribus & curatoribus, si non certò de ijs constet. L. *13. 23. Cod. De administrat. tut.*

Reus autem, si conveniretur actione personali, in persona propria non cavebat; quia principalis obligatio hæret in persona. §. *1. h.*

Hodie indistinctè reus personaliter conventus *judicatum* solvi non cavet; sed tantum iudicio sisci. §. *2. h.* idque facit vel *nudâ repromissione*, si sufficienter possessionatus. L. *pen. statuerit.* in *pr. ff. Qui satisd. cogantur.* vel clericus. L. *25. Cod. De Episcop. & cler. vel juratò.* si clarissimus, vel illustris. L. *pen. Cod. De dignit. lib. 12.* vel si fidejussores habere non possit, idque etiam juret, & suspectus non sit. *Auth. Generaliter. Cod. De Episcop. & cler.* Alij per fidejussores idoneos & facultatibus, & maxime facilitate conveniendi. L. *2. ff. Qui satisd. cogantur.* si enim talis non sit datus, de novo caveri debet. L. *8. §. 2. d. 1.* si sit idoneus facultatibus iteratò cavendum non est. L. *3. §. fin. ff. Ut in possess. legat. L. 4. ff. De prator. stipulat.* nisi justè ignorasset illum acceptans; tum enim in necessaria rursus cautio (nè

quis dicatur
Syn-
dicus.
Actor.
delegatus.
commissarius.
legatus.

satisfactio
quid, &
quod duplex.

(nè iudicium reddatur elusorium) in voluntaria interesse peti potest *d. L. 4.*

*Procurator
actoris
quando ca-
veat de ma-
to.*

Procurator actoris cavet de rato. §. 3. *h.* intellige, si dubitatur de mandato, vel id sit præsumptum tantum, ut in *L. 2. Cod. De consortib. ejusdem lit.* item in *L. 35. ff. De procurat.* si enim de eo certò constet, principalis vi mandati rati habere cogitur: sin autem etiam constet, quòd nullum habeat, planè non admittitur. *Cap. 1. x. De procurat.*

*reus quo-
modo cave-
at pro pro-
curatore.*

Reus etiam per procuratorem respondere potest, qui propriè defensor dicitur. hic, si pro eo reus præsens caveat iudicatum solvi, & defensoris sui quasi fidejussor existat, admittitur. *juxta §. 4. h.* Quòd si verò reus absens sit, qvilibet defensionem ejus suscipiens admittitur; modò præster cautionem iudicatum solvi; tum enim actoris amplius non interest. §. 5. *h.* quæ omnia melius ex praxi discuntur. §. 6. *h.* & observabuntur hæ cautiones non tantum in Regia Urbe, sed etiam in alijs. §. *fin. h.*

TITULUS XII.

De perpetuis, & temporalibus actionibus,
& quæ ad hæredes, & in hæredes
transeant.

*actiones
perpetua
vel tempo-
rales quæ?*

Hoc titulo adhuc duæ ponuntur divisiones actionum. primò enim dicitur alia *perpetua*, quales sunt civiles durantes hodie 30. annis; alia *temporalis*, quales sunt prætoriarum poenales, quæ uno tantum anno durant. *textus hic.* dicitur *poenales*; nam rei persecutoriarum etiam sunt perpetuarum, v. g. possessoria hæreditatis petitio, si menfor falsum modum dixerit, &c. nisi rescindant actum de jure civili subsistentem,

tem, uti rescissoria, pauliana. item, quæ conceptæ in dolum, quales sunt eæ, de quibus *supra §. 12. De actionib.*

Actio furti manifesti, quamvis prætorica sit, in odium, tamen furum etiam est perpetua. Diverſa autem, quibus actionibus præscribatur, tempora revide *ex lib. 2. tit. De usu- cap.* finiuntur autem, nisi intrà illud litis contestatio facta fuerit, per eam enim actiones etiam poenales in tutum rediguntur, cum per eam quasi contractus inducatur.

Quòd si quis ab actione semel mota iterum destiterit; *quamdiu* tum rursus præscriptio currere incipit, ita tamen, ut actio *durent per-* realis adhuc per 30., personalis per 40. annos duret. *per. L. fin. petua. Cod. De præscript. 30. vel 40. ann.*

Altera divisio est, quòd aliquæ actiones dentur hæredibus & in hæredes, quales sunt actiones ex contractibus descendentes, per contractus enim non tantum nos; sed & hæredes obligamus, & nobis & illis quærimus. *qua dentur hæredibus, & in hæredes.*

Actiones aliarum, quæ dantur quidem hæredibus; sed non in hæredes, quales sunt eæ, quæ ex delictis descendunt, dantur enim hæredibus, nè delicta maneant impunita, & non in hæredes, quia delicta suos debent tenere autores, nisi ali- quid ad eos pervenerit, vel litis cum defuncto contestatio facta. alias enim hæres delinquentis damnum refarcire non tenetur jure civili, secus tamen jure canonico *per Cap. fin. x. De sepult. & Cap. 5. x. De rapt.* in quibus dicitur, quòd hæredes sint censuræ ecclesiasticæ compellendi, ut satisfaciant pro viribus hæreditatis, idque procedit etiam, si impoenitens decesserit. *arg. Cap. Tuas, 9. x. De usur.*

Si in contractu dolus commissus sit, tum hæres ex eo *fin contra-* contractu conveniri potest indistinctè etiam de jure civili. *L. Tu dolus 172. §. fin. L. 157. in fine De reg. jur. L. 12. L. 49. ff. De obligat. & act. commissus, quia spectatur contractus, & hoc ex regula, nam textus ait §. h. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hæredem non*

competit, cum testator dolose versatus sit, & ad heredem ejus nihil ex dolo pervenit, ubi difficultas, quis sit iste casus? Dic esse actionem depositi in casibus quatuor, quibus inficiando lis crescit, quæ in heredem depositarij in duplum non datur. *L. 1. §. 1. L. 18. ff. Depositum*, vel actionem in factum, quæ convenitur mentor, qui falsum modum dixit. *juxta L. 3. §. 5. ff. Si mens, fals. mod. dixerit*.

*Quæ actio
nec ha-
redibus, nec
in heredem
datur,*

Sunt & actiones quædam, quæ nec heredibus, nec in heredes dantur, qualis est actio injuriarum, intellige juxta distinctionem, §. *fin. De injur. traditam*. item conditio ex lege revocans donationem ob ingratitudinem. §. 2. *supra De donat.* actio ob parentes, patronos sine venia in jus vocatos. *L. pen. ff. De in jus vocand.* item de calumniatoribus. *L. 4. ff. De calumn.* & generaliter actiones ex delicto criminaliter intentatæ; hæ enim regulariter expirant morte rei ante condemnationem. *L. Ex judiciorum. 20. ff. De accusat.* quamvis aliæ poenales post litem contestatam in heredes transeant, excipitur tamen & hic actio de dolo, quæ per biennium finitur, remanente tantum actione in factum per *L. fin. Cod. De dolo*, sic & ingenuitas adjudicata intra quinquennium revocanda, per *L. 1. §. Sed interdum. 3. ff. Ne de stat. defunctor.*

In §. *fin. h. t.* adijcitur: Quod, si reus pendente judicio auctori satisfecerit, officio judicis conveniat, ut eum absolvat.

TITULUS XIII.

De exceptionibus.

*exceptio
quid,*

Actum de actionibus actoris. Reus cueri se solet per exceptiones. *h. in pr.* est enim exceptio actionis vel intencionis elisio. *L. 1. L. 2. ff. h. t.* & si actionem elisio, si intentionem, facti, & improprie exceptio, dicitur,

tur, v. g. exceptio solutionis. Exceptiones juris recensentur plures. *h. t.* & quidem prima exceptio, quod metus causa, quæ exceptio prætendens id, quod metu promissum est, repellitur §. 1. *h. t.* & *quod metus causa* *L. 4. §. pen. h. t.*

Secunda exceptio doli, quæ, si agatur ex contractu bonæ fidei, cui dolus causam dedit, & sic contractu nullo, est facti, aliàs autem est juris, v. g. si dolose asserenti se esse amicum quid promissum, & hic petat, exceptione doli promittens eum repellat, quæ exceptio, ex parte opponentis eam, realis est. *L. 7. §. 1. ff. De except.* ex parte autem alterius videtur personalis. *L. 2. §. 1. ff. De dol. mal. & metus except.* quia licet per illam hæres dolo inducentis repelli possit, non tamen alius successor singularis, nisi & hic ex lucrativa causa agat. per *L. 4. §. Si quis autem. d. t.* aut si ex causa onerosa, & hic auctoris accessio neutatur. *d. L. 4. §. Si autem accessione.*

Tertia exceptio in factum, quæ utitur is, qui per errorem aliquid promissit, si ab eo promissum id petatur, ut hæc exceptio juris sit.

Quarta exceptio dicitur non numerata pecunia, cujus meminit §. 2. *h. t.* & actum de ea *lib. 3. tit. De literar. obligat.* *non numerata pecunia*

Quinta recensetur exceptio pacti de non petendo, quæ datur debitori, cum quo creditor pactus est, quod debitum non peteret, adversus creditorem petentem, ut repellatur ab agendo. §. 3. *h. t.* *pacti de non petendo*

Sexta exceptio juris jurandi, quæ datur ei, qui delato si bi ab adversario juramento, juravit se non debere, vel rem suam esse, adversus eum, qui juramentum detulit, & denuo agit, ut repellatur; quia continet speciem transactionis, ut amplius nihil queratur, quam hoc, an juratum sit. *L. 3. L. 5. §. Dato. L. 9. ff. De jurejur.* ut in foro fori sit tutus, quamvis a parte rei revera debeat.

Septima rei judicate, quæ competit reo per sententiam rei judicatis.

tiam à re petita absoluto, quæ transijt in rem judicatam, ad-
versus creditorem denuò agentem, ut repellatur ab agendo,
debent tamen concurrere tria. primum, ut petatur idem,
quoad substantiam. secundum, ex eadem causa petendi. ter-
tium, ab eadem persona. *L. 3. 7. 12. 13. 14. ff. De except. rei judicat.*
Præter has plures exceptionum species reperiuntur in dige-
stis. §. 6. *h.*

alia civilis.
alia prator-
ia.

In §. 7. dicitur *exceptio alia civilis*, v. g. SCti. Vellejani,
alia pratoria, quales antè recensitæ præter rei judicatæ.

Perpetua.

temporales.

declinato-

ria fori.

dilatoria.

quando ha-

sint oppo-

nenda.

In §. 8. autem dicitur *alia perpetua & peremptoria*, alia
temporalis & dilatoria, Perpetuæ illæ sunt; quæ semper agen-
tibus obstant, & ipsam causam quasi perimunt. §. 9. *h.* Hæ,
quæ ad tempus tantum nocent, & temporis dilationem tri-
buunt. §. 10. *h.* quæ vel *declinatoria fori*, uti exceptio iudicis in-
competentis, vel *dilatoria solutionis*. v. g. exceptio: petis plus
tempore. Quibus cognitis.

Observa, dilatorias esse opponendas ante litem conte-
statam. *L. fin. Cod. h. t.* nisi ea postea primò emergat, vel inno-
tescat, vel sit reservata. *Cap. 4. §. 1. h. t.* vel sit *falsè* procurato-
ris. *L. 24. Cod. De procurat.* vel causam ipsam concernat. Ex-
ceptiones autem peremptorias regulariter post litem conte-
statam. *L. 9. Cod. h. t.* *L. 2. Cod. Sent. resc. non posse.* nisi sint litis
finitæ. *Cap. 1. De lit. contest. in 6.* quæ etiam ante litem conte-
statam; vel executionem impediant, quæ etiam post senten-
tiam opponi possunt. *L. 11. Ad SCti. Macedon. L. 2. Cod. De com-
pensat.* Exceptio non numeratæ pecuniæ, item de inofficio-
so testamento consideratæ cum privilegio, ad temporales,
aliàs autem ad perpetuas exceptiones sunt referendæ. Ex-
ceptio verò excommunicationis anomala est, & quovis
tempore litis opponi potest. *Cap. 1. De except. in 6.*

In §. *fin.* etiam *declinatoria fori* exceptio refertur, quæ
opponitur procuratori, vel quod talis esse non possit, vel non
sit,

sic, vel non habeat mandatum sufficiens, ex eo autem, quòd
sit infamis, de jure nostro procurator reijci nequit. *d. §. fin.* li-
cèt aliter se habeat in avvocato.

TITULUS XIV.

De replicationibus.

Replicatio est exceptionis elisio. *h. in pr.* & duplicatio *replicatio.*
elisio replicæ. §. 1. *h.* Triplicatio elisio duplicæ. §. 2. *h.* *duplicatio.*
& sic consequenter quadruplicatio pro varietate *triplicatio.*
negotiorum §. 3. nisi consuetudo numerum præscribat. Sunt
etiam exceptiones alia *reales.* quæ rei & causæ cohærent, quæ *exceptio-*
etiam hæredibus & fidejussoribus profunt. *L. 7. ff. h. t.* alia *reales,*
personales, quæ soli personæ competunt, non etiam reliquis *vel perso-*
nales. *d. L. 7. §. 5. fin. h.* quamvis adhuc competant defensori. *L. 14. ff. Solut. matrim.* quia defensor & rei ipsius, & adhuc vivi vicem
sustinet. Possunt tamen & personales competere fidejussori
per indirectum, si conventus denunciaret principali, ut se de-
fendat; nisi expressè fidejusserit se soluturum, si principalis
bonis cesserit, vel restitutus fuerit.

An exceptio moratorij sit realis, an personalis, variant. *exceptio*
DD. probabilius est, esse realem, tum; quia aliàs nec princi- *moratorij*
pali prodesset, utpote qui fidejussorem, tanquam posteriorem *est realis.*
creditorem per eam repellere non posset. *arg. L. 1. Cod. De fi-
dejussorib. minor.* tum; quia fidejussor in mora esse dici non
potest. & facit etiam huc *arg. ex L. fin. Cod. De usur. rei
judicat.*

TITULUS XV.

De interdictis.

Sequi-

*interdicta
unde dicta,
quid, &
quotupli-
cia.*

Sequitur de interdictis, quæ dantur ratione possessionis, vel quasi, dicta vel ab inter, vel interim, vel inter duos, dicendo. §. 1. d. 1. sunt enim formæ seu conceptiones verborum, quibus prætor jubet, vel prohibet aliquid fieri principaliter ratione possessionis, vel quasi. *h. in pr.* Est autem interdictum aliud *edictale*, aliud *decretale*. sunt & quædam interdicta *mixta*, in quibus actor præter possessionem & jus docere debet, uti de aqua ex castello vel rivo publico ducenda. L. 1. §. *fin.* ff. De aq. quotid. & *altiv.* item de itinere reficiendo. L. 3. §. Hoc autem, 13. ff. De itiner. *acti*que *privat.* sicut & de mortuo inferendo in sepulchrum, quod est in fundo meo. L. 2. §. *Quadam*, ff. *h. t.* & de liberis vel libertis exhibendis, d. §. *Quadam*.

*quomodo
differant ab
actionibus.*

Differunt ab actionibus, primò. quòd actionibus jus, interdictis possessio petatur, secundò. interdicta omnia prætoria, item personalia, & controversiam tantum præparent, non etiam actiones, item in formula præscripta, quæ respicit partes, non judicem, ab edictis autem differunt, quòd jus publicum ita non respiciant; sed privatas tantum personas concernant. licet alia super divinis, alia super humanis rebus sint proposita.

*interdicta
prohibito-
ria.*

In §. 1. *h.* dicuntur interdicta habendo respectum ad formulam, alia *prohibitoria*, quæ aliquid principaliter ratione possessionis vel quasi fieri prohibent, quale est, *nè vis fiat ei, qui in possessionem missus erit*, seu ei, qui finè vitio possidet, id est, non vi, non clam, non precario possidet, de quo integer tit. ff. *Nè vis fiat ei, qui in possessionem missus erit.* quem prætor tueretur, nè quis eum dolo prohibeat à possessione obtinenda, aut ab obtenta expellat, aliàs præstet id, ob quod missus erat. L. 1. *in pr.* & §. *Hæc verba.* d. 1. unde & poenale est, non nisi anno durat, nec in hæredem datur. d. L. 1. §. *Hanc actionem*, & §. *fin.* præter quod & actio in factum rei persecutoria ad id, quod inter-

interest, datur. L. 3. §. *Prætor.* d. 1. & etiam res militari manu auferri potest. d. L. 3.

Eodem modo prohibet prætor, nè vis fiat inferenti mortuum, quo ei jus inferendi erat. §. 1. *h.* sicut etiam: *Nè quid fiat in loco sacro.* d. §. 1. intellige incommodum adferens, propter quod quilibet de populo agere potest. L. 10. Cod. De *Episcop.* & *cler.* Item prohibet, nè quid fiat in flumine publico ripæ ejus, quo pejus navigetur. *ibid.*

Restitutoria sunt, quibus prætor aliquid restitui jubet, *restitutoria* quale est interdictum. *quorum bonorum.* item, *unde vi*, de quibus agemus infra.

Exhibitoria verò; quibus jubet, quid exhiberi, id est, *exhibitoria* fieri copiam videndi & apprehendendi. L. 3. §. 8. ff. De *tab. exhib.* quale est primum, de libero homine exhibendo, quod cui liber datur adversus eum, qui illum dolo detinet. L. 3. ff. L. 1. Cod. De *lib. hom. exhib.* secundum, de liberto exhibendo competens patrono. tertium, de liberis exhibendis, competens tantum patri habenti in potestate, unde & mixtum est, seu quasi proprietatis causam etiam continet. L. 1. §. 2. ff. De *rei vindicat.* L. 1. §. 1. ff. De *lib. exhib.*

Dantur & interdicta, alia causâ possessionis *adipiscenda* contra occupatorem, alia *retinenda* contra turbatorem, alia *recuperanda* contra expulsorem. §. 2. *h.*

Adipiscenda possessionis est interdictum, *quorum bonorum* à primis edicti verbis dictum, quod datur ei, cui decreta est bonorum possessio adversus eum, qui illa bona pro hærede vel possessore possidet, ut possessionem eorum adipiscatur. L. 1. ff. *Quorum bonor. utile* datur hæredi, si eò agere velit, cum summariam tantum causæ cognitionem desideret, non ordinariam, sicut hæreditatis petitio, in quo etiam hæc duo differunt. Utrique affine adhuc est remedium, quod dicitur possessorium. ex L. *fin.* Cod. De *edict.* D. *Adr. tell.* vi cujus datur posses-

possessio ei, qui producit pro se testamentum non habens vitium sensibile, ut hic alia non requiratur causæ cognitio, sitque hoc remedium promptius interdicto *quorum bonorum*.

Est & adipiscendæ possessionis *Salvianum* & *quasi Salvianum*. Illud sicut actio serviana competit locatori prædij rustici contra colonum *ad possessionem* rerum invectorum & obligatarum obtinendam.

Hoc autem sicut actio quasi serviana cuilibet hypothecario creditori, contra possessorem rerum obligatarum ad possessionem obtinendam.

Differunt tamen ab his actionibus primò; quòd actionibus principaliter jus pignoris, interdictis possessio petatur, adeò, ut si pluribus eadem res pro *partibus* hypothecata sit, interdictis locus non sit. Secundò, in actionibus probat actor rem fuisse in bonis tempore obligationis, in his tantum in possessione.

Aliud interdictum adipiscendæ possessionis est, & dicitur, *quorum* vel *quod legatorum*, quo hæres petit à legatarijs, qui sibi res legatas appropriarunt, possessionem earum rerum adipisci, pro securitate Falcidiæ. *L. 1. ff. L. 1. Cod. Quoa legat. nisi ipse defunctus extradidisset. d. L. 1. ff. §. Si quis ex mortis. 5.*

qua retinenda.

Interdicta retinendæ possessionis in §. 4. recensentur duo: *uti possidetis*, & *utrubi*: cum enim duo contendant de dominio rei, prius cognosci debet, quis sit possessor, unde per hæc interdicta hoc resolvitur, ut postea is, qui cecidit, actor, & victor reus sit; possessionis enim commodum est, ut possessor actore non probante absolvatur. *L. 2. Cod. De probat.* sicut & fructus faciat suos, possit usucapere, & in dubio sit potior, neque teneatur cavere, si rem immobilem possideat.

Si igitur ratione possessionis sit controversia in rebus immobilibus competit interdictum, *uti possidetis*. in mobilibus

bus, *utrubi*, vincitque is hodie, qui licis contestata tempore possidet. §. 4. *b.* quamvis communiter DD. velint, ut is obtineat, qui antiquiorem possessionem probat, si res omnino dubia. *Cap. Licet causam. x.* De probat. junior enim possessio clandestina præsumitur. item is, qui probat simul titulum, per *d. Cap.* ut §. noster hic, quando unus sufficienter probat, possessionem suam, de iudicio summario intelligendus sit. Est enim possessorium iudicium aliud *ordinarium*, aliud *summarium* seu *momentaneum*, quia sententia in hoc reparabile & sic momentaneum adfert tantum detrimentum; quia per hoc interim fiduciaria aut depositaria possessio tantum adjudicatur, salvo manente iudicio ordinario, in quo planè & perfectè possessio probari debet.

*iudicium
possessorium duplex.*

Dicitur autem *possessio*, quasi sedium vel pedum positio. *L. 1. ff. De acquir. vel amitt. possess.* quæ ut separata à proprietate, vel pro actu ipso possidendi, quæ facti, vel pro jure possidendi, quæ juris dicitur. Illam definit Vallengis, quòd sit *detentio rei corporalis sive mobilis, sive immobilis, corporis & animi & juris adminiculo.* Hanc verò, quòd sit *jus reale insistenti, & incumbendi alicui rei, tanquam suæ, non prohibita possideri.* ita Vallengis. Zoësius verò definit possessionem, quòd sit *detentio rei animo, affectioneque possidendi, sive sibi, aut suo nomine habendi, quæ si rei corporalis, propria, si incorporalis, impropria dicitur, item alia justa, alia injusta, sive ratione tituli, sive ratione rei, item alia naturalis, quæ est detentio rei animo affectioneque possidendi, citra tamen animum dominij, uti creditor habet in pignore, &c. alia naturalis & civilis, quæ est detentio, & insistentia rei, quæ constat jure & animo dominij, uti bonæ fidei possessor. Possessio civilis tantum probabilis non datur, tū; quia possessores duo ejusdem rei non dantur, tum; quia abiens aliò retinet possessionem, *L. 3. §. Ex**

possessio una de dicta, quid, & quod duplex.

D d

con-

contrario. ff. De acquir. vel amitt. possess. procul dubio illam, quam habuit. ergo & naturalem.

hæc quomodo acquiratur, retineatur & amittatur.

Acquiritur possessio & animo & corpore. L. 3. L. 8. ff. *De acquir. possess.* Retinetur solo etiam animo. L. 4. *Cod. eod.* amittitur etiam & corpore & animo. d. L. 8. Non obstat L. 3. §. 6. Neque L. 44. §. pen. d. t. quia prior de eo, qui possessione amisit, ut inquilinus insistit & detinet, posterior de eo, qui prius corpore desijt possidere, loquitur.

Probatur possessio per insistentiam, culturam, fructuum perceptionem, censûs solutionem, & etiam per instrumenta & testes.

judicium petitorium cumulari potest cum possessorio.

Judicium petitorium cum possessorio cumulari potest adipiscendæ possessionis, v. g. hæreditatis petitio cum interdicto quorum bonorum. item, cum interdicto recuperandæ v. g. Rei vindicatio cum interdicto unde vi. *Cap. 5. x. De caus. poss. & propr.* Probabiliter idem obtinet, in interdicto retinendæ possessionis; quia, si dicam & velim probare me esse & possessorem & dominum rei, adeoque turbari non debere, nulla est contradictio. Quod iudicio petitorio inchoato recursus derur ad possessorium, minus dubium est in sententia eorum, qui mutationem libelli admittunt. Si cumulatio facta sit, & iudici expedire videatur, prius decidi de possessorio, poterit petitorium suspendere. *Cap. Ex conquestione. 10. x. De restit. spoliat.*

recuperandæ possessionis interdictum unde vi, quibus & contra quos datur.

Quia subinde contingit, ut quis vi atroci de possessione rei immobilis deiciatur, ideo prætor dedit ei interdictum unde vi, quo de possessione dejectus, hæresve ejus agit contra eum, qui sive per se, sive per alium dejecit, ut spoliatus ante omnia restituatur & omne damnum resarciatur, si agat intra annum, qui à die dejectionis currere incipit, post annum, verò ad ea, quæ ad spoliatorem devenerunt. L. 1. in pr. §. 34. & in fine. ff. *De vi & vi armat.* dicitur simpliciter de possessione de-

dejectus; quia sufficit, quod possederit etiam naturaliter tantum. d. L. 1. §. *Deijciatur.* 9. etiam per alium tantum. d. L. 1. §. *Quod servus.* 22. etiam injustè, tamen si eum dominus deiecit. d. L. 1. §. *Qui à me.* 30. L. 12. *cod.*

Dicitur rei immobilis, quia in re mobili competit actio vi bonorum raptorum. Utile tamen datur, si quis de quasi possessione rei incorporalis deiciatur. Contra ratihabentem datur, si ejus nomine dejectio facta sit d. L. 1. §. 14. Contra clam ingressum de rigore non datur, nisi volentem ingredi vi repellat. L. 6. §. *fin.* *De acquir. possess.* Jus tamen Codicis etiam hoc interdictum contra eum dedit. L. *fin.* *Cod. Unde vi.* Quamvis non det jus civile contra tertium possessorem, etiã malæ fidei, cum L. 7. ff. *De vi & vi armat.* indistinctè loquatur, & interdictum hoc in odium spoliantis sit introductum, jus tamen canonicum voluit etiam hoc, vel simile remedium contra tertium malæ fidei possessorem competere. *ex Cap. Sep. 18. x. De restit. spoliat.* imò secundum quosdam datur etiam contra tertium bonæ fidei possessorem remedium. *ex Can. Reintegranda. III. q. 1.* propter generalitatem textûs.

Datur autem interdictum unde vi, ut spoliatus ante omnia restituatur, etiam contra dominum, qui spoliantem, ex intervallo rursus dejecit, nisi & dominum esse dejicientem, & dejectum esse prædonem sit notorium. *arg. L. 31. ff. Deposit.* Si prædo sit notorius, non etiam alter dominus, adhuc datur. *per Cap. 1. & fin. x. De restit. spoliat.*

Opponens exceptionem: prius factam vim per modum reconventionis, jure civili non auditur; sic tamen jure canonico. *Cap. fin. x. De ordin. cognit.*

Qui igitur hoc interdictum intentat, non nisi duo, primum, se in possessione fuisse, secundum, dejectum esse per vim ab eo, contra quem agit, spectato civili jure probat.

Affinia remedia sunt, primum *ex L. Si quis in tantam.*

D d 2

Cod.

agens hoc interdicto duo probat. affinia huius interdicto.

Cod. Unde vi. secundum, Lex Julia, sive de vi publica, sive de privata. §. 6. *hic.*

interdicta
alia simp-
plicia.
alia du-
plicia.

In §. 7. dicitur, quod alia interdicta sint *simplicia*, in quibus alter tantum est actor, alter tantum reus. alia *duplicia*, in quibus uterque & actoris & rei partes sustinet, qualia sunt: *uti possidetis*, & *utrubi*, ubi tamen non habetur pro-actore, qui provocat, sicut in actionibus duplicibus, juxta Vul-
teij. ne sibi quis in possessione præjudicet.

ritus pro-
cedendi,

Sicut autem olim in actionibus intentandis certa præscribebatur à prætore formula, ita idem erat in interdictis, verum, quia hoc postea in desuetudinem abiit, idcirco hodie immediate actio in factum ex interdicto competenti potest intentari, §. *fin. h. t.*

TITULUS XVI.

De poena temere litigantium.

remedia
contra te-
mere liti-
gantes.
primum
juramentū
calumniæ.

TEmere seu sine causa justa litigantes reprimere conantur jura, tum jurisjurandi religione, tum poenâ pecuniariâ, tum etiam infamiæ notâ. *hic in pr.*

Indè volunt, ut litigare volentibus mox à, vel etiam ante litem contestatam deferatur juramentum calumniæ, quo uterque jurent, quod *credant* se justam litigandi causam habere. §. 1. L. 2. *Cod. De jurejur. propter calumn.* Cap. 1. *De juram. calumn. in 6.* omissum in principio quâlibet litis parte exigi potest. *d. Cap. 1. in 6.* potest autem id etiam per procuratorem habentem speciale mandatum præstari in animam principalis, nisi judici aliud videatur. Cap. 3. *Cap. fin. §. d. t.* Tutores tamen & hujusmodi administratores in animas suas jurant. Cap. 4. §. 2. & *Auth. Principales. Cod. d. t.* continet, quod credant se justè litigare, quod non exigent probatio-

nes

nes calumniosas, neque corrumpent, aut corruperint judicem. unde versus:

Illud juretur, quod lis sibi justa videtur,

Et si quæretur, verum non inficietur,

Nil promittetur, nec falsa probatio detur,

Ut lis tardetur, dilatio nulla petetur.

Præstatur autem hoc juramentum semel tantum, præstatur quod si subsit periculum, malitiæ juramentum exigi potest, *semel.* in causis criminalibus criminaliter intentatis ob periculum perjurij non exigitur.

Si actor hoc juramentum præstare nolit, causâ cadet: reus ut confessus condemnabitur. *Cap. fin. §. De juram. calumn. L. 2. §. Quod si actor. Cod. De jurej. propter calumn. & quia favorem publicum respicit, jure civili non. L. 2. §. Sed quia veremur. Cod. eod. canonico tacitè tantum remitti potest. per Cap. 1. d. t. in 6.* Hæc de juramento.

Secundus temere litigantes coercendi modus est poe-
na pecuniaria, olim decima litis pars, hodie ut expensæ & *2. poena pecuniaria,* damna refundantur. *textus hic.* imò vetus poena videtur reducta. *in Novell. 112. Cap. 2.* quandoque etiam in duplum datur. *ut supra De actionib. §. 26. visum est.*

Irrogatur etiam quandoque temere litigantibus *infa-* *3. poena in-*
amia, condemnatis reis, scilicet in judicijs publicis, item furci, *famia,* rapinæ, injuriarum & de dolo, item ex contractibus depositi, mandati, pro socio, & tutelæ, directâ actione condemnatis. §. 1. *b. t.* quia in his principaliter de fide rupta agitur, secus si contrariâ, in qua de errore calculi tantum agitur. *d. §. 1. & L. 1. ff. De his, qui not. infam.* hinc cum actio pro socio utrinque directâ sit, utrinque etiam infamat. modò adsit primò dolus condemnati, vel lata culpa. L. 6. §. *pen. ff. De his, qui not. infam.* secundò, sententia, quæ transivit in rem judicatam. tertio, lata in præsentem nomine suo, quartò, fiat mentio doli, vel culpæ

condemna-
tus ex com-
modato
non fit in-
famis.

culpæ latæ. *d. L. 6. §. 1.* aliàs est præsumptio tantum de culpa levi vel levissima. *L. 4. §. 1. 2. ff. De suspens. tut.* Condemnatus actione commodati non fit infamis, tum; quia non est textus, tum; quia commodatum regulariter commodatarij gratiam magis respicit, non commodantis, sicut depositum. *v. g. deponentis. &c.*

Quamvis autem in quatuor contractibus, ita, ut dictum, condemnati fiant infames, evadunt tamen transigentes infamiam. *textus hic & L. 7. ff. De his, qui not. infam.* secus est in delictis, ubi fit transigens infamis; quia transigendo videtur fateri crimen. *L. 5. d. 2. cum videatur id, quod dedit, ex conscientia criminis dedisse.* hinc aliud est, si per pactum gratuitum id fiat, est tamen etiam transactio admissa, si criminale, cui proposita poena ultimi supplicij. *L. Transigere. 18. Cod. De transact.* in hoc enim videtur potius metu periculi, quam ex conscientia criminis dedisse, cum Lex habeat quamcunque viam honestam redimendi sui sanguinis. *L. 1. ff. De his, qui ante sent. sibi mort. conscivere.* Excipitur tamen crimen adulterij. *d. L. 18.*

In §. *fin.* refert Imperator, quod principium processus oriatur ex edicto de in jus vocando.

in jus voca-
tio seu cita-
tio quid, &
quotuplex.

Est autem in jus vocatio actus judicij præparatorius, quo quis mandato judicis juris sui experiundi causâ ad judicium vel tribunal judicis vocatur, sinè qua, sententia etiam pro non citato lata, est nulla. *L. 4. Cod. De sent. & interlocut.* est alia realis, dum persona, vel res in permisis casibus apprehenduntur, alia verbalis, quando reus vivâ voce vel literis privatim, vel etiam publicè per edictum vocatur, quæ etiam edictalis dicitur.

Item alia est simplex, quæ contumacem non facit, nisi tertiò proposita cum legitimo intervallo, alia peremptoria, quæ locò trium proponitur, ut mox non comparentem con-

tuma-

macem faciat, dummodo fiat ad instantiam partis, prævio judicis mandato, contineatque nomen judicis, nisi notus; nomen citati. si edictalis, causam in genere, locum judicij, & terminum. Parentes autem & patroni sinè venia vocari non possunt, sub poena 50. solidorum, ut *tit. 6. §. 12. De actionib.* est traditum.

TITULUS XVII.

De officio judicis.

Actum de actore & reo, sequitur de iudice, ejusque officio. Quis dicatur iudex, & quotuplex, item quotuplex officium, traditum est *De actionibus ad prin. & §. 1.* Consistit officium in cognoscendo, decidendo & exequendo, ubi in omnibus observare debet, nè aliter judicet, quam legibus, constitutionibus, aut moribus proditum sit. *h. in prin.* animadvertetque ante omnia primò ad processum, num sit ordinarius, num summarius. secundò, ad factum, an verum, quo merito afficiendum, & quomodo pronuntiandum, & quidem, si casus in jure decisis, secundum jus decidere & ipse debet. *Can. In istis. Dist. 4. Can. Summopere. 70. XI. q. 3.* nisi iudex ipse legislator sit, vel sint circumstantiæ aggravantes vel relevantes factum, eatenus enim iudex poenam augere & minuere poterit. *Clem. 1. in fin. De offic. jud. ordinari.* debet autem non tam verba legis attendere, quam potius mentem, juxta *L. Scire. 17. ff. & L. Non dubium. 5. Cod. De LL.* Eodemque modo æquitatem rigori juris præferre. *per L. Placuit. 8. Cod. De judic.* Est autem æquitas laxamentum legis, in aliqua circumstantia eam corrigens. exemplum habetur in *L. Bona fides. 31. ff. Deposit.* quod procedit, si hanc esse mentem legislatoris pateat, aliàs enim, si lex clarè exprimat, licet dura sit, est servanda. ut in *L. Prospexit. ff. Qui & à quib.*

officium ju-
dicis in qui-
bus confi-
stat.

æquitas
quid?

ma-

manumiss. aut si res valde ambigua, ad legislatorem recurrendum, *L. fin. Cod. De LL.*

*si utrinque
sententia
probabilis.*

Quod si judici utraque sententia videatur probabilis, una tamen probabilior, hanc sequi tenetur; quia potiora merita causæ habet, licet aliter se habeat in advocato, qui solummodo causæ merita allegat, & licet sibi videatur ea, quam defendit, minus probabilis, conari tamen potest eam ita deducere, ut judici videatur probabilior, sicque pro suo cliente sententiam ferat. Et licet multi doceant, quod sequi liceat sententiam etiam eam, quæ probabilis est, licet sibi videatur altera probabilior, procedit id tamen tantum, si dubium sit speculativum, non etiam si practicum, ut in iudice, neque etiam, si ea merè speculativè tantum, tanquam probabilis defendatur. Sic nec licet medico uti medicinis, nisi maxime ad sanitatem idoneis, nisi necessitas sit, ubi duntaxat adhibere licet medicamentum, non carens quidem periculo accelerandæ mortis, modò sit junctum cum probabili spe consequendæ salutis.

*si causa
utrinque
æquè pro-
babilis.*

Quod si causa utraque videatur æquè probabilis? Quidam admittunt, quod iudex tunc gratificari possit, cui velit. alij volunt sorte rem decidendam. alij rem indecisam esse relinqvendam; communius receptum est, ut iudex rem inter partes vel dividat. *arg. §. fin. De vulg. substit. L. 40. 41. ff. De hæred. instit.* vel partes ipsas ad transactionem compellat, licet etiam hoc regulariter facere non possit, si tamen lis valde intricata sit, id facere potest, à DD. receptum est.

*an iudex
juxta alle-
gata, an se-
cundum sci-
entiam pri-
vatam ju-
dicare
possit.*

Ad quæstionem: an iudex secundum allegata & probata, an secundum scientiam certam, seu privatam judicare debeat?

Dic primò, quod probatum reum iudex absolvere nequeat. secundò, iudex omni modo laborare debeat, ut veritas eruatur, si nihil possit efficere, tum tertio, in causa civili reum.

reum condemnare potest, sicut & quartò, in non strictè capitali; quia respublica & bonorum, & vitæ civilis domina est, quæ auferre alicui potest ob bonum publicum, nè judiciorum ordo turbetur. quintò, si autem sit ultimum infligendum, supplicium, condemnare nequit, nisi sextò, immineret rei publicæ interitus, vel grave periculum; quia etiam in tali casu videtur respublica domina esse vitæ naturalis, cum communiter doceatur, quod respublica innocentem hosti extradere possit, ut se ab excidio liberet; si iudex nocentem sciat, qui tamen probatur innocens, eum adhuc absolvere debet. *arg. L. 5. ff. De pæn.*

Sententia contra jus lata ipso jure nulla est, si feratur super ipso jure; secus, si super jure tantum partis.

In §. 1. *b. t.* traditur, quod officium judicis in noxali actione sit, ut si reus condemnandus condemnetur, ut vel damnum resarciat, vel noxam noxæ det. *officium ju-
dicis in a-
ctione noxæ
li quod?*

In actionibus autem realibus officium est, ut vel reum absolvat, vel condemnet ad restituendam rem unà cum fructibus & causa, pro distinctione bonæ & malæ fidei possessoris, juxta tradita *ad §. 36. supr. De rer. divisione*, aut, si hic terminum ex causa petat, eum pro arbitrio suo prudenter determinet, modò reus per fidejussores assecuret. §. 2. *b. t.* cum differentia inter hæreditatis petitionem & rei vindicationem, quod in illa fructus veniant actionis jure, in hac officio judicis. In actionibus personalibus condemnatus reus à jure dilationem datam habet quatuor mensium. *L. fin. Cod. De usur. rei judic.* quod tamen fallit, si species deposita, commodata petatur, juxta Vinnium *hic*. *quod in a-
ctione ad
exhibendū.*

Officium judicis in actione ad exhibendum est, ut reum condemnet ad exhibendam rem cum omni causa. §. 3. *b. t. L. 9. §. pen. & fin. ff. Ad exhib.* id est, ita exhibeat, sicut erat, cum exhibitio petebatur, hinc rem postea inter moras usu-

captam exhibens exhibere tenetur, ac si usucapta non esset. *d. §. 3. h.* intellige dicta juxta jus vetus, quo usucapio litis contestatione non interrompebatur. *L. 20. ff. De V. S. Petens* tamen ex causa iusta tempus ad exhibendum audiri & obtinere debet, modò caveat de eo, aliàs condemnabitur ad interesse actoris. *d. §. 3.*

Et in judicio familiae erciscundæ, commun. dividundo & fin. reg.

In iudicio familiae erciscundæ iudex singulas res singulis adjudicare debet, aut, si res commodè dividi nequeat, unam, & hunc pro rata alijs ad pecuniam condemnare. *§. 4. h.* habebitque etiam rationem præstationum personalium. Eodem modo procedet in iudicio communi dividundo. *§. 5. h.* sicut & in actione finium regundorum, si antiquos fines invenire nequeat, constituet novos, & ei, quem prægravare videbitur, pecuniam assignabit, ut servetur æqualitas. *§. 6. h.* Et, si quem maliciosè fines turbasse animadverterit, puniet. *d. §. 6.* Quid quid autem iudex alicui adjudicaverit, id ejus fit, est enim modus acquirendi dominium adjudicatio. Ulpianus *in frag. tit. 19. §. 15.* Quòd si res aliena sit, jus usucapiendi acquirere. *L. 17. ff. De usucap.*

adjudicatio quid.

TITULUS XVIII. seu finalis.

De publicis judicijs.

judicia publica quid, origo.

Judicia publica dicuntur, quæ ex legibus publicorum judiciorum veniunt. *L. 1. ff. De publ. jud.* cum enim auctore Valerio Consule Publicola dicto, lata esset Lex, nè ullus Magistratus injussu Populi Romani in caput civis Romani animadverteret, ideo fuerunt certa crimina determinata, in quibus solennis ille ordo observandus esset, quæ recensentur *h. t. & d. L. 1.* nimirum, ut accusator subscribens in crimen nomen & crimen rei ad quaesitorem parricidij deferret, qui reo neganti terminum pro inquisitione assignabat, a quo

modus procedendi olim.

a quo in reatu reus hærebat. Dicta die, si plures accusare vellent, fiebat *divinatio*, quis præferendus esset. Habito accusatore certo, alius ad probandum vel purgandum assignabatur dies, quo, si uterque compareret, Prætor conjectis prius in urnam Curialium nominibus, tot ex ea extraxit iudices, quot pro qualitate criminis requirebantur; Pro rejectis alij extrahebantur: constituto ita publicè iudicio pro accusatore duabus, pro reo tribus perorabatur horis: una cum probationum adductione, quibus auditis iudices calculos, vel per *Ab.* vel per *C.* vel per *Am.* notatos in urnam conijciebant, pro quorum excessu, vel absolutus vel condemnatus erat reus. sin autem plures essent pro *Am.* fiebat vel pro tertio die *compendinatio*, vel in sequentem *diffusio*, quo partes plenius prosequerentur. Hodie fit processus primò, vel per *accusationem*, quæ est criminis apud iudicem vindictæ publicæ causâ delatio solenniter facta. juxta formulam. *L. 3. ff. De accusat.* secundò, vel per *inquisitionem*, quæ est investigatio criminis a iudice ex officio instituta, famâ, vel aliâ iustâ causâ præviâ; quæ fit, vel *generaliter*, dum quæritur quis, vel *specialiter*, dum, an hic fecerit, quæ licita non est, nisi sufficienter prius graveretur. *Cap. Qualiter & quando. §. De accusat.* adeò, ut reus excipere possit, quamvis, si non exceperit, & postea de veritate pateat, processus valeat. *Cap. fin. De accusat. in 6.* vel tertio per *denunciationem*, quæ fit ad emendationem, sive sit *evangelica*, de qua *Matthæi. 18. Luc. 17.* sive *canonica*, de qua *Cap. 23. De accusat.* sive *civilis*, quæ fit per ministros publicos. Sunt & alij modi per *exceptionem*. item per *notorium*, si iudici ut tali plenè crimen constet, ut tergiversari non possit. Ex quibus patet aliquæ differentie inter judicia publica & privata, quæ etiam differunt in eo, quòd in publicis adhiberi possint quaestiones per torturas, non in his. *ff. & Cod. De quaestionib.* finienda sint biennio, privata triennio.

fiat divinatio.

item compendinatio vel diffusio. accusatio quid.

Inquisitio quid. alia generalis. alia specialis.

denunciatio triplex. modi per exceptionem & notorium.

publica un-
de dicta.

differunt
ab actioni-
bus popula-
ribus.

alia capi-
talia.

alia non
capitalia.

majestas
quid.

rei les. Ma-
jest. divina.

et huma-
na qui.

pena.

Dicuntur autem publica, quod cuivis ex populo accusatio eorum plerumque detur. §. 1. *b. dicitur plerumque*; quia in adulterio. *L. 30. Cod. De adulter.* & in partu supposito non procedit. *L. Lege Cornelia, §. 1. Ad leg. Corn. de fals.* in quibus non nisi proximæ personæ ad accusandum admittuntur; differunt autem hæc judicia à popularibus actionibus, quod hæc actiones sint privatæ respectu causæ, hæc verò publica, & publicè ex lege peragenda. Suntque alia *capitalia*, quæ poenam mortis sive naturalis, sive civilis propositam habent, alia non *capitalia*, quæ minorem. §. 2. *b. t.* sequitur in specie, & quidem

In §. 3. agitur de crimine læsæ Majestatis, dicitur autem Majestas dignitas personæ Sanctioris, unde alius dicitur reus *læsæ Majestatis divina*, agens quid directè in diminutionem honoris divini, quales sunt blasphemi, apostatæ, hæretici, simoniaci, fortilegi, quorum diversas species vide in *Can. Igitur genus, XXVI. q. 4.*

Crimen *læsæ Majestatis humane*, aliud est *Majestatis simpliciter*, dum quis regalia Principis labefactat, aliud *perduellionis*, de quo *b. §. 3.* dum quis subditus. *Clem. Pastoralis, §. Rursus, Desentent, & rejudic.* aliquid hostile in rem publicam liberam vel Principem machinatur, sive factio, sive consilio. exempla recensentur *L. 1. 3. 4. ff. Ad leg. jul. Majest.* adeò, ut etiam committatur, si lædantur consiliarii Principis ut tales. *per L. 5. Cod. d. t.* dicitur *sive consilio*. quia etiam voluntas, quæ in actum exterioriorem exivit, sufficit. *d. L. 5.* & conscij non deferentes etiam rei sunt. *d. L. 5.* quod singulare est in hoc crimine, sicut & id, quod quilibet audiatur, si necessitas sit, torqueatur, etiam servi contra dominum, procedatur de plano, imò etiam defuncti accusari possint.

Pœna ejus est mors, §. 3. *b.* quæ variè pro varietate locorum infligitur, secundò, damnatur rei memoria. tertio, con-

confiscantur omnia rei bona, etiam feudalìa in loco illo sita. *L. fin. Cod. Ad L. jul. Majest.* salva tamen manet dos & usufructus donationis propter nuptias uxori. *L. 5. §. uxores. Cod. d. t.* quartò, punitur in filijs sive suis, sive emancipatis ante vel post reatum natis, qui fiunt consequenter inhabiles ad officia, & ad quascunque hæreditates. *d. L. 5. §. Filij autem.* Filiabus tamen datur quarta ex bonis maternis; quia ob sexum ausuræ tantum non præsumuntur. *d. L. 5. §. 3.* Nepotes quoque in crimine læsæ Majestatis humanæ poena non concernit, licet concernat in hæresi. *Cap. 2. §. Hæretici. De hæret. in 6.*

Obfœditatem secundo loco recensetur crimen *adulterij* in §. 4. *b.* dictum quasi aditus ad alterius thorum, definitur esse thori alieni violatio, vel spectato jure civili alienæ matrisfamilias corruptio. *L. 225. ff. De V. S.* jure autem canonico indistinctè est adulterium, si conjugatus aliam, sive conjugatam, sive etiam liberam cognoscat. *Can. 4. XXXII. q. 4. Can. 15. 19. & seqq. d. causâ. q. 5.* Cognoscens alienam sponsam de præsentì, indubitanter adulter est, non etiam si sic sponsa de futuro tantum, quamvis & talis gravius puniri, & jure sponsi accusari possit; quia nec spem matrimonij violare permittitur. *L. 13. §. 3. ff. Ad leg. jul. de adult.* Pœna adulterij est mors. *juxta Deuter. Cap. 22.* postea varia, Constantinus in *L. 30. Cod. d. t.* statuit poenam gladij, Justinianus vult, ut mulier adultera in monasterium detrudatur, ibi, si intrà biennium maritus eam non repetat, profiteri possit. *Auth. Sed hodie. d. t.* est & pœna dotis, vel donationis propter nuptias amissio. *Novell. 117. Cap. Quia verò plurimas.* item infamia. *L. 2. §. Miles. ff. De his, qui not. infam.* jure canonico peccatum mortale, privatio exactionis debiti, restitutio damni, & si non resipiscat, excommunicatio. *Cap. pen. x. De adulter. & supr.* Singularia, primum, torquentur servi in caput domini *L. 3. 6. Cod. Ad leg. jul. de adulter.* secundò, pater potest adulterum

adulterium
unde dictū,
& quid sit.

pena ejus.

singularia
in hoc cri-
mine qua.

terum unâ cum filia sua, si deprehendat eos in domo sua vel generi, impunè occidere. *L. 20. 22. 23. ff. d. t. maritus autem uxorem numquam, adulterum duobus casibus occidere potest, primò, si persona sit vilis. d. L. 22. §. fin. secundò, si tertio legitimè monitus, ut ab uxore desistat, non desisterit. Auth. Si quis. Cod. d. t. quod procedit secundùm jus civile, non etiam canonicum. per Can. Inter hac. 6. XXXII. q. 2. tertium, quòd certæ & conjunctæ tantùm personæ accusare possint. L. 30. Cod. d. t. quas inter maritus & pater, ubi maritus omnibus, pater etiam alijs præfertur, si jure mariti vel patris agant, intra 60. dies à soluto matrimonio, aliàs postea jure extranei accusare possunt per quatuor menses. L. 5. 6. Cod. d. t. à tempore autem commissi criminis per quinquennium præscribitur. L. 29. §. Sex mensium. d. t. quod etiam singulare est contra. L. 12. Ad L. Corn. de fals.*

Quis modus & ordo in accusando sit observandus habetur *L. 16. 17. 19. ff. Ad leg. jul. de adulter.*

Cessat autem accusatio hæc civiliter si utrinque peccatum. *Cap. fin. §. De adulter.* si vi præcisâ, *L. Vim passa. ff. d. t.* si credat esse maritum. *Can. In lectum. XXXIV. q. 1.* vel esse mortuum. *Can. Cum per bellicum. d. q. 1.* item, si maritus in causa sit, vel moriatur ante accusationem institutam, vel etiam adulteram occiderit. hæc de adulterio, quod lex julia punit, quæ etiam punit sodomitas, *d. §. 4. & L. 31. Cod. d. t.* item stupratores. *Stuprum* autem hic accipitur pro violatione virginis, vel viduæ honestè viventis, quod vel *voluntarium*, vel *violentum*, illius poena est confiscatio medietatis bonorum, vel si vilis persona sit, coercitio corporis cum relegatione. hujus autem mors, *d. §. 4. h. t.* secundùm jus canonicum autem & duc & dota. *Cap. 1. §. De adulter.* vel juxta usum, vel duc, vel dota. Damhouderius *prax. crimin. Cap. 92. n. 6.* nisi sub promissio-

quomodo
cesset accu-
satio.

Stuprum
quid, &
quotuplex,
pena ejus.

missione matrimonij copulam obtinuerit, & stare non patuerit, quòd decipiatur.

Fornicatio simpliciter dicitur concubitus cum muliere *fornicatio* innupta, vel vidua meretrice, vel concubina, quæ semper. *quid.* peccatum mortale est. teste Paulo *ad Galat. 5.* *Incestus* autem *Incestus* est, si actus venereus committatur cum consanguinea, vel af. *quid.* sine in gradu prohibito, sive jure naturæ sit prohibitus, sive jure positivo. de quibus *in lib. 1.* actum.

In §. *5. b.* agitur de homicidio, quod est corporis humani animati peremptio, ab homine dolo malo facta, quale est id, quod est *voluntarium*, vel directè in se, vel saltèm in causa directè volitum. *Necessarium* autem, quod quis ad necessariam sui defensionem, vel auctoritate legis facit, quod etiam punitivum dicitur, huc non pertinet, sicut nec causale, ubi nulla occidentis culpa adest; ubi enim talis culpa adest, punitur, quidem, sed mitius. *L. 4. §. 1. ff. Ad L. Corn. de sic.* à canonibus ex voluntario & punitivo irregularitas resultat. *Cap. 7. 8. x. De homicid.*

Voluntarium homicidium punit Lex Corn. de sicarijs à sicâ dictis, intellige in genere homicidas, aquæ & ignis interdictione, cui successit deportatio & bonorum ademptio. *L. 3. §. pen. ff. Ad L. Corn. de sicar.* postea poenâ gladij, si dolo vero, non etiam latâ culpâ cædes facta sit. *L. 7. ff. d. t.* qui dolus præsumitur, cum sit actus de genere prohibitorum, nisi contrarium probetur.

Occidere autem dicitur, & dictâ lege tenetur non tantùm is, qui realiter; sed etiam is, qui moraliter occidit, qualis est mandans, consulens, auxilium præbens. *L. Nihil. 15. ff. d. t.* sicut & omittens obviare, si ex justitia obviare tenebatur, non tenetur tamen hæc lege rati habens; quia non potest dici *concurrisse.* Si occidens erret in persona, tenetur; quia dolus in genere sufficit, *arg. L. Eum, qui. 18. §. Si injuria. ff. De injur.*

homicidi-
um quid, &
quotuplex.

occidere
quis di-
catur.

jur. Imò concurrentibus pluribus omnes tenentur, nisi de occidente pateat.

*Assasina-
tus quid.*

Est & gravior homicidij species *assasinator*, dum quis infidelem pretio, conducit ad fidelem occidendum, ubi uterque tenentur Lege Corneliâ, etiam non subsecuto homicidio juxta Vultej, *hic.* & conducens ipso facto excommunicatio- nis, & depositionis à dignitate, ordine & beneficio pœnam incurrit. *Cap. 1. De homicid. in 6.* Eâdem lege etiam venefici puniuntur §. *s. b.* consulentes deportari jubentur. *L. 5. 6. Cod. De malef. & math.* imò pœnam mortis merentur, qui prodesse videntur; quia *Levit. 20.* dicitur in genere: vir, sive mulier, in quibus divinatorius fuerit spiritus, morte moriatur.

*parricidi-
um quid.*

In §. *6. h. t.* agitur de *parricidio*, id est, homicidio paren- tum, vel liberorum, aut etiam eorum, qui parentum, & libe- rorum locò sunt, ex affinitate, cui crimini veteres expressè pœnam imponere noluerunt, nè monstrarent fieri posse. po- stea pœnâ Legis Corneliæ puniverunt. *L. 1. ff. Ad L. Pompej. de parricid.* tandem pœna aucta. juxta §. hunc & *L. un. Cod. d. t.* adeò, ut etiam conscij & participes etiam extranei puniantur. *d. §. 6.* item liberi, qui venenum ad parentes occidendos eme- runt, licèt id non perfecerint. *d. §. 6. h.*

*falsum
quid.*

In §. *7.* agitur de *falso*, falsum autem dicitur in *Novell. 73.* veritatis imitatio, vel immutatio. Harprecht. ait: *falsum est actus dolosus veritatis mutanda gratiâ ad alterum decipien- dum factus, quem lex pro falso habet, & ut talem punit.* unde plu- ribus modis fit. primò, *dicto.* si testis falsum dicat, vel verum supprimat. *Cap. 1. x. De crimine fals.* & ita punitur etiam te- stis, qui pecuniam accipit, ut verum dicat. *L. 1. §. Sed & si quis. ff. De Leg. Corn. De fals.* secundò, *facto* v. g. falsam cudendo monetam, etiam sinè auctoritate publica justî ponderis, qui præter confiscationem bonorum compurentur. *L. 2. Cod. De fals.*

*quibus mo-
dis fiat.*

fals. monet. tertio fit *abusus*, si quis mensuras probatas dolo cor- rumpat. *L. pen. ff. De leg. Corn. de fals.* si duobus in solidum, idem vendat. *L. 21. ff. eod.* si personam dolo mentiatur. *L. un. Cod. De mutat. nom.* si partum supponat. *L. 30. §. 1. ff. De leg. Corn. de fals.* & convicta morte punitur. *L. 1. Cod. De part. supposit.* Quartò fit *scripto* juxta *L. 1. §. 4. L. 2. L. 23. ff. De leg. Corn. de fals.* quò spectat testamentarius in testamento sibi quid adscribens etiam ex voluntate testatoris, quem *Scutum Libonianum* quasi falsarium punit. *L. 15. ff. L. 3. Cod. eod. & scri- ptum pro non scripto habetur. L. 1. ff. De his, quæ pro non script. hab.* à pœna excusatur filiusfamilias & servus *L. 1. §. Inter. ff. De leg. Corn. de fals.* & qui veniam à Principe impetravit. *L. pen. & fin. Cod. De his, qui sibi adscribunt.* relictum autem debe- bitur tantum, si testator recognoverit juxta distinctionem *d. L. 1. §. Inter. & d. L. 15.*

Uti etiam sæpius falsum fit. juxta *L. 13. L. 27. fin. ff. De leg. Corn. de fals.* quò refertur aperire literas alterius sigilla- tas, maximè Principum. *Cap. Cùm olim. 33. x. De offic. & potest. jud. delegat.*

Pœna falsi vel quasi est regulariter in servis ultimum, *pœna fals.* supplicium, in liberis deportatio. §. *7. h. L. 1. §. fin. d. t.* Jure canonico lege *Cap. Ad falsariorum. 7. x. De crim. fals.*

In §. *8. h. t.* agitur de crimine *vis* seu *violentis*, quæ, si- *vis duplex,* cut hoc §. consideratur, alia *publica*, alia *privata* dicitur. Illa olim quam publicæ; hæc, quam privatæ personæ infere- bant. juxta §. hunc. illa, quæ armis, hæc, quæ sinè armis fit. Quia tamen publica etiam sinè armis fieri potest & solet, ideo alij dicunt publicam, quæ principaliter contraria est, rei jurî- que publico: privatam, quæ privato. Pœna publicæ vis, *pœna ejus.* aquæ & ignis interdictio. *L. 10. in fin. ff. eod.* etiam supplicium, si cædes contigit. *L. 6. eod.*

Ad publicam refertur *raptus*, id est, abductio virginis *raptus quid* vel

vel alterius mulieris honestè viventis, libidinis causâ, quamvis ea consentiat. juxta jus civile. *in L. 54. Cod. De Episc. & cler. L. un. §. 1. vers. oportet etenim. Cod. De rapt. virgin.* secùs de jure canonico, si consentiat & sponsa de futuro sit. *juxta Cap. ejus pœna. pen. 2. De raptorib.* Pœnas raptûs lege *in d. L. un. & d. L. 54.* item in Trident. *Sess. 24. Cap. 6. De reform. matrim.* si cum rapta libido completa non sit, de rigore raptus fuit consummatus, quamvis pœnitentiâ ductus desistens ex æquitate mitius esset puniendus. Rapiens meretricem, mulier virum, extra ordinem puniendi sunt; quia textus expressam pœnam non proponit. Matrimonium licet de jure canonico sublequi possit, nihilominus tamen pœnæ cessare non videntur. Casus vis privatae vide *in tit. ff. De vi privat.* cujus pœna confiscatio tertiæ partis bonorum. §. 8. h. item infamia *d. L. 1.*

peculatus
quid.

Aliud crimen publicum §. 9. recensetur *peculatus*, quod est pecuniæ publicæ aut sacræ furtum non ab eo factum, cujus periculo fuit. *L. 9. §. Labeo. ff. De crim. peculat.* Et si res sacra sit, propriè sacrilegium dicitur. *L. 1. d. t.* pœna est deportatio. *L. 3. eod.* si Magistratus surripuit, ultimum supplicium. *L. 1. Cod. eod.* speciale est, quod quinquennio præscribatur. *L. 7. ff. d. t.* & etiam post mortem rei moveatur. *L. fin. ibid.* Sacrilegij pœna est extraordinaria, quod jure civili non fit, si rem profanam depositam è loco sacro, vel sacram ex profano auferat. *L. 5. ff. d. t.* secùs jure canonico. *Can. Quisquis. XVII. q. 4.*

Plagium
unde dictum,
quid.

Plagium à plaga, vel à Plagios dictum, est liberi hominis, vel servi alieni suppressio dolo facta, quod Lex Fabia puniit arbitrariè. §. 10. h. etiam ultimo supplicio; ut in casu *L. fin. Cod. Ad leg. Fab. de plagiar.*

ambitus
quid.

In §. 11. h. t. Quatuor adhuc recensentur crimina, primum *ambitus*, qui est suffragiorum pecuniâ datâ corruptio, qui

quicùm reipublicæ sit summè noxius, ideo sapissimè inhibitus, tandem etiã Lege julia sub pœna infamiæ & centum, *pœna ejus. aureorum. L. un. §. 1. & 2. ff. De leg. jul. ambit.* qui meritus officium licitè ambit & quærit, hujus criminis reus non est.

Secundum *repetundarum*, quod fit, si Magistratus aliquid accipiat, ut faciat, vel omittat, quod vi officij facere, *repetundarum crimen quid.* vel omittere tenetur, pœna est extraordinaria, vel exilij, vel etiam quandoque quadrupli. *L. 1. fin. Cod. Ad leg. jul. repet.*

Tertium *fraudata annonæ*. si qui annonam dolo malo *item frau-* vexent, flagellent, id est, cariorem reddant. *L. 1. 2. ff. De leg. data ann. jul. de ann.* qui etiam flagellatores, dardanarij, Pantopolæ, Seplasiarij, dicuntur. Quod autem Magistratus certum annonæ precium constituere possint, imò sæpè debeant, nè carius vendatur, certum est *ex L. 1. §. 11. De offic. Præf. urb.* idque propter bonum publicum, ut sit aliqua inter annonam, & alias res differentia, unde in hoc crimine etiam mulieres & servi accusare possunt. *L. 1. & fin. ff. De leg. jul. de ann.* pœna arbitraria, modò viginti aureorum, modò relegatio. modò deportatio. *L. Annonam. De extraord. criminib.*

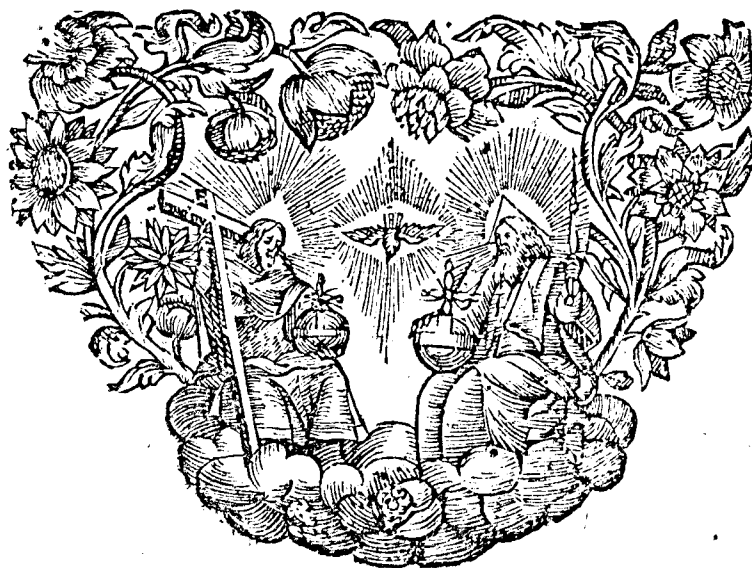
Huc referri potest *Monopolium*, id est, singularis ac pœnes unum venditio, quod punitur confiscatione bonorum, *Monopolium quid.* & aliter *per L. un. §. Si quis autem. Cod. De monopol.*

Ultimò recensetur crimen *de residuis*, quod faciunt illi, qui pecuniam publicam, quæ apud ipsos ex rationibus publicis remansit, non restitunt, pœna, ut tertiâ parte plus *crimen de residuis quid.* inferant unâ cum infamia. *L. 4. §. 3. 4. L. 9. L. fin. ff. Ad leg. jul. peculat.*

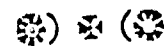
In §. fin. ait Imperator, quod diligentior horum criminum scientia ex latioribus digestorum libris patebit, quò

& ego Lectorem vel ad antè traditas hic compendiatas præ-
lectiones remitto, & sic gratias agendo DEO,
Beatissimæ Virgini, & Sancto Ivoni, ali-
isq; Sanctis compendium hoc
Finio.

A. M. D. G.

IN-

INDEX ALIQUALIS

In has Lectiones publicas compendiatas.

A	
<i>Abigatus</i> quid.	145
<i>Absentia</i> multiplex.	164
<i>Acceptilatio</i> quid.	140
<i>Accessio</i> quid.	38
<i>Accrescendi ius</i> quid.	80
Olim duæ regulæ.	80
Si plures diversimodè conjuncti, & unus deficiat, quid juris.	81
Differt ius accrescendi in proprietate, & in usufructu.	81
<i>Accusatio</i> quid.	219
<i>Acquirendi modi</i> per universitatem qui.	56
Erat olim talis modus bonorum em- ptio.	107
Item ex Scto Claudiano.	107
<i>Actio</i> est actus hominis, & sic facti, aliàs est juris.	154. 155.
Unde dicta, & quid.	155
Alia dicitur nativa, alia dativa.	156
Alia directa, alia utilis, alia in factum, & quæ.	148
<i>Actio</i> ubi proponenda.	158
<i>Sequuntur divisiones actionum, & quidem à causa materiali.</i>	
<i>Actio</i> dividitur in realem & persona- lem.	158
Utriusque definitio.	158. 159
Differentiæ inter actiones reales, & personales.	159. 160. 161. 175
<i>Actio confessoria</i> quæ.	159. 160
Item <i>negatoria</i> quæ.	160
<i>Actio confessoria, & negatoria, alia est directa, alia utilis.</i>	161
<i>A causa efficiente</i>	
<i>Actio</i> alia civilis, alia prætorial.	161
Actiones ex statutis quales.	162
<i>Actio civilis, & prætorial in quo diffe- rant.</i>	162
<i>Actiones prætorial dividuntur in reales, & personales: inter reales sunt.</i>	
<i>Actio publiciana, quæ definitur.</i>	162
Vero domino non datur.	ibid.
Contra quem datur.	ibid.
An sit <i>actio directa.</i>	162. 163
Durat annis 30.	163
Creditori non datur.	163
<i>Actio rescissoria</i> quid, & quotuplex.	164
Intra quod tempus intentanda, & fi- nienda.	164. 165
An duplex remedium interveniat, re- scindens, & rescissorium.	163. 164
<i>Actio pauliana</i> quid.	165
Explicatur ejus definitio.	165. 166
Differt à Calvisiana, & Fabiana actio- ne.	165
<i>Actio Serviana, & quasi Serviana</i> quid	167. 168
Quando hæ actiones dentur contra tertium possessorem.	163

Actio-

INDEX

Actiones pratoriae personales, vel sunt
rei persecutoriae, vel poenales. 168

Rei persecutoriae sunt.

Actio de constituta pecunia, quae definitur. 169

Actio de peculio, quae definitur. 169

Hæc ex delicto non datur. 170

Casus excepti. 170

Actio in factum ex jure jurando, quae definitur. 171

An tali casu prior actio adhuc competat. 171. 172

Poenales sunt.

Actio de aldo corrupto, quae definitur. 172

Album quid, album corrumpere quid. ibid.

Si plures corrumpant. ibid.

Actio ex edicto. Nè quis parentem, vel patronum sine venia injus vocet, quae definitur. 172. 173

Pœna in jus vocantium. 173

Actio ex edicto. Nè quis eum, qui injus vocatur, vi eximat, definitur. 173

Ad actiones pratorias referuntur præjudiciales.

Actio præjudicialis quid, & quotuplex. 173

Actiones præjudiciales sunt reales. 174

A causa finali

Actiones sunt, vel rei, vel poenae persecutoriae, vel mixtæ. 175. 176

Rei persecutoriae sunt reales omnes, & personales ex contractu ferè omnes. 175

Quales sunt.

Actio, seu *condictio certi ex mutuo*, quae definitur. 112

Actio *commodati* duplex. 113

Actio *depositi* duplex. 113

Actio *pignoratitia* duplex. 114

Actio, seu *condictio certi ex stipulatione* quid. 115

Actio *empti, & venditi*. 128. 129

Actio *locati, & conducti* quid. 129

Actio *pro socio* quid. 134

Actio *mandati* duplex. 137

Actio *negociorum gestorum* duplex. 137

Actio *tutela* duplex. 138

Actio *communi dividundo*. 138

Actio *familiae erciscundæ*. 138

Ad has rei persecutorias referre placet eas, quæ ex alieno contractu resultant.

Actio *quod jussu* quid. 191

Actio *exercitoria* quid. 191

Actio *institoria* quid. 191

Actio *tributoria* quid. 192

Electâ hac, cessat actio de peculio de qua supra 169 192

Actio *de in rem verso* quid. 193

Actiones poenae persecutoriae, recensentur actio furti manifesti, & nec manifesti. 177

Actio *vi bonorum raptorum* quid. 146

Actio *legis Aquiliae* quid, & quotuplex. 148

Actiones mixtæ in rem, & personarum recensentur. 138. 176

Eas inter est actio *finium regundorum*, quae definitur. 176

A causa formali.

Actio-

INDEX

Actiones in simplum, duplum, triplum quadruplum, quæ. 177

Actiones in duplum quæ. 177

Eas inter actio *de servo corrupto*, quae definitur. 177

Actiones in duplum, alia ex natura, alia ex accidenti. 180

Actio in triplum est *condictio ex lege*, quae definitur. 177

Actiones in quadruplum quæ. 177

Eas inter actio *quod metus causa*, quae definitur. 179

Item actio in factum *de calumniatoribus* definitur. 180

A Qualitate.

Actiones alia bonæ fidei dicuntur, alia stricti juris. 180. 181

Eas inter est actio *de asinato, seu assinatoria*, quae definitur. 181. 182

Ad quem spectet periculum. 182

Hereditatis petitio etiam est actio bonæ fidei, ea quid, & quotuplex. 182. 183

Actio ex stipulatu pro dote quid. 184

Ejus singularia. 183

In eam transfusa est actio rei uxoriæ, quae definitur. 183

Inter actiones seu judicia bonæ fidei, & stricti juris differentia. 184. 185

De actionibus arbitrariis.

Actiones *arbitrariæ* tertiam quasi speciem constituunt. 186

Actio *arbitraria* quid. 186

In reales & personales dividitur. 186

Actio *de dolo* quid. 186

Actio *de eo, quod certo loco dari oportet*, quae definitur. 186.

Actio *ad exhibendum* quid. 187

Actiones alia sunt, quibus certum petimus, alia quibus incertum. 187

A modo exequendi.

Actiones alia sunt, quibus solidum consequimur, alia quibus non. 189

A duratione.

Actiones alia dicuntur perpetuæ, alia temporales. 200

Actiones, quæ dentur hæreditibus, & in hæredes. 201

Quæ hæreditibus, non in hæredes. 201

Quæ nec hæreditibus, nec in hæredes. 202

De actionibus ex quasi delicto.

Actio ex *syndicatu*, seu malè judicati quid. 153

Actio *ratione defectorum*, vel effusorum. 153

Actio *ratione ejus, quod suspensum*. 153. 154

De noxalibus actionibus.

Actio *noxalis* ad quid datur. 195

Actio. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*, quid. 196

De actionibus anomalis.

Eas inter *condictio furtiva* quid. 145

De actionum concursu regulae tractantur. 197

Astor quis dicatur. 43

Actus Servitus quid. 106. 107

Additio bonorum libertatis causa quid, unde descendat. 106. 107

Adje-

INDEX

<i>Adjectio</i> quid, & quotuplex.	37	<i>Arrogatio</i> moribus introducta.	106
<i>Adjudicatio</i> est modus acqvirendi domini- nium.	218	Arrogationis & adoptionis effectus quis.	21. 22
<i>Adjuratio</i> quid, & quotuplex.	170	<i>Assasinatus</i> quid. ejus poena.	224
Adoptare qui possint, & qui non.	21	<i>Assecurationis contractus</i> quomodo fiat.	133
Adoptari servus nequit, nec adoptatus à nobili fit nobilis.	22	<i>Assignatio</i> liberti quid, ejus effectus.	101
<i>Adoptio</i> quid, quotuplex, & ejus effe- ctus.	21		
Adoptivi sui instituendi vel exhæredan- di, non item emancipati.	64		
<i>Adulterium</i> unde dictum, & quid sit.	221		
Ejus poena.	ibid.		
Singularia.	ibid.		
Ordo quis in accusando observandus.	222		
Quomodo cesset accusatio.	ibid.		
<i>Æquitas</i> quid.	215		
<i>Affinitas</i> quid, qui eam contrahant.	19		
Agere per alios olim non licuit regulari- ter.	197		
Casus excepti erant.	ibid.		
Agere per alios hodie licet.	197		
<i>Agnati</i> qui.	25. 96		
<i>Alluvio</i> quid.	37		
Altius tollendi servitus.	160		
<i>Ambitus</i> quid, ejus poena.	226. 227		
<i>Anatocismus</i> quid.	114		
<i>Annona</i> quid.	227		
<i>Antichristeos pactum</i> quid.	114		
<i>Applumbatum</i> quid.	39		
<i>Aqueductus</i> quid.	44		
<i>Arbiter</i> quis, & quotuplex.	158		
<i>Arrha</i> quid in sponsalibus.	15		
<i>Arrha</i> in emptione cur detur.	125		

B.

<i>Bannus</i> quid.	22
<i>Bona ecclesiastica</i> non sunt sacra.	35
<i>Bona fides</i> quid, & quotuplex.	47
<i>Bona mulieris</i> triplicia.	31
<i>Bonorum possessio</i> quid, & quotuplex.	105
Bonorum possessiones ex testamento duæ, ab intestato octo.	105
Intra quod tempus petenda bonorum possessio.	105. 106

C.

<i>Calumniator</i> quis.	179
<i>Capitis diminutio</i> quid, & quotuplex.	25.
Casus fortuitus nocet domino.	126
<i>Causa</i> quid.	86
Causa actionum quotuplex.	156
Causæ quæ excusant à tutela.	30. 31
Causæ lucrativæ duæ in eandem perso- nam & rem non concurrunt.	79
<i>Cæsares</i> qui, & unde dicti.	2
<i>Census</i> quid, & quotuplex.	131
Et quomodo distingvatur.	131
<i>Cessio bonorum</i> quid, ejus effectus.	190
<i>Citatio</i> quid, & quotuplex.	214
<i>Civis</i> quis.	11
<i>Codex</i> quid.	4

Codicil-

INDEX

<i>Codicillus</i> unde dictus, quid, & quis eum induxerit.	92	Ejus utilitas.	169
Qui eum facere possit.	ibid.	<i>Consuetudo</i> quid, & quotuplex.	10
Codicilli plures fieri possunt.	93	<i>Contractus</i> quid, & quotuplex.	110
Codicillorum solennitas quæ	ibid.	Contractus consensu initi quatuor	125
Codicillaris clausula si addita, hæres eli- get.	ibid.	Hos contraria voluntas quibus modis solvat.	141
<i>Cognatio</i> quid, & quotuplex.	18. 99	Contractus innominati qui.	181
Cognatio legalis inter quos dirimat ma- trimonium.	18	Contrahentes ad quam culpam tenean- tur.	112. 113
Cognati qui.	25	<i>Corporis jura</i> partes principales quæ.	3
<i>Colonus</i> quid, & quotuplex.	41. 130	<i>Creditor</i> quando pignus alienare possit.	54
<i>Commissarius</i> quis.	198	<i>Culpa</i> quid, & quotuplex.	32
<i>Commissorium pactum</i> quid in pignori- bus, reprobatur.	114	<i>Curator</i> datur minorennibus.	28
<i>Commodatum</i> quid.	112	Quandoque etiam majorennibus.	29
<i>Commixtio</i> quid.	39		
<i>Communio rei</i> quid.	138		
<i>Compensatio</i> quid.	184		
<i>Comperendinatio</i> quid.	219		
<i>Competentia beneficium</i> quibus detur.	189. 190		
Fratri non datur.	189		
<i>Concubinatus</i> jure civili permissus, non verò canonico.	20		
<i>Condictio indebiti</i> quando cesset.	139		
<i>Condictio</i> quid, & quotuplex.	66		
Conditio impossibilis quando habetur pro non adjecta.	67		
<i>Conductor</i> præstat culpam levem.	132		
Quomodo faciat fructus suos.	ibid.		
<i>Confusio</i> quid.	38		
<i>Congruentia</i> juris scripti & nō scripti.	10		
<i>Conjunctio</i> quid, & quotuplex.	80		
<i>Constitutio</i> quid, & quotuplex.	8. 9		
<i>Constitutum</i> quid.	168		

G g

Domi-

INDEX

Dominiij acqvirendi causa principalis jus, minus principalis voluntas ho- minis.	36	Emptionis materia quæ.	127. 128
Instrumentalis multiplex.	ibid.	Emptionem error circa corpus viciat.	128
Dominium jure civili quibus modis ac- qviratur.	47	Emptio & venditio rei destructæ an va- leat.	128
Donatio quid, & quotuplex.	51	Emptionis perfectæ effectus	128
Inter vivos quomodo fiat.	51	Emere quo pretio liceat.	129
Donatio perfecta sinè causa revocari non potest.	52	Error juris usucapionem impedit.	49
Dos quid, & quotuplex.	52	Error in nomine legatarij legatum non viciat.	85
Ejus privilegia quæ.	183	Nec falsa demonstratio.	86
Dos à marito uxori legari potest.	82	Evisio quid.	129
Dotem alienare maritus neqvit.	53	Exceptio quid, & quotuplex. 202. 203 204. 205	
Ductio servi quid.	195	Exceptio dotis cante non numerate qua- lis.	125
Duelum quid.	147	Exceptio non numerate pecunia quid.	124
Duplicatio quid.	205	Excusatio quid.	30
E		Exhereditatio quomodo fieri debeat.	75
Edictum de alterutro quid.	183	Exheredationis causæ respectu libero- rum, parentum, & fratrum quæ.	74
Edictum prætoris.	186	Exheredationis causa an necessario ex- primenda.	75
Edictum successorium quid, & quotuplex.	97	Exhibere quid.	187
Electores qui.	2	Existimatio quid.	32
Emancipatio quid, & quotuplex.	23	Expilata hereditatis delictum.	145
Emancipati jure prætorio sunt instituen- di vel exheredandi.	64	F	
Emendare libellum quid.	188	Falsum quid.	214
Emphyteusis quid, & quotuplex, & quo- modo differat ab alijs contractibus.	130	Quibus modis fiat.	224. 225
Emptio & venditio quid, & quotuplex.	125	Ejus poena.	225
Scripturam non requirit.	125. 126	Ferruminatio quid.	38
Requirit tamen pretium certum.	126	Fideicommissum quid, & quotuplex.	89
Pretium in pecunia consistet.	ibid.	Fideicommissaria hereditas restitui po- test tripliciter.	89
		Ejus	495

INDEX

Ejus effectus.	ibid.	Gradus inter affines quomodo compu- tentur.	100
Filius gravatus an duas quartas detrahere possit.	91	H	
Fideicommissum quomodo probetur.	ibid.	Habitatio quid.	46
Filius si gravatus sit, subintelligitur conditio: si sinè liberis.	ibid.	Hereditas acqviritur verbo vel facto.	78
Fideicommissio res obnoxia alienari ne- queunt.	ibid.	Hereditatis adita effectus.	88
Fideicommissum singulare à quolibet honorato relinqui potest.	92	Hereditatis aditione hæres quasi contra- hit cum legatarijs.	139
Fidejussio quid.	122	Hereditas in 12. uncias dividitur.	66
Fidejussionis materia est obligatio.	122	Hæres quis, & quotuplex. 77. 89. 95	
Fidejussio est accessoria obligatio.	122	Hæres suus instituendus vel exheredan- dus.	62. 63
Fidejussores plures obligati in solidum habent beneficium ordinis, divisio- nis & cessionis.	122. 123	Heredis institutio quid.	65
Fidejussori mora rei principalis non no- cet.	123	Hæredes institui possunt omnes non prohibiti.	65. 66.
Fides bona quid, & quotuplex.	47	Calus exceptus.	65
Fornicatio quid.	223	Ex tempore vel ad tempus institui hæ- res neqvit.	67
Fructus quid, & quotuplices.	40	Homicidium quid, & quotuplex.	223
Fructuarius quando facit fructus suos.	ibid.	Homo quid, & quotuplex.	11. 14
Ejus officium.	41	Hypotheca quotuplex.	167
Furtum quid, & quotuplex.	143	I	
Ejus variae species.	143. 144. 145	Impedimenta quotuplicia. 17. 18. 19	
Furti actio quibus detur.	144	Imperator quis, & qualiter coronetur.	2
Præter eam, quæ competant actiones.	145	Incestus quid.	223
G		Indebitum quid.	212
Genus quid, & quotuplex.	84	Indebiti condictio quando cesset.	139
Gradus quid.	90	Infamia quid.	32
Regulæ pro computatione graduum.	99. 100	Ea quomodo inuratur.	213
		Condemnatus actione commodati non fit infamis.	214
		Ingenui qui.	12
		Injuria quid.	6. 158
		Quomodo ea fiat.	148. 149. 150.
			151
			152

INDEX

Injuriarum actio quibus modis tollatur.	Jurare est licitum.	ibid.
151. 152	Requisita ad juramentum quæ.	ibid.
Inquisitio quid, & quotuplex.	Juramentum promissorium, quando nul-	
219	lum, quando servandum, & quan-	
Institutiones quid.	do confirmet actum.	171
3	Juramentum assertorium parit actionem.	ibid.
Instrumentum quid.	83	
Insula quid.	38	
Interdicta unde dicta, quid, & quotupli-	<i>Juris præcepta</i> quæ.	6
cia. 206. 207. 208. 209. 212	<i>Juris prudentia</i> quid.	6
Interdictum unde vi quibus, & contra	Olim in quot libris consistebat.	3
quos detur.	210. 211	
Agens hoc interdicto duo probat.	<i>Jus</i> publicum & privatum quid.	6
211	<i>Jus idem quod lex</i> quid, & quotuplex.	6. 7
Affinia huic interdicto.	211. 212	
Interpretatio quid, & quotuplex.	10	
Intestatus quis.	94	
Inventarium quid.	78	
Inventio modus acquirendi dominium.	37	
Invocatio Nominis Divini non est de	Præceptum quando cessat obligare.	11
substantia instrumenti.	4	
Iter quid.	43	
Judex quis, & quotuplex.	157. 158	
Judex an secundum allegata, an secun-	<i>Jus possessionis</i> quid.	40
dum privatam scientiam judicare	<i>Jus soli</i> quid.	39
possit.	216	
Judicatum solvi quid.	199	
Judicio fisci quid.	ibid.	
Judicia publica quæ & quotuplicia.	218	
220	<i>Jus</i> <i>solus</i> unde dicta, quid, & quotuplex.	5. 6.
Eorum origo.	ibid.	
Modus procedendi.	ibid.	
Differunt à privatis.	219	
Unde dicta.	220	
Differunt ab actionibus popularibus	ibid.	
Juramentum quid, & quotuplex.	170	

L

Laudemium quid.	131
Legatum quid.	78
Olim quomodo fiebat.	79
Legari quæ res possit.	ibid.
Res legatarij ei purè legari nequit.	81
Si putet testator rem esse alienam, va-	81
let legatum.	82
Liberatio legari potest.	ibid.
Dilatio solvendi legari potest.	ibid.
Dos à marito uxori legari potest.	ibid.
Legata species legatario perit.	82
Legat-	

INDEX

Legatâ unâ re pereunte, an debeantur	<i>Liberi</i> acquirunt patri.	55
aliæ.	83	
Legato grege quid veniat.	<i>Libertas</i> quid.	11
Peculio legato quid veniat.	Libertas per fideicommissum relinqui	
Optio legari potest.	potest.	92
Facta legari possunt.	Libertini hodie qui, qui olim.	12. 13
Legari quibus possit.	<i>Linea</i> quid, & quotuplex.	99
Servo hæredis purè legari nequit.	<i>Litterarum obligatio</i> quando contrahatur	
Legatum alienando quando revocatur.	82	124
Legatum extinguitur mutatione rei.	83	
Legatorum <i>ademptio</i> quid.	87	
Legatorum translatio quid.	ibid.	
Fit modis quatuor.	ibid.	
Legatus quis dicatur.	198	
Legitima quid, quomodo relinquenda.	76	
Legitimitas quid, & quotuplex.	20	
Lex unde dicta, & quid.	8	
Lex <i>Aquiliana</i> quid cavet capite primo.	146	
Capite secundo, & tertio.	148	
Lex <i>Cornelia</i> quid fingat.	23	
Lex <i>Ælia Sentia</i> quid statuerit.	13	
Lex <i>Falcidia</i> quid.	87	
Gravati æqualiter & inæqualiter quo-	88	
modo succedant.	ibid.	
Quando cesset.	87	
Lex <i>Furia</i> quid statuerit.	14	
Lex <i>Fufia Caninia</i> unde dicta, quid sta-	63. 64	
tuerit.	9	
Lex <i>Gallus</i> quid statuerit.	87	
Lex <i>Regia</i> quando lata.	156. 157	
Lex <i>Voconia</i> quid.	157	
Libellus quid, & quotuplex.	148	
Quomodo concipiatur.		
Libellus famosus quis.		

<i>Liberi</i> acquirunt patri.	55
<i>Libertas</i> quid.	11
Libertas per fideicommissum relinqui	
potest.	92
Libertini hodie qui, qui olim.	12. 13
<i>Linea</i> quid, & quotuplex.	99
<i>Litterarum obligatio</i> quando contrahatur	
	124
<i>Litigare</i> temere quis dicatur.	212
Remedia contra.	212. 213
<i>Littus</i> quid.	33
<i>Loca</i> quædam consecrantur ab Episcopo.	35
<i>Locatio</i> fructu quomodo differat à co-	
lono partiario.	130
Locare quis dicatur.	129
Locationis contractus quid, & quotuplex	
M	129
<i>Majestas</i> quid, & quotuplex.	220
Rei læsa Majestatis qui.	ibid.
Pœna eorum.	ibid.
<i>Mandatum</i> unde dictum, quid, & quotu-	
plex.	135
Quomodo ineatur.	135
Mandatum contra bonos mores non va-	
let.	135
Mandatum debet esse gratuitum, honora-	
rium tamen admittit.	136
Mandatarius fines egredi non debet.	135
Mandatum quomodo solvatur.	136
<i>Manumissio</i> quid.	12
Modi manumittendi quotuplices.	ibid.
Manumittere potest dominus.	ibid.
<i>Maritus</i> dotem alienare nequit.	53
Mater instituere vel exhæredare liberos	
non tenetur.	65
<i>Matri-</i>	

INDEX

<i>Matrimonium</i> quid, & quotuplex.	16	<i>Obligatio</i> unde dicta, quid, & quotuplex.	108. 109
Ejus finis.	19	Ejus effectus qui.	109. 110
<i>Metus</i> quid, & quotuplex.	177	<i>Obligatio</i> antidotalis non est debitum.	112
<i>Metu</i> initi contractus tenent.	178	<i>Obligatio</i> per quos acquiratur.	139
Casus excepti.	ibid.	<i>Obstagium</i> quid.	190
<i>Metu</i> susceptus ordo, confirmatio, baptis- mus tenent, nec rescinduntur.	179	<i>Occidere</i> quis dicatur.	223
<i>Miles</i> unde dictus.	59	<i>Occupatio</i> quid.	36
Qualiter testari possit.	59. 60. 64	Fit tripliciter.	37
<i>Missio militis</i> quotuplex.	60	<i>Occupata</i> in bello cui cedant.	37
<i>Missilia</i> quid.	42	<i>Officium</i> judicis nobile, & mercenarium.	155
<i>Modus</i> quid.	86	<i>Officium</i> judicis in quibus consistat.	215
<i>Monopolium</i> quid.	227	In iudicio noxali quod	217
<i>Mora</i> rei principalis fidejussori non nocet	123	In realibus actionibus.	ibid.
<i>Morgenatica</i> quid.	53	In actione ad exhibendum.	ibid.
<i>Mutare</i> libellum quid.	388	In actionibus communibus.	218
<i>Mutuum</i> quid.	111	<i>Opera libertorum</i> quid, & quotuplices.	106
N			
<i>Natalibus</i> restitui qui.	12	<i>Opera servorum</i> quid.	46. 47
<i>Negociorum gestio</i> quid.	137	Ordo scripturæ olim observatus, hodie non.	86
<i>Negociorum</i> gestor quis, & quotuplex.	137	<i>Osculum</i> quomodo puniatur.	53
Qualem culpam præster.	138	P	
<i>Novatio</i> quid, & quotuplex.	140. 141	<i>Pactum</i> quid, & quotuplex.	110
<i>Noxa</i> quid, quid noxia.	195	<i>Pactum additionis in diem</i> quid.	127
<i>Noxæ</i> deditionis effectus.	ibid.	<i>Pactum commissorium in emptione</i> quid, ibid.	ibid.
<i>Nuptiæ</i> quid.	16	<i>Pactum retinens</i> quotuplex.	ibid.
Requisita ad eas quæ.	16. 17	<i>Parricidium</i> quid.	224
Inter ascendentes & descendentes in infinitum prohibita.	18	<i>Patria potestas</i> quid.	15
Inter collaterales quàm procul prohi- bita.	18. 19	Eam habet pater, non mater.	ibid.
<i>Nuptiarum</i> incestuarum poenæ.	20	Quomodo acquiratur.	ibid.
O			
<i>Objecta</i> juris tria.	11	Quomodo solvatur.	22. 23
		<i>Pauperes</i> quid.	196
		<i>Pecun-</i>	

INDEX

<i>Peculatus</i> quid.	226	Quibus legibus sit solutus, quibus non ibid.	
Ejus Poena.	ibid.	<i>Privilegium</i> quid, & quotuplex.	9
<i>Peculium</i> quid, & quotuplex.	55	<i>Procurator</i> quis, & quotuplex.	13. 200
<i>Pecunia</i> unde dicta, & quid.	126	<i>Proximus</i> quis.	96. 97
<i>Peregrinus</i> quis.	11	<i>Pupillus</i> res alienare nequit, nec solutio ei facta tenet.	54. 55
<i>Pignus</i> quid, & quotuplex.	114	Q	
<i>Pignus</i> quomodo ab hypotheca differat.	166	<i>Quarta</i> <i>Piana</i> cui, & quando debeat.	21
<i>Pignoris</i> distracti effectus.	54	<i>Quasi contractus</i> quis dicatur.	137
<i>Plagium</i> quid, ejus poena.	226	<i>Quasi delictum</i> quid.	152
<i>Plurimum</i> quid.	8	<i>Quasi delictum</i> ratione ejectorum, effu- sorium, suspensorum.	153
<i>Plus</i> petitur re, modo, seu causâ, locô tempore.	188	Si filius. scorsim habiter.	154
<i>Portus</i> quid.	34	Ex quasi delicto qui teneantur.	ibid.
<i>Possessio</i> unde dicta, quid, & quotuplex.	209	<i>Quasi traditio</i> quomodo fiat.	42
Quomodo acquiratur, retineatur, & amittatur.	210	<i>Querela inofficiosi testamenti</i> quid.	75.
<i>Possessio</i> quomodo in hærede continue- tur.	50	Quibus modis cesset.	76
<i>Possessorium iudicium</i> duplex.	209	R	
<i>Possessorium</i> iudicium cumulari potest cum petitorio.	210	<i>Rapina</i> quid.	145
<i>Possessor</i> malæ fidei fructus suos non fa- cit.	40	<i>Raptor</i> quomodo puniatur.	145. 146
<i>Postumus</i> quis, & quotuplex.	63	<i>Raptus</i> quid.	225
<i>Postliminium</i> quid fingat.	23	Ejus poena.	226
<i>Prescriptio</i> quid.	47	<i>Rei debendi</i> qui, qui credendi.	117
<i>Prætorum edicta</i> quid, & quotuplicia.	9	<i>Religiosa</i> loca quæ.	35
<i>Prætextati</i> qui.	149	<i>Rem alienam</i> acquirens à fisco hodie se- tus est.	50
<i>Prævaricator</i> quis.	179	<i>Rem ratam</i> haberi quid.	199
<i>Pretium</i> muneris à manu, à lingua, ab ob- sequio.	35	<i>Repetundarum crimen</i> quid.	227
<i>Pretium</i> rei triplex.	129	<i>Replicatio</i> quid.	205
<i>Princeps</i> ex imperfecto testamento insti- tutus hæres esse non vult.	73	<i>Res</i> quid.	33
		Aliæ communes.	ibid.
		Aliæ publicæ.	34
		Aliæ universitatis.	ibid.
		Aliæ	ibid.

INDEX

Alia singulorum.	ibid.	Servus <i>hereditarius</i> quis.	65
Alia nullius.	ibid.	Servi acquirunt omnia dominis.	55
Alia Sacra.	ibid.	Servi usufructuarij cui acquirant.	56
Alia Sancta.	35	Servi contubernium in gradu prohibito non incunt.	19
Alia corporales, alia incorporales.	43	<i>Servitus</i> quid, & quotuplex.	43
<i>Res</i> quibus modis acquirantur.	35	Servitutes rusticæ quæ.	43
De <i>residuis</i> crimen quid.	227	Quæ urbanæ.	44. 45
<i>Responsa prudentum</i> quid.	10	Ad constituendam servitutem quot actus requirantur.	160
<i>Respublica</i> quid, & quotuplex.	2. 3	<i>Simonia</i> quid.	34
<i>Retorsio</i> quid.	152	Spirituale consideratur tripliciter.	34
<i>Ripa</i> quid.	34	<i>Societas</i> quid, & quotuplex.	132
<i>Ritus</i> quid, & quotuplex.	10	Ejus natura in quo consistat.	132. 133
S		<i>Societas Leonina</i> quæ.	123
<i>Satisfactio</i> quid, & quotuplex. 29.	198	<i>Societas</i> quibus modis solvatur.	133.
Satisfacti modus in judicio reali olim quis.	199		134
Jus novum de reo quid statuerit.	ibid.	Socius socio ad quam culpam teneatur.	134
<i>Senatusconsultum</i> quid.	8	<i>Solennitas</i> intrinseca quæ.	123
<i>SCtum Claudianum</i> quid.	107	<i>Sors</i> quid, & quotuplex.	85
<i>SCtum Libonianum</i> quid.	225	<i>Solutio</i> quid.	140
<i>SCtum Macedonianum</i> quid.	193	<i>Specificatio</i> quid.	38
Quando cesset.	194	<i>Sponsalia</i> quid, & quotuplicia.	15
<i>SCtum Orficianum</i> quid.	98	Eorum causæ, & effectus.	ibid.
<i>SCtum Pegasusianum</i> quid caverit. 89.	90	<i>Sponsalitia largitas</i> quid.	53
<i>SCtum Sabinianum</i> quid caverit.	96	<i>Status</i> quid ?	11
<i>SCtum Tertyllianum</i> quid statuerit.	97.	<i>Stipulatio</i> unde dicta, & quid.	115
	98	Quomodo olim; & hodie fiat.	ibid.
<i>SCtum Trebellianum</i> quid statuerit.	89	Est juris civilis.	ibid.
<i>Sententia</i> quomodo ferri debeat.	187	<i>Stipulationi</i> si locus sit appositus quid juris.	116
<i>Sententia</i> si utrinque probabilis, quid juris.	216		ibid.
<i>Separatio bonorum</i> quid.	77	<i>Stipulari</i> etiam quis potest facta.	ibid.
<i>Sequestratio</i> quid, & quotuplex.	113	<i>Stipulari</i> servus potest etiam hæreditari-	117
Servitus est juris gentium.	11	us.	
Servus unde dictus, & qualis.	11. 12		

Stipu-

INDEX

Stipulando servus communis acquirat dominis.	118	Suitas in successione ab intestato quando spectetur.	951
<i>Stipulatio dividitur</i> in quatuor species.	118. 119	Emancipati succedunt per unde liber	ibid.
<i>Stipulatio inutilis</i> quæ.	119. 120	Adoptati hodie manent in potestate patris naturalis.	ibid.
<i>Stipulatio</i> conditiones non respuit.	120	In successione ab intestato Lege 12. tab. ex filio nati potiores natis ex filia erant. Justinianus quid statue-	96
<i>Stipulari</i> non possunt absentes	120	cit.	
<i>Stipulatio</i> post mortem hodie valet.	121	Eadem Lex agnatos & agnatas vocat.	ibid.
Studiosi juris quomodo vocentur.	4	Pater quomodo succedebat filio.	97
<i>Stuprum</i> quid, & quotuplex	222	Mater olim quando succedebat liberis, & quomodo.	97. 98
Pœna ejus.	ibid.	Prætor præter cognatos, quos vocet.	99
Stylus quid, & quotuplex.	10	In successione servilis cognatio non curatur.	100
<i>Substitutio</i> quid, & quotuplex.	68	Successio libertorum quomodo fiebat.	100. 101
Ejus utilitas.	ibid.	<i>Successio juxta Novell.</i> 118.	101. 102
Plures uni, & unus pluribus substitui potest.	68	Primus ordo est descendendum.	103
Si substituatur servo habito pro libero.	69	Nepos ex primo genito potior secundo genito.	103
Substitutus quando sit potior jure accrescendi.	ibid.	An legitimatus præferatur filio legitimo.	103
Substitutionis vulgaris effectus.	ibid.	Secundus ordo est ascendendum.	103
<i>Substitutio pupillaris</i> quid, unde dicta, & quotuplex.	69	Tertius ordo est collateralium.	104
Effectus ejus & origo.	69. 70	Quarto ordine succedit conjunx conjugi.	104
<i>Substitutio exemplaris</i> quæ, & quibus fieri possit.	70	Successio fisci quando locum habeat.	ibid.
Substitutus an alterutram hæreditatem repudiare possit.	71	An is teneatur ad legata.	104. 105
<i>Substitutio</i> quomodo finiatur.	71	<i>Suitas</i> quid.	77
<i>Substitutio compendiosa</i> quæ.	ibid.		
<i>Successio</i> alia ab intestato alia ex testamento.	56		
In successione ab intestato Lex 12. tab. vocat suos hæredes.	94		
Liberi succedunt in capita, si diversæ lineæ, in stirpes.	95		

H b

Su-

I N D E X

<i>Suspicio</i> quid.	31	Tutelæ administratio quid.	138
Suspectus quis dicatur.	ibid.	Tutela quibus modis finitur.	28
<i>Syndicus</i> quis.	198	<i>Tutor</i> quis dari possit.	24
T		Tutoris <i>auctoritas</i> quid.	27
<i>Tergiversator</i> quis.	179	Tutoris datio est specialis concessionis.	ibid.
<i>Testamentum</i> unde dictum. quid, & quotuplex.	57	Tutor datur ad universum patrimonium.	31
Testamenti scripti solennitates de jure civili quæ.	57	<i>Triplicatio</i> quid.	205
Quæ de jure canonico.	58. 59	V	
Testes qui in eo idonei.	57. 58	<i>Via</i> quid.	43
Testes ex eadem domo qui.	58	Vindicandi modus res mobiles, & immobiles.	159
Testamentum in quavis materia scribi potest.	58	Rei vindicatio in specie quid, & quotuplex.	159
Testamentum nuncupativum quid requirit.	ibid.	<i>Vis</i> quid, & quotuplex.	178. 225
Testamenti solennitates an sint de forma substantiali, an non.	59	Pœna vis publicæ.	225
Testamentum <i>imperfectum</i> inter liberos valet.	60	<i>Unio prolium</i> quid, an licita.	22
Testamentum qui facere possint, & qui non.	61. 62	<i>Universitas</i> quid.	34
Testamentum quomodo rumpatur, irritum fiat, & reconvalescat.	71. 72	<i>Voluntas</i> ultima quid.	57
Testamentum <i>inofficiosum</i> quid.	73	<i>Usucapio</i> quid, ejus requisita.	47. 48
<i>Thesaurus</i> quid, & cui cedat inventus.	41	An licita.	50
<i>Translatio</i> transfert dominium.	41	Usucapi quæ res possint, & quæ non.	47. 48. 49
<i>Tutela</i> quid, & quotuplex.	23. 24	An prædia vectigalia.	163
Tutela <i>legitima</i> agnatorum quid.	25	Captivus quomodo usucapiat.	164
Patronorum quæ.	26	<i>Usurpatio</i> quid.	48
Parentum quæ.	ibid.	<i>Usus</i> quid, & quotuplex.	111
Fiduciaria quæ.	ibid.	<i>Usus</i> quid.	46
Tutela <i>dativa</i> quæ.	27	<i>Usufructus</i> quotuplex, & quid.	45
		Quomodo constituitur & finiatur.	45. 46

